

Familjebilder

Om klientfamiljer, kontaktfamiljer och idealfamiljer

Margareta Regnér

Institutionen för socialt arbete
GÖTEBORGS UNIVERSITET

Nr 2006:9
Skriftserien
Institutionen för socialt arbete
GÖTEBORGS UNIVERSITET

Familjebilder. Om klientfamiljer, kontaktfamiljer och idealfamiljer.
© 2006 Margareta Regnér

Illustration: Erik Regnér
Tryck: Intellecta Docusys, Göteborg 2006
ISSN nr 1401-5781
ISBN nr 91-86796-65-8

Till min mamma Marianne

Abstract

Title: Notions of the family.
On client families, contact families and ideal families
Author: Margareta Regnér
Language: Swedish and English. One article and a summary in English
Keywords: contact families, single parents, family ideal, notions of the family, absent fathers
Distribution: Göteborg University, Department of Social Work
Box 720, SE 405 30 Göteborg
ISBN nr 91-86796-65-8
ISSN nr 1401-5781
Göteborg 2006

This dissertation consists of a report and three articles. These parts, of which one is written in English, are assembled within this volume together with an introducing, summarizing, as well as theoretically deepening part and finally a Summary in English.

The dissertation concerns a child and family support system called the “contact family service”, which involves a contact family, giving services on a voluntary basis (but recruited, assessed and paid by the social services), receiving a child in their home for the weekend once or twice a month. The service is provided to help mostly single mothers – with scarce social networks that lack the ability to provide support – to get relief from constant care-giving one or two weekends a month.

The study was carried out as a qualitative interview investigation. Eighteen single parent families were selected at random from three social welfare offices in Western Sweden. The three parties – client families, contact families and social workers that handled the cases – have been interviewed (a total of 54 interviews) about their experience of as well their own parenthood and family life as their notions in general, for example of a “normal” and an “ideal” family. Another perspective was to describe and analyse the contact family service as such. The interaction and influence of these notions on shaping the contact family service were studied.

The study shows that there are significant differences between the two types of families (client families and contact families), primarily with regard to three aspects: 1) financial situation; 2) social network; and, 3) parenting situation (single parent or shared parenthood).

It was stated that the contact family service might be considered as a service to all single parents who need it. Nevertheless, its design can be improved. Social workers need to reflect upon the family ideals that are reproduced in the service, especially their view on the single-parent family. Single parenthood should not be perceived as a social problem in itself. With the nuclear family as the golden standard, the burden of having the sole responsibility for the parenting of a child becomes even greater for single parents.

A special analysis focused on the single mothers, whose children have no, negligible or irregular contact with their fathers. It was shown, that socio-political positions, based on policy discourses about the caregiving father, equality between the sexes and the focus on children’s needs, paradoxically can put pressure of responsibility on single mothers, not only for their children, but covering the parental responsibility of the father as well. Besides, the father, by withdrawing his support from the mother, can dominate her scope for action, not least because joint custody can enable him to deny the mother’s relief through the contact family service. A conclusion was that the contact family service provides not only a breathing space once or twice a month for single mothers, but also more independence and power, which has given the mothers a better position in negotiations, because they do not need the support from the father in the same way as before.

But if these single parents are rejected when they ask for help, they will be left alone. They run the risk of becoming a group, which on all levels – social as well as personal – is symbolised by *being alone*.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	5
TACK	7
PROLOG	9
KAPITEL 1	
AVHANDLINGENS DELAR	11
ATT LÄSA AVHANDLINGEN	12
ARBETSFÖRDELNING	13
SAMMANFATTNINGAR AV RAPPORTEN OCH DE TRE ARTIKLARNA	14
Rapport: Ensamma föräldrar och vanliga familjer. En studie av insatsen kontaktfamilj inom socialtjänsten.....	14
Artikel I: Ensamma föräldrar och vanliga familjer – om familjen som hjälpresurs i socialt arbete	20
Artikel II: The “ordinary” family as a resource for single parents – on the Swedish contact family service.....	22
Artikel III: När den goda viljan inte finns. Om frånvarande fäder i kontaktfamiljsinsatsen.....	24
KAPITEL 2	
TRE FÖRDJUPANDE FRÅGOR	28
AVSTAMP OCH FÖRDJUPNING	29
TRE FÖRDJUPANDE FRÅGOR.....	32
METODDISKUSSION	34
KAPITEL 3	
OM INSATSEN KONTAKTFAMILJ FRAMVÄXT OCH NULÄGE	38
LAGENS FÖRARBETEN I EN ANNAN TIDSANDA	39
NU: EFTER VÄLFÄRDSBOKSLUTET	40
BEREDVILLIGHET: DEN SOM BEGÄR BEHÖVER	42

KAPITEL 4

FAMILJEN – EN ”VÄLGRUNDAD ILLUSION”	44
FAMILJEN SOM MENTAL BILD, SOM REALITET OCH/ELLER SOCIAL KONSTRUKTION	45
FAMILJEN SOM ALLA RELATIONERS BEDÖMNINGSPRINCIP?.....	45
FAMILJEN SOM MODELL – OM EXISTENTIELLA OCH/ELLER INSTRUMENTELLA RELATIONER	46
INSTITUTIONALISERINGEN AV FAMILJEN – EN FLERNIVÅIG PROCESS.....	48
OM FAMILJEKÄNSLAN, KÄRNFAMILJEN OCH DEN GODA MODERN	50
”FAMILJEN COSBY” ELLER VAR OCH EN FÖR SIG?	53

KAPITEL 5

ATT STÅ ENSAM	56
OM DEN ENSAMSTÅENDE MAMMAN.....	57
DEN FRÅNVARANDE FADERN SOM DEN VIKTIGASTE NÄTVERKSPERSONEN	57
ENSAMSTÅENDE MAMMOR OCH ENSAMSTÅENDE FÖRÄLDRAR	59
ENSAMSTÅENDE MAMMOR – INGEN SÄRSKILD GRUPP	59
PIONJÄRERNA.....	60
ATT STÅ ENSAM	60
DEN ENSAMMA MAMMAN I SVERIGE – EN FÖRÄNDRING AV DEN ALLMÄNNA POSITIONEN I SAMHÄLLET?	62
EN SÄRSKILD SORTS FÖRÄLDRASKAP	66
SUMMARY	68
NOTIONS OF THE FAMILY. ON CLIENT FAMILIES, CONTACT FAMILIES AND IDEAL FAMILIES	68
LITTERATUR	75

DEL 2 APPENDIX

TACK

Arbetet med en avhandling beskrivs ofta som en strapats av något slag, en bergsbestigning, en lång vandring osv. När detta skrivs i de sista skälvande minuterna innan manus ska lämnas till tryckeriet är det svårt att finna lämpliga metaforer för att beskriva avhandlingsprocessen. Ett par saker kan jag i alla fall säga: Det första är att jag aldrig tidigare har varit med om något liknande och det andra är att jag inte kunde förutsäga hur det skulle bli, trots att jag följt arbetskamrater på Institutionen för socialt arbete som disputerat före mig. Det som var svårast att förutsäga var hur den personen som är jag själv skulle reagera och tackla ett sådant här projekt, som innehåller så många skilda moment av både stor frihet och krav på självdisciplin. Jag upplever det som en stor förmån att ha fått fördjupa mig under så lång tid inom det intressanta område som jag har forskat på.

Det hela började med att Lisbeth Johnsson och jag skrev en forskningsansökan till SFR, nuvarande Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) som beviljade ett rejält anslag. Utan detta hade min forskning inom detta område inte blivit möjlig. Tack FAS!

Projektet hade heller inte kunnat genomföras utan er socialsekreterare som hjälpte oss att få kontakt med familjer, varefter ni ofta själva ställde upp på att bli intervjuade. Dessutom vill jag särskilt tacka er föräldrar som använder kontaktfamiljsinsatsen och som lät er intervjuas, ofta med det uttalade syftet att hjälpa andra föräldrar i liknande situation, trots att ni ibland var pressade tidsmässigt. Jag vill också tacka alla er kontaktfamiljer som självklart och mangrant sade ja till intervju; i många fall båda i paret. Tack alla socialsekreterare, föräldrar och kontaktfamiljer!

Lisbeth Johnsson var min handledare sedan jag blev doktorand. Lisbeth, du är en fantastisk coach med all din kunskap och erfarenhet inom så många områden relaterade till socialt arbete och du har funnits med under hela processen som både uppmuntrare, inspiratör och kritiker. Du är också den som snabbast svarar på e-post av alla jag känner. Den tillgängligheten har varit mycket värdefull eftersom det alltid har gått att få stöd när det har behövts. Du har å andra sidan kunnat lämna mig ifred när det har varit aktuellt. Tack Lisbeth!

Margareta Bäck-Wiklund, som har varit min bihandledare, har bidragit med specialkunskaper och kritisk blick. Margareta, det har också varit mycket värdefullt med de mer fria och anspråkslösa diskussioner som förkommit i familjegruppen som jag varit en del av. Du har också visat ditt stöd, samt pytsat ut idéer och litteraturtips som jag hade haft svårt att klara mig utan. Tack Margareta!

I den process som har inneburit reflektioner på själva avhandlingsarbetet vill jag också tacka mina opponenter Helena Johansson, Maren Bak och Maria Bangura Arvidsson för synpunkter och konstruktiv kritik vid plan-, mellan- och slutseminarierna. Mot slutet av avhandlingsprocessen uppstod så fenomenet läsgruppen, som tog rejäla spadtag i strukturen på avhandlingen. Tack till Barbro Lennéer-Axelsson och Maren Bak för ert engagerade och kunniga deltagande, och för anteckningsfyllda manus i retur!

Ett särskilt tack vill jag rikta till min vän och arbetskamrat Anette Skårner, som förutom stöd och uppmuntran också med kort varsel har redigerat min text och har kommit med åtskilliga värdefulla synpunkter. Min gamla vän Ninni Strandberg var en räddning som språkgranskare av mina engelska texter. Tack, Ninni, för att du har suttit uppe till sena kvällar (jag vet att det är en speciell ära!). Tack Lilja Cajvert för uppmuntran och samvaro, särskilt under somrarna! Tack Leila Billquist för bidrag med ett alltid lyssnande öra och stöd när det har behövts! Tack till Ingegerd Franzon för hjälp och trevliga pratstunder!

Jag vill också tacka alla doktorander för allt roligt som har förekommit under vägen.

Ett tack också till mina övriga arbetskamrater på Institutionen för socialt arbete för er uppmuntran och fördragsamhet med en som liksom inte är med.

Tack till min släkt och mina vänner för att ni finns kvar och stödjer mig, trots min inskränkning av vår gemensamma tid. Jag ser fram emot middagar med våra barn och deras respektive, emot telefonsamtal och umgänge med släkt och vänner, liksom att få återgälda en hel del gästfrihet.

Jag vill tacka dig Peter för att du ställer upp och har trott på mig hela tiden. Ditt kunnande och dina kloka synpunkter har varit ovärderliga. Du har också läst åtskilliga texter, trots att jag lagt dem ovanpå tidningen du just läser; liksom du har skött om både hus och hushåll. Tack också för att du är en person som jag kan koppla av och ha roligt tillsammans med.

Sist, men inte minst, vill jag tacka dig Erik för att du är en så omtänksam person, som du bland annat visat när det gäller mitt avhandlingsarbete. Tack också för den illustration du har gjort till avhandlingen! Jag är så glad att du finns i mitt liv.

Göteborg i november 2006

Margareta Regnér

PROLOG

En av de ensamstående mammor som intervjuades för denna avhandling sammanfattar med ganska få ord olika föreställningar om ”familj” på ett sätt som ger en bild av centrala teman i avhandlingen:

Men jag har haft turen att jag inte har känt mig misslyckad för att jag inte har haft familj. Jag har aldrig haft någon längtan efter barn och kärnfamilj, som de andra mammorna som mår dåligt och letar förtvivlat efter en pappa. Jag är själv uppväxt i en utifrån sett väldigt bra kärnfamilj och jag vet att det inte behöver vara så bra. Den drömmen har jag inte.

Jag kan bli lite trött på den negativa bilden av ensamma mammor som offer. Man ser det bara ekonomiskt. Ekonomin får större och större betydelse. Man kan bara se alla börsrapporterna i TV som inte fanns förr. Jag vet inte om man är mindre värd om man har mindre pengar. Om man förväntas ha det så dåligt får man den rollen att man är en loser. Det är sorgset för de andra mammorna är inte det.

Man blir nog en sämre mamma också, när man ska känna att man nästan är den lägst ställda gruppen i samhället, som man kan höra på radio. Vi är botten. Jag kan bli jättetrött på alla mammorna som inte vill bo på riktigt för att de väntar på att träffa en man och då ska de flytta och barnet få en egen säng. Så mår de skitdåligt under tiden i väntan på att familjen ska göra det bra.

Sedan finns motsatsen med Madonna som har två barn och olika artister som jobbar heltid och reser runt i hela världen och klarar det så bra. Att göra karriär och ha småbarn samtidigt – det ska man klara av i tidningen Amelia till exempel. Det finns också.

Det är antingen eller: Antingen är man den sämsta och inte klarar det eller klarar man allt själv och är jättevacker...

Man får inte som ensamstående mamma vara normal som andra familjer är. Det tar så mycket energi antingen man vill vara där uppe eller är där nere. Den har jag inte behövt öda, för då hade jag dukat under. Jag blir provocerad av att de inte bara skiter i det, för det går av sig själv om man nu ska träffa någon. (Mamma, 37 år, med ett barn)

Mamman har en uppfattning om hur ensamstående mammor skildras i media – både som de sämst ställda och som de mest framgångsrika i samhället – men hon är kritisk till att man som ”ensamstående mamma inte får vara normal som andra familjer är”. Hon efterfrågar alltså en normalbild. Som jag förstår henne, menar hon att det inte bara är den ensamstående mammans ”faktiska” liv som får betydelse för upplevelsen av den egna situationen, utan också de bilder som förmedlas i samhället, antingen man ”vill vara där uppe eller är där nere”.

Detta liknar vad Gillis (1997) säger. Han menar att vi är beroende av familjer för att leva i, men vi är också beroende av familjer för att vi behöver utföra ett symboliskt arbete som går ut på att presentera oss själva för oss själva såsom vi önskar att vi vill vara. På detta sätt skiljer

han på de familjer vi lever *i* och de familjer vi lever *med*. De familjer vi lever *i* kan vara besvärliga och visa sidor av tävlan och splittring som vi förknippar med andra områden än familjeliv (som t.ex. marknadsekonomi), liksom de inte alltid heller består. De är med andra ord mindre pålitliga än de önskvärda familjer vi lever *med*. Bäck-Wiklund (2001) kommenterar Gillis' tankegångar och sammanfattar om familjen vi lever med i tankarna: "Den senare har vi skapat genom ritualer, den lever genom mytens kraft, och, kanske viktigast av allt, den sviker oss aldrig. Gapet mellan ideal och verklighet är en av den samtida familjediskursens inneboende motsättningar. Vi skyddar den tänkta familjen, ofta på bekostnad av att vi döljer och mystifierar det familjeliv vi lever till vardags." (s. 47- 48)

Mammans påpekande att man som ensamstående mamma inte får vara normal som andra familjer är, antyder att en bild av den "normala" ensamstående familjen, skulle kunna vara en sådan familj att leva *med* som Gillis talar om. Men om en sådan familjebild inte finns i samhället (eller i myten) är risken uppenbar att idealen formas runt andra familjeformer. Det framtonar också en bild i den här avhandlingen att en "normal" familj att leva "med" oftast inte är en familj med en ensamstående förälder utan snarare en kärnfamilj eller ombildad familj som innehåller både en mamma och en pappa.

KAPITEL 1

AVHANDLINGENS DELAR

Family – as a concrete collection of individuals as well as a symbol – underpins so much of personal experience in the past from childhood to old age, but its meaning is rarely explored. The family is a set of social relationships connected by blood, property, dependency and intimacy. It is a material reality as well as an ideology and a cultural practice. As a means of basic social organisation it frames domestic and work lives, and as a symbol it influences social policy.

(Lynn Abrams, 2006)

Att läsa avhandlingen

Detta kapitel avser att ge läsaren en helhetsbild över avhandlingens uppläggning och innehåll.

I avhandlingen analyseras dels hur de tre parterna klientfamilj, socialsekreterare och kontaktfamilj upplever socialtjänstens insats kontaktfamilj, dels de bilder som de tre parterna har av familj och föräldraskap. Analysen bygger på 57 intervjuer med alla de tre parterna i 19 ”ärenden” av insatsen kontaktfamilj. Resultat och analys från dessa intervjuer är publicerade i en rapport och i tre artiklar vilka tillsammans utgör avhandlingens bas. Läsaren uppmanas att ta del av Rapporten och artiklarna i sin helhet i avhandlingens **appendix**. I Rapporten kan man också läsa om tidigare forskning om insatsen kontaktfamilj.¹ I appendix är delarna infogades som nummer I – IV.

Rapporten presenterades vid publiceringen på ett högre seminarium på Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet och artiklarna är efter ”referee-bedömning” antagna för publicering i vetenskapliga tidskrifter. Artiklarna I och III är också publicerade medan artikel II kommer att publiceras senare. Rapporten och artiklarna är följande:

Rapport:

Johnsson, Lisbeth & Regnér, Margareta (2003). *Ensamma föräldrar och vanliga familjer. En studie av insatsen kontaktfamilj inom socialtjänsten*. Göteborgs universitet. Institutionen för socialt arbete. Skriftserien 2003:8. (157 sidor).

Artikel I:

Regnér, Margareta & Johnsson, Lisbeth (2006 a). Ensamma föräldrar och vanliga familjer – om familjen som hjälpresurs i socialt arbete. *Nordisk Socialt Arbeid* 2006, nr 2, s. 98 – 109.

Artikel II:

Regnér, Margareta & Johnsson, Lisbeth (2006 b). The “ordinary” family as a resource for single parents – on the Swedish contact family service. (Accepted for publication in the *European Journal of Social Work* and will appear in print 2007, but will in advance be publicized on the web. Information by e-mail 2006-03-14.)

Artikel III:

Regnér, Margareta (2006). När den goda viljan inte finns. Om frånvarande fäder i kontaktfamiljinsatsen. *Socialvetenskaplig Tidskrift* 2006, nr 2, s. 129-145.

Avhandlingens disposition ser ut som följer:

I **Prolog** förmedlas utifrån citatet från en ensamstående mamma centrala teman om familjebilder i avhandlingen.

I detta **kapitel 1** presenteras hur *arbetsfördelningen* såg ut mellan oss två författare till Rapporten samt Artikel I och II. Därefter summeras innehållet i rapporten och i artiklarna, under rubriken *Sammanfattningar av rapporten och de tre artiklarna*, så att läsaren översiktligt ska kunna sätta sig in i dem och ha det som bakgrund vid läsningen av den fördjupade teoretiska analys som sedan följer.

Arbetet med avhandlingens olika delar har inneburit en fortgående analysprocess. När jag presenterar avsnittet ”Avstamp och fördjupning” i början av **kapitel 2** är tanken att detta avsnitt utgör en ny grund till det som avhandlas i kappan. Det innebär att avsnittet även innefattar några resultat från Rapporten och artiklarna. Det är med andra ord kappans

¹ När rapporten omtalas i kappan skrivs den med stort R, Rapporten. Detta för att inte sammanblanda den med andra benämnda rapporter i kappan. Jag använder benämningen Rapporten liksom artikel I, II och III för att göra det lättare att med hänvisningar.

introduktion till de "tre fördjupande frågeställningar" som presenteras i kapitel 2. (Se även syften och frågeställningar i Rapporten och artiklarna.)

I kapitel 2 finns vidare en redogörelse för avhandlingens metod. Denna är en förkortad version, jämfört med versionen i Rapporten (s. 18), där noggranna tillvägagångssätt samt även bortfall diskuteras. Men den innehåller också tillägg, främst i diskussionen om analys och teoriansknytning.

Kapitel 3 "Om insatsen kontaktfamilj – framväxt och nuläge" syftar till att förmedla en bild av den tidsanda som fanns när insatsen kom till, samt att relatera den bilden till dagens situation. För en närmare beskrivning av hur insatsen växte fram och utvecklades i lagstiftningen hänvisas till Rapporten.

Förutom intervjuer om själva insatsen kontaktfamilj har informanterna även intervjuats om familj- och föräldrabilder. **Kapitel 4** "Familjen – en 'välgrundad illusion'" avser att fördjupa synen på familj, familjeideal och föräldraideal på ett mer allmänt plan med kopplingar till teori och forskning inom området.

I **kapitel 5** fortsätter denna diskussion men då kopplad till den ensamståendes familj och föräldraskap, med utgångspunkt i resultat rörande studiens ensamstående mammor samt i forskning och teori om ensamstående mammor i allmänhet. Dessutom refereras till vad som framkommit i kapitel 4.

Allra sist i "kappan" finns en summering av avhandlingen på engelska, **Summary**.

Därefter följer avhandlingens **Appendix** som under flikarna I - IV innehåller Rapporten och de tre artiklarna i sin helhet.

Arbetsfördelning

I denna avhandling ingår en rapport och två artiklar (I och II) där vi är två författare och en artikel som jag skrivit själv (Artikel III). Arbetsfördelningen mellan mig och min medförfattare kan beskrivas på följande sätt:

Arbetet med forskningsansökan till FAS gjordes i huvudsak gemensamt 1999. När så studien startade skapade vi gemensamt frågeguider samt tog de kontakter med "fältet" som möjliggjorde studiens genomförande. Jag gjorde ensam samtliga intervjuer och skrev också ut intervjuerna utom ett par, tre där jag hade skrivhjälp. Analys och bearbetning av materialet skedde i huvudsak i en interaktiv process mellan oss två författare. Vid rapportskrivandet har en arbetsfördelning utkristalliserats. Den ser ut som följer:

Rapporten:

Kapitel 1 Inledning, har i huvudsak skrivits av min medförfattare. Avsnittet "Kontaktfamilj enligt lagens definition och intention" s. 6 bygger när det gäller beskrivning av insatsens framväxt på ett paper som jag skrivit.

Kapitel 2 Studiens uppläggning och genomförande, har i huvudsak skrivits av min medförfattare.

Kapitel 3 Klientfamiljerna,

Kapitel 4 Kontaktfamiljerna och

Kapitel 5 Socialsekreterarna, har jag i huvudsak skrivit.

Kapitel 6 Insatsen kontaktfamilj, har i huvudsak skrivits av min medförfattare även om jag står för utkast till vissa delar av kapitlet.

Kapitel 7 Ensamma föräldrar och vanliga familjer – sammanfattning och slutdiskussion, har i huvudsak skrivits av min medförfattare.

Artikel I:

Artikeln har i huvudsak skrivits av undertecknad utifrån en ”förlaga” som min medförfattare gjorde ett första utkast till. Jag genomförde också ändringar och korrigeringar som är resultat av bedömningsprocessen.

Artikel II:

Första utkastet har skrivits av min medförfattare. Därefter arbetade jag med att utvidga artikeln - framför allt med avsnitt om bakgrund till insatsen, framför allt riktad till internationella läsare - samt med komplement av internationell forskning om insatsen. Liksom i föregående artikel genomförde jag också de ändringar och korrigeringar som är resultat av bedömningsprocessen.

Artikel III:

Denna artikel har skrivits av mig ensam, men den bygger på samma intervjuer som Rapporten och övriga artiklar.

Sammanfattningar av rapporten och de tre artiklarna

För att läsaren ska ha större möjlighet att orientera sig om rapporten och de tre artiklarna – vilka ligger till grund för vad som utvecklas i avhandlingens ”kappa” – presenteras här sammanfattningar av dem. I sammanfattningen av Rapporten nedan presenteras metoden mycket kort. För en mer ingående redogörelse av tillvägagångssätt, se Rapporten i Appendix, samt Metoddiskussion i kapitel 2 här i kappan.

Rapport: Ensamma föräldrar och vanliga familjer. En studie av insatsen kontaktfamilj inom socialtjänsten.

Syften: Rapportens huvudsyfte var att studera ”*det goda föräldraskapet*” i relation till insatsen kontaktfamilj.² En utgångspunkt var att det finns normativa föreställningar om vad en ”god familj” är, som uttrycks i termer som ”den normala familjen” eller ”en vanlig familj”. I rapporten undersöks hur utformningen av insatsen kontaktfamilj påverkas av de tre parternas (klientfamilj, kontaktfamilj och socialsekreterare) syn på familj och föräldraskap – deras familjebilder och familjeideal. En fråga var; innebär det ensamma föräldraskapet i sig att den ensamstående mammans familj inte uppfattas nå upp till ett tillräckligt gott föräldraskap och bra hem att växa upp i?³

² För förklaring av begreppen ”insats” och ”bistånd”, se nästa kapitel, not 12, s. 29.

³ Se not 22, s. 34, för diskussion om begreppet ”hem”.

Ett annat syfte var att beskriva och analysera själva kontaktfamiljsinsatsen – vad som föranleder den, vilket syfte den har, hur den utformas i praktiken och vilken betydelse den har. Förverkligas lagstiftningens intentioner? Vilka var motiven till att bli kontaktfamilj? Hur såg kontakten/relationen mellan klientfamilj, kontaktfamilj och socialsekreterare ut? Vad skulle ha uppnåtts för att insatsen kunde avslutas?

Metod: Studien var en kvalitativ intervjuundersökning. De tre parterna i insatsen (klientfamilj, kontaktfamilj och socialsekreterare) intervjuades, varför triader kunde undersökas liksom hur parterna beskrev interaktionen dem emellan. Studiens målgrupp var ensamstående mammor med barn 0-12 år vilka utgör typfallet för dem som använder insatsen. För att få variation och bredd i det empiriska materialet samlades fallen in från tre olika kommuner. Jämn könsfördelning samt variation i ålder på barnen eftersträvades också.

Samplet bestod av 19 klientfamiljer, 19 kontaktfamiljer och 9 socialsekreterare (som ibland intervjuades i mer än ett fall). 18 familjer var ensamstående föräldrar (varav en pappa) och en familj innehöll två biologiska föräldrar. Sammanlagt gjordes 57 intervjuer, som med ett undantag, spelades in på band och skrevs ut i sin helhet.⁴ Barnen var i åldrarna tre till 13 år, åtta flickor och elva pojkar.⁵

Tre semistrukturerade frågeformulär med liknande frågor till de olika ”parterna” användes. Särskilt när det gäller analysarbetet av svaren på frågor om familj och föräldraskap följdes en i huvudsak induktiv arbetsmodell.

Resultat: Vid analysen av förarbetena till socialtjänstlagen drogs slutsatsen att insatsen kontaktfamilj i första hand kom till för att förverkliga ett ideologiskt synsätt grundat på tankar om frivillighet, normalisering och närhet. Tvånget skulle rensas ut ur sociallagstiftningen. Hur insatsen skulle fungera i praktiken överläts i stora drag till fältet att utforma, vilket kan ha bidragit till att insatsen ibland uppfattas som diffus. Insatsen grundar sig alltså på frivillighet, dvs. föräldrars frivilliga ansökan, men den är behovsprövad.

VÄGEN TILL KONTAKTFAMILJ: De flesta KLIENTFÖRÄLDRARNA upplevde det initialt som ett nederlag i det egna föräldraskapet att behöva ansöka om kontaktfamilj. Flera kände också skam inför omgivningen över att ha insatsen, varför de hade slutat att berätta om den för personer i sin omgivning. De menade att de kunde uppfattas som mer problematiska än de var. Isoleringen i den egna livssituationen med avsaknad av vila, distans och eftertanke var det som främst hade föranlett ansökan. Att delta i den utredning som låg till grund för prövningen av behovet av insatsen upplevdes också skamfyllt av några föräldrar eftersom de hade behövt lämna ut sig på ett sätt de inte var vana vid.

Hälften av klientmammorna ansåg att de kunnat påverka valet av kontaktfamilj medan andra inte ansåg det, främst pga. att det är brist på kontaktfamiljer och att de efter en väntetid inte hade vågat tacka nej. I de flesta fallen upplevdes valen som lyckade, men i några fall var föräldrarna mindre nöjda. Klientföräldrarna var ofta ambivalenta till att lämna bort barnen. De kände skuld inför dem och hade svårt att förklara för barnen varför de skulle till kontaktfamiljen. Flera föräldrar betonade att det tog lång tid att vänja sig vid insatsen även om de hade önskat den.

Den främsta hjälpförväntningen hos klientföräldern var att få att få avlastning för att få tid för sig själv (och i vissa fall för att hinna träffa andra vuxna). Några föräldrar talade om behov av manlig förebild för sina söner, men främst om att barnen skulle få möta ”en pappa som ställer upp för sin familj”. Brist på egna nära släktingar gjorde att några föräldrar talade om

⁴ I metodavsnittet i Rapporten kan man se att en av kontaktfamiljerna föredrog att få lämna skriftliga svar. Övriga 56 intervjuer har spelats in.

⁵ En av pojkarna tillhörde tvåföräldersfamiljen. I de analyser som gjorts relaterat till enföräldersfamiljen utesluts naturligtvis denna familj, men finns däremot med i den allmänna analysen av insatsen.

barnets behov av ett vidgat nätverk. Men avlastningsbehovet betonades främst. Avlastningen kom också barnen tillgodo enligt flera föräldrar, då de tyckte sig ha fått en högre toleransnivå eftersom de kände sig lugnare. Avbrottet i samvaron med barnet skapade möjlighet att tänka igenom föräldrarollen. Alla uttryckte sig positivt om insatsens effekt och dess betydelse för framför allt föräldern själv. Klientföräldrarna upplevde på detta sätt en oväntat stor hjälp av insatsen och flera beskrev det som en katastrof om den skulle upphöra.

Ingen önskade explicit stöd i föräldrarollen, men ett par klientföräldrar hade önskat få råd av kontaktfamiljen, vilket inte hade uppfyllts. I de få fall stöd ändå förekommit var kontaktmamman professionell yrkesutövare inom skola, barnomsorg respektive socialtjänst där just professionaliteten betonas av klientföräldern.

Med något enstaka undantag ansåg ingen av klientföräldrarna att de i utbytet av erfarenheter med kontaktfamiljen påverkats i sin föräldraroll, medan socialsekreterarna i hälften av fallen hade denna bild.

KONTAKTFAMILJERNA menade att de kunnat påverka vilket barn de tog emot och de kunde också villkora uppdragen (t.ex. någon familj som inte ville ha barn till missbrukare och en annan som ville just det). Uppdraget upplevdes otydligt. Kontaktfamiljerna var nöjda med den allmänna informationen om insatsen men missnöjda med informationen om det konkreta uppdraget. De visste inte vad de förväntades göra. Det enda konkreta var avtalen om hur ofta barnen skulle vistas i kontaktfamiljen, vilket ledde till att kontaktfamiljerna själva formulerade vari uppgiften skulle bestå.

Skälen till att bli kontaktfamilj skiftar, men hos de flesta fanns en önskan om att göra en samhällsinsats. Ett socialt engagemang tillsammans med att man tycker att det är roligt med barn spelar roll. Motiven liknar de som fosterföräldrar brukar uppge: 1) att ha något gott att erbjuda (ett gott familjeliv, ett gott hem etc.), 2) att tycka om att ta hand om barn, 3) en medvetenhet om de behov som finns och en önskan om att göra något som blir till nytta för samhället samt 4) att det passar in i den aktuella familjesituationen.

Det fanns två dominerande typer av svar från kontaktfamiljerna på frågan om vad som var viktigast att hjälpa till med. Det ena var att kompensera för brister i barnets hem genom uppfostran av barnet. Många talade om gränssättning och regler samt om att ge barnet stimulans. Det andra återkommande svaret var att visa barnet hur en vanlig eller normal familj fungerar. Slutsatsen var att kontaktfamiljerna ville göra något betydelsefullt och bestående för barnen. Även om flera både förstod och accepterade den ensamstående förälderns behov av avlastning, ville de att uppdraget skulle innehålla något mer än "barnpassning".

I flera fall fanns alltså skilda uppfattningar mellan kontaktfamiljer och klientfamiljer om uppdragets syfte och innehåll. Socialsekreterare och klientfamiljer var ofta överens om att avlastning var målet med insatsen. Samtidigt fanns i ett antal fall ett dolt syfte hos socialsekreterarna, dvs. att klientföräldrarna skulle "lära sig föräldraskap" av kontaktfamiljerna. Socialsekreterarna bekräftade kontaktfamiljernas bild av uppdragets otydlighet, genom att de i de enskilda ärendena inte kunde redogöra för insatsens syfte och innehåll när det gällde vad kontaktfamiljerna skulle göra. Sällan eller aldrig fanns någon arbetsplan utan det enda syfte man kunde ange var att hjälpbehoven (se ovan) skulle tillgodoses.

Såväl kontaktfamiljer som klientfamiljer hade mycket sparsam kontakt med socialsekreterarna efter att insatsen hade påbörjats. Omprövningssamtalen en gång per halvår upplevdes av de flesta i båda grupperna som meningslösa och speciellt klientföräldrarna kunde oro sig för att insatsen skulle upphöra vid dessa tillfällen. Vissa klientföräldrar tyckte också illa om att behöva gå in på socialkontoret. Socialsekreterarna själva var däremot nöjda med uppföljningssamtalen, där de försökte få en bild av hur barnen hade det i kontaktfamiljen samt av hur relationen mellan familjerna fungerade.

Den sparsamma kontakten med socialsekreterarna var till fyllest för de kontaktfamiljer som inte ansåg sig behöva hjälp i sitt uppdrag, medan andra, som vi uppfattade var bekymrade över sitt uppdrag utifrån att de såg problem hos föräldern eller barnet, saknade stöd från socialtjänsten. Någon kontaktfamilj efterlyste handledning. En slutsats var att stödet från socialsekreteraren var beroende av hur engagerad socialsekreteraren var, inte beroende av uppdragets svårighetsgrad. Kontaktfamiljer som hade haft kontakt med flera socialsekreterare beskrev hur de själva var mer eller mindre öppna mot socialtjänsten, också beroende på hur de upplevde socialsekreterarnas förmåga att hantera deras oro i relation till klientfamiljen. Utbud av föredrag mm upplevdes positivt av kontaktfamiljerna och även om de inte hade några problem med sitt uppdrag, var det viktigt att få uppmärksamhet och att socialsekreteraren hörde av sig och frågade hur det gick. Socialsekreterarna menade att eftersom många av kontaktfamiljsärendena sköter sig själva är det lätt att de "glöms bort" i förhållande till andra, tyngre ärenden. De "prioriterar bort sig själva".

INSATSENS AVSLUTNING: I våra undersökta fall fanns ingen tidsgräns för hur länge insatsen skulle pågå. Inte heller fanns det uppsatta mål för vad som skulle ha uppnåtts för att insatsen skulle kunna avslutas. Klientföräldrarna tillfrågades om sin syn på vad som skulle ha uppnåtts och deras svar indelades i fyra grupper: 1) Ändrad familjesituation (med en ny man in i familjen); 2) Kontaktbarnet har blivit äldre och klarar sig mer på egen hand; 3) Den frånvarande föräldern tar mer ansvar; samt 4) "Vet inte". Det fanns föräldrar som hoppades på en ny "kärnfamilj" i första hand (och ett par av dem hade just etablerat sådana relationer), medan andra ansåg sig vara en fullgod familj men med behov att vidga sitt nätverk. Att den frånvarande föräldern skulle ta mer ansvar sågs däremot som en utopi av de flesta.

I några fall hade både kontaktfamilj och klientfamilj varit med om att avsluta uppdrag och de var sällan nöjda med hur det hade gått till. I avslutningsprocessen ansåg de att det behövdes hjälp från socialtjänsten.

Endast tre klientföräldrar var övertygade om att det skulle förekomma fortsatt kontakt mellan barnen och kontaktfamiljerna även om insatsen upphörde. Några var ambivalenta, men trodde att det i så fall var kontaktfamiljen som skulle se till att det blir av. Kontaktfamiljerna trodde att kontakten i vissa fall skulle fortsätta, men de tänkte inte tränga sig på om inte barnet själv vill ha kontakt. Några kontaktfamiljer var övertygade om att kontakten skulle brytas. Socialsekreterarna trodde i större utsträckning på fortsatt kontakt än klientfamiljer och kontaktfamiljer, dvs. att det utvidgade nätverk som kontaktfamiljen inneburit i de flesta fall skulle komma att bestå för barnet och dess familj. Slutsatsen drogs att socialsekreterarnas tro på bestående nätverk oftast var ett önsketänkande.

BARNEN: Såväl klientföräldrar som kontaktföräldrar beskrev att barnen vid sin vistelse i kontaktfamiljen deltog i mycket aktiviteter och fick många kontakter. Klientföräldrarna satte ofta värde på detta samt att barnet fick stor uppmärksamhet den helgen det vistades i kontaktfamiljen. Barnen träffade ofta andra barn (såväl kontaktfamiljens egna som andra barn) men framför allt träffade barnet flera vuxna; både kontaktfamiljens släktingar och vänner och det var ofta kalas i kontaktfamiljen. Vissa kontaktfamiljer köpte kläder, skor och saker som cykel och skridskor till kontaktbarnet, vilket barnet ibland fick ta med sig hem och ibland inte. När sakerna kom med hem sade sig klientföräldrarna oftast inte ha något emot detta, medan ett par föräldrar hade känt sig kritiserade när barnet fått andra kläder att ha i kontaktfamiljen.

De flesta klientföräldrarna betonade att det var viktigt för insatsens existens att barnen trivdes i kontaktfamiljen och några menade att de aldrig tvingade barnet att åka, men att de övertalade barnet. Tolv föräldrar beskrev separationsproblem när barnet skulle åka, från att ett barn fick bäras ut i bilen (under en period) till att något barn mest visade ledsnad. Bland större barn var det umgänget med kamraterna hemma som kunde göra att de inte ville åka. Så gott

som samtliga föräldrar menade dock att när barnet väl var i kontaktfamiljen trivdes det. Det fanns ofta uppgörelser om att barnet och föräldern skulle talas vid senare. Det tolkades som känsligt för klientföräldrarna att tala om vad barnet tyckte om att vara i kontaktfamiljen då det väckte det dåliga samvetet till liv, dvs. att barnet var där för föräldrarnas skull.

I något fall där barnet hade vistats länge i kontaktfamiljen upplevde kontaktfamiljen att barnet ändå hade svåra omställningsproblem genom att verka frånvarande, att det varje gång tog tid innan barnet "landade" hos dem. I övrigt hade kontaktfamiljerna liksom klientföräldrarna bilden att barnet trivdes när det väl var hos dem. Socialsekreterarna uppfattade generellt att barnen trivdes i kontaktfamiljerna.

Klientföräldrarna menade att insatsens betydelse för barnen var att de hade fått en lugnare mamma. Någon lyfte fram att barnen träffat andra vuxna och en annan att barnet fått nya intressen och nya vänner. En tredje ansåg att barnet fått lära sig gränser och tålmod. Mer än så ville ingen förälder vidgå att insatsen betydde för barnet. Även socialsekreterarna var i hälften av fallen osäkra på insatsens betydelse för barnen. I övriga fall såg de positiva effekter som att barnen fick omväxling, fick tillgång till vuxna som inte var tröttkörda, att kontaktfamiljen innebar en trygg punkt, att barnet fick "vara barn" samt att barnet blivit bemött som en vanlig unge och inget problembarn.

LIVSVILLKOR: Det visade sig vara stora skillnader mellan klientfamiljer och kontaktfamiljer med avseende på ekonomi, sociala nätverk samt ensamt respektive delat föräldraskap

Klientföräldrarna var ingen enhetlig social grupp exempelvis när det gäller tidigare kontakt med socialbyrå eller tillgång till yrkesarbete. Men de var lika med avseende på förhållanden som mycket knapp ekonomi, mycket glesat nätverk och ökande isolering när barnen var små. Även om de flesta var nöjda med bostaden var många trångbudda. De bodde i lägenhet. Det glesa nätverket accentuerades av att fadern var frånvarande i barnets liv. Gemensamt var också att ett ensamt föräldraskap var något man minst av allt hade önskat sig. Släktnätverken hade ofta glesats ut pga. sjukdom, ålderdom eller död. Isolering när barnen var små bidrog till svårigheter att skapa nya kontakter samt till förlust av tidigare vänner. Ansökan om kontaktfamilj skedde oftast när familjen befann sig i en livssituation där isoleringen ökat och den ensamma föräldern saknade möjlighet till vila, distans och eftertanke. Det var därför, som nämnts ovan, främst avlastningsbehovet men även en vilja att fler ska "se" barnet och ta del i dess liv som var motiv till ansökan.

I alla fall utom ett levde kontaktfamiljerna i parfamilj, typfallet var ett par i 40-årsåldern med två eller tre barn. Som regel var både män och kvinnor yrkesarbetande och de upplevde sig ha en "hyfsad" eller god ekonomi. Alla var nöjda med sin bostadssituation och majoriteten bodde i egen villa. De flesta hade omfattande sociala nätverk (både släkt och vänner) som de upplevde mycket tillfredsställande och umgicks aktivt med. Om de behövde kunde de flesta få hjälp med barnen från släkt. De uppskattade främst stödet från partnern när det gällde barnen.

FAMILJEBILDER: Svaren på frågorna om vilka bilder man har av vad som är en *normal* respektive en *ideal* familj var inte samstämmiga, varken inom eller mellan parterna klientfamiljer, kontaktfamiljer och socialsekreterare.⁶ En likhet var dock att det främst var den internaliserade familjebilden och bilder från familjer i det egna nätverket som bidrog till uppfattningen om normala familjer. Klientfamiljerna hade den åsiktsmässigt mest nyanserade bilden av dagens normala familj, dvs. de såg en rad olika familjeformer som normala.

⁶ I studien utgick vi från en teoretisk tankegång om familjebilder där vi bl.a. skrev i Rapportens Inledning: "Vi har vad man kan kalla en *internaliserad familj*, som är baserad på vår erfarenhet av familjeliv inifrån, av den eller de familjer vi växt upp i. Vidare har vi en *generaliserad familjebild* där även bilder utifrån av familjer inkorporerats och slutligen vad man kan kalla ett *familjeideal*, där individen utformat en bild av vad hon ser som den ideala familjen. Vi relaterar våra bilder av verkliga familjer till detta familjeideal, som blir en sorts måttstock för hur en "bra" familj skall vara." (s. 5)

Kontaktfamiljerna som i flera fall såg sig själva som idealfamilj, betonade mer kärnfamiljen alternativt en ombildad två-föräldersfamilj som den normala och önskvärda och hade dessutom en överdriven bild av antalet skilda familjer i Sverige.

Socialsekreterarna hämtade sina bilder av normala familjer från det egna nätverket (ensamförälder eller kärnfamilj), inte från teori och de fann ofta ideala familjer bland kontaktfamiljer och fosterfamiljer.

När det gäller synen på kontaktfamiljsinsatsen och kravet på kontaktfamiljen krympte skillnaderna mellan informanterna. Klientföräldrarna önskade då en ”vanlig familj med både mamma och pappa” för att barnen skulle få erfarenhet av hur två föräldrar samarbetar. Kontaktfamiljerna ville visa hur en normal familj fungerar. Framför allt socialsekreterarna talade om behov av en manlig förebild.

FÖRÄLDRASKAP: Samtliga informanter hade liknande bilder av ett gott föräldraskap (att man älskar barnen, ser och bekräftar dem, att man ger trygghet osv.). Men i värderingen av det egna föräldraskapet var kontaktfamiljerna mest tillfreds och framhöll betydelsen av stödet från partnern. Såväl klientföräldrar som socialsekreterare var mer självkritiska till sitt eget föräldraskap. Socialsekreterarna använde uttrycket ”good enough” om bedömningen av både sitt eget och klientföräldrars föräldraskap. De beskrev en egen utveckling under åren, från kravet på att klara föräldraskapet mer eller mindre perfekt eller bättre än klientföräldrar till att ha en ståndpunkt att inte vara förmer än andra.

Klientföräldrarna lyfte främst fram sin svårighet att sätta gränser för barnen, något de beskrev att även andra påtalade. Kravet på gränssättning problematiserades, då enföräldersfamiljer generellt genom sin struktur tenderar bli mer av ”förhandlingsfamilj”. Utifrån systemteori analyserades dessutom hur speciellt isolerade familjer med en vuxen och ett barn behöver tillgång till andra relationer för att kunna etablera tydliga gränser inom familjen. Annars hotas den lilla dyaden. Klientföräldrarna ville i allmänhet inte ha hjälp i sitt föräldraskap från kontaktfamiljerna genom uppfostran av barnen, vilket både kontaktfamiljer och socialsekreterare såg som en uppgift. En lyckad och intressant konstellation var den (enda) kontaktfamilj som utgjordes av en ensamstående barnlös kvinna, där klientmammans fortfor att vara expert på föräldraskap – en situation som snarare stärkte moderns känsla av kompetens.

Det fanns oklarheter i vem kontaktfamiljsinsatsen är till för – föräldern eller barnet. Trots, som vi sett ovan, att föräldrarnas behov av avlastning var i centrum för ansökan om insatsen, registrerades insatsen administrativt på barnet. Motiveringen av insatsen omformulerades då till att barnets behov är det samma som föräldrarnas eller till att barnet har särskilda behov pga. att föräldern inte orkar med sitt föräldrauppdrag, eller till att barnet behöver en manlig förebild. I Rapporten föreslogs att insatsen borde vara till för familjen, dvs. till för både mor och barn. Ett (oetiskt) dolt motiv till insatsen var ibland förändring (uppfostran) av föräldern, samtidigt som insatsen allmänt sågs som förebyggande för barnet. Vi drog slutsatsen att problemanalysen var bristfällig.

MÖTET MELLAN FAMILJESYSTEMEN: Relationen mellan kontaktfamilj och klientfamilj tolkades som mestadels *affärsmässig*; klientföräldrarna ville slippa stå i skuld till kontaktfamiljen och kontaktfamiljen ville inte ha barnets förälder för nära.

I Rapporten problematiserades att olikheten mellan familjerna inte bör vara alltför stor. När klientfamilj och kontaktfamilj uppfattade skillnader dem emellan med avseende på resurser (såsom tillgång till funktionella nätverk), men ändå kunde se vissa likheter fungerade insatsen utifrån en *respektfull jämlikhet*, och båda parter upplevde insatsen positivt och var överens om dess innehåll. Men om de inte var överens om vare sig skillnader eller likheter utan mest talade om skilda världar, betecknades deras relation som enbart *ojämlik*. Kontaktfamiljerna

såg i dessa fall enbart brister i föräldraförmåga hos klientföräldern, men såg inte skillnader i resurser dem emellan. Om påverkan mellan familjesystemen ska ske, som socialsekreterarna i dessa fall ofta eftersträvade, behövs en relativ öppenhet mellan systemen, där socialtjänsten kan bidra till att familjerna kan se fler likheter samt ökad förståelse av skillnader dem emellan.

Studien visade att i vissa fall behöver systemet kontaktfamilj – klientfamilj inte så mycket stöd av socialtjänsten; i andra fall behöver båda subsystemen hjälp och stöd (inte minst kontaktfamiljen) för att klara uppgiften. Även om de senare fallen måste finnas, var en slutsats att det också borde vara legitimt att söka avlastningshjälp när det enda problemet är att det egna nätverket och resurserna har svårt att räcka till. Det tog ofta lång tid innan klientföräldrarna beslutade sig för att söka hjälp och behovsprövningen upplevdes som skamfylld, trots insatsens alla positiva förtecken. Ett förslag var att insatsen blir en rättighet när nätverket sviktar, en *social tjänst*. Detta inte minst utifrån hur överrepresentation av ensamstående mödrar med barn inom socialtjänsten kan ses som uttryck för strukturell orättvisa.

Artikel I: Ensamma föräldrar och vanliga familjer – om familjen som hjälpresurs i socialt arbete

Artikeln **syfte** var att lyfta fram och belysa klientfamiljers och kontaktfamiljers bilder främst på gruppnivå av deras livsvillkor samt av familj- och föräldraskap, samt att diskutera socialsekreterarnas hantering av insatsen i dessa perspektiv.

Artikeln fokuserar familjebilder hos de 18 ensamstående föräldrarna och deras kontaktfamiljer; dvs. några av Rapportens resultat analyseras och renodlas.

Resultat: SKILLNADER I LIVSVILLKOR OCH FÖRÄLDRASKAP: I artikeln belyses skillnader mellan kontaktfamiljer och klientfamiljer genom att *skillnader i livsvillkor* (ekonomi, boende och sociala nätverk) lyfts fram, dvs. utifrån hur respektive part beskrev dessa förhållanden. Skillnaderna mellan familjerna var markanta i dessa avseenden. De flesta klientfamiljerna beskrev också stora skillnader i ekonomisk situation när de jämförde sig med kontaktfamiljerna medan få av kontaktfamiljerna och socialsekreterarna uppmärksammade just denna skillnad.

Även *skillnader mellan ensamt och delat föräldraskap* lyfts fram i artikeln. Kontaktfamiljerna betonade att det viktigaste stödet i föräldraskapet kom från partnern. Klientföräldrarna beskrev på motsvarande sätt saknaden av den andre föräldern som någon att dela bekymmer men framför allt glädjeämnen med. I de flesta fallen var fadern frånvarande på grund av umgängesvägran, medan andra skäl kunde vara exempelvis att faderskapet inte var fastställt och dödsfall. I artikeln konstateras att klientföräldrarna i studien utgjorde en minoritet jämfört även med andra separerade ensamstående föräldrar som efter separation delar på föräldransvaret via umgänge eller delad vård, enligt samhällets förväntan. En tolkning av detta är, att kulturella bilder av mäns föräldraskap både inom familjen och som umgängesförälder, kan antas påverka såväl den generaliserade som ideala familjebilden och därmed förstärka en upplevelse av brist hos klientföräldrarna.

När klientföräldrarna värderade sin föräldraroll var de nöjda med att göra så gott de kan i sin strävan ”att vara både mamma och pappa”, men de upplevde sig ha svårighet att sätta gränser för barnet/-en. Svårigheterna i gränssättning tolkas i artikeln som ett systemtillstånd snarare än som brist i föräldraförmåga, vilket föräldrarna och deras omgivning ofta inte gjorde. I artikeln konstateras att gränssättning har – även om den behövs – en dimension av kränkning

och utestängande och balansen mellan bekräftelse och gränssättning kan vara svår när en annan vuxen saknas. Om tydliga gränser understryks i en isolerad dyad, kan detta upplevas som ett hot mot systemet självt, då dyaden – jämfört med en större grupp – är beroende av sina medlemmar för sin överlevnad. Även bilden av den frånvarande fadern kan påverka moderns agerande då den kan utgöra hot mot ytterligare övergivanden som modern måste försäkra barnet inte ska ske. Ensamförälderfamiljen som symbol för ”förhandlingsfamiljen” diskuteras och slutsatsen dras, att kärnfamiljens modell för gränssättning (ofta en hierarkisk modell) kan vara kontraproduktiv för klientfamiljen, där gränsdragning via förhandling kan vara en mer framgångsrik väg. Kontaktfamiljerna ser inga större problem i sitt föräldraskap annat än möjligen att de ibland har svårt att få tiden att räcka till.

BILDER AV NORMALA OCH IDEALA FAMILJER: Åsiktsmässigt hade klientfamiljerna den mest varierade (och reflekterande) synen på dagens familj, nära den moderna familjeforskningens beskrivningar. Flertalet av kontaktfamiljerna hade en mer normativ syn på dagens familj. Men när familjen definierades i relation till insatsen ”kontaktfamilj” blev alla parter mer normativa och mindre varierade. När klientföräldern ansökte om insatsen önskade hon ”en vanlig familj”, dvs. en familj med både mamma och pappa utifrån en oro för brist i den egna familjen. Forskning visar att fäder inte har en så aktiv roll i föräldraskapet som klientföräldrarna tillskriver dem. Men kontaktföräldrarna som var tillfreds med sitt gemensamma föräldraskap kunde dock utgöra en sådan önskebild. Flera kontaktfamiljer menade också att deras hjälp främst handlade om att ”visa barnet hur en normal eller vanlig familj fungerar”. När socialtjänsten annonserar efter kontaktfamiljer söker de familjer med en mamma och en pappa. Innbördens av detta tolkas i artikeln som att *kärnfamiljen alltfjämt är måttstocken för vad som är en ”bra familj”*.

MÖTET MELLAN TVÅ FAMILJESYSTEM: I artikeln konstateras utifrån ovanstående att skillnaden i livsvillkor mellan klientfamiljer och kontaktfamiljer är stora, men att detta inte nödvändigtvis innebär svårigheter mellan familjerna. Relationen kontaktfamilj – klientfamilj karaktäriseras i artikeln utifrån hur klientfamiljer och kontaktfamiljer beskrev varandra när de ombads jämföra sina familjer; som *för det första* ”skilda världar” (där man inte var överens om varken likheter eller skillnader och relationerna var spända) och *för det andra* som ”respektfull jämlikhet” (där relationerna var avspända och ömsesidigt uppskattande). I det senare fallet fanns en förståelse från kontaktfamiljerna för olikhet i tillgång till sociala nätverk. Dessutom framkom om relationen *för det tredje* att såväl klientfamiljer som kontaktfamiljer upprätthöll, markerade gränser mot det andra systemet, relationen var affärsmässig. En slutsats av detta är, att antingen relationerna är spända (som i ”skilda världar”), eller inte (som i ”respektfull jämlikhet”) och även om det finns socioekonomiska skillnader kan man förmoda att det finns möjligheter att finna fler likheter mellan familjerna (t.ex. i synen på barn, värderingar, intressen mm.). Socialarbetarna skulle via isomorfi-strategier kunna hjälpa systemen att öppna sig för större ömsesidighet. Men framför allt implicerar detta att socialarbetarna reflekterar över och förmedlar till de ingående familjerna hur skillnader i levnadsomständigheter kan påverka såväl föräldraroller som insatsen.

TILL SLUT: Socialsekreterarna i studien förmedlade att numera räcker det inte att vara ensamstående med glest nätverk för att få insatsen beviljad. Ett alternativ till insatsen, som framhålls av flera socialsekreterare, är att mobilisera de naturliga nätverken runt den ensamstående föräldern. I artikeln ifrågasätts grunden för denna uppfattning eftersom det i denna studie framkom tydligt att det inte fanns mycket till nätverk att mobilisera runt klientföräldrarna. När familjesystemet sviktar och de egna resurserna inklusive det sociala nätverket inte räcker till behövs hjälp utifrån.⁷ Liksom i Rapporten föreslås att insatsen skulle

⁷ Svikt är inte global utan relateras till den specifika funktion som åsyftas. Begreppet svikt används här i den betydelse som

kunna erbjudas som service åt alla behövande ensamstående föräldrar. Men användningen av insatsen behöver vidare eftertanke relaterat till de familjeideal som reproduceras – inte minst i synen på enföräldersfamiljen som familjeform. Med kärnfamiljen som rådande ideal blir bördan i att vara ensamförälder än större.

Artikel II: The “ordinary” family as a resource for single parents – on the Swedish contact family service.

Denna artikel är mer omfattande än den föregående och riktar sig till en internationell publik, varför vissa typiskt svenska förhållanden förklaras. Artikeln presenterar och diskuterar kontaktfamiljsinsatsen, dess bakgrund, framväxt, utveckling, användning osv. Även tidigare forskning om insatsen, främst från Sverige men även från Storbritannien, presenteras. Teoretiska perspektiv på framför allt familj och föräldraskap ges (“Notions of the family”). Diskussionen om normala och ideala familjer anknyts till systemteori och till teorier från Bourdieu om institutionaliseringen av familjen liksom om närvaron av det allmänna (staten) i det privata livet, vilket ses som lämpliga perspektiv vid analys av kontaktfamiljsinsatsens utförande. I resten av artikeln analyserades liksom i föregående artikel klientfamiljers och kontaktfamiljers bilder (främst på gruppnivå) av såväl deras livsvillkor som familj och föräldraskap. **Syftet** med artikeln var att diskutera inflytandet av dessa bilder på insatsen samt socialarbetarnas hantering av insatsen i dessa perspektiv.

Resultat JÄMFÖRELSE MED INSATSEN I STORBRIANNIEN: I artikeln görs jämförelser med utgångspunkt i brittisk forskning på området. Exempel på jämförelser är att den svenska insatsen pågår under längre tid (tvärtemot tankarna i förarbetena till lagen) och regleringen av insatsen beslutas mellan familjen, kontaktfamiljen och socialarbetaren. I den brittiska motsvarigheten finns regleringar av insatsens längd fastställd i lag. Den är inte heller så vanlig där och har funnits under kortare tid. Insatsen var dock lika populär bland de brittiska klientfamiljerna som intervjuats som den var bland de svenska. Även i Storbritannien fanns skillnader i livsvillkor mellan kontaktfamiljer (carers) och klientfamiljer (exempelvis hade klientfamiljerna dålig ekonomi, hade hälsoproblem och levde i social isolering där de saknade både praktiskt och emotionellt stöd). Men ett konstaterande som görs är att skillnaderna mellan familjerna inte var lika stora som i Sverige. Exempelvis bodde båda familjerna i Storbritannien ofta i samma bostadsområden och i samma typ av hus (fast ägda respektive kommunala). Kontaktfamiljerna i den svenska studien bodde inte i samma geografiska områden och mestadels i egen villa med gott om utrymme, medan klientfamiljerna var trångbodda i lägenhet.

VEM INSATSEN ÄR TILL FÖR: Liksom i föregående artikel I problematiseras att insatsen i Sverige registreras på barnet när samma socialarbetare vet att det är moderns behov av avlastning som är grunden för ansökan. Men i denna artikel konstateras dessutom att om mödrars behov av avlastning måste ersättas av mer ”passande” behov hos barnet (såsom behov av manlig förebild eller ett utvidgat nätverk) kommer detta att influera bilderna av såväl familj som moderskap hos de inblandade parterna. Därför påverkas också bilden av vad insatsen syftar till.

Berner och Johnsson (2001) gett det inom en systemteoretisk ram. De beskriver fyra sviktstillstånd av olika svårighetsgrad: tillfällig svikt, permanent svikt, kris och permanent kris (eller utslagning av systemet). Den svikt som föräldrarna i de flesta fall beskriver avhjälpas med det resurstillskott som avlastningen utgör och det innebär att dessa fall kan beskrivas som tillfällig svikt även om insatsen pågår under en längre tid. Om det finns fler problem i familjen utgör, som både förarbeten till socialtjänstlagen och allmänna råd från Socialstyrelsen påpekat, sällan kontaktfamiljsinsatsen ensam en lösning.

SKILLNAD I LIVSVILLKOR: I en diskussion om skillnaderna i livsvillkor mellan klientfamilj och kontaktfamilj tolkas dessa skillnader som både förväntade och oväntade: Förväntade skillnader i ekonomisk situation kan hänföras till att ensamstående föräldrar generellt har det sämre än andra grupper och forskning har visat att de är diskriminerade på arbetsmarknaden jämfört med gifta/sammanboende mödrar. Detta kan emellertid också ses som oväntat då samma forskning visat att det finns en generell bild av att ensamstående mödrar arbetar på samma villkor som gifta mödrar. Denna ”generella bild” influerar antagligen även socialarbetarna, som ansåg att det inte fanns någon större skillnad i livsvillkor mellan familjerna. Dessutom, när studiens parter ombads jämföra kontaktfamiljer och klientfamiljer talade de flesta klientfamiljer om de ekonomiska skillnaderna, medan de flesta kontaktfamiljer och socialsekreterare inte gjorde det. Brist på förståelse av skillnaderna mellan familjerna kan göra det svårt att omfatta klientfamiljernas situation, inte minst då tidigare forskning om enföräldersfamiljen visat att det inte är familjeformen i sig som skapar problem för barnen och föräldrarna utan snarare de socioekonomiska ramar och villkor de lever under.

ENSAMT RESPEKTIVE DELAT FÖRÄLDRAANSVAR: En annan viktig skillnad mellan familjerna var att klientföräldern tog hela föräldraansvaret för barnen – utan att ha någon att dela vare sig problem eller glädjeämnen med. Föräldrarna såg sig inte bara som ensamstående utan som *ensamma*, då den andra föräldern oftast var frånvarande. Detta skiljer ut dessa föräldrar från andra som efter separation delar föräldraansvar genom umgänge och delad vård.

De ensamstående föräldrarnas problem med *gränssättning* för barnen beskrivs och analyseras som i ovanstående artikel (se I, ovan). Såväl kontaktfamiljer som socialsekreterare såg det som en viktig uppgift att ”lära” föräldrar att etablera tydliga gränser. I artikeln drogs slutsatsen att man inte automatiskt kan överföra kärnfamiljens hierarkiska modell till den ensamstående förälderns familj. Det kan istället vara kontraproduktivt och få konsekvensen att den ensamstående föräldern nedvärderar sin föräldraförmåga. Klientföräldern i allmänhet ville inte ha hjälp av kontaktfamiljen i uppfostran av barnen (liksom visats i tidigare studier). Kontaktfamiljerna beskrev inga större problem i *sitt* föräldraskap utom möjligen att de saknade tillräcklig tid för barnen. Tid och tillgänglighet var viktigt i föräldraskapet för dem. Detta kunde också realiseras då, som de själva påpekade, makarna stödde varandra ömsesidigt i föräldraskapet.

En slutsats i artikeln är att ensamstående föräldrar som saknar stöd (t.ex. gemensam vårdnad i praktiken och/eller annat nätverksstöd) kan, som ett resultat av systemprocesser, få problem i föräldraskapet. Men, såväl de ensamstående föräldrarna själva som deras omgivning verkar missbedöma svårigheter i föräldraskapet som brister i föräldraskapet (to misjudge parental difficulties as parental deficiencies).

ÖNSKAN OM EN VANLIG FAMILJ: Alla informanter ombads att själva definiera sina begrepp rörande ”normal”, ”ideal” osv. samt ombads också att ge exempel på sådana familjer. ”Familjen Cosby”, som omnämndes av både klientfamiljer och kontaktfamiljer, är kanske en generell modell av den ideala familjen.⁸ Den beskrevs som en familj som innehåller två arbetande, ansvarsfulla föräldrar (som visar varandra stor respekt), gemenskap och en god ekonomi. (Även denna artikel beskrev och diskuterade såväl bilder av normala som ideala familjer i övrigt på liknande sätt som i Rapporten och i artikeln I ovan).

⁸ Familjen Cosby hette egentligen familjen Huxtable i TV-serien ”The Cosby show”. Paret Huxtable var högutbildad medelklass, läkare och advokat, med fyra barn.

Vidare presenteras hur familjebilderna i relation till kontaktfamiljsinsatsen tenderade att bli normativa genom önskan om ”en vanlig familj” hos alla tre parterna (se föregående sammandrag II).

Klientföräldrarna önskade att barnet skulle få se en familj där föräldrarna samarbetar och kontaktfamiljerna kan utifrån sin förnöjsamhet med partnern i föräldraskapet erbjuda en sådan bild. Från forskning om fäders deltagande i familjens vardagsliv vet vi att fäder generellt inte spelar en så aktiv roll i föräldraskapet som klientföräldrarna antar (vad som också antas i de kulturella idealen om det ”svenska faderskapet”). Men denna tro och att fadersfrånvaro är ett kriterium för att få kontaktfamilj kan leda till en känsla av att den egna familjen är bristfällig. Denna känsla kan även understrykas av kontaktfamiljernas bild av att det är viktigt att ”visa barnet hur en normal eller vanlig familj fungerar”. Kärnfamiljen verkar fortfarande vara normen för en bra familj i relation till kontaktfamiljsinsatsen.

RELATIONEN KONTAKTFAMILJ – KLIENTFAMILJ diskuteras och analyseras på liknande sätt som i artikeln ovan, liksom även vikten av att socialarbetarna reflekterar över och förmedlar till de andra familjerna hur skillnader i livsvillkor, nätverk och familjestruktur kan påverka föräldraskapet såväl som insatsen .

TILL SLUT: Artikeln avslutas med att socialarbetarna behöver reflektera över de familjeideal som reproduceras i insatsen, speciellt deras bild av den ensamstående förälderns familj. Enligt artikelns argumentation kan inte ensamt föräldraskap ses som ett eget socialt problem. Men med kärnfamiljen som gyllene standard blir bördan i att ha ensamansvar för föräldraskapet än större för ensamstående föräldrar.

Artikel III: När den goda viljan inte finns. Om frånvarande fäder i kontaktfamiljsinsatsen.

Syftet med artikeln är att beskriva och analysera ensamstående mammors situation när umgänget mellan far och barn inte fungerar. En central frågeställning är huruvida kontaktfamiljsinsatsen kan fungera som en emancipatorisk kraft för ensamstående mödrar. En annan frågeställning berör vilken roll socialpolitiska ställningstaganden har för ensamstående mödrars föräldransvar.

Artikeln bygger på intervjuer med de 17 ensamstående mödrar som deltog i studien. Mödrarna beskrev stor saknad efter den andra föräldern i funktionen av att vara någon att dela problem och glädjeämnen med även i de fall föräldern var bortvald.

I EN SOCIALPOLITISK KONTEXT: I artikeln beskrivs hur olika socialpolitiska ställningstaganden påverkar livet för studiens ensamstående mödrar. Såväl insatsen kontaktfamilj som situationen för majoriteten mödrar som brukar den, existerar i ett socialpolitiskt fält som sträcker sig utanför barnvårdsåtgärder som ett residualt system.⁹ Exempel på socialpolitiska ställningstaganden som påverkar dessa mödrar är: samhällets förväntan på *gemensamt föräldraskap* både under samlevnad (uppmuntrat t.ex. i föräldraförsäkring) och även efter separation (uppmuntrat i familjerätten rörande vårdnad och umgänge), utifrån motiveringen om *barns behov* av umgänge med båda föräldrarna. Att fäders betydelse i omsorgen om barnen betonas innebär att mödrar och fäder i detta avseende betraktas som *jämställda*. Detta trots att forskning visar att hemarbete till största delen vilar på mödrarna även i familjer med två föräldrar. Trots jämställdhetspolitikens beskrivningar av likhet – dvs. att det inte spelar någon roll om en förälder är mamma eller pappa – finns enligt forskning ett *särartstilltal* från myndigheterna som bygger på att pappor är en annan sort än

⁹ Ett residualt system innebär något som människor använder först när ”egentliga” välfärdsarrangemang inte fungerar (Lundström 2000)

mammor. Men till skillnad från mamman (som i tilltalet har moderskapet naturligt) måste pappan "läras upp" och i detta vädjar myndigheterna till mannens *goda vilja*. Att verklig jämställdhet bygger på männens goda vilja är etablerat i den offentliga jämställdhetsdebatten, liksom att det är männens goda vilja den offentliga röst som vädjar till när män tilltalas som pappor. I artikeln ges exempel på denna offentliga röst utifrån umgängesrättslagstiftningen. I förarbetena Prop. 1997/98:71 används exempelvis begreppen *umgängesvägran* (när en förälder undandrar sig umgänge) och *umgängessabotage* (när en förälder barnet bor hos försvårar eller omöjliggör umgänge). De rättsliga lösningarna i dessa fall är helt olika. Vid umgängesvägran finns inga sanktioner (då det skulle påverka relationerna negativt) och vid umgängessabotage finns kraftfulla sanktioner (böter, polishämtning samt att rätten till vårdnad kan ifrågasättas). Dessa begrepp tolkas i artikeln (både som benämningar och utifrån sanktionerna) som *särartstilltal* baserade på kön. Umgängesrätten har blivit kritiserad och kallad *fadersrätt*, då barnet varken kan hävda rätten till umgänge eller kan avstå från ett sådant. Kritiken har då främst handlat om våldsamma faders umgänge. Men de problem som mödrarna i denna studie har, dvs. problem som kan finnas vid utebliven faderskontakt är knapphändigt belysta. Detta trots att det fortfarande är drygt 13 % (ca 60 000 barn) av alla barn till icke sammanlevande föräldrar som saknar kontakt med den andre föräldern, samt dessutom ytterligare 16-20% som träffar den andre föräldern mindre än en gång i månaden.

Resultat: Hur studiens 17 mödrar upplevde sin situation i relation till barnens frånvarande fäder sammanförs under olika rubriker: A) Från inget umgänge till regelbundet umgänge, en historia om besvikelse, svek och tillitsbrist; B) Regelbundet umgänge – att skapa en far?; C) Inget umgänge – pappa med fjärrkontroll; D) Inget umgänge – en far man helst inte talar om; E) Inget umgänge – den kränkta fadern?

De flesta fäderna var frånvarande på grund av *umgängesvägran*. I samtliga dessa fall skulle modern ha önskat att kontakten och eller umgänget mellan far och barn hade fungerat. I två fall var faderskapet inte fastställt och i tre fall var mödrarna nöjda med faderns frånvaro även om de önskade att det kunde varit på ett annat sätt. Två fäder var avlidna, en hade dött inom äktenskapet när barnet var ett par månader och den andre hade nyligen dött och hade innan vägrat vägrat att träffa barnet.

PARRELATIONEN UPPHÖR: Ett mönster i de intervjuade mödrarnas beskrivningar var att möjligheten till ett gemensamt föräldraskap upphörde när parrelationen bröts. Tolv av mödrarna var ensamma i föräldraskapet tidigt, under graviditet och spädbarnstid. Resten hade barn i förskoleåldern vid separationen. Det stöd som de flesta mödrar förväntar sig av fadern uteblev för studiens mödrar, först genom separationen, men också genom att umgänget inte fungerade. I artikeln konstateras att mödrarnas beskrivningar ibland ger en bild av att de lever i kris under lång tid och det ensamma föräldraskapet har gjort det svårt att bearbeta både separationen och upplevelsen av svek i det gemensamma föräldraskapet. En ytterligare tolkning är att de svårigheter som ett isolerat föräldraskap för med sig kan fungera som extra påminnelse om pappans frånvaro, vilket kan göra honom *mentalt närvarande* i mammans liv.

UMGÄNGE, INTE UMGÄNGE... I ett par av studiens fall börjar fadern umgås med sitt barn efter lång tid (7 och 10 år). Trots den långa tiden visar dessa mödrar ingen tendens till att ifrågasätta eller hindra umgänget. Det är också deras uppgift lagligt sett då föräldrars aktiva medverkan till den andre partens umgänge avgör om man är lämplig som vårdnadshavare. Det finns heller ingen bortre tidsgräns för hur länge den kvarvarande föräldern skall ha beredskap för den andre förälderns umgänge. Men detta ställer krav på modern att kanske under lång tid ställa in sig på ett föräldraskap utan fadern, parallellt med kravet att eventuellt, om fadern vill, delta i konstruktionen av ett gemensamt föräldraskap. Det ställs alltså stora krav på modern om anpassning.

I ett fall visas hur modern – trots svikna löften om delat föräldraskap, osäkerhet om när fadern ska vilja träffa barnet (med månader emellan) och faderns ovilja till uppgörelser – strävt efter att hålla fadern vid liv hos barnet på ett positivt sätt. I ett par fall tolkade mödrarna faderns ointresse för barnet som att fadern blivit kränkt av att mödrarna brutit upp ur relationen. I något fall menade modern att fäderna till hennes barn straffade henne genom att inte ta sitt ansvar, men att detta ju gick ut över barnen. I ett par fall hade fadern utan att delta i umgänget villkorat kontaktfamiljsinsatsen; i ena fallet genom att först vägra modern insatsen utan att pappan själv umgicks med barnet och i andra fallet genom att villkora vem kontaktfamiljen skulle vara utan att själv umgås med barnet.

MAKT OCH MAKTLÖSHET. Artikeln visar hur socialpolitiska ställningstaganden grundade i diskurser om *den omsorgsgivande fadern, jämställdhet och barncentrering* paradoxalt nog kan lägga ett tryck på den ensamstående modern att ta ansvar, inte bara för barnen, utan också för faderns föräldransvar. Dessutom visas att fadern genom sitt undandragande av stöd kan utöva *makt över moderns handlingsutrymme*, inte minst genom att via gemensam vårdnad ha möjlighet att neka modern avlastning genom kontaktfamiljsinsatsen. Frånvaro av stöd visade sig paradoxalt nog kunna ha funktionen av att mannen håller kvar kontrollen (makt) över mamman, då mödrarna blev bundna till hemmet och barnen. Flera fäder hade dessutom varit negativa till kontaktfamiljsinsatsen utan att själva vilja umgås med barnen. Det innebar att föräldrarna deltog i ett förlängt destruktivt samspel som blev speciellt destruktivt för mamman och barnet. Forskare har framhållit hur gemensam vårdnad och förstärkt umgängesrätt innebär att faderskapet ersätter äktenskapet som den ”institution” som kan ge mannen makt över både mor och barn.

Det var alltså inte fadern själv som höll fast vid faderskapets betydelse (i kontakten med och omsorgen om barnet) utan det gjorde majoriteten av studiens mödrar genom att de tog på sig ansvaret för kontakten mellan far och barn. Mödrarna hade olika önskningar i relation till fadern; från ett gemensamt föräldraskap till att barnet skulle veta vem fadern var (ett parallellt föräldraskap). De hade förhoppningar om att fadern skulle ta sitt ansvar – trots hans oförutsägbarhet och bristande stöd. I artikeln konstateras att diskursen om den aktiva omsorgsgivande fadern tycks vara så stark att mödrarna ofta är oförstående inför den verkliga faderns agerande.

Även om studiens mödrar för barnens skull tog på sig ansvaret för kontakten mellan far och barn, *innebar bristen på avlastning en upplevelse av egna nederlag i föräldrarollen och känslan av svek – även mot kvinnan själv – förstärktes.*

Många studier visar att om män formar ett omsorgsgivande föräldraskap sker det utifrån en *valfrihet*. Mäns valfrihet och handlingsutrymme synliggörs tydligt i denna artikel liksom hur dessa diskurser kan få kvinnor att ställa in sig på ett mycket litet handlingsutrymme. Att begära jämställdhet kan dessutom ses som ett hot mot barnets bästa. Studiens mödrar saknade inte heller skuld känslor inför barnen när de ansökte om kontaktfamilj.

En tolkning är att i propositionen 1997/98:71 ses fadern som *maktlös*. Han ska lockas in i sitt ansvarstagande och förväntas inte naturligt ta sin plats. Men bilden av den maktlösa fadern kan starkt ifrågasättas och den ger en vrångbild när det gäller umgängesvägrande fäder. Denna studie visar att *det snarare är mödrar och barn som löper risk att bli maktlösa vid umgängesvägran.*

KONTAKTFAMILJSINSATSEN SOM EMANCIPATORISKT STÖD: Kontaktfamiljsinsatsen kan medverka till förändring av ovan beskrivna mönster. Studien visar hur mödrar genom kontaktfamiljsinsatsen kan minska sin utsatthet och sitt beroende av fadern. När de dessutom upplever mer egenmakt och visar sitt oberoende, tycks detta i vissa fall kunna påverka faderns vilja att ta ett fadersansvar.

En slutsats är att insatsen inte bara erbjuder ett "andningshål" en eller två gånger i månaden för ensamstående mödrar, utan dessutom ger dem mer oberoende och makt, vilket har gett mödrarna en bättre position i förhandlingar eftersom de inte längre behöver stödet från fadern på samma sätt som förut.

TILL SLUT: Sammanfattningsvis hävdas att kontaktfamiljinsatsen kan medverka till att bryta den isolering och den utsatthet mödrarna beskriver, men insatsen bidrar också till att de kan börja förändra sitt handlingsutrymme i förhållande till faderns utrymme och bli mer bestämda. Detta verkar även kunna leda till att umgänget mellan far och barn förbättras och kan därmed förhoppningsvis komma barnen tillgodo.

KAPITEL 2

TRE FÖRDJUPANDE FRÅGOR

Vad var dina förväntningar på vad kontaktfamiljen skulle kunna hjälpa till med?

Jag hade nog inga förväntningar. Den enda förväntningen jag hade utav detta var att jag skulle få vara ensam en helg i månaden. Helt enkelt att jag skulle få vara ensam och sova och äta när jag ville.

Och det var bara helt grundläggande behov... Ja. Och för att få lite distans till att vara mamma, liksom.

Och... kanske få en möjlighet att tänka efter... gör jag rätt eller fel? Att det inte bara rullar på hela tiden. Det var nog den tanke jag hade.

(Mamma med två barn)

Jag hade nog inga förväntningar. Den här helgen från fredag till söndag skulle jag ju göra allt det jag aldrig kunde göra annars; dvs. handla, städa, bada, fixa håret, gå på bio, umgås med kamrater, sova. Jag var superstressad de första åren varenda helg jag var själv. (...) Jag kunde inte koppla av så det blev en paradox.

Men ändå tror jag att jag inte hade klarat det annars – jag kanske hade varit ännu mer superstressad om jag inte fått den avlastningen. För då gjorde man ju saker som är lite fundamentala för att vara människa.

(Mamma med ett barn)

Avstamp och fördjupning

Detta avsnitt syftar till att *göra avstamp* för att *gå vidare och fördjupa* avhandlingen i kappan. Detta innebär såväl en viss uppsummering som introduktion av ytterligare perspektiv och frågor.

I Socialtjänstlagen, som antogs 1980 och trädde i kraft 1982, infördes för första gången kontaktfamilj som ett bistånd. Det är idag en av de vanligast förekommande hjälpåtgärderna till familjer inom socialtjänsten.¹⁰ Med lagen infördes också begreppet bistånd, som beteckning på hjälp eller understöd.¹¹ Ett annat vanligt begrepp är ”insats” som ofta används inom socialtjänsten ”för att beteckna åtgärder vars syfte är att förändra eller förbättra enskilda klienters eller grupper situation. Här inbegrips sådant som utförs av socialtjänstens egen personal som stödsamtal, men också tjänster som köps in utifrån, som familjehemsplaceringar.” (Lundström 2000, s. 33) Insats är alltså liksom bistånd ett begrepp med bred användning och det brukas inom professionen i de språkligt lite säregna kombinationerna ”insatsen kontaktfamilj” och ”kontaktfamiljsinsatsen”. I avhandlingen används både bistånd och insats samt deras kombinationer som benämningar och då i den betydelse som redovisats här, dvs. som terminologi inom fältet och inte som allmänna begrepp.¹²

När den studie som ligger till grund för avhandlingen påbörjades år 2000 var min bild av kontaktfamiljsinsatsen *dels* präglad av min kunskap om insatsen från handledning i praktiskt socialt arbete. *Dels* präglades bilden också av de olika problematiseringar vi gjort av insatsen i den forskningsansökan till FAS som var inledningen till denna studie. Initialt var min föreställning att insatsen var okontroversiell på grund av att den var frivillig men också på grund av att tillgängliga studier av insatsen visade att den var en av socialtjänstens mest efterfrågade insatser. Denna bild skiljer sig från andra företeelser eller insatser inom socialt arbete som automatiskt kan uppfattas som kontroversiella. Detta beroende på att det sociala arbetet kan kopplas till olika kraftfulla krav på den enskilde, till *maktutövning* av olika grad med genomgripande åtgärder grundade i tvång som den yttersta graden. När Andersson (2003) kommenterar att insatsen kontaktfamilj är lite utforskad framför hon samtidigt att forskning om familjestöd är mindre vanligt förekommande än forskning om interventioner som är mer långtgående, såsom placeringar utom hemmet. Det är också mindre vanligt att

¹⁰ I Statistik Socialtjänst 2003:9 från Socialstyrelsen står på sidan 4: ”Av de tre SoL-insatserna var kontaktperson/-familj den öppenvårdsinsats som flest barn och unga berördes av 2001. Cirka 22000 barn och unga fick sådan insats någon gång under året.” (Sveriges officiella statistik). Detta utgör ca 1 procent av alla barn.

¹¹ Utifrån detta kallas vissa tjänstemän som utreder rätten till bistånd enligt socialtjänstlagen biståndshandläggare. Detta gäller vanligtvis inte de socialsekreterare som handlägger biståndet kontaktfamilj. Dessa kallas oftast rätt och slätt socialsekreterare.

¹² Både ”insats” och ”bistånd” kan givetvis problematiseras som begrepp. Som allmänt begrepp används insats t.ex. även militärt och polisiärt (insatsstyrka) och kan rent språkligt enligt Gustavas ordböcker vara en (del-)insats som sätts i något större, som medverkan, gärning eller bidrag. Jag uppfattar att ordet i allmän terminologi har karaktären av en snabb åtgärd där delen ska påverka helheten. Biståndsbegreppet formulerades i Socialtjänstlagens (1980) och kvarstår i nuvarande socialtjänstlag (SFS 2001:453 kap 4 § 1), där man kan läsa:

1 § Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning (försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt.

Den enskilde skall genom biståndet tillförsäkras en skälig levnadsnivå. Biståndet skall utformas så att det stärker hans eller hennes möjligheter att leva ett självständigt liv.

När det gäller kontaktfamiljsinsatsen handlar biståndet om ”livsföring i övrigt” och allt bistånd ska som framgår syfta till ett självständigt liv. Morén (1992) menar att socialt arbete bör erövra biståndsbegreppet från lagstiftningen och han föreslår begreppet ”mänskligt bistånd”. Han säger: ”kan man ägna sig åt något finare och mer angeläget än *mänskligt bistånd*?” (s. 24). Begreppet innebär då för honom en mänsklig närvaro, en relation. Allt ”bistånd” kan dock problematiseras utifrån maktspekter i mötet mellan socialarbetare och klient och/eller givare och mottagare (se t.ex. Bemler & Johnsson, 2001; Espwall, 2001; Järvinen, 2002).

utvärdera ordinära insatser än nya projekt och väldefinierade program, säger hon. Detta gäller även i ett internationellt perspektiv (op.cit.). Det verkar alltså som att forskningen har en dragning till på förhand mer *spektakulära* företeelser. Vad som i en forskningsprocess kan visa sig vara intressant avgörs dock antagligen inte av det som initialt var mest spektakulärt. Precis som i en klassisk deckargåta kan vi förledas att vända blicken bort från det till synes vanliga och ordinära, medan även det vi trodde oss känna till kan erbjuda förvånansvärt nya perspektiv.¹³ Min resa med kontaktfamiljsinsatsen har lett till att jag fått oväntat mycket nya tankegångar och det är min förhoppning att kunna förmedla detta till läsaren.

Mestadels utgör ”vanliga familjer” (med två föräldrar) hjälpen i kontaktfamiljsinsatsen och de som använder hjälpen är familjer ledda av ensamstående mödrar. Hjälpen består i att den ensamstående mammans barn vistas i kontaktfamiljen ett eller ett par veckoslut i månaden. Avhandlingen vill bidra till att problematisera insatsen kontaktfamilj som *fenomen*. Asplund (1970) talar om fenomenen som ”något som *har betydelse* eller såsom något som *kan dechiffreras*” (s. 12). Detta sägs för att lyfta fram möjligheten att biståndet kontaktfamilj inte endast är en omtyckt, oförarglig och till synes naturlig hjälpform, utan att denna hjälpform är ett fenomen som avspeglar så mycket mer av vårt samhälle och hur det kan vara att leva i det.

Familjen som ideal för hjälp eller bistånd är starkt förankrad i såväl svenskt som internationellt socialt arbete. Vi har i Sverige en lång historisk tradition av att placera barn i fosterhem, idag benämnda familjehem. Familjen används också sedan länge som modell för verksamhetens organisering inom institutionsvård för barn och unga (Sallnäs 1999). Familjen och föräldraskapet ses alltså i dessa sammanhang som hjälpresurser. I andra sammanhang ses istället föräldrars (otillräckliga) handlingssätt som orsaker till barns problem. Biståndet kontaktfamilj (liksom även familjehemmet) tycks bygga på en föreställning om att hjälp till utsatta familjer, framför allt till barnen, ges bäst inom ramen för vardagslivets ”normala” relationer. Familjen och framför allt föräldraskapet ses med andra ord både som resurs och problem inom den sociala barnvården (Forsberg 1999).

De familjebilder som framträder i avhandlingen baseras såväl på individuella uppfattningar hos studiens informanter – ensamstående föräldrar (främst kvinnor), kontaktfamiljer (kvinnor och män) och socialsekreterare (kvinnor) – som från bilder på samhälls nivå, exempelvis formulerade i lagstiftning och regelverk. Såväl familj- och föräldrabilder som insatsen i sig analyseras också med hjälp av familjeteori och teorier om strukturella makt- och könsperspektiv.

Familjer med ensamstående *mödrar* är en stor (och överrepresenterad) grupp bland dem som blir föremål för socialtjänstens insatser (Lundström 2000). Detta gäller inte bara ingripanden från socialtjänsten såsom omhändertaganden, utan det gäller också frivilliga, så kallade förebyggande insatser (op.cit.). Exempelvis var 90 procent av de familjer som hade kontaktfamilj ensamstående mödrar enligt en undersökning från socialförvaltningen i Stockholm (Sundell, Humlesjö & Carlsson 1994). Det visar sig dessutom att även i ett internationellt perspektiv är olika former av familj- och föräldrastöd *könsbundna* genom att de generellt sett riktas till mödrar. Detta konstateras i en internationell studie om familjestöd¹⁴: “While the term ‘family support’ expresses the aspirations of services, it does not express the reality of service provision – the vast majority of service recipients are mothers rather than fathers. Parenting and parent training are similarly somewhat misleading terms, because in

¹³ Esaiasson et al. (2004) diskuterar på liknande sätt under rubriken ”Vad är ett forskningsproblem?”: ”För den som predikar paradoxotänkandets stränga evangelium är det bara det paradoxala som är värt att undersöka vetenskapligt. I harnesk mot denna uppfattning menar vi tvärtom att det i allmänhet är av mer primärt intresse att beskriva och förklara de generella mönstren än att ge sig i kast med exempelvis en individ, en kommun eller en nation som faller utanför den allmänna ramen.” (s. 28)

¹⁴ Trots problematiseringen heter boken: ”Evaluating Family Support. Thinking Internationally, Thinking Critically”. En synpunkt är att familjer med ensamstående mödrar även kan betraktas som familjer.

reality the services are aimed primarily at mothers and mothering (fathering being a recently made-up term with a rather forced meaning to it).” (Katz & Pinkerton 2003 s. 319)

Det finns ingen generell rättighet att få kontaktfamilj i Sverige utan biståndet är behovsprövat.¹⁵ Det behov mödrarna mestadels uttrycker är i första hand behovet av avlastning från ett ensamt föräldraskap. Detta visas såväl i denna som i andra studier av biståndet kontaktfamilj. Behovet grundar sig i att mamman har ett svagt socialt nätverk där barnets pappa är frånvarande.

Man kan ställa frågan om hjälpen till studiens ensamstående mödrar kan ha ett allmänt intresse utanför dem själva och socialtjänsten. Jag vill hävda att de behov som dessa familjer har, liksom den hjälp de får berör mödrar över lag. Hobson (1994 s. 176) menar att ensamstående mödrar (”solo mothers”) generellt kan ses som en mycket missgynnad grupp utifrån sina resurser (inkluderande pengar, tid och sociala nätverk). Den socialpolitik som särskilt berör ensamstående mödrar påverkar alla mödrar, menar Hobson. Om man antar, skriver Hobson, att alla gifta mödrar är potentiella ensamstående mödrar (utifrån ökande skilsmässor i alla industrisamhällen i väst de senaste decennierna), då påverkar det stöd som ensamstående mödrar erhåller från samhället indirekt jämlikheten inom familjerna. Ensam moderskap speglar dynamiken mellan egenmakt (power) och beroende – ju svårare och desto mer stigmatiserat ensamt moderskap är i ett samhälle, desto svårare blir det för kvinnorna att lämna ett dåligt äktenskap eller en parrelation. På detta sätt, menar Hobson, kan samhällets stöd till ensamstående mödrar ses som en barometer för styrkan eller svagheten i sociala rättigheter för sammanboende och gifta kvinnor. Hobson påpekar alltså att alla gifta mödrar är potentiella ensamma mödrar. Jag skulle vilja tillägga att mödrar (liksom fäder) över lag kan råka ut för inskränkning i sina sociala nätverk.

Ensamstående mödrar kan som ovan diskuteras relaterat till mödrar i andra familjeformer, men ensamstående mödrar betraktas inte bara som mödrar utan begreppet används också om en familjeform, jämförbar med andra familjeformer.

Socialtjänsten kan sägas äga makt att avgöra vad som är ett godtagbart föräldraskap och/eller en godtagbar familj.¹⁶ Detta blir naturligtvis extra tydligt i de fall en familj eller en förälder är ifrågasatt i en utredning om omsorgssvikt. Det har visat sig att sådana utredningar om sviktande omsorg handlar nästan uteslutande om mödrar samt att mödrar granskas mer ingående än fäder (Pettersson 2006, med hänvisning till Lundström 1993, Egelund 1997, Hollander 2001). Pettersson (2006) menar, liksom flera forskare att det finns en mycket stark koppling mellan moderskap och omsorg, samt att omsorgssvikt alltid handlar om ett skuldbeläggande av mödrar. Swift (1995) menar dessutom att bedömningar av omsorg alltid utgår från kärnfamiljens skilda rollmodeller.

Insatsen kontaktfamilj verkar däremot vara frikopplad från kontroll och disciplinering.¹⁷ Detta framkommer i en kunskapsöversikt om insatsen skriven av Andersson och Bangura Arvidsson (2001). De finner att det är en insats med förvånansvärt positiva förtecken ur alla berörda parterers perspektiv. Det är dock oklart huruvida en liknande koppling mellan moderskap och omsorg görs, som nämndes i frågan om utredning om omsorgssvikt ovan, och huruvida en sådan koppling finns med implicit också vid behovsprövning för denna insats

¹⁵ Den typ av insatser som kontaktfamilj utgör är i ett internationellt perspektiv relativt ovanlig. Jämförelser med andra länder görs i arbete II som finns att läsa längre bak i avhandlingen: Regnér, M & Johnsson, L (2006 b). The “ordinary” family as a resource for single parents – on the Swedish contact family service. Se även Andersson & Bangura Arvidsson (2002).

¹⁶ Se Lundström (1996) som påpekar den maktutövning ”rätten att utreda, definiera och benämna familjens problem” innebär (s. 52). Se även ett längre citat på s. 49 i denna avhandling, där diskussionen återkommer.

¹⁷ Att insatsen skulle frikopplas från tvång var en (huvud-)intention i förarbetena till socialtjänstlagen. (Se vidare i Rapporten).

(exempelvis vilka implicita besked mödrarna får av socialtjänsten om sin roll i förhållande till barnet och barnets far).

Då insatsen kontaktfamilj oftast innebär att en familj med en ensamstående mamma får hjälp av en "vanlig" och "normal" familj med två föräldrar finns, en given möjlighet att studera hur bilder av familj och föräldraskap konstrueras; utifrån 1) olika familjetyper, 2) i mötet mellan dessa familjetyper i en hjälprelation, samt 3) i förhållande till de bilder handläggare inom socialtjänsten har vid iscensättningen av insatsen.¹⁸ Man kan dessutom tänka sig att såväl socialsekreterarnas som klientfamiljernas och kontaktfamiljernas bilder reflekterar samhällets diskurser om familj och föräldraskap. Bourdieu (2004/1994) skriver exempelvis: "Familjen är alltså mycket riktigt en fiktion, en social artefakt, en illusion i ordets mest vardagliga betydelse, men en »välgrundad illusion», eftersom den produceras och reproduceras med garanti av staten och därför av staten fortlöpande får de medel som krävs för att den ska bestå." (s.124)

Tre fördjupande frågor

Insatsen kontaktfamilj kan, som visats ovan ses ur olika perspektiv. Av sammanfattningarna framgår att det finns många resultat som skulle kunna diskuteras och analyseras vidare i avhandlingens kapp. Det är både möjligt och nödvändigt att *välja* bland resultaten. Valet kan i hög grad styras av författaren själv och så här i slutskedet av avhandlingsarbetet finns det givetvis vissa teman som speciellt har fångat mitt intresse. Även om jag kan välja teman utifrån intresse, menar jag att dessa teman nästan har växt fram "organiskt". Det betyder inte att resultat som inte explicit diskuteras i kappan är mindre viktiga. I stället ser jag det som att kappan inte bara sammanfattar och summerar utan avhandlingen fortsätter i kappan att utforska kontaktfamiljinsatsen som *fenomen* relaterat till såväl lagstiftning som familj- och föräldrabilder.

Det har haft mycket stor betydelse att kunna studera de ensamstående föräldrarnas berättelser med den möjlighet till relief som de andra parternas (främst kontaktfamiljerna) berättelser utgör. Från att studien i analysen inkluderade alla de tre parterna klientfamiljer, kontaktfamiljer och socialsekreterare i Rapporten och artiklarna I och II (deras olikheter, likheter och samspel och de eventuella konsekvenserna av såväl insatsen som att den är präglad av föreställningar om familj och moder/faderskap), analyserade artikel III enbart de ensamstående mödrarnas situation (främst i relation till de frånvarande fäderna). I denna artikel fördes diskussionen också om betydelsen för mödrarna av exempelvis familjelagstiftning och familjerättslagstiftning liksom av socialpolitiska diskurser om moderskap och faderskap.¹⁹ Det finns en process i avhandlingsarbetet där företeelser lyfter och diskuteras i termer av "system concepts" (Layder 1998), såsom exempelvis systemprocesser i olika familjetyper, generella betydelser av *sociala nätverk*, att den ensamstående föräldern inte är ett *socialt problem* i sig, *hegemonisk maskulinitet* osv.²⁰

¹⁸ Begreppet "familjetyper" används av Statistiska centralbyrån (SCB) i Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF) och kopplas ofta samman med variablerna åldersklass, samlevnadsform och kön. Exempel är sammanboende gifta kvinnor/män med barn, sammanboende kvinnor/män med barn och ensamstående kvinnor/män med barn. Men även ensamstående kvinnor/män utan barn ingår.

¹⁹ Artikeln konstaterar att insatsen kontaktfamilj och situationen för ensamstående mödrar som brukar den existerar i ett socialpolitiskt fält som sträcker sig utanför barnavårdsåtgärder som ett residuellt system. Ett "residuellt system" innebär en tanke om att insatsen ingår i ett system som människor använder först när "egentliga" välfärdsarrangemang inte fungerar.

²⁰ Layder (1998, s. 88-92) för en diskussion om systemiska / eller strukturella koncept och dessas förhållande till beteendekoncept samt om relationen mellan systemiska koncept och människors motiv, eller deras intersubjektiva upplevda erfarenheter. Layder menar att vissa teorier "överreagerar" på systemiska koncept i rädsla att de innebär en reifikation av det sociala livet. Han framhåller här betydelsen av att systemiska koncept innefattar maktrelationer, kontroll och dominans och

Avhandlingen kommer även fortsättningsvis att följa det spår som den ovan beskrivna processen innebär. Om vi bara hade forskat om insatsen hade förmodligen en hel del bilder av föräldraskap kommit fram i intervjuerna om vi varit lyhörda. Dessutom hade det ensamma föräldraskapet och den frånvarande fadern förmodligen kommit upp som ett motiv till insatsen. Men bilderna av familj hade förmodligen inte kommit upp utan att vi bestämt det på förhand och i synnerhet inte diskussioner om normala eller ideala familjer. Men man kan, menar jag, exempelvis utifrån sammanställningen i föregående avsnitt, förstå hur bilder av familj – föräldraskap – moderskap – faderskap hänger samman och påverkar varandra. Familjebilder kan därför ses som ett oundgängligt tema för avhandlingen, men ett tema som trots det självklara inte alltid kopplas samman med kontaktfamiljsinsatsen.

Kappans fortsättning handlar om en ytterligare *fördjupning av centrala teman*. Detta sker med hjälp av teori och tidigare forskning, utifrån presenterade resultat och den kontextuella beskrivning som görs ovan. Temana gestaltas i nedanstående presentationer och frågeställningar:

Insatsen kontaktfamilj växte fram med förarbetena till den nya socialtjänstlagen för cirka 30 år sedan. Man kan utgå från att mycket har hunnit ändras i samhället sedan dess. Detta föranleder frågorna:

- *Hur såg tidsandan ut när lagen kom till och hur ser den ut idag? Vad får detta för betydelse för socialsekreterarnas hantering av insatsen kontaktfamilj?*

Avhandlingen har i Rapporten och artiklarna uppehållit sig vid begrepp som ideala familjer, normala familjer, vanliga familjer, kärnfamiljer osv. En teoretisk utgångspunkt i studien var, som nämnts, att vi alla har *internaliserade* bilder av familjeliv från familjer vi växt upp i, vi har *generaliserade* familjebilder, som är inkorporerade bilder utifrån samt, slutligen vad man kan kalla ett *familjeideal* utifrån vad vi ser som den ideala familjen (se också under Prolog s. 9, ovan). I studien har informanterna bidragit med att själva definiera olika familjebegrepp, vars resultat har diskuterats. Även om vi i studien drar slutsatser om olika familjeformer, liksom hur de används i kontaktfamiljsinsatsen (exempelvis i artikel II: "Socialarbetarna behöver reflektera över de familjeideal som reproduceras i insatsen, speciellt deras bild av den ensamstående förälderns familj. Enligt artikelns argumentation kan inte ensamt föräldraskap ses som ett socialt problem i sig. Men med kärnfamiljen som gyllene standard blir bördan i att ha ensamansvar för föräldraskapet än större för ensamstående föräldrar.")²¹ har jag uppfattningen utifrån denna undersökning med dess olika grupper av informanter att familjebilder ofta är oreflekterade och inte sällan normativa. En vidare diskussion i relation till såväl teoretiska som historiska perspektiv avser att kasta ljus över dessa fenomen:

- *Varifrån kommer våra familjebilder? Hur har de utvecklats? Hur kan man se på sambandet mellan (ideala) familjebilder på individuell och strukturell nivå? Vad betyder familjebilderna för synen på mödrar och fäder? Vad får detta för betydelse för socialtjänstens insatser till familjer?*

hävdar att alla uppsättningar av reproducerade sociala relationer (såsom i kontexter av social aktivitet) är nära förbundna med den makt som understödjer dem på olika sätt och de är därför förbundna med skilda former av makt och maktrelation. Han påpekar också hur systemiska koncept visar stor variation där några syftar mot makronivå (t.ex. "kapitalist", "postmodern") och andra syftar mot mer "mellanliggande" (intermediate) former av social organisation (såsom exempelvis Etzionis byråkratiska organisationer). Layder nämner vidare Foucaults (1977,1980) sätt att karaktärisera moderna former av makt som "disciplinering" och "biopower" som exempel på systemiska koncept, fast han säger: "(although it has to be said that there is some doubt about whether Foucault himself would agree with the label 'systemic')." (s. 90)

²¹ Citatet kommer från artikel II och är en översättning från engelskan, s. 13.

I avhandlingens Prolog (s. 9) säger den ensamstående mamman att man som ensamstående mamma inte får vara normal som andra familjer är. Detta berör ovanstående diskussion och frågeställningar, men kan diskuteras mer explicit.

- *Vad innebär det att vara ensamstående mamma idag? Hur ser samhället på den ensamstående mamman? Har det förändrats? Hur påverkas den ensamstående föräldern av bilder av kärnfamilj, moderskap och faderskap? Kan den ensamstående mammans familj betraktas som normal? Eller löper man risk som ensamstående i sina eller andras ögon att inte nå upp till ett tillräckligt bra hem?²² Hur kan detta motverkas inom t.ex. socialtjänsten? Hur kan man se på ensamstående föräldrars föräldraskap?*

Metoddiskussion

Rapporten, de tre artiklarna och kappan grundar sig på samma (relativt omfattande) intervju-material, men har olika fokus. I Rapporten finns en utförlig presentation av studiens metod och överväganden, varför den som vill få ytterligare information om studiens metod bör läsa i den. Syftet med detta avsnitt är att ge en översiktlig beskrivning av studiens metod, men också en viss fördjupning när det gäller beskrivning av hur analysen gått till.

Studien är en kvalitativ intervjuundersökning. En kvalitativ intervju kan beskrivas som ”en intervju vars syfte är att erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka de beskrivna fenomenets mening.” (Kvale op.cit. s. 13).

Kontaktfamiljsinsatsen involverar minst tre parter; familjen som ansöker om och beviljas insatsen, socialsekreteraren som utreder och bedömer biståndsbehovet samt följer upp insatsen samt till slut den familj som utgör insatsen, dvs. kontaktfamiljen. De tre parterna i insatsen kontaktfamilj intervjuades, vilket innebar att vi kunde undersöka relationen mellan parterna. Varje intervju-person (ibland två i kontaktfamiljerna) ingick i en *triadisk* relation till två av de andra intervju-personerna. Vi kunde därför studera hur insatsen utformas i interaktionen mellan parterna. Socialsekreterarna som kunde bli intervjuade i mer än ett fall ingick ibland i fler triader, medan klientfamiljer och kontaktfamiljer bara ingick i en triad.

Det strategiska urvalet byggde på såväl ”typical case sampling” som på variation inom fallen (Patton 2002). Typfallet utgjordes i studien av *ensamstående mamor med barn 0-12* år vilka är de som i flertalet fall använder insatsen (enligt förhandskontakter med socialbyråer och enligt tidigare studier). Insatsen borde ha pågått minst ett men helst två år för att såväl klientfamiljer som kontaktfamiljer skulle ha fått erfarenhet av insatsen. Variation (för att se om det finns vanliga mönster som uppträder trots variation, Patton op.cit.) uppnåddes genom att fallen samlades in från tre olika kommuner för att undvika påverkan av ett enskilt socialkontors bedömningar av lämpliga fall, samt undvika att levnadsomständigheter på en bostadsort skulle få för stort utslag på familjesituationen. Jämn könsfördelning eftersträvades

²² Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) beskriver hur begreppen ”hem” och ”familj” i deras intervju-material hänger nära samman i människors sätt att tala samt hänvisar till andra familjeforskare som också konstaterat denna sammanflätning av begreppen (Gubrium & Holstein 1990, Young & Willmott 1957 och Ribbens 1994). De skriver utifrån detta: ”Hemmet eller familjen är båda den ram inom vilken individens föreställningar om materiella och immateriella familjeartribut ryms. Begreppen innefattar boende och ägodelar, föräldraskap, parrelation och kön. Hemmet och familjen är den scen där det individuella och familjekollektiva livet gestaltas till exempel i inredningen och vården av tingen och det är också den arena där individuella och kollektiva föreställningar, rutiner och handlingsmönster utformas, det är där familjekultur skapas.” (Bäck-Wiklund & Bergsten, op.cit, s. 96).

samt variation i åldern på barnen för att se om kön och/eller ålder på barnen samspelar med vad som är viktigt i familjesituationen. Utifrån avidentifierade listor på samtliga "kontaktbarn" vid de tre socialkontoren lottades barnen med hänsyn till dessa urvalskriterier.

Studien var naturligtvis beroende av hjälp från de olika socialkontoren och såväl chefer som enskilda socialsekreterare har varit behjälpliga och positivt inställda. Ur etisk synvinkel är det viktigt att socialsekreterarna tar den initiala kontakten med föräldrarna, men då detta kunde dra ut på tiden fick vi hitta sätt att skynda på processen utan att störa för mycket i socialsekreterarnas arbete. Socialsekreterarna sände ett informationsbrev om vår forskning (se bilagor i Rapporten) med ett tilläggsbrev om att föräldrarna skulle bli kontaktade inom *en vecka* av socialsekreterarna. I flera fall tog föräldrarna kontakt direkt. (För diskussion om bortfall, se Rapporten.) Intervjuerna insamlades främst från 2001 till början av 2003.

Samplet består av 19 klientfamiljer innehållande 18 familjer med ensamstående föräldrar (varav en pappa) samt en familj med två föräldrar som kom med av misstag. Samtliga 19 kontaktfamiljer och 9 socialsekreterare i de 19 fallen intervjuades, vilket gör sammanlagt 57 intervjuer med ett undantag som spelades in på band. Undantaget var en intervju med en kontaktfamilj som ville ge skriftliga svar. I tre fall gjordes telefonintervjuer (med en pappa i en kontaktfamilj och med två mammor i klientfamiljer). De 19 barnen var jämnt fördelade i åldrarna tre till 13 år, åtta flickor och elva pojkar.²³ Det visade sig att klientföräldrarna var en heterogen grupp avseende social situation såsom tidigare kontakt med socialbyrån eller tillgång till yrkesarbete.

Samtliga intervjuer gjorde jag själv och skrev också ut alla utom ett par intervjuer, med vilka jag fick skrivhjälp. Intervjuerna tog mellan 1,5 och tre timmar i anspråk och, som nämndes ovan, skrevs de ut ordagrant från bandupptagning. Informanterna erbjöds välja var de ville bli intervjuade, exempelvis på min arbetsplats (Institutionen för socialt arbete), på socialkontoret eller hemma hos sig. Det varierade var man ville bli intervjuad. Nio klientfamiljer och tio kontaktfamiljer ville bli intervjuade hemma hos sig. När det gäller tidsfrågan fick informanterna en bild i förväg om att intervjun kunde komma att ta en viss tid.²⁴ En kontaktmamma som intervjuades utan sin partner säger exempelvis:

Det var så väldigt många frågor, men nu var jag ju införstådd med det när du sa att det skulle ta 1,5 timme minst och det har det faktiskt tagit nu, fast jag trodde vi skulle klarat det på mycket kortare tid. (skratt) Jag sa till min man att jag är så van att bli intervjuad så det här fixar vi snabbare.

Syftet att jämföra parternas bilder gjorde att frågeguidens frågor behövde följas för att garantera att samma teman och frågeområden hanterades i intervjuerna med de tre parterna. Detta betyder dock inte att frågeguiden följdes slaviskt. I stället utfördes intervjuerna på ett sådant sätt att de stimulerade till fritt berättande genom uppföljande frågor samt utbyte av reaktioner och material i dialog. Intervjuerna hade på detta sätt karaktären av vad Bernler & Bjerkmann (1999) kallar *interaktiva intervjuer*.

Klientfamiljen intervjuades först, därefter kontaktfamilj och socialsekreterare. Tre semistrukturerade frågeformulär med i stort sett identiska frågor till de olika "parterna" användes. Frågeområdena rörde beskrivning av familjen, om insatsen kontaktfamilj, om barnet i kontaktfamiljen, om föräldraskap, om vad en familj är, om vuxenrelation och partnerskap samt en jämförelse mellan familjerna. Givetvis fanns också frågor som fokuserar på den egna positionen i insatsen. Även om socialsekreterarna fick frågor utifrån sin

²³ En av pojkarna tillhörde tvåföräldersfamiljen. I de analyser som gjorts relaterat till enföräldersfamiljen utesluts naturligtvis denna familj, men den finns däremot med i den allmänna analysen av insatsen.

²⁴ Hydén (2000) skriver om intervjuens längd a propos att hon själv inte intervjuar mer än 60 minuter och därför hellre återkommer: "Så som jag ser det är inte det viktigaste vilken princip om tidens betydelse forskaren ansluter sig till. Det viktigaste är att ha en princip och meddela informanten denna och inte låta 'det bli som det blir.'" (s. 135)

profession, fick även de frågor om egna erfarenheter och bilder av familj och föräldraskap. Parternas bilder kunde jämföras i både det enskilda "casen" med klientfamilj, kontaktfamilj och socialsekreterare, inom respektive kategori (t.ex. alla kontaktfamiljer) samt mellan kategorierna (alla klientfamiljer jämfört med alla kontaktfamiljer osv.).

Den initiala tanken var att antalet "ärenden" borde ligga på ca 20. Men inledningsvis fanns även tanken att när studien uppnått ett slags "mättnad" (dvs. att forskaren upplever sig höra samma typ av svar vid olika frågeområden eller ser en regelbundenhet i materialet) är det dags att sätta punkt, ett fenomen som flera forskare påpekat (se Lincoln & Guba 1985; Kvale 1997; Patton 2002). Efter bearbetning av materialet insåg vi att vi kunde ha satt punkt tidigare än vid det 19:e fallet när det gäller bilder av kontaktfamiljsinsatsen. I analysen av frågor som rör familj- och föräldraskap kunde vi däremot se att framför allt intervjuerna med klientfamiljerna gett oss ett mer nyanserat material än vi uppfattar att vi skulle ha fått med ett färre antal intervjuer.

Etik: Då parterna uttalade sig från olika positioner i samma "ärende" genomfördes studien med stort etiskt hänsynstagande och utifrån informerat samtycke och garanti om konfidentialitet. Ett exempel är hur rapporten vid citering byter det fingerade namnet på samma informant som citeras mer än en gång. Frivillighet i medverkan liksom och i vad man som informant ville svara på eller inte poängterades såväl vid förhandskontakt som vid intervjun. Forskningsetiska principer enligt Vetenskapsrådets (VR) rekommendationer tillämpades.²⁵ Även en rekommendation i dessa principer (nr 2) följdes genom att informanterna erbjöds att få Rapporten. Detta ville majoriteten av klientfamiljerna och ca hälften av kontaktfamiljerna. Den gavs även till alla socialsekreterarna. Ingen har haft synpunkter på det etiska förfarandet. För närmare redogörelser, se rapporten.

Analys: Olika tekniker användes i analysarbetet, men gemensamt för dem var ett sökande efter mönster och/eller utmärkande egenskaper i intervjumaterialet (se bl.a. Kvale 1997). För att finna variation i intervjupersonernas upplevelser var första steget att göra tematiska fallstudier för varje person, varefter korsvisa analyser och jämförelser gjordes ("Unique case orientation" Patton 2002 s. 41). Särskilt när det gäller analysarbetet av svaren på frågor om familj och föräldraskap följdes en i huvudsak induktiv arbetsmodell med ett slags "nedsjunkande" (*immersion*) i detaljer hos data för att upptäcka teman och variationer (Patton op.cit.). Vid exempelvis den analys som genererar underlaget till artikel III ovan, sammanställdes alla utsagor i intervjun som rör olika personer i nätverket oberoende av om intervjuaren frågat om dem eller inte (t.ex. vad sägs om relationen far – barn, mor – barn, mor – far, man – kvinna, mor – egna föräldrar, barn – mor-och farföräldrar, barn – kontaktmamma osv.). Därefter relaterades dessa utsagor till tidsaxlar (t.ex. före graviditet, graviditet, spädbarnsperiod, småbarnsperiod osv.) beroende på vilken tid föräldern talade om. Bilden av hur olika relationer spelat roll leder beträffande relationerna mor-far-barn (där frånvarande fäder var framträdande) ledde vidare till sammankoppling mellan kontaktfamiljsinsatsen och lagstiftning gällande familjerätt. Detta tillvägagångssätt byggde på studiens övergripande teoretiska utgångspunkter och synsätt, vilka innebär att analysen också görs i ett holistiskt perspektiv, dvs. att hela det fenomen som studeras kan förstås som ett komplext system där fokus ligger på komplicerade och dynamiska system av samband och beroenden (Patton op.cit.).

Även om analysarbetet av intervjuerna utifrån teman om familj- och föräldraskap följt en i huvudsak induktiv modell måste man konstatera det faktum att vi som forskare valde att studera familj- och föräldrabilder i relation till insatsen kontaktfamilj. Ansatsen har alltså baserats på deduktiva utgångspunkter om betydelsen av bilder av familj och föräldraskap i

²⁵ "Forskningsetiska principer i humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning". Dessa utvecklades av HSFR och är nu del av VR:s principer, se CODEX: www.vr.se

insatsen. Om vi bara hade forskat om insatsen hade vi förmodligen inte kunnat undgå att talet om föräldraskap både hade ingått som bas i intervjuguiderna och också hade kommit upp oombett. Inte minst talar de ensamstående mödrarna i den faktiska studien om det ensamma föräldraskapet och den frånvarande fadern som ett motiv till insatsen ofta innan frågor hade ställts om fadern. Men bilderna av familj kanske inte hade kommit upp på samma sätt som nu (utan vårt förutbestämda fokus) och i synnerhet inte bilder av normala eller ideala familjer. Bakgrunden till val av fokus står att läsa i avhandlingens delar, men vi kan konstatera kort, inte minst utifrån modern familje- och könsforskning, hur diskurser om kön – familj – föräldraskap – moderskap – faderskap hänger samman och påverkar varandra, varför familjebilder är ett oundgängligt tema när föräldraskap diskuteras. Det är snarare mer säreget om teman om familj inte är samtalsämnen när man talar om insatsen kontaktfamilj.

De övergripande teoretiska utgångspunkterna eller perspektiven baserades tentativt vid studiens början på ett socialpsykologiskt synsätt, på systemteori samt på olika teorier och koncept genererade och använda i modern familjeforskning. Under arbetets gång (dvs. under påverkan av empiriska resultat) nyanserades och utvecklades teorianvändningen. Exempelvis Bourdieus (2004/1994) strukturalistiska tankegångar om konstruktionen och institutionaliseringen av familjen samt även Connells (1996, 2003) m.fl. könsperspektiv tedde sig då ändamålsenliga. Detta beskrivs för att i all korthet belysa ett tillvägagångssätt i analysarbetet som innebär ett förhållande mellan teori och empiriska data som liknar det Layder (1998) beskriver när han utvecklar sin ”Adaptive Theory”. Några kännetecken som kan ha relevans för ovan beskrivna tillvägagångssätt är att den adaptiva teorin både formar och samtidigt är formad av empiriska data som framträder och utvecklas under forskningens gång. Den använder sig av både induktiva och deduktiva procedurer för att utveckla teori, samt antar att den sociala världen är komplex, mångfacetterad (skiktad) och tätt ”sammanpackad”. Dessutom fokuserar den de skiftande sammanbindingarna mellan mänsklig verksamhet, sociala aktiviteter och social organisation (struktur och system) (op.cit. s. 132-133).

Strävan i studien är att såväl tolkningar som teoretiseringar ska kunna härledas tillbaka till empirin, varför upprepade kontroller görs med utskriften. Citaten är ordagrant återgivna fast med smärre språkliga justeringar när det behövs för att öka läsbarheten.

KAPITEL 3

OM INSATSEN KONTAKTFAMILJ FRAMVÄXT OCH NULÄGE

Men har du en känsla av att ni är strängare, jag tyckte att jag hörde det i vad du sa? Ja det kan jag ju säga att det är man ju definitivt. Om jag jämför med hur det var att få kontaktfamilj när jag började jobba och hur det är att få det idag, så är det ju definitivt mycket svårare idag. Det är väl sådant som har tillkommit under åren att man har ställt upp vissa kriterier som man inte riktigt hade från början.

Vad är det för kriterier? Ja att det på något sätt ska finnas en brist. Det räcker inte att man är ensamstående med klen nätverk utan att det ska finnas något annat, antingen förälders sjukdom eller missbruk eller att det finns någon slags social problematik i det hela. Det finns ju många ensamstående föräldrar som är oerhört resursstarka på alla vis och som kanske ser kontaktfamilj som en rättighet. Att de har rättighet till avlastning och så funkar det ju inte riktigt. Utan en sådan förälder skulle ju med största sannolikhet få avslag på sin ansökan.

Men om personen säger att hon är väldigt sliten och att hon inte orkar? Ja då försöker man ju kanske i större utsträckning idag än tidigare att gå in och titta på hur nätverket faktiskt ser ut. Det räcker inte att personen säger att den inte har några släktingar som kan hjälpa mig och jag vill inte be dom och så. ... Men att man också tänker på vad det finns för möjligheter att vidga nätverket. ...

Att bidra till det då? Ja och hjälpa folk att hitta rätt. Det kanske är så att man kan vara med i den här föreningen enastående föräldrar och där kanske man kan träffa en annan mamma som är ensam och som också behöver hjälp. Där man kan stötta varandra då. Därför att det är ju ändå målet att man ska klara sig själv.

(Socialsekreterare med drygt tio års yrkeserfarenhet)

Lagens förarbeten i en annan tidsanda

Det finns en relativt omfattande genomgång i Rapporten av hur insatsen kontaktfamilj växte fram och blev till en insats inskriven i lag. Vad som framträder tydligt när man läser förarbetena till socialtjänstlagen är att förändringsarbetet inför den kommande socialtjänstlagen ledde till en omfattande och mycket engagerad samhällsdebatt under 70-talet.²⁶ Exempelvis kan man läsa i Socialutredningens principbetänkande (SOU 1974:39) om den starka påverkan som vissa skrifter hade på den offentliga debatten. Dessa skrifter var makarna Inges *Den ofärdiga välfärden* (1967) samt Gustav Johnssons båda böcker *Det sociala arvet* (1969) och *Att bryta det sociala arvet* (1973). Dessa drog fram i ljuset att likställigheten mellan medborgarna inte hade förverkligats praktiskt av socialförsäkringar och generella anordningar. Socialutredningen framhöll dessutom att inte minst *Låginkomstutredningen* (1970, 1971, tillsatt 1965) kom att spela en stor roll för samhällsdebatten. Men också framväxten av klientorganisationer såsom de s.k. R-förbunden beskrevs som något nytt som kom att bidra till att vidga demokratidebatten genom att demokrati för första gången kom att innefatta även klientgrupper.

Ett exempel på det engagemang som fanns i samhällsdebatten i samband med förarbetena till den nya socialtjänstlagen är den samarbetskommitté som bildades redan 1968 av Föreningen Sveriges Socialchefer. Den bildades utifrån ett ideologiskt missnöje med socialvårdslagarnas förmyndaraktiga hållning till klienterna som växt fram under 60-talet. Samarbetskommittén knöt till sig en rad grupper såsom fackliga organisationer, socialarbetarorganisationer, klientorganisationer och var verksam fram till socialtjänstlagens införande. Samarbetskommittén kom att kallas ”skuggutredningen” och publicerade en hel del eget material (Holgersson 1998).²⁷

Både det stora engagemanget och innehållet i tankegångarna tyder på en annan *tidsanda* än dagens. Så kan man till exempel läsa i Socialtjänstpropositionen 1979/80:1 hur man tänkte sig att kontaktfamiljer i framtiden skulle kunna mobiliseras utan socialtjänstens medverkan. Man trodde i stället att den här typen av insatser skulle komma att initieras och förmedlas inom arbetsplatser, bostadsområden och idrottsföreningar. Med föreningslivets medverkan gavs bättre förutsättningar för att människor med samma värderingar, erfarenheter och språk skulle kunna mötas, stödja varandra och *samarbeta på lika villkor*, menade man. Med kommunens medverkan ansågs förutsättningarna för sådana möten däremot mindre (op.cit. s. 226-27). De övergripande perspektiven på sociala insatser i socialtjänstlagen var: *helhetssyn, frivillighet och självbestämmande* samt *normalisering*. Alla dessa aspekter kan tänkas finnas bakom tanken på mötet på lika villkor i normala sammanhang.

I backspegeln kan vi kanske säga att förhoppningarna i propositionen var både naiva och idealistiska. Men även om man kan sätta sådana epitet på synen på de framtida lösningarna,

²⁶ Det var främst frågan om tvånget i sociallagstiftningen som diskuterades. Man kan läsa i Holgersson (1998): ”Det framkom otvetydigt av remissvaren – underströk Lars Svenning vidare – att frågan om tvångsätgårderna varit det mest kontroversiella avsnittet i socialutredningens principbetänkande, vilket bl.a. framgick av att denna fråga föranlett flest voteringar, reservationer och yttranden i de folkvalda församlingarna.” (s. 259)

²⁷ Bjereld och Demker (2005) beskriver ett, som de säger, märkligt förhållande, ”är att de som representerade den politiska auktoriteten själva var starka tillskyndare av nedrivningen av gamla – och vad som uppfattades som orättfärdiga – auktoriteter. Det var regeringsföreträdare, riksdag, politiker och partier som i demokratins namn drev på i nedmonteringen av de flesta gamla auktoriteter. Ett symbiotiskt förhållande uppstod således mellan de som gjorde uppror och de som var föremålet för upproret. Om detta var ett specifikt svenskt fenomen har kanske den relationen gjort det svårare för det svenska samhället att upprätta nya ’goda’ auktoriteter i stället för de gamla.” (s. 44) Även agerandet från socialcheferna tyder på samma fenomen.

låg det olika typer av *vetskap* bakom lösningarna. Det fanns en medvetenhet om *klasskillnader* som inte minst låginkomstutredningen hade dragit fram i ljuset. Det fanns medvetenhet om att just *ensamstående föräldrar* kunde behöva extra stöd. Dessa var en grupp som särskilt omnämndes i förarbetena när det gäller vikten av normalisering (inte minst utbyggnad av förskola men också exempelvis kontaktfamilj är insatser som nämndes för dessa). I talet om hjälp på lika villkor, fanns också en medvetenhet om att stöd kunde verka diskriminerande om hjälpare och hjälpta var alltför olika. I normaliseringssträvandena fanns också viljan att människor skulle komma ifrån ett beroende av socialtjänsten. Självbestämmande skulle uppmuntras. Men hur ser vi på kunskapen om förhållandena och hoppet om lösningar idag?

Nu: efter välfärdsbokslutet...

I antologin *Ofärd i välfärden* (SOU 2001:54) rapporterade Kommittén Välfärdsbokslut att ensamstående mödrar tillhörde "1990-talets stora ekonomiska förlorare".²⁸ Gähler skrev i rapporten att "ensamstående mödrar – och deras barn – lever generellt under ekonomiska villkor som är sämre än för någon annan grupp i samhället." (s. 91) Författaren påpekade också att ensamstående mödrar är en stor grupp i samhället då tre till fyra av tio barn under någon period av sin uppväxt lever med en ensamstående förälder. Ovan beskrevs att Hobson (1994) framhållit det faktum att alla mödrar kan bli ensamstående mödrar. Även Gähler (op.cit.) belyste med hänvisning till Hobson (op.cit.) hur de ensamstående föräldrarnas levnadsvillkor inverkar indirekt på *alla* föräldrars välfärd. Han förklarade detta med att skilsmässa försämrar levnadsvillkoren för framför allt kvinnor och menade: "Eftersom de allra flesta barn huvudsakligen fortsätter bo med sina mödrar efter en familjesplittring så utgörs den stora majoriteten, 84,5 procent vid ingången av år 1999, av alla enförälderhushåll av ensamstående mödrar (SCB 2000a)." (s. 16)

Den första rapporten från Kommittén Välfärdsbokslut hette *Välfärd vid vägskäl* (SOU 2000:3). Den presenterades av Deurell (2000) i en artikel i tidskriften *Från Riksdag & Departement*. Deurell ansåg att rapporten påminde om liknande utredningar som "Inges sextiotalsrapport om den ofärdiga välfärden, sjuttioalets kontroversiella låginkomstutredning och åttioalets statistiska levnadsnivåundersökningar." (s. 8) Men, sa han, trots att den sista välfärdsrapporten är *mer* alarmerande än de tidigare är den "*okontroversiell, den avslöjar inte – den bekräftar vad de flesta redan visste och misstänkte.*" (s. 8, min kursivering) Detta ger en antydning om det förändrade samhällsklimat i vilket Kommittén Välfärdsbokslut presenterade sina resultat jämfört med det i vilket socialtjänstlagen kom till. De ovan nämnda skrifterna, Inges sextiotalsrapport och låginkomstutredningen, var de som i socialutredningen omnämndes som påverkansfaktorer i samhällsdebatten och i lagstiftningen.

År 2006 kommer ytterligare en rapport, denna gång från Rädna Barnen (Salonen, 2006). Studien *Skilda uppväxtvillkor* handlar om ekonomisk utsatthet bland barn i relation till om de bor med båda sina föräldrar eller med en ensamstående förälder, samt om att det är skillnader mellan storstäderna och landet i övrigt. I rapporten visas bland annat att av barnen till ensamstående föräldrar lever totalt 28 procent i fattigdom (116 000 av sammanlagt 420 000), samt i ännu högre utsträckning i storstäderna.²⁹ I rapporten påpekas också att detta innebär ett

²⁸ Kommittén Välfärdsbokslut bestod av forskare som hade uppdrag från Socialdepartementet genom regeringsbeslut att göra ett välfärdsbokslut över 1990-talet (direktiv 1999:7). (SOU 2001:54). För sammanfattning av svensk välfärdsforskning, se Eriksson, Robert (2003).

²⁹ Risken att vara fattig är tre gånger högre för barn till ensamstående än för barn till sammanboende föräldrar (Salonen op.cit.). Fattigdom definieras i vissa undersökningar som att familjens inkomster inte når upp till normen för socialbidrag (se SCB). Exempelvis innebär då riksnormen (2005) att en vuxen och ett barn på 4-6 år anses behöva 5090 förutom hyran under en månad.

Salonen (op.cit.) använder det vanliga sättet i EU att jämföra ekonomisk fattigdom utifrån ett strikt inkomstrelaterat

tydligt könsuppdelat mönster då merparten av alla ensamstående föräldrar är kvinnor – eller annorlunda uttryckt – fem av sex barn till ensamstående föräldrar lever med sin mamma (Hänvisning till Barnombudsmannen 2004, SCB 2005a, 2005b). Salonen (op.cit.) lyfter också fram hur olika studier sedan lång tid tillbaka visat att ensamstående föräldrar som hushållskategori haft betydligt sämre ekonomiska villkor än barnfamiljer med samboende föräldrar. Dessutom menar Salonen (op.cit.) att ensamstående föräldrar med barn har varit kraftigt överrepresenterade i socialbidragssystemet ända sedan 1960-talet.³⁰

I Rapporten och i artiklarna I och II visas hur de flesta av de intervjuade föräldrarna i studien som har insatsen kontaktfamilj lever under svåra ekonomiska villkor antingen under en period (t.ex. genom studier några år) eller under oöverskådlig tid (t.ex. genom långtidssjukskrivning). Att inte kunna göra något extra någon gång benämns av Stjernø (1985) som ”knapphetens tyranni” (vilket innebär att inte ha råd till det goda andra uppfattar som självklart såsom semesterar och aktiviteter). Ekonomin har också betydelse för möjligheten att utvidga sitt nätverk. Om man tvingas leva nära den minimala resursnivån leder detta förr eller senare till svikt (Bernler & Johnsson 2001). Det påpekas också i Rapporten och artiklarna I och II att forskning om enföräldersfamiljen visar att det inte är familjeformen i sig som skapar problem men däremot de socioekonomiska ramarna och livsvillkoren (Lassbo 1994, Duncan & Edwards 1997, Halskov 1999). Salonen (op.cit.) skriver: ”Tillsammans med tidspress, lojalitetskonflikter mellan privat- och arbetsliv och prioritering av olika sociala relationer i vardagslivet skapar den ekonomiska utsattheten en ’permanent otillräcklighet’ under barnens uppväxttid (Hjort & Salonen 2000, Gardberg Morner 2003)” (s. 18).³¹

Ovanstående resonemang ger bara en kort och fragmentarisk beskrivning av dagens förhållanden. Det finns också en lång rad både konkreta och allmänna krav som ställs av exempelvis Gähler (op.cit.), Petri Gornizka och Salonen (i en debattartikel i DN 060326 utifrån den här refererade rapporten) och andra. Så kräver t.ex. Petri Gornizka och Salonen att de föräldrar som lever på socialbidrag ska få del av den barnbidragshöjning som andra föräldrar har fått.³² Detta och andra exempel (som att bidragsförskott och bostadsbidrag inte höjs parallellt med index) kan tänkas vara mindre kända bland socialsekreterare som arbetar med kontaktfamiljinsatsen (till skillnad från dem som arbetar med försörjningsstöd) liksom bland människor i allmänhet. I artikel II diskuteras också att det kanske finns en bristande förståelse av klientfamiljernas ekonomiska problem. Alla parterna, dvs. klientfamiljer, kontaktfamiljer och socialsekreterare i samma ärende, ombads jämföra kontaktfamiljen med klientfamiljen utifrån skillnader och likheter. För de flesta klientfamiljerna var skillnaden i

perspektiv där andelen individer eller hushåll som har en disponibel inkomst per konsumtionsenhet som understiger 50 eller 60 procent av medianinkomsten i landet (s. 16). Gardberg Morner (2003) diskuterar skillnaden mellan absolut och relativ fattigdom. Den första handlar om att ofrivilligt sakna livets materiella nödortf, en fattigdom som är ovanlig i Sverige (hänvisning till Gustafsson, 1984 och Hjort, 2000. Den relativa fattigdomen har dock relevans även i Sverige menar Gardberg Morner, och ses då ”i relation till ett socialt sammanhang; som en *påtvingad avvikelse från den allmänna livsstilen.*” (s. 103)

³⁰ I Kommittédirektivet ”Tilläggsdirektiv till utredningen Från socialbidrag till arbete (S 2005:01), Dir. 2006:72” kan man läsa: ”Ekonomiskt bistånd till hushåll med barn lämnas i praktiken främst till ensamstående kvinnor med barn. Under 2004 hade 38 200 ensamstående mödrar, 5700 ensamstående fäder samt 27 500 sammanboende par med barn ekonomiskt bistånd.”

³¹ Gardberg Morner (2003) säger om de ensamstående mammorna i hennes studie att ”tillfälliga problem” är ständigt återkommande. Även förändringar i olika bidragssystem kan bidra till detta då små nominella summor kan utgöra skillnaden mellan att klara sin försörjning och att inte göra det. Hon säger om flera av hushållen i hennes studie att *tillfälligheten har blivit permanent* (s. 249). Begreppet ”permanent otillräcklighet” kan jämföras till innebörd med det systemteoretiskt influerade begreppet ”permanent svikt”, liksom tillfälliga problem kan jämföras med begreppet ”tillfällig svikt” (Bernler & Johnsson, 1988/2001).

³² Det kan tolkas som att debattartikeln i DN fått betydelse för uppmärksamheten på att föräldrar som lever på socialbidrag inte får del av barnbidragshöjningen då det kommit ett tilläggsdirektiv från regeringen i en utredning om socialbidrag där detta förhållande påpekas (Dir. 2006:72).

ekonomi framträdande, men bara ett fåtal kontaktfamiljer och socialsekreterare lyfte fram denna skillnad. Utifrån de effekter en svag ekonomi kan förorsaka dras i artikeln slutsatsen: "This failing in understanding the differences between the families make it hard to grasp the problems of the client families." (s. 9)

Sammanfattningsvis kan man säga att ovanstående nedslag i tiden, dels när kontaktfamiljsinsatsen växte fram, dels i vår egen tid, ger vid handen att rapporter och skrifter fortsätter att "avslöja" att likställigheten mellan medborgarna inte heller nu förverkligas i praktiken. Dessutom fortfar i synnerhet ensamstående mödrar att vara en utsatt grupp i samhället. Men det finns skillnader mellan de olika tidsepokerna i det samhällsengagemang som "avslöjanden" av svaga levnadsvillkor väcker, liksom det också verkar finnas skillnader i kunskapen om betydelsen av att leva under utsatta livsvillkor.

Den i socialtjänstlagen eftersträfvade helhetssynen visar sig kanske vara väl så viktig idag när det gäller bemötande av gruppen ensamstående mödrar med svag ekonomi och svaga nätverk.

Beredvillighet: den som begär behöver

Detta kapitel inleds med ett utdrag ur en intervju med en socialsekreterare. Hon säger bland annat om situationen idag för den som ansöker om kontaktfamilj:

"Det räcker inte att man är ensamstående med klen nätverk utan att det ska finnas något annat, antingen förälders sjukdom eller missbruk eller att det finns någon slags social problematik."

I Rapporten och artiklarna föreslår vi att insatsen blir en rättighet när nätverket sviktar, en *social tjänst*. Detta utifrån hur vi sett isoleringen och utsattheten hos de ensamstående mödrarna, samt inte minst utifrån hur överrepresentation av ensamstående mödrar med barn inom socialtjänsten kan ses som uttryck för strukturell orättvisa. Detta betyder att vi och socialsekreteraren ovan tolkar mödrarnas *behov* olika.³³ Socialsekreteraren beskriver hur kriterierna för att få kontaktfamilj har ändrats (i stort sett under 90-talet). Detta betyder att socialtjänstens tolkning av "giltiga" behov har *glidit*.³⁴

Hur såg man då i förarbetena till socialtjänstlagen på den ensamstående föräldern och möjligheten att få hjälp?

I propositionen 1979/80:1 föreslås att både kontaktfamilj och kontaktperson blir behovsprövade insatser. Detta föranledde jämförelser med frivilligt stöd som man kunde erhålla i den gamla barnavårdslagen, där man intressant nog hade rättighet att få barnavårdsman utifrån egen önskan.³⁵ I propositionen diskuteras detta och man skriver:

"Någon rätt till kontaktperson motsvarande den rätt till barnavårdsman som nu finns enligt 3a BvL kommer det inte att finnas. Liksom socialutredningen anser jag att

³³ Orsaken till att jag skriver om *behov* här är det faktum att bedömningen av den enskildes rätt till bistånd enligt socialtjänstlagen grundar sig i en bedömning huruvida den enskilde kan tillgodose sina behov på egen hand eller inte. Se vidare not 12.

³⁴ Jag tolkar det som att socialsekreteraren beskriver en organisatorisk process som hon deltar i och inte som att det är hennes privata påfund. Men jag menar att det finns en risk att socialsekreterarna ändrar sin syn på klienternas behov i linje med vad organisationen anser. Se även Lundström (2000) som beskriver hur decentralisering av makt till kommunerna lett till olika regelverk i skilda kommuner. Han skriver om betydelsen av decentraliseringen: "Detta innebär att de lokala organisatoriska förhållandena, det sociala arbetets styrning och ledning, är mycket betydelsefulla faktorer för att förstå vad som påverkar möjligheterna att genomföra nya arbetssätt och andra förändringar av den sociala barnvården." (s. 46)

³⁵ En barnavårdsman tillsattes för alla barn i "utomäktenskapliga" familjer ända fram till 1974 (men detta blev omöjlig i längden med alla nya "sambofamiljer"). Men det var alltså också en rättighet att erhålla barnavårdsman, inte behovsprövat. För forskning om barnavårdsmannainstitutionen, se Bergman (2003).

skillnaden inte blir stor i praktiken. *Den som begär kontaktperson torde också behöva en sådan.*” (s. 229, min kursivering)

Det fanns alltså vid tiden när propositionen formulerades en generös inställning till den sökandes önskan om kontaktperson. I och med att insatserna kontaktperson och kontaktfamilj sammanslås i lagtexten torde påståendet gälla även kontaktfamiljsinsatsen.³⁶ Tanken om att den som begär också behöver kommer på liknande sätt fram i en kommentar från en socialarbetare i England som intervjuats om en insats motsvarande kontaktfamiljsinsatsen:

“My view is if someone is coming forward to a professional saying, ‘I need help,’ then they need help ... most families I know steer well clear of social services if they didn’t need them.” (Greenfields & Statham 2004 p. 14).

Utifrån de intervjuer som vi gjort med ensamstående mödrar är jag beredd att hålla med den engelska socialarbetaren. Exempelvis beskriver vi i Rapporten under rubriken ”Vägen till kontaktfamilj” (s. 98) olika faktorer som visar att även om man upplever insatsen positivt är det oftast inget lätt beslut att bestämma sig för att ansöka om kontaktfamilj, liksom att både behovsprövningen och insatsen i sig kan upplevas *stigmatiserande* och utgör en påfrestning för bilden av det egna moderskapet. Vi skriver vidare i Rapporten:

”Att vara ensamstående förälder, trött och med ett svagt nätverk är inte längre tillräckliga kriterier. Vore det så skulle massor med folk i stadsdelen behöva en kontaktfamilj, menar en socialsekreterare, ’för här finns oerhört mycket ensamstående med dåligt nätverk.’” (s. 104)

Bilden av den anstormning av ensamstående föräldrar det skulle bli är antagligen överdriven. Gähler (1998) har exempelvis visat att de människor som uppger sig sakna nätverksstöd efter en skilsmässa utgör en liten minoritet av dem som skilt sig. Förutom att den sistnämnda socialsekreteraren alltså förmodligen *överskattar det antal som skulle komma ifråga* kunde kanske den situation hon uttalar sig om väcka frågor om hur stadsdelen på bästa sätt skulle stödja det stora antalet mödrar med denna problematiska situation. I artikel III beskrivs också kontaktfamiljsinsatsen som en för mödrarna emancipatorisk insats som frigör dem från beroendet av faderns stöd. Detta verkar dessutom i vissa fall kunna leda till ökat umgänge från faderns sida.

Den förändring av behovskriterier som skett, enligt socialsekreterarna, verkar inte bygga på en noggrann analys av klientföräldrarnas situation och borde därför utsättas för grundlig genomtanke, inte minst ur könsperspektiv (se Ulmanen & Andersson 2006).

³⁶ Man skulle kunna invända att kontaktfamiljer var dyrare än kontaktpersoner men det behöver inte alls vara fallet. I dagens läge finns rekommendationer om ersättningar från kommunförbundet och ersättningarna regleras i båda fallen efter insatsens intensitet och svårighetsgrad. Vissa kontaktpersoner kan ha uppdrag där man träffar klienten flera gånger per vecka medan ofta kontaktfamiljer tar emot barn 1 gång per månad.

KAPITEL 4

FAMILJEN – EN ”VÄLGRUNDAD ILLUSION”

Känner du till någon riktigt bra och välfungerande familj, en idealfamilj? Det kan vara en familj du läst om i en bok/barnbok, i en veckotidning, sett på bio, TV, eller någon familj du faktiskt känner som du tror motsvarar en riktigt bra familj? Kan du beskriva den? Vad är bra? Hur ser man det?

... ... Jag har väl typ Lotta på Bråkmakargatan och sådana. Jag har haft några i verkligheten men har det inte längre. Ja – i och för sig – min kompis Mona: Hon har två olika fäder till sina barn och det fungerar bra allting. Annars finns det alltid lite problem överallt.

Om man ska hålla sig till verkligheten, så fungerar Monas familj bra. Men sedan vill jag gärna ha de här ”Lotta på Bråkmakargatan-familjerna” med mycket barn. För jag tyckte alltid det kändes så ensamt när jag var liten. Så jag har väldigt stor tilltro till att så fort man har syskon så är det jättebra. Det är många som har försökt att ta ur mig det, som inte umgås över huvud taget med sina syskon, så jag har väl en lite mer nyanserad bild. Men krisar det till sig så är de ändå där och har sina syskon, tycker jag. Det är jag lite avundsjuk på och har svårt att komma över.

(Ensamstående mamma med ett barn.)

Familjen som mental bild, som realitet och/eller social konstruktion

Redan från början av det projekt avhandlingen bygger på fanns, som nämndes ovan, perspektivet att studera insatsen kontaktfamilj utifrån familj- och föräldrabilder. Fenomenet familj diskuterades utifrån familjehistorikern Shorter (1976) som en *mental bild*. Begreppet ”familjekultur”, som Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) formulerat, ingick också tidigt som en tankemodell runt familjen. Familjekultur definieras av författarna som ”ett familjekollektivt medvetande, ett system av betydelser och symboler, ett medvetande som inte nödvändigtvis utgår från delade, i betydelsen lika, erfarenheter, kunskaper och värden. Detta kollektiva medvetande befinner sig i samspelet mellan den kulturella, sociala och individuella nivån i ständig, dynamisk rörelse.” (s. 85) Syftet med detta kapitel är att ytterligare diskutera våra familjebilder, var de kommer ifrån, hur de uppstår, hur de formas av individer respektive i samhället, samt vilken betydelse olika familjebilder (såväl bilder av normala familjer som av ideala familjer) kan ha för socialt arbete.

Olika författare presenterar familjen på samma eller liknande sätt som beskrevs ovan; det vill säga som *en bild, ett medvetande, en konstruktion* snarare än som en verklighet, men samtidigt kan denna konstruktion (kanske paradoxalt nog) te sig som en högst påtaglig realitet. Så diskuterar Bourdieu (2004/1994) familjen på ett, som jag uppfattar det, liknande sätt som Bäck-Wiklund & Bergsten diskuterar ”familjekultur”, nämligen både som objektiv social kategori och subjektiv social kategori, där den subjektiva kategorin genom ett otal föreställningar bidrar till att reproducera den objektiva kategorin i ett kretslopp som Bourdieu (op.cit.) kallar den sociala ordningens reproduktionscykel. Han säger vidare: ”Den i det närmaste perfekta överensstämmelse som därigenom upprättas mellan de subjektiva och de objektiva kategorierna gör att världen uppfattas som självklar. Och ingenting verkar vara naturligare än familjen: denna godtyckliga sociala konstruktion som förefaller höra till det naturliga och allmängiltiga.” (s. 117-118) På det sättet menar Bourdieu (op.cit.), uppfattar jag, att familjen som social konstruktion går över till att bli naturlig och självklar och att familjen både uppfattas som och fungerar som en objektiv kategori, en *strukturerande struktur*. Varje etablerad ordning tenderar att framställa sin godtyckligt uppkomna praxis som något av naturen givet, säger Bourdieu (1977).

Familjen som alla relationers bedömningsprincip?

Det nämndes under ”Avstamp...” (s. 29) ovan att familjen sedan länge används som modell för verksamhetens organisering inom institutionsvård för barn och unga. Men det är inte bara inom institutionsvård, familjehemsvård eller vistelse i kontaktfamilj, dvs. verksamheter kopplade till socialt arbete, som familjen står som modell för relationerna. Bourdieu (2004/1994) menar, att det är i familjen som man hämtar ideala modeller för mänskliga relationer världen över (då familjen framstår som den naturligaste av de sociala kategorierna). Dessutom menar han att officiella definitioner av familjerelationer fungerar som princip vid bedömning av *alla sociala relationer*. (Begreppen ”broderskap”, ”syskonsjälar” är exempel.) Knoll och Witt (2005) ger på liknande sätt långtgående exempel genom att hävda att ”Familjegemenskapen, hemmet, eller bilden av ett sådant, tjänar ofta som retorisk figur för att beteckna andra, större gemenskapsformer – trossamfund, arbetslag, företag, men också hela samhällen, folk eller nationer.” (s. 7) (Exempel kan vara ”moder jord”, ”brödrafolk”, ”landsfader”, ”modersmål” osv.)

När man betänker ovanstående påståenden, blir såväl de frågor som ställts i denna studie om bilder av normala och ideala familjer som de svar som ges på frågorna, exempel på *oerhört potentia och kraftfulla fenomen*. Men det bör också innebära att karaktäristika som vi uppfattar tillhöra familjens relationer också kan diskuteras i ett vidare perspektiv, till exempel på organisatorisk och strukturell nivå.

Familjen som modell – om existentiella och/eller instrumentella relationer

I Rapporten diskuteras användningen av familjen som modell och hjälp i det sociala arbetet som en tankemodell vilken innebär en tilltro till "normala" (eller vanliga) relationers läkande kraft. Vid ingången i projektet definierade vi denna tilltro som en föreställning om att man genom "vanliga" relationer ska kunna skapa mer *existentiella relationer* i stället för *instrumentella relationer*, att existentiella relationer kan växa fram inom "normala" relationer, men inte i det professionella (betalda och expertstyrda) sociala arbetet (se också Brännberg 1999). Man kan tolka Socialtjänstpropositionens (1979/80:1) önskan (som beskrevs i föregående kapitel) om att kontaktfamiljer i framtiden skulle uppstå ur de personliga sociala nätverken i exempelvis bostadsområden och fackföreningar och inte med hjälp av socialtjänsten, som en sådan tilltro till att mer existentiella relationer kunde skapas i dessa mer "naturliga" nätverk. Dessutom fanns förhoppningar i ett normaliseringsperspektiv att insatser som initialt startades av socialtjänsten skulle övergå i ett frivilligt (ickebetalt) åtagande utanför socialtjänstens ram.

Om vi flyttar oss till dagsläget har, som vi vet, inte denna förhoppning besannats. Insatsen kontaktfamilj kvarstår istället inom socialtjänstens ram och har ökat i omfattning. Dessutom visas i Rapporten att relationerna mellan kontaktfamilj och klientfamilj i flertalet fall ter sig både *instrumentella* och *affärsmässiga*. Detta verkar dessutom i många fall vara vad både kontaktfamilj och klientfamilj föredrar. Ett annat resultat är att de flesta informanterna bland klientfamiljer och kontaktfamiljer tror att kontakten mellan familjerna kommer att brytas när insatsen i socialtjänstens regi upphör. Även om kontaktfamiljinsatsen innebär att "vanliga" familjer med socialtjänsten som mellanhand tar hand om ensamstående mödrars barn vissa veckoslut, verkar alltså denna insats delvis kunna hanteras och skötas genom vad som kan kallas instrumentella relationer. Vad betyder detta för bilden av olika typer av relationer och dessas förhållande till våra bilder av såväl den ideala familjen som det goda sociala arbetet?

Familjen, som nämndes ovan, fungerar som retorisk figur för alla gemenskapsformer och dess relationer utgör värderingsgrund för andra alla sociala relationer, enligt Bourdieu (op.cit.) och Knoll och Witt (op.cit.). Dessa utsagor tillsammans med vad som diskuteras ovan om existentiella respektive instrumentella relationer, uppfattar jag gör det nödvändigt att tala om Tönnies' välkända begreppspär *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* (G/G). Asplund (1991) diskuterar dessa i en ofta citerad skrift: *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. (G/G) innebär en ofta använd tankefigur för att illustrera skillnaden mellan olika sociala fenomen, där exempelvis existentiella relationer kan hänföras till *Gemeinschaft* och instrumentella relationer till *Gesellschaft*. Asplund (op.cit.) menar att det är *familjen som utgör symbolen för begreppet Gemeinschaft*.

Eriksson (1997) problematiserar användningen av begreppsparet (G/G) och för en diskussion om detta utifrån Asplunds skrift. I skriften finns två olika definitioner av begreppsparet och Eriksson (op.cit.) utgår från dessa två definitioner för en utvidgad diskussion om detta begreppspär. De två definitionerna är:

"All förtrolig, privat och exklusiv samlevnad uppfattas som hörande till *Gemeinschaft*, skriver Ferdinand Tönnies. *Gesellschaft* däremot är det offentliga livet." (Asplund s. 63)

”Gemeinschaft är en naturlig och oplanerad social enhet, en organism; Gesellschaft är något uttänkt och konstgjort, en mekanism.” (Asplund s. 67)

Eriksson (op.cit.) säger att distinktionen mellan begreppen Gemeinschaft och Gesellschaft gör anspråk på att kunna användas i diskursiva sammanhang. Han urskiljer som exempel tre sådana sammanhang:

* den används i ett rättsligt, samhällsorganisatoriskt sammanhang där det offentliga livet ställs emot det privata intima livet, det artificiellt konstruerade mot det organiskt framvuxna, marknaden mot familjen, staten mot grannskapet;

* den används i ett sociologiskt sammanhang där en typ av socialitet, baserad på instrumentalitet, ställs mot en annan typ av socialitet, baserad på affektivitet, konkurrens gentemot hat och kärlek, opersonlighet gentemot individuation;

* den används till slut i ett historiskt, nästan historiefilosofiskt sammanhang, där ett historiskt stadium, Gemeinschaft, ställs mot ett annat historiskt stadium, Gesellschaft, det gamla bondesamhället gentemot det moderna samhället. (Eriksson op.cit. s. 44-45)

Alla de tre uppräknade sammanhangen ger perspektiv på hur föreställningar utifrån Gemeinschaft och Gesellschaft kan tänkas få inflytande över tänkandet om och inom det sociala arbetet. Eriksson söker att lösa upp definitionerna av begreppen eftersom han menar att den dikotomi detta begreppspar skapar bygger mer på föreställningar i ett commonsense-tänkande än på en definition skild från dikotomin i sig. Utifrån Asplunds två definitioner (se ovan) för Eriksson samman påståendena och frågar vilka som kan bejakas respektive förkastas:

1. Förtrolig, privat och exklusiv samlevnad äger rum i naturliga och oplanerade sociala enheter;
2. Förtrolig, privat och exklusiv samlevnad kan vara uttänkt och från början konstgjord;
3. Det offentliga livet är något uttänkt och konstgjort;
4. Det offentliga livet innehåller naturliga och oplanerade sociala enheter.

I Asplunds två definitioner av begreppsparen ovan skulle egentligen bara nummer 1 och 3 av ovanstående påståenden vara relevanta, men Eriksson visar hur inte bara 1 och 3 som är en förutsättning i dikotomin G/G utan hur även 2 och 4 kan vara möjliga. Den slutsats Eriksson drar är att föreställningar om G/G länge har påverkat vårt commonsense-tänkande om samhället och bygger, till skillnad från ett vetenskapligt tänkande, på igenkännbar erfarenhet (konnotation) och inte definition (eller denotation) då begreppsparet i praktiken verkar vara svårt att definiera utanför sin egen ram.³⁷ Eriksson skriver:

”Ingen teknisk definition kan täcka föreställningen om Gemeinschaft och Gesellschaft. Dess konnotativa kraft är, i varje fall i vår kulturkrets, så stark att ingen teknisk definition kan rå på den, tämja den och inordna den i ramen.” (s. 50)

Förklaringen till detta framförs, enligt Eriksson, föredömligt av Asplund (op.cit.) när denne skriver:

”Vi behöver bara få en *vink* om vad slags förhållanden eller realiteter som åsyftas för att vi genast ska vara med på noterna. Jag tror att vi dessutom, så snart vi har fått vissa ledtrådar, är kapabla... att *brodera vidare* på temat.” (s. 12)

³⁷ Exempelvis menar Asplund att den sociale ”ingenjören” aldrig kan planera fram ett gemeinschaft, då han tillhör Gesellschaft. Eriksson (op.cit.) funderar över hur det blir om det är föräldrar i en familj som planerar, vilket varit vanligt sedan lång tid, dvs. med planerade äktenskap. (Gemeinschaft hörde i Asplunds definition till det oplanerade.) Eriksson nämner vidare hur marknaden för såväl Smith som Marx inte var ”något konstruerat och artificiellt, marknaden var något naturligt, något ofrånkomligt uppkommet och organiskt reproducerat givet vissa betingelser.” (s. 49)

Om man ansluter sig till Erikssons slutsats om den konnotativa kraften i begreppsparet G/G kan man antagligen också dra slutsatsen att bilder av ideala och normala familjer, liksom förmodligen även synen på möjligheten i att skapa existentiella relationer inom socialtjänstens insatser över lag, färgas av detta dikotoma och konnotativt styrda tänkande. Ett exempel utifrån denna studie på ett motsägelsefullt förhållande där det i förstone framstår som enkelt att ha en uppfattning klar, är frågan om betalningen till kontaktfamiljerna, där såväl socialsekreterare som vissa kontaktfamiljer är ambivalenta till rätten att kräva (mer) ekonomisk ersättning för uppdraget. Betalningen uppfattas stå i motsättning till de mer mänskliga (familjära) relationer som borde vara för handen, alltså Gemeinschaft. Ett annat exempel är den skepsis som fanns mot socialtjänstens (instrumentella) inblandning i kontaktfamiljsinsatsen när förarbetena till socialtjänstlagen skrevs, där talet om ett framväxande samhälle i vilket familjer automatiskt ställer upp för varandra utifrån de naturliga nätverken står i förgrunden och kan kopplas till föreställningen om Gemeinschaft.

Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) skriver också om hur familjen står som prototypen för Gemeinschaft och som symbol för gemenskap. Men de säger om familjen att den numera inte nödvändigtvis är byggd på blodsband och gemenskapen baseras ofta på *framförhandlade* överenskommelser. I deras beskrivning av familjen kan Gesellschaft innefattas i Gemeinschaft och tvärtom. Detta är också en slutsats Eriksson (op.cit.) ovan kom fram till. Bäck-Wiklund och Bergsten framhåller att i dagens familj "konstrueras och vidmakthålls komplexa relationer som i grunden kan vara djupt konfliktfyllda, baserade på rationellt kalkylerande och ibland även våld. Gemeinschaft innefattar Gesellschaft. Det är också möjligt att tänka sig det omvända, att familjen hålls samman av ett ansvar som bygger på ekonomiskt kalkylerande. (...) Familjegemenskapen kan ha många former och innehåll; den kan vara rent känslomässig, den kan vara rent kalkylerande och den kan vara en blandning av både känslor och ekonomi i olika doser." (s. 31)³⁸ När författarna på detta sätt diskuterar dagens familj kommer vi mer nära s.k. "verkliga" familjer (som man kan leva i) än de familjeideal som diskuterats inledningsvis ovan. Men även om dagens familj kan beskrivas på detta sätt så är det inte denna bild som fungerar som bedömningsprincip för alla sociala relationer utan snarare bilden som håller undan relationernas instrumentella sidor.

Institutionaliseringen av familjen – en flernivåig process

Familjen är inte ett givet faktum i den sociala verkligheten utan den bör ses som ett redskap för att konstruera (familje-)verkligheten, menar Bourdieu (2004/1994). Men när man gör det bör man också fråga sig vem som har konstruerat konstruktionsverktygen.³⁹ För att svara på detta menar Bourdieu att man behöver förstå olika kategorier "av familjer som institutioner som existerar både i den objektiva världen, i form av grundläggande sociala sammanslutningar som kallas familjer, och i föreställningarna, i form av de klassificeringsprinciper som används både av människor i allmänhet och av dem som har i uppgift att göra officiella klassificeringar, till exempel statens statistiker." (s. 122) Staten kan alltså genom att konstruera officiella kategorier gynna vissa familjeorganisationer framför andra. Det sker också genom olika kriterier som ska uppfyllas. Jag tolkar detta med exempel från Sverige som kriterier för att få föräldrapenning, för att få adoptera barn, för att få förtur till daghem eller vara berättigad till att få kontaktfamilj osv. Olika myndigheter bidrar till konstruktionen av familjen, eller säger Bourdieu, till ett särskilt levnadssätt, *familjelivet*.

³⁸ Enligt Asplund (op.cit.) hävdar Tönnies att konflikter är ofrånkomliga i Gemeinschaft, som genererar fiender – både inre och yttre fiender. Asplund menar att detta kunde kanske utnåmnas till gemenskapens förbannelse. (s. 71)

³⁹ Bourdieu hänvisar till etnometologin, eller "det etnometodologiska tvivlet" och framför allt till Gubrium & Holstein (1990) *What is Family?* Han menar här att etnometodologerna visat på konstruktionen av verkligheten men inte på vem som är konstruktören.

Bourdieu's exempel på myndighetspersoner, förutom statens statistiker, som bidrar till konstruktion av officiella kategorier är domare men även *socialarbetare*, vilka använder vissa kriterier vid utvärdering av en familjesituation som underlag för prognoser för vissa insatsers framgång.

Sådana kriterier och konstruktioner av familjen är också något som utforskas i den här avhandlingen. Exempel på detta är givetvis det som redan nämnts hur vissa familjer antas kunna erbjuda hjälp och andra bedöms behöva hjälp. Den behovsprövade hjälpen skapar olika kriterier som i sin tur bygger på både familje- och föräldrabilder.

Institutionaliseringen av familjen är alltså ständigt pågående. I sin diskussion om detta efterlyser Bourdieu en socialhistorisk analys av statens roll där man skulle "klarlägga i hur hög grad den traditionella motsättningen mellan offentligt och privat döljer det offentliga närvaro i det privata, även i betydelsen av *privacy*." (s. 123) Han menar att även det privata är ett resultat av "ett långvarigt juridiskt-politiskt konstruktionsarbete som har utmynnat i den moderna familjen och därmed blir det privata också en offentlig angelägenhet." (s. 123) Familjen produceras och reproduceras alltså med garanti av staten och får medel för att den ska bestå, säger Bourdieu. Therborn (2004) diskuterar familjer och familjeförändringar i världen under 1900-talet. Han menar att institutionella förändringar är beroende av politiskt-kulturella förändringar snarare än ekonomiska. Förändringarna är inte lika överallt och inte ens inom samma land. Dessa institutionella förändringar, säger Therborn, sker på både mikro- och makronivå och borde studeras av familjehistoriker och familjesociologer som både *politiska och juridiska* ögonblick (moments). Bourdieu och Therborn har alltså liknande imperativ för studier av institutionaliseringen av familjen. Therborn menar att på makronivå blir förändringarna synliga genom lagstiftning och på mikronivå där normbrott sker.

Det Bourdieu omnämner som det offentliga närvaro i det privata är också viktigt i denna avhandling. Delar av lagstiftningen och lagstiftningsprocessen är oundgängliga källor i avhandlingen, som ramar och sammanhang, men inte minst i bilden av konstruktionsarbetet i institutionaliseringsprocessen. Denna process försiggår, som nämnts, genom socialtjänstens prövning och iscensättning av insatsen (se t.ex. kapitel 3).

Antagligen tänker man inte som socialarbetare på sig själv som en påverkansfaktor i institutionaliseringsprocessen av familjen, samtidigt som få yrkesgrupper har en sådan position att de besitter makten att uttala sig om olika typer av föräldraskap och bedöma enskilda familjer. Lundström (1996) skriver om detta :

Den öppna moralism som tidigare förekom i lagstiftning och barnavårdsutredningar är numera ovanlig. Något förenklat har den ersatts av ett "professionellt" psykologiserande språk och en till stor del byråkratiserad praktik. Genom rätten att utreda, definiera och benämna familjens problem, är det en praktik som kan innehålla väl så mycket maktutövning som tidigare." (s.52-53)

Det kan vara lätt att se sig som en del av ett schema som någon annan har hittat på. Braye och Preston-Shoot (2006) menar att det finns olika föreställningar (beliefs) bland socialarbetare om lagen, t.ex. att lagen ger en tydlig karta för välfärdspraxis och att lagen är exakt. Denna studie om kontaktfamiljsinsatsen visar utifrån svenska förhållanden att så inte är fallet. I ett växelspel mellan lagstiftning och iscensättning i det sociala arbetet finns antagligen också ett utrymme för socialarbetarens professionella bedömningar utifrån etiska aspekter. Detta är inte minst viktigt då själva lagstiftningen är en fortgående process menar Braye och Preston-Shoot (op.cit.) med områden som inte är "färdiga", dvs. där konsekvenser av olika beslut kan överblickas först efter att de tillämpats i praktiken.

Utifrån ovanstående resonemang drar jag slutsatsen att det som informanterna i avhandlingen uttrycker i intervjuerna om familj och föräldraskap delvis är deras subjektiva uppfattningar och konstruktioner utifrån deras bilder och erfarenheter, men delvis också kan

ses som bilder av den institutionaliserade familjen i samhället, dvs. som del av den ”sociala ordningens reproduktionscykel” där den subjektiva kategorin genom ett otal föreställningar bidrar till att reproducera den objektiva. Att tänka i termer av *den sociala ordningens reproduktionscykel* som Bourdieu (op.cit.) eller i termer av *familjekultur* som Bäck-Wiklund och Bergsten (op.cit.) uppfattar jag gör det möjligt att binda samman den strukturella och den individuella nivån. Det bör rimligtvis också innebära att det i praktiken blir mycket svårt att skilja dem åt.

I Sverige finns dessutom exempel på sådana socialhistoriska analyser av statens roll för institutionaliseringen av (bl.a.) familjen, som Bourdieu efterlyste ovan. Hirdmans (2000/1989) bok *Att lägga livet tillrätta* är en historik om den svenska välfärdspolitiken. I korthet kan man säga att den i Sverige bekräftar Bourdieus bild av hur statens intresse riktats in mot hemmen under 1900-talet, även i betydelsen av det som vi uppfattar som mest privat genom olika former av folkupplysning och påverkan. Hirdman visar i sitt studium av offentligt material vilket stort engagemang det funnits ifrån statens sida att bland annat påverka familjeliv (även kärleksliv) och föräldraskap. Även Bergman (2003) visar i sin avhandling *Att fostra till föräldraskap* hur barnavårdsmannainstitutionen utvecklades under 1900-talet som såväl hjälp som kontroll av ogifta mödrar (och viss kontroll av biologiska fäder) (se även Börjesson & Palmblad 2003). Det finns alltså en lång tradition i Sverige av tillrättaförande, stöd och inblandning på familjens och privatlivets områden.

Om familjekänslan, kärnfamiljen och den goda modern

Den reella gruppen familj, där medlemmarna förenas av starka känslor, skapas av ett symboliskt och praktiskt arbete i vardagslivet, vilket är ett arbete som utförs särskilt av kvinnorna, säger Bourdieu (2004/1994). Det innebär t.ex. att se till att släkten träffas, håller reda på varandra, upprätthåller firande och ritualer. Bourdieu menar att släktskapsstrukturer som familjen som sammanslutning bara kan bestå genom ett oavbrutet skapande av *familjekänslan* som på denna nivå är *en* del av institutionaliseringen av familjen. Beskrivningen av den (ideal-)familj som ska vara modell för våra relationer borde definitionsmässigt ligga nära de konnotationer som Gemeinschaft står för och alltså tala om relationer och känslomässiga band. De historiskt inriktade forskarna beskriver sådana fenomen som skapandet av familjekänslan som tillhörande en historisk epok, nämligen den *moderna* tiden. Shorter (1976) analyserar i sin bok *The Making of the Modern Family*, familjekänslans framväxt utifrån hur familjen utvecklades på olika håll i Europa från slutet av 1700-talet och framåt. Shorter skriver:

The nuclear family is a state of mind rather than a particular kind of structure or set of household arrangements. It has little to do with whether the generations live together or whether Aunt Mary stays in the spare bedroom. Nor can it be understood with kinship diagrams or figures on family size. What really distinguishes the nuclear family – mother, father and children – from the other patterns of family life in Western society is a special sense of solidarity that separates the domestic unit from the surrounding community. Its members feel that they have much more in common with one another than they do with anyone else on the outside – that they enjoy a privileged emotional climate they must protect from outside intrusion, through privacy and isolation. (s.205)

Hemlivet blir centralt när kärnfamiljen växer fram, först i medelklassen men senare som ideal även för arbetarklassen. Familjemedlemmarna hade enligt Shorter tidigare deltagit i det allmänna livet i byn eller i staden. Shorter (op.cit.), Gillis (1997), och Abrams (2006) beskriver exempelvis hur den traditionella familjen före kärnfamiljen innehöll alla de medlemmar som verkade i den, dvs. även tjänstefolket samt hur husfadern skulle sörja för allas välfärd. Personer från mindre bemedlade familjer kom att tillhöra sin husbonde mer än

sin biologiska familj. "Hushåll" var en vanlig beteckning i stället för familj.⁴⁰ På 1700-talet definierades familjen utifrån sitt patriarkala överhuvud, men på 1800-talet var familjen inte värd sitt namn utan en kvinna i centrum säger historikern Abrams (op.cit.). Hon menar att *förvandlingen av kvinnans identitet* till de ömsesidiga (mutual) rollerna hustru, mor och husföreståndarinna (och hennes avskiljande från produktivt arbete) var en central del i det nya familjeidealet. Hemmet (dess utsmyckning), hushållet, barnomsorgen och familjeritualerna utvecklades av kvinnorna. Det uppstod en ideologi om separata sfärer, där männen var familjeförsörjare som deltog i det offentliga livet och kvinnorna fanns i centrum av hemlivet.⁴¹

Sammankopplat med framväxten av kärnfamiljen och hemlivet är hyllandet av *moderskärleken* (Shorter 1976, Badinter 1980, Gillis 1997, Abrams 2006). Badinter skriver: "Allteftersom samhället uppvärderar eller nedvärderar moderskapet blir kvinnan mer eller mindre god mor." (s. 11) Och Shorter: "Good mothering is an invention of modernization. In traditional society, mothers viewed the development and happiness of infants younger than two with indifference. In modern society, they place the welfare of their small children above all else." (s. 168)

Det goda moderskapet var en vidareutveckling av Rousseaus populariserade bild av "den naturliga modern" (från romanen *Émile* 1762) som litade på sina naturliga instinkter och som förenade sig med sitt barn såväl kroppsligt (genom amning) som emotionellt genom att ägna sig åt det (Abrams 2006). Redan i början av 1800-talet utvidgades konceptet om den goda modern utöver det "naturliga" av pedagoger och feminister. Moderskap blev en allmän roll, en plikt, ett ansvar och något som man skulle undervisa flickor om (op.cit.). Dessa ideal var givetvis inte möjliga att tillämpa i arbetarklassen, vars kvinnor i hela Europa ofta arbetade, liksom även deras barn. Men familjeideologin kunde användas, menar Abrams (op.cit.), inte minst av fackföreningarna för att underordna kvinnoarbetet.

Det verkar alltså som att den mentala bilden av behovet av närhet och exklusivitet i kärnfamiljen växer fram med industrisamhället. Denna tankemodell kom också att innebära en uppdelning av arbete i produktivt (offentligt) och reproduktivt (i hemmet). Den nya idén om familjen (och moderskapet) blev på 1800-talet mycket kraftfull och fulländades i början av 1900-talet.

Det finns ett slags mytbildning om familjen (till exempel familjen i det gamla bondesamhället) som vi antagligen alla känner till. Det är myten om familjen från förr i världen, en familj som till skillnad från den lilla kärnfamiljen innefattar tre generationer (eller andra släktingar) under samma tak, som gjorde att barnen alltid hade någon att tala med när deras föräldrar var upptagna. Återigen uppträder *Gemeinschaft*-figuren som en bild över drömda gemenskaper. Flera forskare exempelvis Shorter (1979) och Gillis (1996) påpekar utifrån Laslett och Wall (1972) att denna familj antagligen aldrig har funnits. Laslett har exempelvis påvisat frånvaron av sidoställda släktingar som fastrar och morbröder på den engelska landsbygden, liksom även knappheten av mor- och farföräldrar. Shorter (op.cit.) påpekar utifrån ovanstående, att paradoxalt nog innebar den lägre dödligheten när senare det *moderna* samhället växte fram att detta *ökade* chanserna för att far- och morföräldrar skulle överleva för att åtminstone leva med sina barn. Han ger vidare luft åt tankegången om

⁴⁰ Brembeck (1998) skriver att själva ordet familj är import från franskan under sent 1700-tal. Abrams (2006) skriver att Samuel Johnsson 1755 definierade familjen som de som lever i samma hus. Enligt henne kan man definiera familjen mellan 1700-1800 som "den flexibla familjen". När det gäller kvinnor kunde även deras arbete räknas som en del av produktionen, medan det sker en omsvängning i synen på kvinnas plats och även värderingen av hennes arbete som ickeproduktivt på 1800-talet.

⁴¹ Connell (2003) hävdar att än idag finns en ännu större klyfta mellan "yrkesarbete" och "hemarbete". Han menar att "Hela den ekonomiska sfären definieras kulturellt som en mansvärld (oavsett hur många kvinnor som finns där) medan hemmet definieras som en kvinnovärld (oavsett hur många män som finns där)." (s. 84)

mytbildningen om familjen från förr bl.a. genom att konsekvent tala om "the Bad Old Days". Gillis (op.cit.) påtalar hur myten om den traditionella familjen är en familj att leva med (i sina tankar) och han beskriver hur den har lokaliserats i olika tider allteftersom tiderna förändrats. Som ideal ger den hopp och energi i strävan efter bättre familjer och samhällen.

Bilden av det instinktiva och naturgivna (biologiska) i såväl moderskap som familjeroller har dock funnits med som komponenter i de läror och ideologier som blev mycket betydelsefulla för synen på mödrar och fäder under 1900-talet. Inte minst psykoanalysen och dess vidareutveckling har än idag stor påverkan såväl inom institutioner (exempelvis socialtjänsten) som hos gemene man (se t.ex. Franséhn 2004 för analys av moderskapets diskurser).⁴² Även inom samhällsvetenskapen fanns en dragning till ett biologiskt grundat tänkande om könsroller i familjen, exempelvis hos framträdande familjesociologer som Parsons. Kärnfamiljen uppfattades av honom som en "funktionalistisk" del i ett större system, Uppdelningen i olika roller med en manlig försörjare och en hemmafru uppfattades i Parsons teori om familjen som *ändamålsenlig* (Roman 2003).⁴³ Roman menar dessutom att Parsons (på 1950-talet) hade en kluven bild då han å ena sidan antog att människors personlighet skapas genom socialisationsprocessen samtidigt som han å andra sidan förklarar könsuppdelningen utifrån biologiska data. Biologiska funktioner som barnafödelse och amning påverkar kvinnors förmåga till "expressiva" relationer, vilket gör att de får en nära kontakt med barn. Samtidigt innebär på motsvarande sätt avsaknaden av biologiska funktioner att männen specialiserar sig i "instrumentell" riktning (Roman op.cit.).⁴⁴ (Också här ser vi förmodligen ett tydligt exempel på kraften i det common sense-tänkande som utgör grunden i tankefiguren om Gemeinschaft och Gesellschaft.) Uppdelningen av förmågor ledde också genom denna "differentieringsprocess" till skilda familjeroller. Enligt Bak (1997) hade den Parsonska familjen två essentiella familjefunktioner; den ena var att socialisera barn och den andra var att stabilisera de vuxna samhällsmedlemmarnas personlighet (genom äktenskapet).

Historikern Abrams (2006), som speciellt analyserar kvinnors familjeliv i Europa från 1700-talet till idag, menar att under de tre sista seklerna har familjen som diskursiv konstruktion varit en konstant i kvinnors liv och påverkat deras upplevelser. Men, säger hon, det är framträdande att både familjens innebörd och dess materiella realitet har växlat markant under perioden. Detta indikerar (i motsättning till Parsons ändamålsenliga familj) att familjen inte är något naturligt och oföränderligt, utan familjen är en *historiskt villkorad institution och föreställning*. Detta betyder dessutom att kvinnors relation till familjen inte innebär något naturgivet, menar Abrams (op.cit.).

Denna beskrivning ger vid handen att familjerelationerna skiftar med både tid och plats, inte minst i idealen. Men trots detta är det gemensamt för Västeuropa och USA att kärnfamiljen med sin känslomässiga närhet och uppdelning av könsrollerna, under en period från industrialismens framväxt, stått som ideal och modell för familjen. Kärnfamiljen nådde sin

⁴² Badinter (1980) menar att psykoanalysen aldrig upphörde att hävda faders- och moderfunktionernas heterogenitet: Hon skriver: "I Freuds och hans efterföljares ögon symboliserar modern framför allt kärleken och ömheten, fadern lagen och myndigheten." (s. 226) Hon skriver vidare om Winnicott (som myntat det populära uttrycket om "good enough mothering") att när denne i sina radioprogram definierade den gode småbarnsfadern var det alltid en rent traditionell fadersuppfattning som kom fram. Badinter (op.cit.) spaltar åtta huvudidéer som man kan dra ur Winnicotts uttalanden, där tre exempel är: "Det kommer an på modern om hennes man blir en god far." "Babyn föredrar modern och älskar henne mest." (s. 227) samt dessutom att fadern "förkroppsligar i barnets ögon lagen, styrkan, idealet och yttervärlden, medan modern symboliserar hemmet... och hushållet." (s. 228)

⁴³ Roman hänvisar till Parsons, Talcott & Bales, Robert F (1955) *Family, socialization and interaction process*. Ill: The Free Press of Glencoe; Parsons, Talcott (1964) [i utg 1952]. *The superego and the theory of social systems*. I: Coser, R L (red). *The family: Its structure and functions*. New York: St Martin's Press, samt till Parsons, Talcott (1949). *The social structure of the family*. I: Anshen, Ruth N (red). *The family: Its function and destiny*. New York: Harper & Brothers.

⁴⁴ Enligt Bak (1997) byggde detta på Bales' undersökningar om smågrupper där grupperna fördelade två viktiga roller till skilda personer, den känslomässigt stöttande och den problemlösande

höjdpunkt under 1900-talets första del (där i mitten av seklet även arbetarklassens kvinnor blev hemmafruar) och den var understödd av de flesta regimer (inte minst av fascistiska och konservativa regimer) (Abrams op.cit.). Det är egentligen först efter andra världskriget som den *traditionella* kärnfamiljen börjar förlora något av både sin faktiska roll och sitt ideologiska grepp. Men studien som ligger till grund för denna avhandling visar att kärnfamiljen fortfarande en är viktig idealbild, även om dess inre relationer och funktionssätt förskjutits.

”Familjen Cosby” eller var och en för sig?

Som framgår av Rapporten och artiklarna I och II ombads informanterna att ge exempel på välfungerande (eventuellt ideala) familjer. De flesta av de familjer de berättade om var familjer med två föräldrar, en man och en kvinna. Flera kontaktfamiljer ansåg sin egen (nuvarande) familj som idealfamilj, men även andra familjer ur de egna nätverken var vanligt förekommande. Bland både klientfamiljer och kontaktfamiljer var också ”familjen Cosby” ett förslag som nämndes för att illustrera en bra familj.⁴⁵

I beskrivningarna av idealfamiljens egenskaper är det självfallet innehåll från Gemeinschaftsfiguren som räknas upp. Man talar i första hand om *emotionella kvaliteter*, såsom de vuxnas ömsesidiga respekt för varandra och för sina barn samt om föräldrarnas gemensamma ansvar för barnen. Det är också en familj där man har roligt, lyssnar på varandra men där det också finns gränser. Men det finns också något som särskilt nämns av klientfamiljerna och det är att det finns två föräldrar som *båda yrkesarbetar* i den ideala familjen.⁴⁶

Klientmödrarnas bild av tvåförsörjarfamiljen är också den kärnfamiljsmodell som växte fram i Sverige från 60-talet och framåt. Enligt Bjereld och Demker (2005) ökade andelen förvärvsarbetande kvinnor i befolkningen från 48 procent 1960 till 80 procent 1985. Nästan hela ökningen inträffade inom gruppen småbarnsmödrar (med barn 0-6 år) Inom denna grupp ökade andelen förvärvsarbetande från 35 procent 1965 till 50 procent 1970 och nästan 85 procent 1985 (op.cit.).⁴⁷ Bäck-Wiklund och Bergsten (1997) menar att den svenska hemmafrun ”försvann” på i runda tal 20 år och vi har istället fått en familj där mannen och kvinnan förutsätts dela lika. Som nämnts tidigare är staten en aktiv påverkansfaktor i familjelivet och välfärdsstaten kan idag sägas dela ansvaret för barnen med föräldrarna. Såväl föräldraförsäkring som barnomsorg (och inte minst särbeskattnings) bidrar till idén om att föräldrarna försörjer sig var och en för sig och delar ansvaret för barnet. Jämställdheten har varit en viktig fråga, som under 1990-talet formats till en dogm menar Bäck-Wiklund och Bergsten (op.cit.). Men de säger också att trots att de politiska idealen i samhället förmedlat rollmodeller för kvinnor som förvärvsarbetande, har samtidigt bilder av den traditionella modersrollen förmedlats i praktiken. Mannens auktoritet som familjeförsörjare har alltså minskat, vilket kan tolkas som ett ”nedrivande av patriarkatet” (se exempelvis Bjereld och Demker 2005), men samtidigt förmedlas den traditionella modersrollen i praktiken, vilket Bjereld och Demker (op.cit.) för kvinnornas del kommenterar som ”envar sin egen dubbelarbetare”. Orden ”envar sin egen” symboliserar här för författarna ett samhälle där värden som t.ex. jämlikhet och solidaritet (som utgjorde grund för nedrivandet av auktoriteter på 70-talet) har underminerats och normerna har *individualiserats*. Författarna (op.cit.) menar

⁴⁵ Familjen Cosby hette egentligen familjen Huxtable i TV-serien ”The Cosby show”. Paret Huxtable var högtutbildad medelklass, läkare och advokat, med fyra barn.

⁴⁶ De flesta klientfamiljerna i studien beskrev, som visats tidigare, att de upplevde sig själva ha en mycket svag ekonomi, liksom de talade om skillnader i ekonomisk situation när de ombads jämföra sig med kontaktfamiljen. Klientföräldrarna var betonade alltså ofta både vikten av yrkesarbete och att tvåförsörjarfamiljen utgjorde en lyckad konstellation.

⁴⁷ Författarna hänvisar till Hinnfors (1992)

att kvinnor genom de kvardröjande könsrollerna lätt blir offer för skuld känslor över att inte räcka till och tillägger: "Självföraktet bidrar till att upprätthålla den könsbaserade maktordningen, i hemmet och på arbetsplatserna." (s. 32) Dessa diskussioner baseras alltså på tvåförsörjarfamiljen som klientfamiljerna i denna studie åträdde. Vad detta kan betyda för bilden av den ensamstående familj diskuteras i nästa kapitel.

Det är inte bara i Sverige som stora förändringar av familjrelationerna skett. Den västeuropeiska familjen har i genomsnitt blivit mindre (med färre barn). Från 60-talet ökade skilsmässorna såväl i Sverige som i övriga Europa och USA, äktenskapen minskade i antal och fler par blev sammanboende. Antalet enföräldersfamiljer ökade också, men även enpersonshushållen och de ombildade familjerna. Det har alltså vuxit fram en mångfald av familjeformer (se Bäck-Wiklund & Johansson 2003). Shorter (op.cit.) skriver redan 1976 om *den postmoderna* familjen. Han fokuserar främst kvinnornas uppbrott ur den traditionella kärnfamiljen, som han kallar "the destruction of the nest" (s. 280).

Han menar dessutom att tre processer var verksamma i familjeförändringarna. Ett skäl var att länkarna bakåt i tiden kapades och familjeidentiteten inte längre bygger på historien. För ungdomarna finns därmed ingen uppgift att föra vidare. Det blir en diskontinuitet i fråga om värden från äldre till yngre generationer (därför de första tonårsupproren, menar Shorter). Det andra är att kvinnorna destruerar bilden av den slutna kärnfamiljen (se ovan). För det tredje pekar Shorter på en instabilitet i parrelationen, vilken i högre grad än tidigare bygger på känslomässiga och sexuella relationer, som är mer osäkra. Giddens (1995) menar nästan 20 år senare att upplösningen av sambandet mellan sexualitet och biologisk reproduktion öppnar möjligheten till "den rena relationen", som bygger på en kärlek för sin egen skull i stället för på gamla traditioner och normer. Han hävdar optimistiskt att ökningen av antalet separationer tyder på kärlekens ökade betydelse. Kärlek hör inte längre samman med äktenskap och barn. Både män och kvinnor behöver konstruera sina livsberättelser utifrån flera dimensioner (exempelvis är männens identitet inte längre självklart bara kopplad till arbete utan även till omsorg om barn) än tidigare. Bäck-Wiklund och Bergsten (op.cit.) menar att Giddens tes pekar mot en demokratisering av intimsfären; den utgör en prototyp för jämlika relationer.

Ett ytterligare sätt att förklara efterkrigstidens förändring av familjstrukturerna utgår från begreppet "individualisering", se ovan. Individens lösrivning från kollektiva band är centralt (Roman 2003; med hänvisning till Beck & Beck-Gernsheim 1995, Castells 1997 och Giddens 1993). Inte minst har Beck & Beck-Gernsheim (2002) betonat hur välfärdsstatens sociala rättigheter har knutits till individen. Bäck-Wiklund (2003) kallar detta för en "individualisering med kollektiva förtecken". En intressant tanke hos Beck (1992) är att denne, precis som Parsons, menar att kärnfamiljen löste industrialismens strukturella konflikt mellan arbetsmarknad och familj (Roman 2003). Men skillnaden är att Beck ser kärnfamiljens könsuppdelning som "feodal". Denna feodala form blottades, menar han, när kvinnorna gav sig ut på arbetsmarknaden och kärnfamiljens feodala grund rämnade. Beck säger, enligt Roman, att denna strukturella konflikt utspelas främst mellan kvinnor och män i familjen och det är inte längre självklart hur familjelivet ska organiseras. Detta betyder, menar Hydén och Hydén (2002), att samhället idag ställer stora krav på förmåga till flexibilitet, individualitet och självständighet. Äktenskapet idag rymmer inte bara ett gemensamt parprojekt utan även två individuella projekt (och där ett parprojekt kan vara en del av ett individuellt projekt) (op.cit.).⁴⁸

⁴⁸ Therborn (2004) skriver om den västeuropeiska familjen och andra levnadsformer i vår tid: "This recovered complexity may come to include a tendency to a conservative reordering, pleaded by Fukuyama (1999), as well as an extension of Giddensian 'pure relationships'. But it is unlikely within the foreseeable future to be seriously reduced by either: Complexity is likely to remain, and with it a contingency of sexual relations, partnerships and family forms, around a modal pattern of long-term, institutionalized heterosexual coupling." (s. 314)

Förhandlingar blir centrala verksamheter i de nya familjerna (se Bäck-Wiklund & Bergsten 1997). En familjeform som ofta står som symbol för såväl förhandlingsfamiljen som den postmoderna familjen är familjen med den ensamstående modern. Var kommer hon in i familjebilderna?

KAPITEL 5

ATT STÅ ENSAM

Vi fick maginfluensa också båda samtidigt och kräktes nästan på varandra. Det hade vi i tre dagar. Jag hade inte kraft att ta hand om honom. Det var som att jag var barnet och slängde hans medicin i golvet när han inte ville ta den. Jag tänkte att de som bor under anmäler mig.

Det är tur att jag inte slåss. Jag har inte det i mig. Det skulle inte kunna hända. Det vet jag nu och det är lite skönt för jag har nått gränsen.

Då kan man tycka att jag skulle haft någon att ringa som kunde gått ut med honom i några timmar, men det hade jag inte. Det kanske jag hade, men då hade folk sagt nej så länge att jag ville inte riskera det. Jag hade inte kunnat ta att de hade sagt nej då. När det är *så* illa kan jag inte be om hjälp.

(Mamma med ett barn)

Om den ensamstående mamman

Det finns två ytterlighetsstråk i forskningens beskrivningar av ensamstående mammor såsom de presenteras i samhället. Det ena stråket lyfter fram förvaltningsapparatusens utstötta mamma eller den ensamma mamman som ett socialt problem. Det andra lyfter fram den ensamma mamman som en av "postmodernitetens pionjärer", som nyskapare av såväl familj som relationer.

Hur kan man då se på de ensamstående mammorna utifrån denna studie? Genom att diskutera olika begrepp och diskurser med anknytning till ensamstående mödrar, kommer jag här att försöka att mejsla fram en bild av den ensamstående mamman som hon framträder i denna studie. Denna bild, menar jag också får implikationer för diskussioner om eventuell hjälp och stöd till ensamstående mammor.

Den frånvarande fadern som den viktigaste nätverkspersonen

Mammorna i denna studie upplevde oftast en situation där fadern vägrade att träffa barnen eller gjorde det mycket oregelbundet. Institutionaliseringsen av familjen som diskuterades i förra kapitlet gäller inte minst biologiska föräldrar som inte lever tillsammans, dvs. efter äktenskap eller parrelation. Man skulle kunna säga att kärnfamiljen förlängs. I denna studie betydde detta i flera fall (som visas i artikel III) att den ensamstående mamman levde i det dubbla förhållandet att å ena sidan ställa in sig på att klara av ett föräldraskap utan stöd från fadern och å andra sidan sträva efter och vara beredd på att denne, om han önskar i framtiden, ska ta sin del av föräldraskapet. Dessutom visas att förutom diskursen om *den frånvarande fadern*, bidrar även diskurserna om *den omsorgsgivande fadern och barncentrering* till att mödrar kan drabbas av ett litet makt- och handlingsutrymme.

Med barnet som utgångspunkt framhålls alltså vikten av fadern. Gemensam vårdnad och förstärkt umgängesrätt skapar nya familjeband efter separation som utgår från barnet. Nordborg (1997) menar att detta innebär mönster som visar barnreformer på faderns villkor. Hon menar också att faderskapet ersätter äktenskapet som den "*institution*" som kan ge män makt över mödrar och barn. I Västvärlden uppstår reformer som ökar männens möjlighet till kontroll av kvinnor efter skilsmässan, skriver hon (op.cit.).

Franséhn (2004) diskuterar att man ibland vid beskrivning av ensamstående mammor intar ett *bristperspektiv*, dvs. att familjen utgör en avvikelse där något fattas. Bristen symboliseras ofta i samhällsdebatten, säger Franséhn, av *den frånvarande fadern* och dennes betydelse för barnens liv. En särskild aspekt av den frånvarande fadern, nämligen *Brist på manliga förebilder* analyseras av Johansson (2006) i hennes avhandling med detta namn. Johansson menar att nära länkad till denna föreställning är "problemet" eller diskursen med *barndomen som kvinnovärld* där framför allt söner till ensamstående mödrar problematiseras inom socialtjänsten. Dessa perspektiv är alltså nära kopplade till bilden av den traditionella kärnfamiljen med skilda roller för mödrar och fäder (se föregående avsnitt). I denna avhandling visas hur kärnfamiljen, med både en mamma och en pappa, står som modell för kontaktfamiljsinsatsen.

Men, liksom hos Bak (1997) visas i artikel III hur de flesta mödrarna önskade ett fortsatt umgänge mellan far och barn efter separation. Flera mödrar tog på sig ansvaret att under flera år vädja till fäderna om att de skulle ta sitt föräldraansvar. Bilden av den omsorgsgivande

fadern och det gemensamma föräldraskapet efter separation verkade vara så kraftfullt att de var oförstående inför fädernas agerande. Förutom att de tog ansvar för de gemensamma barnen, tog de också ansvar för fädernas föräldransvar. Detta förväntas de också göra enligt lagstiftningen, utan borte tidsgräns. I artikel III visas hur fädernas agerande och/eller brist på agerande också innebär att de kunde utöva makt över mödrarna, som utan vila och avlastning begränsades i sitt eget handlingsutrymme.

Som kompensation till barnen önskar en del mammor att deras barn, när de vistas i kontaktfamiljen, ska få se en pappa som tar del i omsorgen om sina barn. Denna bild kunde ofta kontaktfamiljerna erbjuda, även om familjeforskning visar att det fortfarande främst är mödrar som står för omsorgen om barnen i familjer över lag. I föregående kapitel beskrev jag hur de kvardröjande könsrollerna gör att mödrar i familjer med två föräldrar blir offer för känslor av att inte räcka till och att därför *självförakt* kan bidra till att upprätthålla den könsbaserade ordningen både i hemmet och på arbetsplatserna. I min studie visas att de ensamstående mödrarna löper risk att drabbas av samma *självförakt* (för att inte räcka till). Men de löper också risk, som nämndes ovan, att *dels* få uppleva sin familj som en bristfamilj då fadern inte är närvarande, samt *dels* att få ta på sig ansvaret för faderns frånvaro. Detta baseras på att deras situation skiljer sig inte bara från kärnfamiljen utan också från bilden av *den välfungerande enföräldersfamiljen*, där hjälp kan påräknas från den frånlevande föräldern. Att studiens ensamstående mödrar önskar att deras barn ska få en bild av fäder som deltar i omsorgen är alltså förståeligt. Men det är en annan sak när utomstående, som socialsekreterare och kontaktfamiljer, vill visa hur en "normal" eller "vanlig" familj fungerar, vilket finns exempel på i Rapporten och artiklarna I och II. Detta stärker inte det ensamma moderskapet.

Det framkom dessutom i denna studie att vissa fäder som inte deltar i omvårdnaden av barnen ändå kan vara negativa till kontaktfamiljsinsatsen (se artikel III). De kan utifrån gemensam vårdnad neka mödrarna avlastning utan att för den skull själva ta sitt föräldransvar genom att delta i umgänget. De kan alltså utöva makt över modern på detta sätt. En slutsats i artikel III är att föräldrarna då deltar i ett förlängt destruktivt samspel som blir speciellt destruktivt för mamman och barnet. Enligt lagen har barnet heller ingen *rätt* till umgänge.

Men ett viktigt resultat, presenterat i artikel III, var att *kontaktfamiljsinsatsen fungerade emancipatoriskt* för mammorna. När de upplevde mer egenmakt och ställde krav verkade detta intressant nog kunna *påverka fädernas föräldransvar positivt*. Att fäder kan öka sitt engagemang i barnen när mödrarna får avlastning i form av kontaktfamilj, kan vid ett ytligt betraktande te sig som omöjligt (som om kontaktfamiljen skulle tränga ut fadern som man ibland befarar inom socialtjänsten). Men det blir begripligt när man betänker att mödrarna inte längre var beroende av fadern för att få avlastning och de därmed hade en mer jämställd position i vilken de var mer bestämda.

Det finns hos några av studiens socialsekreterare en generell tilltro till mobilisering av nätverksresurser och en tanke om att nätverk alltid utgör stöd. Vi argumenterade emot denna tilltro i Rapporten och artiklarna I och II, eftersom vi såg att det inte fanns mycket till nätverk att mobilisera runt klientmammorna. Klientmammorna uttryckte behov av regelbunden avlastning, något de inte heller kunde uppnå i sina vännätverk eftersom sådana kräver ömsesidighet. Flera beskrev också hur vännätverken tunnats ut och ett par saknade helt vänner.

Samma tilltro finns när man önskar ersätta kontaktfamiljsinsatsen med ökad faderskontakt. Fäders umgänge med sina barn efter skilsmässa har generellt sett ökat i Sverige och idag umgås en majoritet av frånlevande föräldrar mer eller mindre intensivt med sina barn. Men i Rapporten och artiklarna visas utifrån offentlig statistik att det fortfarande finns en ansevärd

del fäder som inte umgås med sina barn och ytterligare en stor del som gör det mer sällan än en gång per månad. Att sträva efter att dessa fäder ska ta del i omsorgen om och ansvaret för sina barn är en samhällsuppgift (liksom en uppgift för föräldern barnet bor hos). I artikel III finns exempel på några fall där fäder påbörjat eller utökat umgänget med sina barn, men i samtliga fall skedde det efter lång tid. Klientmammorna upplevde stöd i de fall socialtjänsten försökte påverka faderns deltagande, även om processen ofta var långvarig ändå. Även om det alltså kan lyckas att några umgängesvägrande fäder till slut tar mer ansvar, gäller det att inte ha en övertro på hur snabbt sådana omställningar kan ske. Detta visades också i en utvärdering av ett kommunprojekt där man avsåg att ersätta tillsättningen av kontaktfamilj med fadersumgänge. I det projektet tvingades socialsekreterarna inse att sådant arbete tar mycket längre tid än de först hade trott. De blev också förvånade och hade svårt att ta till sig och acceptera att papporna inte ville ha kontakt (Linderoth & Vinnerljung, 1994). Samtliga involverade tjänstemän var överens om att projektet inte hade lyckats ersätta insatsen kontaktperson/-familj som de avsett. En reflektion är, att när socialsekreterare har svårt att ta till sig att fäder inte vill umgås med sina barn kan detta vara en indikation på att de innan projektet underskattade de svårigheter mammor har som söker avlastning i form av kontaktfamilj, varför mammorna löper risk att inte bli förstådda.

Jag kan inte annat än förvånas över hur snabbt bilden av den umgängessaboterande modern (som förvisso kan finnas), slog rot som ett problem i samhället på 90-talet och hur problemet med umgängesvägrande eller fäder som är likgiltiga inför sina barn (vilka funnits genom socialtjänstens hela historia), lika snabbt har försvunnit i debatten. Det som denna avhandling dock visar är, som nämndes ovan, att kontaktfamiljsinsatsen inte behöver vara kontraproduktiv för faders umgänge utan den kan till och med fungera tvärtom.

Ensamstående *mammor* och ensamstående *föräldrar*

Det finns i huvudsak två typer av begrepp i offentliga utredningar. Dels finns konstruktioner som använder *moderskapet* (t.ex. ensam mor, mamma) och dels finns de som är mer *föräldraorienterade* (t.ex. ensamförälder). Kombinationer med mamma/mödrar kan bidra till sammankopplingar med de ideologier där kvinnan ses som mamma i första hand, säger Scheffer Kumpula (2000). (Se även föregående kapitel om "den goda modern").⁴⁹ Det föräldraorienterade begreppet "ensamförälder" kom senare i tiden än konstruktioner med moderskap och blev vanligt under 80-talet i statliga utredningar. Det var en effekt av tänkandet om *jämställdhet* (t.ex. *föräldraförsäkringen*). Men även om föräldrabegreppet öppnar för den betydelsen, avspeglas detta inte i utredningarnas innehåll utan utredningarna handlar i stor utsträckning om mödrar (op.cit.). Liknande fenomen diskuteras i denna studie, men här i relation till socialtjänsten dvs. hur olika utredningar och insatser inom socialtjänsten egentligen inte avser föräldrar eller familjer i allmänhet utan i första hand avser *mödrar* (se Kap 2). Även om vi i en strävan efter jämställdhet idealt vill tala om föräldrar i allmänhet, kan detta exempelvis i fallet med socialtjänsten alltså bidra till att dölja att föräldrarna inom socialtjänsten är mödrar.⁵⁰

Ensamstående mammor – ingen särskild grupp

Fakta runt ensamstående mödrar kan också visa på hur de inte behöver kategoriseras som särskilda. Hobson (1994, se Kap 2 s. 31) diskuterar ensamstående mödrar som en del av en

⁴⁹ För att förskjuta betydelsen av begreppet "moderskap" till handling myntade Holm (1993) begreppet *modrande* eftersom modrande innebär en aktivitet, något som kvinnor *gör* som också andra kan göra; även män, fadrande. (Jämför med engelskans verb "to mother".)

⁵⁰ Ett tankeexperiment är om vi generellt byter ut föräldrar mot mödrar, exempelvis *mödrautbildning, mödrasamtal, mödrarförsäkring, utredning av moderskap, utredning av mödrarförhållanden osv.*

gemensam kontext för *kvinnor*, när hon påpekar att samhällets stöd till ensamstående mödrar kan ses som en barometer för styrkan eller svagheten i sociala rättigheter även för kvinnor med (kärn-)familjer. Liknande (statistiskt baserade) fakta ligger bakom när Gardberg Morner (2003) beskriver ensamstående mödrar som att "ensamstående mödrar inte är en statisk social grupp, utan *personer som befinner sig i en specifik livsfas*." (s. 30) Att vara ensamstående förälder är något som alla potentiellt kan befinna sig i under perioder av ett liv. Både andelen barn som lever med en ensam förälder en del av sitt liv och andelen vuxna som lever ensamma med sina barn någon tid är betydligt fler än vad som kommer fram vid ett givet mätillfälle (op.cit.). Under "Avstamp..." i kapitel 2, ovan hävdade jag att hjälpen till studiens ensamstående mödrar kan ha ett allmänt intresse utanför dem själva och socialtjänsten, såsom en barometer som visar på kvinnors rättigheter (se ovan). Men dessutom skrev jag att mödrar (liksom fäder) över lag kan råka ut för inskränkning i sina sociala nätverk, varför samhällets stöd när sådant händer kan vara av intresse för fler än de nu ensamstående med svaga nätverk.

Pionjärerna

I Baks undersökning (1997) av mödrars vardagsliv och självuppfattning spelade mödrarnas upplevelse av autonomi stor roll. Autonomi innebär att kunna bestämma över både sig själv och barnen. Mödrarna hade också utvecklat två strategier i sitt vardagsliv; dels vad Bak benämner den *traditionella familjestrategin*, som innebär en strävan att hålla fast vid familjemönster från kärnfamiljen och dels det Bak kallar den *självbärande strategin*. Denna kännetecknas av att gripa de nya möjligheter som uppstår och utifrån egen kraft forma nya mönster i tilltron till att vara en fullgod familj.

Knoll (2005) lyfter fram de ensamstående mödrar han kallar "uppfinnare" och "pionjärer" och menar att Bak (1997) och han själv (1995) har föreslagit *idealtyper*. Precis som i våra diskussioner om den ideala familjen, menar Knoll; detta att se ensamstående mödrar som pionjärer förutsätter inga *reellt* existerande idealtyper. Deras kreativa bidrag, menar Knoll, är uppfinningar på arbetets och kärlekens områden. Han skriver:

På vilket sätt kan det kvinnoledda familjelivet gynna sin sociala omgivning? Genom att uppfinna ett stödnätverk mellan och utanför familjerna bidrar kvinnorna till resocialiseringen av motmodernitetens anti-sociala kvinnovärld. Man kan säga att de ersätter familjeindividualismens (icke-)gemenskap av slutna kärnfamiljer med en gemenskap av individer. (...) De sätter en ny form av "social individualism i den antisociala familjeindividualismens ställe. (s. 182)

De kvinnoledda familjerna tillåter sina medlemmar att bli sociala individer och berikar därmed det sociala livet, säger Knoll. Även i denna studie framkom att sådana processer kan vara för handen. Exempelvis framhöll en intervjuad socialsekreterare klientmammans starka sida i *att dela med sig* av sitt barn. Mammans önskan var att dottern skulle få tillgång till ett utvidgat nätverk. Kontaktfamiljen var också oerhört engagerad i det här barnet. Några av mammorna i studien lyfter också fram som en styrka i sitt föräldraskap att de lyckats släppa tanken på att de skulle klara moderskapet ensamma, att de vågade förlita sig på andra familjer. De bryter alltså först själva med kärnfamiljens krav på modern. Att klara av att ansöka om kontaktfamilj och trots olikheten med den andra familjen (ofta förknippad med rädsla för eventuellt underläge) kan också uppfattas som en kreativ handling, även om socialtjänsten är mellanhand. Det innebär att familjer från olika sociala förhållanden möts, vilket några av kontaktfamiljerna påpekat som mycket värdefullt.

Att stå ensam

Ensamstående mammor är inte alltid ensamma i betydelsen av att de saknar en partner. Men Franséhn (2001; 2004) diskuterar utifrån sina studier av ensamstående mödrar med söner, hur

de ensamstående mödrarna även om de har en partner ser sig som *ensamansvariga*. Denna bild delas också av Gardberg Morner (2003) där mammorna i hennes projekt underströk att de ansåg sig *vara ensamma i sitt moderskap*, såväl ekonomiskt som praktiskt, även om de var involverade i en ny relation. I denna studie uppgav sig mammorna sätta barnen i första rummet när det gällde avgörandet om de skulle ingå i en ny vuxenrelation. Moderskapet var alltså viktigare än en eventuell parrelation när de var ensamansvariga. Även om de ensamstående mammorna inte lever i en ny vuxenrelation upplevde de det ensamma ansvaret i betydelsen av att inte ha någon vuxen att dela med särskilt betungande (se även Lassbo, 1994).

Begrepp som kombineras med "ensam" såsom ensam mamma och ensamstående kan också leda tankarna mot *ensamhet*, påpekar Scheffer Kumpula (2000). Denna kombination finns även i engelskans "single parents" och "lone mothers". Därför använder Hobson (1991) istället begreppet "solo mothers" för att undvika associationer till ensamhet. Själv menar jag att ordet *ensamstående* givetvis kan associeras till ensam, men också till att *stå* ensam, där kombinationer med "stå" ofta ger konnotationer om styrka (stå på, stå ut, stå över, stå för, stå i).

Dessutom har de ensamstående mammorna i denna studie det gemensamt att deras nätverk är försvagade främst genom det bristande eller saknade stödet från fadern (se ovan). Detta är också ett kriterium för att få insatsen kontaktfamilj. Rapporten fick namnet *Ensamma föräldrar och vanliga familjer* då vi kunde se att de ensamstående föräldrarna genom isolering under småbarnsåren också *var ensamma*, framför allt i stödet runt barnen.

Det finns en tendens i intervjuerna med socialsekreterarna att de underskattar betydelsen av mammornas *ensamhet*. Ett exempel är citatet från socialsekreteraren som inleder kapitel 3. Hon säger att socialtjänsten idag skulle gå in och försöka vidga nätverket istället för att bevilja kontaktfamilj. Eller kunde kanske mamman gå med i föreningen "Enstående föräldrar" och hitta en annan mamma som är ensam och behöver hjälp. (Se mer om diskussionen om att utvidga nätverket, ovan) Hennes uttalande är inte ovanligt i vår undersökning. I kapitel 3 problematiserades detta uttalande utifrån förändringar inom socialtjänstorganisationen i olika tider, men man kan också problematisera det utifrån en diskussion om *ensamhet*.

Det är givetvis mycket positivt om mammorna kan utvidga sina nätverk. Men i Rapporten nämns att två av de intervjuade föräldrarna hade besökt just föreningen "Enstående föräldrar" och tyckte inte att den passade dem av olika skäl. Det är ett exempel på hur detta att vara ensamstående mamma knappast är en tillräcklig grund för en gemenskap, på samma sätt som att vara gift inte är det. Vi kräver ofta något mer av våra relationer. Socialpsykologen Weiss (1974), som i en bok om just ensamhet, slår fast att ensamhet är en situation av underskott, som relateras till *frånvaron av specifika relationella nödvändigheter (provisions)*. Olika typer av relationer är inte utbytbara, menar Weiss. Detta får betydelse för synen på hur mammorna ska lösa sin situation. Samhället runt mammorna förmedlar ju ständigt vilka relationer som borde finnas (både för dem och deras barn), relationer om vilka de ofta delar uppfattning med samhället. Men det finns också två typer av ensamhet enligt Weiss (op.cit.). Den ena beskrivs som en *emotionell isolering* som är ett resultat av förlust av eller brist på intima band (vanligen med partner, förälder eller barn) och den andra är en *social isolering*, som beror på avsaknad av involvering i nätverk med likar av någon sort, såsom arbetskamrater, släktingar, personer som delar hobbies och intressen, eller vänner. Han menar att det är svårt att säga vilken typ av ensamhet som är mest smärtsam, men de innebär olika sorts lösningar; den emotionella isoleringen kräver mer av en inre bearbetning och den sociala isoleringen löses genom inträde i sociala sammanhang och relationer.

Frånvaron av intima band (i den emotionella isoleringen) helas oftast långsamt och egentligen enbart genom en jämförbar intensiv involvering i en ny relation, menar Weiss. Många människor lever med (och lär sig leva med) upplevelsen av förlorade intima relationer som orsättliga. Flera av mammorna som intervjuades i denna studie beskrevs i artikel III verka leva i kris under lång tid och några hade också professionell hjälp för att bearbeta sin emotionella ensamhet (påverkad av upplevda svek i relationen). Att återgå till det gamla äktenskapet såg exempelvis två av mammorna som den idealt bästa lösningen för sin familj även om de inte trodde på att det skulle ske. En mamma som upplevt en traumatisk händelse med förlust av en nära vänrelation menade att hon behövde skjuta upp bearbetningen av denna förlust för att orka ta sin an sitt barn. Ytterligare andra verkade inte sakna relationen till fadern, främst de som själva hade brutit upp, men de saknade det gemensamma föräldraskapet samt led av barnets förlust av sin pappa och hans bristande intresse för det.

Den sociala ensamheten är omedelbart löst, enligt Weiss, i den mån personen ingår i nya sociala relationer och nätverk. De flesta av mödrarna i denna studie upplevde antagligen oftast båda typerna av ensamhet, såväl emotionell (t.ex. även avsaknad av en älskad mamma som kunde ha varit stöd) som social (med omfattande social isolering när barnen var små). Trots att olika typer av isolering/ensamhet fanns och trots att relationer inte är enkelt utbytbara upplevdes kontaktfamiljsinsatsen i huvudsak positivt av mammorna. Att de fick tid för sig själva inverkade antagligen på såväl möjlighet till egen bearbetning som på möjligheten att bryta den sociala isoleringen.

Weiss skriver också, utifrån sina undersökningar, att vi kan förvänta oss att de som för tillfället inte är ensamma har lite empati till övers för dem som är ensamma, även om de nyligen själva varit det. Det verkar som om vi alla, när ensamheten är över, vanligen inte vill låta livet efter ensamheten bli stört av den. Detta fenomen har givetvis också betydelse för professionella inom vetenskap eller behandling, som tidigare upplevt ensamhet. Även de kan reagera med att hålla undan empatin för ensamhet och förbigå den, menar Weiss. Han skriver att man kan vara villig att tillstå ensamheten hos den psykiskt sjuke, hos upptäcktsresanden i Arktis eller i alienationen hos den marginaliserade. *Men det kan upplevas obekvämt med den sorts ensamhet som finns potentiellt i vardagslivet.* Det är lätt att skylla ensamhet på moralfrågor och att tro att de ensamma är rättfärdigt avvisade genom deras egna brister eller tillkortakommanden. Det var helt uppenbart att flera av mödrarna som intervjuades för denna studie helt enkelt "råkat" in i ensamheten. Det fanns som exempel mammor som något år innan barnets födelse hade haft ett omfattande nätverk både vad gäller släkt och vänner, men de hade råkat ut för att nära anhöriga nyligen hade dött eller blivit sjuka och vännätverken hade oförutsägbart tunnats ut, då de inte haft möjlighet till att upprätthålla relationerna när barnen var små.

Den ensamma mamman i Sverige – en förändring av den allmänna positionen i samhället?

I olika studier påpekas hur ensamstående mammor inte är någon enhetlig grupp i samhället (se t.ex. Duncan & Edwards 1997). De ensamstående mammorna som intervjuades i denna avhandling beskrevs i Rapporten också som olika i socialt avseende (såväl när det gäller egen uppväxtmiljö som tidigare kontakt med socialtjänst och deltagande på arbetsmarknaden). Men de flesta av dem var lika i att de upplevde sig ha en mycket problematisk ekonomisk situation. Både i Rapporten och i kapitel 3 ovan, analyseras denna situation i relation till ensamstående mödrars allmänt försämrade situation i samhället. Det är med andra ord lätt att se ensamstående mödrar som ett *socialt problem* där de är offer för omständigheterna, i detta fall fattigdom och/eller arbetslöshet.

Duncan och Edwards (1997), har beskrivit fyra olika diskurser om ensamstående föräldrar; som *hot* mot den sociala ordningen, som *socialt problem*, som ett uttryck för *ändrade livsformer* eller som kvinnor på väg ur *patriarkaliska maktförhållanden*. Gardberg Morner (2003) påpekar att det är rimligt att anta att dessa diskurser förekommer i olika kombinationer, dvs. inte bara renodlade. Hon menar också att det sätt på vilket familjepolitiken i Sverige är utformad indikerar att ensamstående mödrar ses som en (av flera) familjeformer i det senmoderna samhället, dvs. som uttryck för den tredje diskursen. I idealfallet skulle då inte familjeformen i sig vara en faktor i relation till arbetsmarknaden och välfärdssystemen. Men i samband med 90-talskrisen har ensamstående mödrar som ett *socialt problem* stigit i förgrunden även i Sverige, säger hon (s. 33).

Genom sociala transfereringar var dock svenska ensamstående mödrar en avsevärt mindre utsatt grupp ekonomiskt, än motsvarande grupp i exempelvis Storbritannien och USA i mitten på 90-talet (Duncan & Edwards, op.cit.). Men redan då kunde skönjas att arbetsmarknaden minskat för ensamstående mödrar och att proportionen ensamstående mödrar med ekonomiska problem hade ökat markant (Björnberg, 1997).

Synen på transföringar och ekonomisk hjälp till ensamstående mödrar behöver dock inte bara innebära att man diskuterar ensamstående mödrarnas utsatthet som ett socialt problem. Om vi flyttar oss bakåt i tiden kan denna syn utgöra en skildring av hur familjeformerna utvecklades i det svenska samhället, dvs. som en viktig faktor för påverkan av familjens institutionaliseringsprocess.

På 60-talet, när mödrars ökande deltagande i arbetslivet började bli framträdande (se kapitel 4), diskuterades också samtidigt, inte bara i Sverige, *synen på hjälp till ensamstående mödrar* (Winkler, 2002). Diskussionen såg däremot olika ut i olika länder. I USA, där bilden av den traditionella kärnfamiljen var stark, fanns exempelvis en idé om bidrag som något som bara skulle ges till de ”behövande” (needy). Dessutom konstruerades kvinnligt yrkesarbete som något som bara ”behövande” kvinnor skulle ägna sig åt (op.cit.). De yrkesarbetande mödrar som inte ”verkligt behövde pengarna” beskrevs som njutningslystna (self-indulgent) och försufliga (neglectful).⁵¹

Winkler (op.cit.) visar att sådana uppfattningar avvisades i Sverige.⁵² I stället slöt medelklasskvinnorna i Sverige upp i solidaritet med sina systrar i arbetarklassen, säger hon. De definierade inte medelklassens *hemmafru* som norm utan placerade *den yrkesarbetande kvinnan* i centrum. Detta innebar framför allt, enligt Winkler, att socialpolitiken skulle formas så att den både blev universell och löste de svårigheter som de mest utsatta upplevde. Intressant är hennes beskrivning att arbetande mödrar över lag skulle ses som individer med egna rättigheter, *som om de var ensamstående mödrar* (op.cit.)! Detta tänkande påverkade exempelvis framväxten av föräldraförsäkringen.⁵³

Winkler menar vidare att ensamstående mödrar tidigt användes som *måttstock för jämlikhet* i arbetarrörelsen.⁵⁴ Fattiga övergivna mödrar hölls upp som baner, som ett tecken på

⁵¹ Flera författare visar hur även fortsättningsvis i USA den traditionella kärnfamiljen premierades och den ensamstående föräldern uppfattades som både hot och socialt problem men även som utmanare av den patriarkala familjen, se exempelvis Bak (1997), Hobson & Morgan (2002) och Knoll (2005).

⁵² Winkler (2002) använder källor från främst från riksdagsdokument och offentliga utredningar, men även intervjuer, dagspress mm (s. 12). Hon gör en jämförande studie av situationen för ensamstående mödrar i USA och Sverige.

⁵³ Winkler (2002) beskriver vidare hur debatten på 60-talet kretsade kring om bidrag även skulle lämnas till hemmafruar i en diskussion om ”valfrihet”, en fråga som även splittrade socialdemokratin. Debatten rörde sig om kvinnors roller och meningen med yrkesarbete i relation till medborgarfrågor (citizenship purposes) och huruvida valfrihet innebar friheten att *välja att stanna hemma* respektive att *välja att arbeta*. (s. 277-78). 1994 nådde slutligen de borgerliga partierna sitt mål och antog beslut om vårdnadsbidrag. Enligt Winkler innebar tanken om vårdnadsbidraget (även om det var för lågt för ensamstående föräldrar och de flesta andra) för dess kritiker ett ideologiskt och ekonomiskt imperativ för mödrar med små barn att hålla sig utanför arbetsmarknaden. ”Valfriheten” ifrågasattes då den var beroende av en makes inkomst.

⁵⁴ Begreppet *equality* i betydelsen ”jämställdhet” är, enligt Winkler (op.cit.), i Sverige bundet till kvinnor och avseende

klassamhällets misslyckande. Även om ensamstående mödrar ofta värderades moraliskt negativt i det vardagliga livet, var det annorlunda på den politiska arenan, skriver Winkler. Där utgjorde de ofta en grund för värderingen av allmän socialpolitik. Om socialpolitiken lät ensamstående mödrar falla igenom maskorna ansågs den inte vara bra nog (op.cit.). I motsats till i USA rörde man sig i Sverige bort från den Parsonska familjbilden och hade intentionen att uppmuntra en ”ökönad” arbetare/förälder där män åtog sig mer hushållsarbete och omsorg om barnen och kvinnor utökade sin tid på arbetet (op.cit.) (se även föreg. kapitel).

Med detta sätt att se har de ensamstående mödrarna alltså utgjort ett slags *ideal*, en grund för kvinnors möjlighet att delta i arbetslivet. Genom det egna yrkesarbetet tillsammans med bidragsförskott,⁵⁵ barnbidrag, särbeskattning och subventionerad barnomsorg uppnådde den ensamstående modern en särställning internationellt, inte minst i jämförelse med USA (Winkler op.cit.). Men även Winkler beskriver hur förhållandena börjar ändras på 90-talet i takt med nyliberala tankegångar. Och vem talar idag om att socialpolitiken inte är bra nog när ensamstående faller genom maskorna?⁵⁶

Halskov (1999) som intervjuade 20 ensamstående mödrar som hon definierade som ”trängte” (utsatta), ställer ett antal övergripande frågor som jag uppfattar är giltiga även för den grupp mödrar som intervjuats i denna studie. Det är frågor som antagligen inte slutgiltigt kan besvaras, men som alla har relevans, menar jag.

Den största delen av gruppen ensamstående mödrar klarar sig bra, skriver Halskov. De använder kvinnors rätt att skapa egna familjer, de har utbildning och arbete och är aktiva medborgare. Inom gruppen ensamstående mödrar finns både en grupp mödrar med en självbärande strategi som utgör bilden av den välfungerande gruppen och en annan mer hårdbelastad grupp, säger Halskov.⁵⁷ Men hur ska man se på de mer utsatta mödrarna frågar sig hon sig;

- Är det en *klassfråga*, där de mer belastade utgör underklass och de självbärande är överklass?
- Ska man se det stigande antalet av ensamstående mödrar med svåra sociala förhållanden och fokuseringen på den frånvarande fadern som en *antifeministisk ”backlash”* som ger grönt ljus för mer handfasta krav på återvändande till tidigare paternalistiska familjeformer?⁵⁸
- Eller ska man se dem som en *restgrupp* som inte hann att få fotfäste på arbetsmarknaden innan den ekonomiska krisen på 90-talet slog till?⁵⁹

Alla dessa frågor väcker genklang utifrån vad jag hittills har presenterat i avhandlingen. Den *första frågan* är ställd utifrån klass men den relateras också till självbärande strategier. I

omsorg (caregiving). Men, säger hon, i USA har equality inget att göra med ”mothering” och speciellt inte ”solo mothering”. I USA var omsorg en privat feminin angelägenhet som var lokaliserad i familjen och politiskt deltagande (”voice”) och resurser (breadwinning) lokaliserades hos staten och marknaden, som var mäns angelägenheter (s. 283).

⁵⁵ Enligt Bergman (2003) innebar barnavårdsmannainstitutionens införande 1917/18 att staten påtog sig en kontrollerande roll mot barnafäder för att se till att de axlade sin försörjningsplikt. Mödrarnas situation berodde av hur väl denna övervakning fungerade. Om fäderna inte betalade fick mödrarna inget. När bidragsförskottet infördes 1937/38 kompletterades statens kontrollfunktion med principen att hålla mödrarna skadeslösa när fäderna försummade eller var oförmögna att betala underhåll. Bergman säger: ”En mödrarrättstanke tillfogades därmed den tidigare fädrapliktensidén.” (s. 339)

⁵⁶ Det ekonomiska risktagandet för familjer minimerades från 60-talet och framåt. Arbetslösheten var låg och barnomsorgen och föräldraförsäkringen byggdes ut, men trenden bröts mellan 1990-93 när i ett slag 500000 jobb försvann i industrin, arbetslösheten ökade och sociala transfereringar till hushållen reducerades enligt Björnberg (2000) som också skriver: ”Alla bidrag har minskats och skärpningar i rätten till bidrag har också införts.” (s. 52)

⁵⁷ Se Bak (1997).

⁵⁸ Halskov (op.cit.) hänvisar till Roseneil & Mann (1996).

⁵⁹ Halskov (op.cit.) hänvisar till Björnberg (1997)

denna studie har vi visat hur de flesta mammorna upplevde en mycket ansträngd ekonomi och denna påverkade givetvis deras möjligheter på olika sätt, inte minst möjligheten att utvidga det egna nätverket. Men samtidigt menar jag att några av mammorna verkade ha mer av självbärande strategier än andra, dvs. de var inte upptagna av att vänta på en man och kunde värdera sitt eget föräldraskap positivt. Dessutom beskrev några av dessa mammor hur de alltid tidigare varit vana vid att klara sig själva vilket förde med sig att de hade skjutit på att ansöka om kontaktfamilj i det längsta (se Rapporten). Det finns *en skillnad i att ha en självbärande strategi och att faktiskt lyckas med en sådan*. Kanske är såväl en någorlunda bra ekonomi samt ett stödande nätverk där framför allt fadern tar del av barnen viktiga kriterier för att denna strategi ska lyckas. Dessutom beskrev jag inledningsvis i detta kapitel om att den ensamstående mamman i denna studie levde i det dubbla förhållandet att å ena sidan ställa in sig på att klara av ett föräldraskap utan stöd från fadern och å andra sidan sträva efter och vara beredd på att han, om han vill i framtiden, ska ta sin del av föräldraskapet. Detta förhållande kan, menar jag, påverka möjligheten till att mentalt ställa in sig på en självbärande strategi. Med det stöd kontaktfamiljsinsatsen innebär verkar det dock vara möjligt för åtminstone några mammor att ha en optimistisk syn på sina möjligheter som ensamstående.

Halskovs *andra fråga* om en antifeministisk backlash, är mycket relevant för de analyser som gjorts i artikel III och i början av detta kapitel. När det exempelvis gäller umgängesvägrande fäder finns inte mycket en ensamstående mamma kan göra åt sin och barnets situation, som beskrivits som "ett rättstomt rum".⁶⁰ Om man förlägger frågan om antifeministisk backlash till socialtjänsten kan jag inte annat än att säga ja i den mån man inte ställer upp på mödrarna i denna situation. Dessutom har, som beskrivits i artikel III, diskurserna om den omsorgsgivande fadern och barncentrering påverkat mammornas handlingsutrymme på ett inskränkande sätt. Mammorna har ofta också skuld känslor för att de sätter sina egna behov främst när de lämnar bort sina barn över veckosluten. I Rapporten och artiklarna finns också beskrivet hur insatsen registreras på barnet istället för på mamman och insatsen görs om till att det är barnets behov som står i centrum. I artikel II konstaterades att *om mödrars behov av avlastning måste ersättas av mer "passande" behov hos barnet* (såsom behov av manlig förebild eller ett utvidgat nätverk) *kommer detta att influera bilderna av såväl familj som moderskap hos de inblandade parterna*. Därför påverkas också bilden av vad insatsen syftar till. Detta synsätt tyder på att kvinnor konstrueras i första hand som mödrar inom den sociala barnvården, vilket även har konstaterats i internationell forskning (se t.ex. Featherstone 1999). Fokus på barnet som klient har resulterat i en tendens hos socialarbetare att enbart relatera till *mödrar som påverkansfaktorer för sina barn, inte som komplexa subjekt med egna rättigheter* (op.cit.). Även den ändrade synen på ekonomisk hjälp till ensamstående mödrar i form av transföreringar kan tolkas i termer av antifeministisk backlash (se diskussionen utifrån Winkler ovan).

Den *tredje frågan* om mammorna ska ses som en restgrupp som inte hann få fotfäste på arbetsmarknaden går inte heller att besvara entydigt. Bland den grupp mammor som intervjuades i denna studie fanns de som arbetade sedan lång tid och satte stort värde på detta medan andra antagligen skulle kunna kategoriseras som en restgrupp som kommer att få svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Några av mammorna hade också gått från arbete till långtidssjukskrivning under tiden barnen var små.

Den grupp mammor som intervjuades för denna studie är som nämnts tidigare inte en enhetlig grupp. De var olika i socialt avseende när det gällde fäste på arbetsmarknaden och tidigare kontakt med socialtjänsten. Mammor som har en livssituation liknande dem som intervjuats i denna studie kan sägas *stå ensamma*. De tar hand om sina barn utan stöd från den andre föräldern och det egna nätverket med en insats som ofta är högre än andra

⁶⁰ Nordborg (1997)

föräldrars. Om de blir avvisade när de ber om hjälp innebär detta att de dessutom riskerar att ytterligare *ställas ensamma*. Jag får intrycket att mödrar som lever ensamma med sina barn där fadern inte finns med i umgänge och/eller delad vård, idag verkar vara bortglömda av samhället. Tillsammans med de faktorer som Halskovs tre frågor representerar, riskerar dessa mödrar vara en grupp som på alla nivåer, på såväl personlig som samhällslogisk nivå riskerar att vara grupp som symboliseras av

- Att stå ensam

En särskild sorts föräldraskap

Som avslutning på avhandlingen tar jag hjälp av forskaren Robert Weiss för att ytterligare försöka nyansera bilden av familjer som leds av bara en förälder. Weiss var en av dem som tidigt gjorde ett flertal kvalitativa studier baserade på intervjuer med ensamstående föräldrar och deras barn (och med såväl änkor/änklingar som skilda). Studierna sammanfattades i boken *Going It Alone. The Family Life and Social Situation of the Single Parent* som utkom 1979. Många av hans slutsatser används även idag och jag menar att han på ett utmärkt sätt ringar in det både mångtydiga, det speciella och det alldeles "vanliga" med ett ensamt föräldraskap. Hans beskrivningar visar på vissa typiska drag, men samtidigt visar han liksom även senare forskning hur ensamstående föräldrar inte är en enhetlig grupp, inte minst på grund av skillnader i social situation. Men mycket av det Weiss skriver känner jag igen från vår studie. Bland annat beskriver han ensamstående föräldrars situation genom en analogi med en arbetsplats. Han skriver att många aspekter av den ensamstående föräldrarnas hushållssituation kan förstås som en konsekvens av *underbemanning*:

Liksom på ett underbemannat kontor är det för det mesta inga problem. Men då och då ställs det krav på alla på kontoret att de höjer sin kapacitet. Allihop måste rycka in för att utföra det som behövs, oberoende av titel och officiell position. En del saker måste avklaras snabbt och annat kan inte utföras alls. Vid dagens slut är folket på kontoret förmodligen utmattade: de känner kanske att det har ställts för stora krav på dem; de är kanske förbittrade över att de behövde göra så mycket. Weiss fortsätter:

And yet, simultaneously, they may be pleased with themselves, think better of themselves, because they have, after all, kept the enterprise going. The great majority of single parents, I think, will recognize their own lives in this analogy. To be a single parent is to head a family that is often understaffed.

Being a single parent is not quite an either-you-are-or-you-aren't condition. Rather, it admits of more or less. (Weiss, 1979, s. xi-xii)

Ovanstående analogi med ett kontor som leder till tanken "att vara ensamstående förälder innebär att leda en familj som ofta är underbemannad", anser Weiss skildrar ett slags *normalbild* då han tror att de flesta ensamstående föräldrar antagligen känner igen sig i analogin. Det är inte något antingen-eller-tillstånd utan snarare lämnar det rum för mer eller mindre, säger Weiss.

Jag menar att denna analogi ger ett slags tolkningsram för det de ensamstående mammorna i studien uttrycker. Livet som ensamstående är ofta inte så tydligt eller ensidigt negativt. Precis som beskrivs ovan är mammorna ofta nöjda med sitt eget föräldraskap som innebär att vara "150 procent förälder", dvs. "because they have, after all, kept the enterprise going". Samtidigt upplevs den regelbundna avlastningen som kontaktfamiljen erbjuder, trots att det kanske bara rör sig om ett veckoslut i månaden, som en oerhörd lättnad. Flera mammor

beskriver hur det skulle vara närmast en ”katastrof” om den upphörde. Bara vetskapen om att en sådan helg kommer medför trygghet.

Det föräldrarna beskriver är med andra ord inte statiskt utan växlar, något som analogin med det underbemannade kontoret ger uttryck för. Själva avlastningen innebär en vila från en tät relation, men framför allt ett erkännande av mammans rätt till ett *eget liv* utanför moderskapet. Någon mamma beskriver dessutom hur kontaktfamiljen avlastar den skuld hon känner för att barnet inte får leva i en hel familj. En annan menar att kontaktfamiljen avlastar den skuld som uppstår när hon ber om hjälp från personer i det egna nätverket (se Rapporten). Avlastningen är antagligen i högsta grad mental. Själva regelbundenheten och möjlighet till framförhållning påverkar föräldrarnas möjlighet att planera och hon blir inte utlämnad till att söka ändra på bristande eller inget umgänge från fadern. Den som är chef på ett kontor och aldrig kan ta in extrapersonal vid akuta tillfällen, bör ju uppleva det som en oerhörd lättnad att veta att en kompetent personalstyrka rycker in åtminstone en gång i månaden.

Summary

Notions of the family

On client families, contact families and ideal families

Introduction

The contact family service was introduced in Sweden's new Social Services Act of 1980 (SSA). In the new law, which became operative in 1982, all the coercive measures were referred to special laws. Preventive interventions were to be of priority. To support vulnerable families with children, the *contact family service* was an intervention in the spirit of the new law. There were expectations in the legislative preparatory work, that the contact family after a period would be normalized as a part of the client family's new network. The intervention should by then be finished.

The contact family service involves a contact family, giving services on a voluntary basis (but recruited, assessed and paid by the social services), receiving a child in their home for the weekend once or twice a month. The contact family is expected to be an "ordinary" family (not professional). Everybody has the right to request the service, but the social worker of the local social authority assesses and decides on the family's needs. That is, the contact family service differs from the public welfare services (for example, day care centres), which are available for all families with children. The SSA demands that every municipality provides a contact family service (or a contact person, often used as support to adolescents) and this is the only required legislative intervention in the act. The law also demands that the client parent applies for the service.

Soon after its introduction, the contact family service became very popular and it has grown every year since it began. Nowadays it is the most common legislative intervention for children and adolescents offered by the social services. The fast increase of the service has, strangely enough, occurred without anyone knowing much about the effects and the results of the service.

To use "ordinary" families as a resource for support and help is a firmly established approach in social work, both in Sweden and internationally, and in social work, the family and - above all - parenting are seen both as a problem and a resource.

Aim

This dissertation relies on a research project that investigated the contact family service on the basis of two principle perspectives: *The main purpose* of the study was to investigate notions of the family and parenthood related to the contact family service. It was assumed that there are normative notions of a "good family" – not infrequently expressed in elementary terms like "the normal family" or "the ordinary family"– and that these notions are connected with notions of "good parent-hood". The other perspective was to describe and analyse the contact family service as such – what causes it?, what is its purpose?, how is it practically designed? and what are its consequences? There was an assumption that the family notions would interact with the execution of the service.

Study design and execution

The dissertation consists of a report and three articles. These parts, of which one is written in English, are assembled within this volume together with an introducing, summarizing, as well as theoretically deepening part.

The study was carried out as a qualitative interview investigation. Eighteen single parent families were selected at random from three social welfare offices in three municipalities in Western Sweden. The selection was based on the single parent as the typical case (“typical case sampling”, Patton 2002). There was also a geographical distribution, and gender and age distribution of the children. In all cases, the child’s parent was interviewed first, then the contact family and finally the social worker handling the case, a total of 54 interviews.

The sample selected, included single mothers (one single father) who experienced different social situations; some had a full-time job – others had never worked, some had never been in contact with the social services before – other had grown up in families with severe social problems. The interviews dealt both with the parties’ views of the service (what caused it, how it was designed, the relationship between the parties, the impact of the service, and so on) and with their views on families and parenthood (what is an ordinary family, a good family, what characterises good parenting, and so on). Three semi-structured questionnaires were used with more or less identical questions to the three different “parties”. This made it possible to compare the parties’ images of the service as such, as well as their views on families and parenthood. Comparisons could be made within individual cases (client family, contact family and social worker), between these three groups and also inside each group.

Used strategies for analysis were a combination of a holistic perspective (where the whole phenomenon under study is understood as a complex system with focus on complex interdependencies), an unique case orientation (in which summarizing and capturing the details of the individual cases are basis for cross-case analysis) and inductive analysis (with immersion in the details and specifics of the data to discover important patterns, themes and so on) (Patton 2002). Even though especially the analysis on data close to notions of family and parenthood can be seen as inductively oriented, the study had a hypothetically deductive entrance by the choice of studying the contact family service in relation to notions of family and parenthood. Although, if the study had focused only on the contact family service, there certainly had been given topical interest to narratives about parenthood. But, narratives of family (and especially about notions of “normal” and “ideal” family) would probably not be brought to the fore. Nevertheless, not least in relation to late research on family and gender (especially in social work), the discourses on gender-family-parenthood-motherhood etc. are inter-connected and inter-relying. Therefore, it would be rather strange if family notions not are topics of conversations on the contact family service.

The most important results of the study

THE SINGLE PARENT’S NEED FOR RELIEF. To begin with, it is shown in the dissertation, as even earlier research and evaluations did, that the primary use of the contact family service is to give relief to the child’s parent who, in most cases, is single, that is, a single mother with a sparse social network lacking the ability to provide support. Furthermore, the child’s father is generally absent, that is, he does not participate in the care of the child. But the use of the service is sometimes also suggested when there are deficiencies in the child’s home environment.

Contrary to the statements above, is the fact that the service is formally registered in the name of the child which often makes the social worker emphasize the child’s need of an increased network and/or a “male role model” even though the same social worker is aware that the single parent’s need for relief is the basis of applying for the service. It is the parent’s need for a “breathing space”, strengthening the parent’s capability of continuing her/his single parenthood, which is the primary reason to apply for a contact family for the child. Even the interviewed client parents found it difficult to foresee the relief given by this service: “I couldn’t ever believe it would help me that much”, a mother stated.

Accordingly, if the mother's needs are not legitimate as such, but are replaced by more "appropriate" needs of the child, it may influence the pictures of both family and motherhood of the parties involved and therefore also what the service's aims are.

THE PATH TO CONTACT FAMILY SERVICE Even though most of the interviewed single parents experienced the contact family service in a very positive way, the service is a delicate subject for many reasons: Most client mothers experienced initially they suffered a set-back as parents, when needing to apply for a contact family. Moreover, after the service had started, there were mothers who were ashamed before those around them (neighbours, passing friends) because the client mothers experienced they could be judged as poor parents. What is more, they had also experienced the investigation of their needs as shame inducing, because many of them had felt themselves exposed in a way they were not used to. In addition, the mothers were mostly ambivalent to leave the children; they felt guilt because of they had asked for the service for their own needs and not the children's. Many parents also stated that it had taken them a long time to get accustomed to the service even if they had asked for it.

DIFFERENCES IN LIVING CONDITIONS BETWEEN SINGLE PARENTS AND CONTACT FAMILIES. Some of the social workers who participated in the study reported that families who take on the assignment of being contact families are "fairly ordinary families," not remarkably different from the families for whom the service is made. However, the study shows that there are significant differences between the two types of families, primarily with regard to three aspects: 1) financial situation; 2) social network; and, 3) parenting situation (single parent or shared parenthood).

Ample research findings concerning single-parents families show that it is not the single-parent family in itself that creates problems for the children and their parents, but rather the socio-economic framework and conditions that are imposed upon these families (Lassbo, 1994; Duncan & Edwards, 1997; Halskov, 1999). In the study reported on here, it was abundantly clear, that the financial situation constituted a major problem for the client families. Their financial room for manoeuvre was severely restricted.

The examination of the families' social networks focused mainly on the ability of these networks to provide support (both practically and emotionally) for the family. The results show that the social network could only provide very meagre support for the client parents. About half of the families had a very sparse social network, both in terms of relations and friends (some had no friends at all). In several cases, the networks had thinned out with time. Individuals who had previously been able to provide support (for example, grandparents) had disappeared from the picture, due to illness, old age or death.

All of the parents had also lived through a time of increasing isolation when the children were small. Most of them had subsequently experienced major difficulties in establishing new contacts. In comparison, the contact families' networks are extensive, as well as to kin as to neighbours and friends. In these networks they see each other regularly (even when relatives do not live in the same area) and the contact families can expect help and support from them.

Besides, when the interviewees were asked to describe differences between contact families and client families, most of the client families pointed out the differences in financial position between them, but most of the contact families and the social workers did not (except in one or two cases). Not understanding the differences between the families make it hard to grasp the problems of the client families.

DIFFERENCES IN SINGLE PARENTHOOD AND SHARED PARENTHOOD. An even greater problem for the client parents than the lack of resources related to their socioeconomic situation, was the fact that they took the whole parenting responsibility, that is, they had no one with whom to share the joys or the burdens of parenthood. The parents are not only single but they are - and see themselves as being - *lonely*, as the other parent is almost always absent. This distinguishes them from the majority of other single-parent families, where both parents share the parenting responsibility after a separation. A parenting problem that was often mentioned was the difficulty of setting clear boundaries for the child. This appears to be a major problem, particularly in the small two-person family with one parent and one child (which was the most common family type - eight of 18 families). From a system's

theory perspective these difficulties can hardly be ascribed to any deficiency on the part of the parent, but rather a condition that is inherent in the system, which the surrounding environment generally fails to acknowledge. In addition, if clear boundaries are emphasized in an isolated two-person system, it can be experienced as a threat of the dyad. This is a conceivable interpretation of Simmel's (1908) discussion of a dyad's unique position compared to a larger group, that is, a dyad is dependent of its members for its survival as a group.

Furthermore, it may be difficult for all single mothers, whose children have insufficient contact with their fathers, to draw clear boundaries, because the image of the absent father remains (expressed or unexpressed) as an apprehension for further abandonment. The mother might have to make sure this will not happen.

Besides, as Lassbo (1999) maintains, post-modern tendencies like decentralisation of power, flexibility and pluralism in relations are clearly reflected in single-parent families. This implies that single mothers are in practice forced to adapt to the level of the children, which makes them a symbol of the post-modern "negotiating family." Descriptions of parents and children being on an equal footing in negotiations also appeared in the interviews with client parents.

Nevertheless, both the social workers and the contact families in the study see it as their task to "teach" parents to establish boundaries. That contact families set clear boundaries for "contact children" who are visiting their homes can be considered as adequate, but this action cannot automatically be transferred to the single parent's situation. A model that suits the nuclear family may even be counterproductive here and may have the consequence that single parents believe less in their own parenting capability.

In fact, most of the client parents were satisfied with their own parenting, except as to setting clear boundaries and being lonely in parenting. But they did not want (except in two or three cases) to take advice from or consult the contact families in parenting tasks. In short, according to the analysis above, single-headed families that lack support (for example joint custody in praxis and/or other network support) may get into parental difficulties, which can be seen as consequences of systems processes. But, both the single parents and their environment seem to misjudge parental difficulties as parental deficiencies.

THE WISH FOR AN ORDINARY FAMILY. The survey of mental images of "the family" showed great variations, both between and within the three study groups. All the interviewees were asked to define their own concepts of "normal", "ideal" etcetera, and were also asked to give examples from families they knew or had read about, seen on TV, and so on. However, there was one similarity between them. Although everyone had incorporated images of families and family life from outside, the greatest contribution to the notion of what a normal, ordinary family (as well as an ideal family) should be like came from the internalised family image and from families in the subjects' own networks. Social workers also tend to form their images of the normal family on the basis of their own networks, not on theories or research into families. They often consider the foster homes or contact families that they come across in their work as ideal families. Many of the contact families also consider themselves to be ideal families. The "Cosby family", which was mentioned by interviewees from all the three parties, may be a general model of the ideal family, that is to say, a family consisting of: two working, responsible parents (who hold each other in great respect), togetherness and a healthy financial position.

The most varying views of today's family were found among the client families, who were also of the opinion that many different family forms are normal nowadays. In most cases, the contact families – living themselves in reconstructed families or not – defined the divorced family as the normal (most common) in Sweden. They see the nuclear family as a minority. However, their picture of "the common family" was not the same as their norm of a "good, normal" family. In a few cases, there were moralizing undertones about parents divorcing too easily, without thinking of the consequences for the children. Despite the variations, the differences shrink when the contact family service is focused. Then all parties become more normative. For instance, when social services advertise for contact families, what they are looking for is "a family with both a mum and a dad." Likewise, when the single parents apply for a contact family, they want an "ordinary family," that is, a family with

both a mother and a father. This wish is based on a perceived or feared deficiency in their own families, for which they want to compensate the child. They want the child to be able to see parents cooperate and support and help each other. There is a fear among the single parents that the child would otherwise miss experiences that the parents believe are important for the child. The contact families, happy with their own joint parental responsibility, as described above, may therefore complement the client parents' desired picture of an ordinary family. But, when comparing with research about Swedish fathers in the practice of everyday life (Plantin, 2003), it may be noted that the father does not play such an active role in the practical family life as assumed by the mothers participating in the study (and as also assumed in the cultural ideals of the "Swedish fatherhood"). But this belief and the fact that the absence of a father is a criterion for being granted the contact family service may lead to a feeling of their own family, being deficient. This deficiency may be further emphasised by the contact families who believe that their contribution is mainly a matter of "showing the child how a normal or ordinary family functions."

Hence, the nuclear family still appears to be the benchmark for a "good family" in the contact family service.

THE MEETING BETWEEN TWO FAMILY SYSTEMS. When a contact family is appointed, two – often quite different - family systems meet to form a new system around the child. As shown above, the differences in living conditions were great, but the investigation also showed that these differences do not necessarily create difficulties between client parents and contact families.

Firstly, when the client family and the contact family were asked to compare their families with regard to similarities and differences, the intervention was observed as less successful when there were no similarities between the descriptions from the family and the contact family. In these cases the service was (even earlier at the interview-occasion) described as difficult to manage by both parties, that is, they described tense relations (a contact family refused to speak to the client mother). Furthermore, they also failed to agree on the differences and similarities between them. Instead they referred to themselves as being "worlds apart." In these cases, the social worker describes the situation as the child "getting a glimpse of another world," and the attempts at influencing the parenting style of the single parent, which the social worker sees as a desirable effect of the service, are only perceived as criticism by the single mother. In similar cases the contact families say they are worried about the children and that they lack support from the social services in managing the situation.

Secondly, in the cases where both family and contact family have quite the same views on similarities and differences, for example, differences in social networks' admission to support, the service works – despite their socio-economic differences – on a "respectful equality" basis. These families could appreciate each other and they generally had more concordant descriptions of each other's families. Even though client parents in the first group ("worlds apart") experienced a complex of social problems, you could also find parents experiencing similar problems in the second group, which shows that the interplay between the families can be built upon a "respectful equality basis" anyhow.

Thirdly, it was clear that client as well as contact families on the whole maintain clear demarcation lines vis-à-vis the other system. In most of the cases, the relationship between the two families could best be described as a business relationship, where the time of leaving and fetching the child was the only topic of conversation. For the client parents it is important not to have to feel gratitude towards the contact family, nor do the contact families want the child's parent to get too close. Whether the relations between the families are tense (like "worlds apart") or not (like "respectful equality"), and even though there are socioeconomic differences between the families, it can be assumed that there are possibilities to find similarities between them (for example, their view on children, attitudes, values, interests, etc.). Through isomorphic strategies (Bernler & Johnsson, 2001), social workers may help family systems become open to influences from each other, that is, their taking part in a reciprocal process. However, the social workers need above all to reflect on and bring about to the participating families, how differences in living conditions, networks and family structures may influence parenting as well as the service.

In addition, the social workers participating in the study, reported that today it is not enough to be a

single parent with a sparse network for the service to be granted, but there have to be social problems in the family as well. According to the results of the study reported here, this attitude is difficult to understand. When the family system is failing, and the parents' own resources, including the social network, are insufficient, outside help is needed. Then – and only then - the single parent applies for a contact family. None of the parents in the study has applied for help they did not need.

It was stated that the contact family service might be considered as a service to all single parents who need it. Nevertheless, its design can be improved, by social workers helping the family systems around the child to cooperate. Moreover, social workers need to reflect upon the family ideals that are reproduced in the service, especially their view on the single-parent family. Single parenthood should not be perceived as a social problem in itself. With the nuclear family as the golden standard, the burden of having the sole responsibility for the parenting of a child becomes even greater for single parents.

WHEN BEST INTENTIONS ARE NON-EXISTENT: ABOUT ABSENT FATHERS IN THE CONTACT FAMILY SERVICE. A special analysis focused on the situation of the 17 single mothers, whose children have no, negligible or irregular contact with their fathers. It was shown (see article III), that socio-political positions, based on policy discourses about the care giving father, equality between the sexes and the focus on children's needs, paradoxically can put pressure of responsibility on single mothers, not only for their children, but covering the parental responsibility of the father as well. Besides, the father, by withdrawing his support from the mother, can dominate her scope for action, not least because joint custody can enable him to deny the mother's relief through the contact family service. It was obvious that most of the mothers tried, again and again, to get the father assuming responsibility for the child, and this is also what they legally are supposed to, or else they can questioned as mothers. But the contact family service can lead to emancipation and increase single mothers' room for manoeuvre. In some cases the fathers then have taken on more responsibility for contact with their children. A conclusion of this is that the contact family service provides not only a breathing space once or twice a month for single mothers, but also more independence and power, which has given the mothers a better position in negotiations, because they do not need the support from the father in the same way as before.

THE FAMILY – “A WELL-FOUNDED ILLUSION”. In the dissertation, are different family notions analysed. Theoretical references are, among others, taken from Gillis (2001) who speaks about our having two families, one that we live *with* and another that we live *by*; from Shorter (1976) who sees the family as a *state of mind*; from Bäck-Wiklund & Bergsten (1997) who proposes the concept of *family culture* and from Bourdieu (2004/1994) who is linking the subjective and objective categories together in what he designates the *cycle of reproduction of the social order*. The family, according to him, even if a social construction is transformed into something natural and real, and the family is both perceived and functioning as a subjective as an objective category. He writes, that every established order tends to point out its arbitrary raised praxis as something that is given by nature.

The rise of the nuclear family and its great influence on the life of men, women and children is discussed in the dissertation, and especially the separation in gender roles following the traditional nuclear family as Parsons saw it. The dissertation also discusses the family relations as judgemental principles of all relations (Bourdieu 2004/1994). Typical for the nuclear family was an private and isolated emotional climate, and these relational notions are also discussed in the dissertation in relation to Tönnies' concepts “Gemeinschaft” and “Gesellschaft”. The diversity between these concepts is discussed as commonsense connotations and as concepts not possible to denote (Eriksson 1997). The Gemeinschaft figure based on connotation tend to form our notions of family ideals.

The dissertation also presents and discusses how the family forms in modern and post- modern society have changed.

GOING IT ALONE. The final analyses in the dissertation are about to the single mother. In this study the absent father was the most important person in the single parents' the network. According to the institutionalizational process of the family and to the socio-political positions you can describe the family situation after a divorce or a separation as an extended nuclear family if there are children. Because of that it was also shown, that the single mothers in the study lived in the double situation of

partly having to prepare for a parenthood without support from the father and partly, being prepared for a situation where the father, if he wants to, in the future, will take his part of the parenthood. The study also analysed and discussed the fact that, even though the Swedish socio-political system have supported single mothers in opposite to in other countries (like Britain and USA), there is a tendency since the nineties that single parents are discussed as a social problem in Sweden as well, because as a group their economical circumstances have changed a lot. The former notion of the single parent as an ideal representing the independent woman has also changed.

Different pictures of the single parent family, from different perspectives were discussed. Even though some researchers are critical to concepts like “single mothers” and “lone mothers”, this study discusses the interviewed single parents as lonely. They often suffered both emotional and social isolation (Weiss 1974), and were isolated when the children were small. Loneliness according to Weiss, is always a response to the absence of some particular type of relationship or a response to the absence of some particular relational provision. One missing relation can not be reversed by another. In the report and articles I and II included in the dissertation, it is stated that the contact family service ought to be a service for all single parents with sparse social networks, because of their isolation. Most of the mothers interviewed in this study experienced both emotional and social loneliness. It was also obvious that for some of them their isolation started when they got a baby. Many of them also seemed to have lived in a situation of crisis for a long time. In spite of the fact that different relations are not exchangeable, the mothers’ experience of the contact family service was mainly positive. They got time for themselves, which probably influenced both their possibility to adapt to their situation and made it possible for at least some of them to join and build up social networks.

A researcher, Halskov (1999), asked a question about how to understand the increasing number of single parents suffering severe social circumstances and the authorities’ focus on the absent father. Is it an anti-feministic backlash that shows green light for more resolute demands on returning to earlier paternalistic family forms? An answer in relation to this study is, when mothers try to cope with fathers that do not want to see their children, there is not much they can do to change the situation. If the social services deny them help (as is shown to be more common today) it can be understood as an anti-feministic backlash. Moreover, fact that the contact family service formally is registered in the name of the child, even though the mother applied for the service to get relief herself, can be discussed according to Featherstone (1999): The focus on the child as client has resulted in a tendency to respond to mothers only in relation to their impact on children, not as complex subjects in their own rights.

The mothers interviewed in this study were, as mentioned above, different as to practising a profession and as to earlier experiences of the social services. But they were similar as to standing alone. They take care of their children without support from the fathers and their own network and these mothers make a contribution as parents, often more intense than other parents’. If they are rejected when they ask for help, they will be left alone. I have the impression that mothers like these, nowadays are forgotten. They run the risk of becoming a group, which on all levels – social as well as personal – is symbolised by *being alone*.

Litteratur

- Abrams, Lynn (2006) At home in the family: women and familiar relationships. In: Simonton Deborah (Eds) *The Routledge History of Women in Europe since 1700*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group. Pp. 14-53.
- Andersson, Gunvor; Aronsson, Karin; Hessle, Sven; Hollander, Anna; Lundström, Tommy (1996) *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Liber AB.
- Andersson, Gunvor & Bangura Arvidsson, Maria (2001) *Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj? En kunskapsöversikt*. Lunds universitet: Meddelanden från Socialhögskolan 2001:1.
- Andersson, Gunvor (2003) Evaluation of the Contact Family Service in Sweden. In: Katz, Ilan & Pinkerton, John (Eds): *Evaluating Family Support. Thinking Internationally, Thinking Critically*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd. (Wiley series in child protection and policy.) Pp. 291-308.
- Asplund, Johan (1970/2000) *Om undran inför samhället*. Lund: Argos.
- Asplund, Johan (1991) *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Badinter, Elisabeth (1981) *Den kärleksfulla modern: (om moderskärlekens historia)*. Stockholm: Gidlund (originalets titel: l'amour en plus).
- Bak, Maren (1997) *Enemorfamilien*. København: Forlaget Sociologi.
- Bak, Maren (2003) Ensam mor-familjen I: Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (Red) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur, s. 118-142.
- Bangura Arvidsson, Maria (2003) *Ifrågasatta fäder. Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn*. Lund: Dissertations in Social Work, 13.
- Beck, Ulrich (1992) *Risk society. Towards a new modernity*. London: Sage. Sv övers: (2000). *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (1995). *The normal chaos of love*. London: Polity Press. I: Roman, Christine (2003) Sociologiska perspektiv på "familjen". Från "komplementära könsroller" till "den rena relationen". I: Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (Red) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur, s. 40-62.
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002) *Individualization*. London: Sage. I: Roman, Christine (2003) Sociologiska perspektiv på "familjen". Från "komplementära könsroller" till "den rena relationen". I: Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (Red) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur, s. 40-62.

- Bergman, Helena (2003) *Att fostra till föräldraaskap. Barnavårdsmän, genuspolitik och välfärdsstat 1900-1950*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History. Distribution: Almqvist & Wiksell International.
- Bemler, Gunnar & Bjerkmann, Anders (1990) *Den sociala biografien*. Göteborg: Daidalos.
- Bemler, Gunnar & Johnsson, Lisbeth (2001) *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bjereld, Ulf & Demker, Marie (2005) *I Vattumannens tid?: en bok om 1968 års auktoritetsuppror och dess betydelse idag*. Stockholm: Hjalmarsson & Högberg. Göteborg studies in politics, 91.
- Björnberg, Ulla (1997) Single Mothers in Sweden: Supported Workers Who Mother. In: Duncan, Simon & Edwards, Rosalind (Eds) *Single Mothers in an International Context: Mothers or Workers?* London: UCL Press Limited. Pp. 241-268.
- Björnberg, Ulla (2000) Kön och familj år 2000. I: Göransson, Anita (Red) *Sekelskiften och kön. Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900 och 2000*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Bourdieu, Pierre (2004/1994) *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. (Göteborg, Daidalos) Original: (1994) *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. (Paris: Éditions du Seuil).
- Bourdieu, Pierre (1977) *Outline of a Theory of Practice*. Övers. Richard Nice. Cambridge: Cambridge UP. I: Moi, Toril (1994): Att erövrå Bourdieu. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1994 (1), s. 3-25.
- Braye, Suzy & Preston-Shoot, Michael (2006) The role of law in welfare reform: critical perspectives on the relationship between law and social work practice. *International Journal of Social Welfare* 2006: 15, pp. 19-26 Blackwell Publishing, 2006.
- Brembeck, Helene (1998) *Inte bara mamma. En etnologisk studie av unga kvinnors syn på moderskap, barn och familj*. Skrifter från etnologiska föreningen i Västsverige, 28.
- Brännberg, Tore (1999) *Mötet mellan profession och vardagsrelation: en studie kring kontaktmannaskap*. Folkhälsoinstitutets Forskningsserie 1999:12.
- Bäck-Wiklund, Margareta & Bergsten, Birgitta (1997) *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bäck-Wiklund, Margareta (2001) Senmodernt familjeliv och barns vardag. I: Bäck-Wiklund, Margareta & Lundström, Tommy (Red) *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur och Kultur, s. 32-53.
- Bäck-Wiklund, Margareta & Lundström, Tommy (Red) (2001) *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (Red) (2003) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva (2003) *I problembarnens tid: Förnuftets moraliska ordning*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Castells, Manuel (1997, Sv. övers. 2000) *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Identitetens makt*. Band II. Göteborg: Daidalos.
- Connell, Robert W. (1996) *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.
- Connell, Robert W. (2003) *Om genus*. Göteborg: Daidalos.
- Deurell, Mats (2000) Många fick det sämre under 90-talet. I: *Från Riksdag och Departement* nr 1- 2000.
- Duncan, Simon & Edwards, Rosalind (Eds) (1997) *Single Mothers in an International Context: Mothers or Workers?* London: UCL Press Limited.
- Egelund, Tine (1997) *Beskyttelse af bamdommen: socialforvaltningers risikovurdering og ingreb*. København: Hans Reitzels Forlag A/S. Nämnad i Pettersson, G. (2006).
- Eriksson, Björn (1997) *Praktiker, värden, vägval. Två diskussioner kring sociologins och socialvetenskapens metodologiska praktiker*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Eriksson, Maria (2003) *I skuggan av Pappa. Familjerätten och hanteringen av faders våld*. Stehag: Gondolin.
- Eriksson, Robert (2003) Svensk välfärdsforskning. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2003 nr 2-3, s. 214-237.
- Esaiasson, Peter; Gilljam, Mikael; Oscarsson, Henrik; Wägnerud, Lena (2004) *Metodpraktikan*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Espwall, Majen (2001) *Liksom vinden under fågelns vingar. Om kvinnors nätverksrelationer i utsatta livssituationer*. Akademisk avhandling. Umeå universitet. Social Work Studies 33.
- Forsberg, Hannele (1999) Föräldraskap som problem och resurs för barnskyddet. *Nordiskt socialt arbeid*, 1999, nr 4, s. 194-202.
- Featherstone, Brid (1999) Taking mothering seriously: the implications for child protection. *Child and Family Social Work*. Vol. 4, Issue 1, pp. 43-53.
- Foucault, Michael (1977) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Harmondsworth: Penguin. In: Layder, Derek (1998) *Sociological Practice. Linking Theory and Social Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Foucault, Michael (1980) *Power and Knowledge*. Brighton: Harvester. In: Layder, Derek (1998) *Sociological Practice. Linking Theory and Social Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Franséhn, Mona (2001) *Självbild och förändring. Ensamma mammors livsberättelser*. Licentiatuppsats. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete. Skriftserien 2001:6 .
- Franséhn, Mona (2004) *Den dolda triaden. Om ensamstående mödrar med söner och deras behov av stöd inom socialtjänsten*. Akademisk avhandling. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete. Skriftserien Nr 2004: 1.

- Gardberg Morner, Claudia (2003) *Självständigt beroende. Ensamstående mammors försörjningsstrategier*. Akademisk avhandling. Göteborgs Universitet: Department of Sociology. Göteborg Studies of Sociology No 18.
- Gillis, John R. (2001) *A World of Their Own Making. Myth, Ritual and the Quest for Family Values*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- Greenfields, Margaret & Statham, June (2004) *Support Foster Care. Developing a short-break service for children in need*. University of London: Thomas Coram Research Unit, Institute of Education.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1990) *What is Family?* Mounrain View, CaL: Mayfield Publishing Co. I: Bourdieu (2004/1994).
- Gähler, Michael (1998) *Life After Divorce. Economic, social and psychological wellbeing among Swedish adults and children following family dissolution*. Doctoral Dissertation. Stockholm: Swedish institute for social research 32.
- Gähler, Michael (2001) Bara en mor – ensamstående mödrars ekonomiska levnadsvillkor i 1990-talets Sverige. I: SOU 2001:54. *Ofärd i välfärden*. Stockholm: Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut, s. 15-100.
- Halskov, Therese (1999) Trængte eneforsörgerfamilier – ny underklasse, antifeministisk „backlash” eller restgrupp? I: Dencik, Lars & Jørgensen, Per Shouitz (Red) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S, s. 464-476
- Hinnfors, Jonas (1992) *Familjepolitik. Samhällsförändringar och partistrategier 1960-1990*. Stockholm: Almqvist & Wiksell. I: Bjereld, Ulf & Demker, Marie (2005) *I Vattumammens tid?: en bok om 1968 års auktoritetsuppror och dess betydelse idag*. Stockholm: Hjalmarsson & Högberg. Göteborg studies in politics, 91.
- Hirdman, Yvonne (2000) *Att lägga livet tillrätta – studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Hjort, Torbjörn & Salonen, Tapio (2000) *Knapphetens boningar: om fattiga barnfamiljers boende och ekonomi*. Lunds universitet: Meddelanden från Socialhögskolan 2000:8.
- Hobson, Barbara (1994) Solo Mothers, Social Policy Regimes, and the Logics of Gender. I Sainsbury, Diane (Eds) *Gendering Welfare States*. SAGE. Pp. 170-187.
- Hobson, Barbara & Morgan, David (2002) Introduction: making men inte fathers. In: Hobson, Barbara (Eds) *Making Men into Fathers*. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 1-21.
- Holgerson, Leif (1998) *Socialtjänst. Lagtexter med kommentar i historisk belysning*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Hollander, Anna (2001) En mammas motstånd: om samtycke vid ett omhändertagande. I: Andersson, Gunvor (Red) *Haverier i social bamavård? Fem fallstudier*. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Stockholm: Gothia. Nämd i Pettersson, Gunilla (2006).
- Holm, Ulla M. (1993). *Modrande och praxis: en feministfilosofisk undersökning*. Göteborg: Daidalos.

- Hydén, Margareta & Hydén, Lars-Christer (2002) *Samtal om den nya familjen och det eviga föräldraskapet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Hydén, Margareta (2000) Forskningsintervjun som relationell praktik. I: Haavind (Red) *Kön och tolkning. Metodiska möjligheter i kvalitativ forskning*. Stockholm, Oslo: Natur & Kultur i samarbete med Gyldendals Akademisk.
- Inghe, Gunnar & Inghe, Maj-Britt (1967) *Den ofärdiga välfärden*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Johansson, Helena (2006) *Brist på manliga förebilder. Dekonstruktion av en föreställning och dess praktik*. Akademisk avhandling. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete. Skriftserien: 2006:4.
- Johnsson, Lisbeth & Regné, Margareta (2003) *Ensamma föräldrar och vanliga familjer. En studie av insatsen kontaktfamilj inom socialtjänsten*. Göteborgs universitet. Institutionen för socialt arbete. Skriftserien 2003:8. (Ingår i denna avhandling).
- Jonsson, Gustav (1969) *Det sociala arvet*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Jonsson, Gustav (1973) *Att bryta det sociala arvet*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Järvinen, Margaretha (2002) Hjälpens universum – ett maktperspektiv på mötet mellan klient och system. I: Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2002). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur, s. 253-273.
- Katz, Ilan & Pinkerton, John (2003) International Convergence and Divergence. Towards an open System Model in the Evaluation of Family Support. In: Katz, Ilan & Pinkerton (Eds) *Evaluating Family Support. Thinking Internationally, Thinking Critically*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd. (Wiley series in child protection and policy) Pp. 309-331.
- Knoll, Thomas (1995) *Not a Piece of Cake. Ambivalence about Female-Headed Families*. Lund University Press. Lund Dissertations in Sociology 9.
- Knoll, Thomas (2005) Nya familjer. I: Knoll, Thomas & Witt Ann-Katrin (Red) *Ensam tillsammans. Senmodernitet, gemenskap, individualisering*. Lund: Studentlitteratur, s. 133-196.
- Knoll, Thomas & Witt, Ann-Katrin (2005) Inledning: Gemeinschaft och Gesellschaft. I: Knoll, Thomas & Witt Ann-Katrin (Red) (2005) *Ensam tillsammans. Senmodernitet, gemenskap, individualisering*. Lund: Studentlitteratur, s 7-10.
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Laslett, Peter & Wall, Richard (1972) *Household and family in past time*. Cambridge: Cambridge University Press. I: exempelvis Shorter, Edward (1976), Gillis, John R. (2001).
- Lassbo, Göran (1994) Enförälderfamilj – utvecklingsmiljö. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 1994, nr 4, s. 130-46.
- Lassbo, Göran (1999) Den postmoderne enforelderfamilie i Norden, Europa. I: Dencik, Lars & Schultz Jørgensen, Per (Red) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S, s. 479-502.

- Layder, Derek (1998) *Sociological Practice. Linking Theory and Social Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Linderoth, Sofia & Vinnerljung, Bo (1994) *Projekt pappa-barn vid servicenämnd Norr i Helsingborg – utvärdering*. Rapport till Helsingborgs stad. Lund: Socialhögskolan.
- Lundström, Tommy (1993) *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Rapport i socialt arbete nr 61-1993. Stockholms universitet: Socialhögskolan.
- Lundström, Tommy (1996) Den sociala barnavården. I: Andersson, Gunvor et al. (1996) *Barnet i den sociala barnavården*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Liber AB.
- Lundström, Tommy (2000) Om kommunernas sociala barnavård. I: *Välfärd, vård och omsorg*. Antologi från Kommittén välfärdsbokslut./SOU 2000:38, s. 15-55.
- Låginkomstutredningen (1970) *Svenska folkets inkomster*. SOU 1970:34.
- Låginkomstutredningen (1971) *Svenska folkets köpkraft*. SOU 1971:39.
- Moi, Toril (1994) Att erövra Bourdieu. I *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (1): 3-25.
- Nordborg, Gudrun (1997) Om juridikens kön. I: Nordborg, Gudrun (Red) *Makt & kön. Tretton bidrag till feministisk kunskap*. Stockholm/Stephag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Parsons, Talcott & Bales, Robert F (1955) *Family, socialization and interaction process*. Ill.: The Free Press of Glencoe. I: Bak, Maren (1997) samt Roman, Christine (2003).
- Parsons, Talcott (1964) [i utg 1952] The superego and the theory of social systems. I: Coser, R L (Red). *The family: Its structure and functions*. New York: St Martin's Press. I: Roman, Christine (2003).
- Parsons, Talcott (1949) The social structure of the family. I: Anshen, Ruth N (Red) *The family: Its function and destiny*. New York: Harper & Brothers. I: Roman, Christine (2003).
- Patton, Michael Quinn (2002) 3rd ed. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Pettersson, Gunilla. (2006) Närvarande mödrar och tillräckligt frånvarande fäder. Om socialtjänstens bedömningar av föräldrars omsorg. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, nr 1, 2006, s. 51-65.
- Regeringens proposition (1980) *Om socialtjänsten*. Stockholm, 1979/80:1.
- Regné, Margareta & Johnsson, Lisbeth (2006 a) Ensamma föräldrar och vanliga familjer – om familjen som hjälpresurs i socialt arbete. *Nordisk Socialt Arbeid* 2006, nr 2, s. 98-109. (Ingår i denna avhandling).
- Regné, Margareta & Johnsson, Lisbeth (2006 b) The "ordinary" family as a resource for single parents – on the Swedish contact family service. (Accepted for publication in *The European Journal of Social Work* Routledge, part of the Taylor & Francis Group. Will appear in print 2007, but will in advance be publicised on the web.). (Ingår i denna avhandling).

- Regnér, Margareta (2006) När den goda viljan inte finns. Om frånvarande fäder i kontaktfamiljsinsatsen. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 2006, nr 2, s. 129-145. (Ingår i denna avhandling).
- Roman, Christine (2003) Sociologiska perspektiv på ”familjen”. Från ”komplementära könsroller” till ”den rena relationen”. I: Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (Red) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur, s. 40-62.
- Roseneil, Sasha & Mann, Kirk (1996) Inpalatable choices and inadequate families: Lone mothers and the underclass debate. In: Silva, Elisabeth B. (Eds) (1996) *Good Enough Mothering? Feminist Perspectives on Lone Motherhood*. London: Routledge. I: Halskov, Therese (1999) Trængte eneforsörgerfamiljer – ny underklasse, antifeministisk „backlash” eller restgrupper? I: Dencik, Lars & Jørgensen. Per Shoultz (Red) (1999) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S, s. 464-476.
- Sallnäs, Marie (1999) Institutionsvård för barn och ungdomar. Att vara som en familj. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 1999, nr 2, s. 122-139.
- Salonen, Tapio (2006) *Skilda uppväxtvillkor. En studie av ekonomisk utsatthet bland barn till ensamstående ur ett storstadsperspektiv*. Stockholm: Rädda Barnen. www.rb.se.
- Scheffer Kumpula, Mona (2000) Om en utsatt kategori kvinnor. Vålfärdsdilemma, risk och emancipation. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 2000, nr 1-2, s. 87-108.
- Scourfield, Jonathan B. (2001) Constructing women in child protection work. *Child and Family Social Work*. February 2001, Volume 6, Issue 1, pp 77-87
- SFS 1980:620 *Socialtjänstlagen* (Trädde i kraft 1982. Prop. 1979/80:1).
- SFS 2001:453 *Ny socialtjänstlag*. (Prop. 2000/01:80).
- Shorter, Edward (1976) *The Making of the Modern Family*. London: Collins, St James Place.
- Socialstyrelsen (2003) *Barn och unga – insatser år 2002*. Statistik Socialtjänst 2003:9.
- SOU 1970:34 *Svenska folkets inkomster*. Låginkomstutredningen (1970, tillsatt 1965)
- SOU 1971:39 *Svenska folkets köpkraft*. Låginkomstutredningen (1971, tillsatt 1965).
- SOU 1974:39. *Socialvården Mål och medel, principbetänkande av socialutredningen*.
- SOU 2000:3 *Välfärd vid vägskalet*. Delbetänkande av Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2000:38 *Välfärd, vård och omsorg*. Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2001:54 *Ofärd i välfärden*. Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Statistiska Centralbyrån, SCB. Se www.scb.se för t.ex. Undersökningarna av levnadsförhållanden.

- Stjernø, Steinar (1985) *Den moderne fattigdomen: om økonomisk knapphet og ydmykelse i 1980-årene*. Oslo: Universitetsforlaget. I: Aamodt, Ingerid & Jorgensen, Brit & Aamodt, Laila (2002) Enslige mødre – familjer med store psykosociale belastninger. *Nordisk sosialt arbeid*, 2002, nr 4, s. 193-200.
- Sundell, Knut, Humlesjö, Eva. & Carlsson, M. (1994) *Att hjälpa sin nästa. En undersökning av kontaktfamiljer i Stockholm*. Stockholm, Socialtjänst FoU-rapport 1994:15.
- Swift, Karen J. (1995) *Manufacturing 'Bad Mothers': A Critical Perspective on Child Neglect*. Toronto: The University of Toronto Press. Nämnd i Pettersson, Gunilla (2006), samt i Scourfield, Jonathan B. (2001).
- Sørhaug, Tian (1992) Kjærlighetens semantikk. Familjemønstre mot år 2000. Oslo: *Fokus på familien*, 1992, vol. 20, s. 3-27.
- Therborn, Göran (2004) Part III Couples, babies and states. In: *Between Sex and Power. Family in the world 1900-2000*. London: Taylor & Francis Ltd.
- Ulmanen, Petra & Andersson, Gunvor (2006) *Svensk social barnvård ur ett könsperspektiv 1993-2003. En litteraturgenomgång*. Statens institutionsstyrelse. SIS följer upp och utvecklar 1/06.
- Weiss, Robert S. (1979) *Going it Alone. The Family Life and Social Situation of the Single Parent*. New York: Basic Books, Inc., Publishers.
- Weiss, Robert S. (1985/1973) Fifth printing. *Loneliness: the experience of emotional and social isolation*. Cambridge, Massachusetts and London, England: The MIT Press.

I

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för socialt arbete
Skriftserien 2003:8

Ensamma föräldrar och vanliga familjer

En studie av insatsen kontaktfamilj inom
socialtjänsten

**Lisbeth Johnsson
Margareta Regnér
Göteborg 2003**

Nr 2003:8
Skriftserien
Institutionen för socialt arbete
Göteborgs universitet

Copyright Lisbeth Johnsson, Margareta Regnér
Omslag
Tryck
ISSN nr 1401-5781

Förord

I drygt två decennier har *kontaktfamilj* funnits som en stödinsats inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Det är en populär insats och den har ökat i omfattning för varje år. Den är i dag den allra vanligaste lagligt reglerade och behovsprövade insatsen för barn och unga inom socialtjänsten. Denna utveckling har märkligt nog kunnat äga rum utan att man känt till så mycket om insatsens effekter och resultat. Utvärderings- och forskningsrapporterna är mycket få till antalet, även om ett par studier tillkommit under de senaste åren. Intresset för att få veta mer om insatsen är däremot mycket stort, vilket vi tydligt märkt under vårt arbete med denna studie. Vår förhoppning är därför att denna rapport, som är resultatet av ett forskningsprojekt finansierat av FAS (Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap) skall bidra till ökad kunskap om dels insatsen som sådan men också – och kanske framför allt – bidra till en diskussion om hur utformningen av den hjälp, som barnfamiljer i behov av socialtjänstens stöd erhåller, påverkas av föreställningar om vad ett gott föräldraskap och en bra familj är.

Utan forskningsfinansiering hade vår studie inte kunnat genomföras. Men den hade heller inte kunnat genomföras utan de många familjer som vi har haft förmånen att få träffa och som på ett generöst sätt delat med sig av sina erfarenheter av att ha respektive att vara kontaktfamilj. Tack till er alla och tack också till våra medverkande socialsekreterare.

Göteborg i oktober 2003

Lisbeth Johnsson Margareta Regné

Innehåll

Förord

1. Inledning	4
Kontaktfamilj enligt lagens definition och intention	5
Tidigare forskning om kontaktfamiljer	9
Syfte och frågeställningar	15
Rapportens fortsatta uppläggnig	16
2. Studiens uppläggnig och genomförande	18
Undersökningsgruppen – urval och representativitet	19
Intervjuerna	22
Bearbetning och analys av materialet	25
Studiens validitet och generaliserbarhet	28
3. Klientfamiljerna	31
Ålder och familjesammansättning	32
Arbete, försörjning, ekonomi	31
Bostadssituationen	35
Det sociala nätverket	36
- <i>Den frånvarande föräldern</i>	37
- <i>Släktingar</i>	40
- <i>Vänner</i>	41
- <i>Annat stöd</i>	43
Synen på familj och föräldraskap	45
- <i>Idealfamilj och normalfamilj</i>	45
- <i>Att vara en bra förälder</i>	49
4. Kontaktfamiljerna	55
Ålder och familjesammansättning	55
Arbete, försörjning, ekonomi	56
Bostadssituationen	57
Socialt nätverk och stöd	58
- <i>Släktingar</i>	58
- <i>Övrigt nätverk: vänner, grannar m.m.</i>	62
Synen på familj och föräldraskap	64
- <i>Idealfamilj och normalfamilj</i>	65
- <i>Bilder av föräldraskap</i>	73

Jämförelser klientfamilj – kontaktfamilj	76
Skäl till att bli kontaktfamilj	79
5. Socialsekreterarna	82
Ålder, utbildning och arbetssituation	82
Synen på familj och föräldraskap	83
- <i>Idealfamilj och normalfamilj</i>	84
- <i>Om föräldraskap</i>	92
6. Insatsen kontaktfamilj	99
Vägen till kontaktfamilj	99
Hjälpbehov och hjälpförväntningar	101
Valet av kontaktfamilj och valet av barn	105
Uppdragets innehåll	108
Barnets vistelse i kontaktfamiljen	111
Relationen klientfamilj – kontaktfamilj	115
Kontakten med socialsekreteraren	119
Insatsens betydelse	122
Insatsens avslutning	124
7. Ensamma föräldrar och vanliga familjer	127
– sammanfattning och slutdiskussion	
De ensamstående föräldrarnas situation	127
- <i>Bristande ekonomiska resurser</i>	128
- <i>Ett glest och försvagat nätverk</i>	128
- <i>Ett ensamt föräldraskap</i>	130
Önskan om en vanlig familj	131
Mötet mellan två familjesystem	133
Vem insatsen är till för	135
Är avlastning ett legitimt skäl?	137
Referenser	139
Bilagor	144

1

Inledning

Alla har vi en föreställning om vad en familj är. Genom vår egen erfarenhet av att leva i en familj vet vi vad en familj *är* och har också föreställningar om hur den *bör* vara. Å andra sidan är familjen, som den norske antropologen Sørhaug (1992) påpekar, ett osedvanligt motsägelsefullt objekt för definitioner. Familjen som empirisk realitet är en flytande och högst föränderlig process. Den bild som familjeforskningen ger av familjen förändras ständigt och det finns inte längre några generella modeller för analys av modernt familjeliv. Sørhaug (op.cit.) menar därför på samma sätt som familjehistorikern Edward Shorter (1975) att familjen bäst definieras som *en mental bild*.

Vår mentala bild av familjen är, som vi ser det, dock inte en enda utan vi har alla flera sådana bilder. Vi har vad man kan kalla en *internaliserad familj*, som är baserad på vår erfarenhet av familjeliv inifrån, av den eller de familjer vi växt upp i. Vidare har vi en *generaliserad familjebild* där även bilder utifrån av familjer inkorporerats och slutligen vad man kan kalla ett *familjeideal*, där individen utformat en bild av vad hon ser som den ideala familjen. Vi relaterar våra bilder av verkliga familjer till detta familjeideal, som blir en sorts måttstock för hur en ”bra” familj skall vara.

I föreliggande studie har vi utgått från att sådana mentala bilder av — eller föreställningar om — vad en familj är och/eller bör vara spelar stor roll då familjer, som blir föremål för socialtjänstens insatser, själva bedömer sig respektive blir bedömda som fungerande eller malfungerande system. Likaså spelar dessa tre typer av mentala bilder stor roll då socialtjänstens lagstiftare och utövare använder familjen som en biståndsinsats för att läka eller förebygga skador och problem som de malfungerande familjer man kommer i kontakt med gett upphov till respektive kan komma att ge upphov till. Familjen, och då framför allt föräldraskapet, ses både som ett problem och som en resurs inom den sociala barnvården (Forsberg 1999). Så ses t.ex. föräldrars bristfälliga förmåga och otillräckliga handlingssätt ofta som orsak till barns problem. Samtidigt utgår man från att föräldrar och familjer (dock andra än de tidigare) är en av de viktigaste resurserna som socialtjänsten har för att

erbjuda utsatta barn en trygg och bra uppväxtmiljö. Som Bäck-Wiklund (i Höjer & Bäck-Wiklund 1999) påpekar kan detta tyckas paradoxalt, eftersom ”familjen” tycks vara bräckligare nu mer än någonsin med det allt ökande antalet skilsmässor och separationer och med enföräldersfamiljen som den familjeform som ökar allra mest. Vad den empiriska forskningen säger om ”familjen” tycks dock inte rubba föreställningen om familjen som en biståndsresurs inom socialtjänsten.

Familjen som ideal för hjälp eller bistånd är starkt förankrad i såväl svenskt som internationellt socialt arbete. I nästan alla länder finns ett antal familjer som på myndigheternas uppdrag i sina hem tar emot barn och ungdomar för längre eller kortare tids boende. I Sverige har vi en lång historisk tradition av att placera barn i fosterhem, i dag benämnda familjehem. Historiskt förankrad är också idén att använda familjen som modell för verksamhetens organisering inom institutionsvården för barn och ungdomar (Sallnäs 1999). Av betydligt senare datum är däremot insatsen kontaktfamilj, en biståndsform som har få motsvarigheter i andra länder. Sammantaget utgör de båda insatserna familjehem och kontaktfamilj (vid sidan om försörjningsstödet) den vanligaste formen för bistånd inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Även om syfte och omfattning skiljer sig åt, tycks de båda biståndsformerna bygga på en föreställning om att hjälp till utsatta familjer, framför allt till barnen, bäst ges inom ramen för vardagslivets ”normala” relationer. I en ”vanlig” eller ”normal” familj skall barns behov av god omvårdnad och god uppfostran tillgodoses, brister kompenseras och – i bästa fall – föräldrar få stöd i sin föräldraroll. Som vi ser det, tycks föreställningen bygga på en idé om att det finns ett naturligt och vanligt familjeliv med kända roller och att denna ”den normala familjen” skall ha en normerande funktion för de barnfamiljer som socialtjänsten bedömer vara i behov av stöd och hjälp. ”Vanligheten” eller det ”normala” ses i de här sammanhangen som bärare av goda och läkande egenskaper hos familjer.

Kontaktfamilj enligt lagens definition och intention

Insatsen kontaktfamilj blev till i samband med den nya socialtjänstlagen (SoL) 1980, vilken trädde i kraft 1982. Lagen, som ersatte de tidigare socialvårdslagarna barnavårdslag, nykterhetsvårdslag och socialhjälpslag, är en ramlag som anger mål och riktlinjer för socialtjänstens arbete. I lagens första paragraf slås fast att samhällets socialtjänst skall vila på demokratis och solidaritetens grund och att målet är att främja människor ekonomiska och soci-

ala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet. Med denna skrivning markerades ett nytt förhållningssätt i arbetet med människor som söker bistånd. Efter ett omfattande förarbete kom lagen att grundas på ett antal principer. För sociala insatser var dessa *helhetssyn, frivillighet och självbestämmande* och *normalisering*. För vård utom hemmet var principerna *kontinuitet, flexibilitet* och *närhet*.

För att förverkliga dessa principer måste nya insatser skapas. I lagen anges tydligt att den enskildes integritet och självbestämmande skall respekteras. Bistånd får inte uppfattas som kontrollerande eller tvingande. En av de viktigaste frågorna (kanske en huvudfråga) för socialutredningen blev därmed att rensa ut tvånget ur sociallagstiftningen. Tvång mot missbrukare liksom tvång i barnavårdsärenden kom att hänvisas till egna lagar (LVM och LVU). Den äldre lagstiftningens övervakningsinstitut, som visserligen betraktades som en förebyggande insats men som också var en tvingande sådan (och som fanns både inom barnavårdslagen och nykterhetsvårdslagen) var därmed inte ett bistånd i socialtjänstlagens anda utan måste ersättas med något annat. Detta ”annat” kom att bli insatsen *kontaktperson*.

I förarbetena till lagen diskuteras inte alls till en början *kontaktfamilj* som en insats. Socialutredningens principbetänkande (SOU 1974:39) nämner inte ens insatsen. Det är insatsen kontaktperson som står i fokus, denna nya insats som skall förverkliga tankegångarna om frivillighet i den öppna vården. Medan övervakare enligt barnavårdslagen kunde tillsättas mot den unges och föräldrarnas vilja och där inslagen av kontroll var starka, innebar kontaktpersonuppdraget varken kontroll eller skyldighet till rapportering. Frivillighet, ömsesidighet och tilltro skulle utgöra grunden för kontaktarbetet.

Det är först i slutbetänkandet (SOU 1977:40) och framför allt i propositionen 1979/80:1 som insatsen kontaktfamilj nämns. Idén till insatsen kom från ett antal försöksverksamheter med s.k. stödfamiljer i några kommuner under 1970-talet, bl.a. en i Lund som utvärderades av Månsson (Månsson 1977). Socialutredningen såg i dessa försöksverksamheter en möjlighet att i arbetet med att stödja barnfamiljer med särskilda problem kunna förverkliga principerna om normalisering och närhet. Stöd och hjälp i hemmet i stället för placeringar utanför hemmet var att föredra liksom stödformer som bygger på vardagslivet normala relationer. Man talar om ”att ge föräldrarna och barnen stöd genom andra familjer, som bl.a. kan utgöra en replipunkt vid kriser” (SOU 1977:40, s 171).

De i betänkande och proposition redovisade tankegångarna kring insatsen är inte särskilt väl utvecklade. Samtidigt som man knyter stora förhoppningar

till insatsen och till ”normala” relationers möjlighet att lösa problem så talar man om risker och begränsningar i metoden. T.ex. varnar man för att använda insatsen i allt för ”tunga” ärenden. Samtidigt säger man att insatsen kan användas även i sådana ärenden om den kompletteras med yrkesmässigt socialt och psykologiskt stöd. Det mesta av problematiken runt insatsen överlämnar man dock till fältet och Socialstyrelsen att fundera vidare kring och att konkretisera (se Socialstyrelsen 1985). Man talar i propositionen om ett långsiktigt utvecklingsarbete. Intressant är att man tror att en naturlig utveckling kommer att bli att kontaktfamiljer i framtiden kommer att kunna mobiliseras utan socialtjänstens medverkan. I stället kommer den här typen av insatser att initieras och förmedlas inom arbetsplatser, bostadsområden och idrottsföreningar. Med föreningslivets medverkan ges bättre förutsättningar för att människor med samma värderingar, erfarenheter och språk skall kunna mötas, stödja varandra och samarbeta på lika villkor, menar man. Med kommunens medverkan är förutsättningarna för möte på lika villkor däremot mindre (Socialtjänstpropositionen 1979/80:1).

I socialtjänstlagen slutligen förs de båda insatserna kontaktperson och kontaktfamilj samman till *en* insats. I 10 § tredje stycket anges följande:

Nämnden kan utse en särskild person (kontaktperson) eller en familj med uppgift att hjälpa den enskilde och hans närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det. För barn som inte har fyllt 15 år får kontaktperson utses endast om barnets vårdnadshavare begär eller samtycker till det. Har barnet fyllt 15 år får kontaktperson utses endast om barnet själv begär eller samtycker till det. (SFS 1980:620).

Som synes är lagtextens skrivning inte särskilt klagörande och förarbetena till lagen ger inte stor hjälp, när lagens intentioner skall uttolkas. Det är inte konstigt att så många socialsekreterare upplever insatsen som diffus. Som vi ser det kom insatsen kontaktperson/kontaktfamilj mest att konstrueras för att förverkliga ett synsätt inom socialtjänsten grundat på frivillighet, normalisering och närhet. Insatsen som sådan – i vilka fall, under vilka omständigheter, med vilket syfte och med vilket innehåll den skulle utformas och användas – diskuterades knappast alls. Den ideologiska diskussionen blev viktigare.

Den första mer omfattande genomgången av insatsen, efter lagens ikraftträdande, görs i en skrift från Socialstyrelsen med titeln ”En vanlig människa” (Socialstyrelsen redovisar 1985:3). Skriften grundar sig bl. a. på material från konferenser anordnade av Svenska kommunförbundet och Socialstyrelsen åren innan samt intervjuer med socialarbetare. De frågor som berörs är, som Andersson & Bangura Arvidsson (2001) påpekar, frågor som än i dag disku-

teras: att insatsen inte bör tillsättas vid för svår problematik, att den skall utföras av icke-professionella, att den inte skall vara socialtjänstens förlängda arm och inte heller ha en kontrollerande funktion. Andersson och Bangura Arvidsson (op.cit.) konstaterar, att uttolkningarna av lagens intentioner är snarlika i den litteratur som Socialstyrelsen, Svenska kommunförbundet och Riksförbundet för Samhällsarbetare (RFS) har publicerat om insatsen.

Sedan den första januari 2002 har vi en ny socialtjänstlag: Socialtjänstlag (SFS 2001:453). Denna nya lag har föregåtts av ett omfattande översyns- och utredningsarbete i två omgångar. 1991 tillsattes Socialtjänstkommittén. I kommitténs huvudbetänkande (SOU 1994:139) redovisas bl.a. en inventering som Socialstyrelsen och Svenska kommunförbundet gjort tillsammans av de problem som finns inom verksamheten med kontaktfamiljer. Till de frågor som uppmärksammats hör bl.a. sekretess, anmälningsskyldighet och oklara uppdrag i s.k. tunga ärenden. I anslutning till detta arbete har några kommuner efterlyst lagliga möjligheter att i vissa fall kunna tillsätta en kontaktfamilj med uppgift att även "övervaka" barnens situation. De som förespråkat en sådan möjlighet föreslår också att begreppet "kontaktfamilj" reserveras för "enkla" ärenden där insatsen är frivillig och av förebyggande karaktär och att familjer som åtar sig "tunga" ärenden i stället kallas "stödfamiljer". Socialtjänstkommittén är dock inte beredd att rucka på de grundläggande principerna om frivillighet i socialtjänstlagen. Samtidigt menar man att de nuvarande bestämmelserna om kontaktperson och kontaktfamilj redan i dag lämnar utrymme för att tillsätta en "stödfamilj" med uppgift att även övervaka barnens situation i hemmet. Som villkor gäller att den enskilde samtycker till insatsen. Bara parterna enas kan uppdrag se ut på många olika sätt, menar socialtjänstkommittén. Några möjligheter att påtvinga den enskilde stöd- och hjälpinsatser föreligger däremot inte och föreslås inte för framtiden.

Socialtjänstkommittén föreslår inte heller några nya benämningar i lagen. Kommunerna bör fritt kunna använda olika benämningar för insatser i olika ärendetyper. Vad gäller avvägningen mellan professionella insatser och insatser av lekmän vill socialtjänstkommittén inte heller ge några närmare anvisningar. De menar att omständigheterna i det enskilda fallet måste avgöra var gränsen skall gå. Däremot understryker de vikten av att lekmän som anlitas för olika uppgifter inom socialtjänsten tillförsäkras det stöd och den hjälp de behöver för att kunna utföra sitt uppdrag. Denna uppgift, menar man, har hittills försumrats inom socialtjänsten.

Socialtjänstkommittén föreslår också att de gällande bestämmelserna i 10 § SoL byts ut mot en ny generellt utformad bestämmelse som täcker in alla

former av personligt stöd som ligger utanför socialtjänstens ansvar för samarbetsamtal och familjerådgivning. Bestämmelserna i 10 § är de enda detaljerade bestämmelserna i SoL om stöd- och hjälpinsatser i hemmet. På grund av att de varit så uttryckliga har de haft en mycket styrande inverkan på socialtjänstens utbud av individuella stödinsatser. Genom att inte föreskriva i vilka former personligt stöd skall lämnas vill man lämna fritt åt varje kommun att organisera verksamheten efter lokala förutsättningar och behov.

Socialtjänstkommitténs arbete leder dock inte till den totala revision av socialtjänstlagen som var tänkt utan det blir en mer partiell sådan. Bestämmelserna om kontaktperson/kontaktfamilj ändras inte. Det enda som sägs om insatsen i regeringens proposition (1996/97:124) är att det finns behov av utvärdering och metodutveckling. Ett beslut av betydelse för insatsen kontaktfamilj är emellertid att socialtjänstlagens portalparagraf vid detta tillfälle kompletteras med en ny bestämmelse som syftar till att stärka barnens ställning inom socialtjänsten. De nya bestämmelserna svarar mot artikel 3 i FN:s barnkonvention och innebär att när åtgärder rör barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Barnens rätt att komma till tals fastställs alltså.

1997 tillsätts en ny utredning – socialtjänstutredningen – för att göra en översyn av vissa frågor i socialtjänstlagen. Till dessa hör inte bestämmelserna i § 10 om kontaktperson/kontaktfamilj. I utredningens slutbetänkande (SOU 1999:97) föreslås inte heller några förändringar. När regeringen lägger fram sin proposition 2000/01:80, *Ny socialtjänstlag m.m.* handlar det mest om att lagen fått en ny struktur med kapitelindelning. Bestämmelserna om kontaktperson/kontaktfamilj återfinns nu 3 kap. 6 § tredje stycket och har samma lydelse som tidigare, dvs. ”nämnden kan utse en person (kontaktperson) eller en familj med uppgift att hjälpa den enskilde och hans eller hennes närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det”.

Varför lagstiftarna inte vågade frågå den detaljerade bestämmelsen om kontaktfamilj, som socialtjänstkommittén föreslog, kan man fundera över, särskilt som så lite kunskap om insatsen resultat och effekter finns. En positiv tolkning är att just denna avsaknad spelat roll, dvs. att man inte vill göra några förändringar förrän mer kunskap, fler forskningsresultat finns att tillgå.

Tidigare forskning om kontaktfamiljer

Forskningen om kontaktfamiljer är, som tidigare nämnts, påtagligt begränsad. I en rapport med titeln ”Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj?” (An-

dersson & Bangura Arvidsson 2001) ges en översikt över den kunskap som finns på området. Kunskapsöversikten omfattar inte bara forsknings- och utvärderingsrapporter utan också kommunproducerade rapporter och uppsatser från universitet och högskolor.

Kunskapsöversikten är helt uttömmande vad gäller forsknings- och utvärderingsrapporter fram till hösten 2001. För en mer utförlig presentation av dessa rapporters resultat och slutsatser hänvisar vi därför till denna. Nedan ger vi dock en sammanfattning av kunskapsöversikten och kompletterar sedan denna med två rapporter av senare datum. Vi kommer också att knyta an till tidigare forskning inom området då vi redovisar resultat från vår egen studie om själva insatsen (kapitel 6).

Av de mer kartläggande studier, som Andersson & Bangura Arvidsson (op.cit.) tagit del av, har de kunnat dra slutsatsen att insatsen kontaktperson/-familj omfattar cirka en tredjedel av de barn och unga, som har någon pågående insats från socialtjänstens individ- och familjeomsorg. De har också funnit uppgifter om att cirka en procent av alla barn och unga i åldern 0-18/20 år haft kontaktperson/-familj någon gång under ett år. Kontaktfamilj är vanligast för barn i åldern 0-12 år, medan kontaktperson är vanligare för tonåringar. Det finns en svag överrepresentation av pojkar i alla åldersgrupper. Det finns också tecken som tyder på att det är en underrepresentation av barn och unga med utländsk bakgrund (s. 34).

När det gäller forskningsrapporter så är det framför allt två som kunskapsöversikten omnämner. Den ena är rapporten ”Stöd och avlastning. Om insatsen kontaktperson/-familj” (Andersson 1992) och den andra är ”Att hjälpa sin nästa. En undersökning av kontaktfamiljer i Stockholm” (Sundell, Humlesjö & Carlsson 1994). Dessa två rapporter har under flera år varit tämligen ensamma i sitt slag och refereras flitigt, inte minst i uppsatser om kontaktfamiljinsatsen. Anderssons rapport bygger dels på intervjuer med arbetsledare vid 16 sydsvenska socialkontor och dels intervjuer med ett antal kontaktfamiljer, som hade erfarenhet av främst yngre barn. Den andra rapporten är betydligt mer omfattande. Här ingår en enkätundersökning av cirka en tredjedel av Stockholms alla kontaktfamiljer vid den aktuella tidpunkten samt intervjuer med ett urval av föräldrar, barn och socialsekreterare. Sammantaget medverkade 158 kontaktfamiljer, 50 föräldrar, 30 barn och 50 socialsekreterare i undersökningen.

Andersson & Bangura Arvidsson (op.cit.) konstaterar, att de bilder de båda rapporterna ger av insatsen på många sätt är likartade. Insatsen är omtyckt, och alla inblandade parter (socialsekreterare, barn och föräldrar, kontaktfam-

miljer) har övervägande positiva erfarenheter. Framför allt när det gäller de yngre barnen är det mammornas behov av stöd och avlastning som står i förgrunden. Stödbehovet betonas av socialsekreterarna, medan mammorna själva betonar avlastningsbehovet. Därutöver är alla ense om att insatsen också är bra för barnen genom att den ger dem relationer till andra vuxna, del av en annan familjs vardag, andra förebilder och kanske annan stimulans och andra aktiviteter än hemma. Andersson & Bangura Arvidsson påpekar, att det är graden av tillfredsställelse med insatsen som framkommer i rapporterna men inte några mått på insatsens effekter (s. 34-35).

18 C- och D-uppsatser, som handlar om insatsen kontaktperson/-familj, ingår också i kunskapsöversikten. Den första uppsatsen är från 1983, då insatsen var helt ny, och den senaste från 2000, då insatsen funnits i 18 år och kommit att omfatta allt fler barn och unga för varje år som gått. Det framgår att insatsen efter hand antagit tydligare former. Även om insatsen är *en* så skiljer man mellan kontaktfamiljer och kontaktpersoner men gör inga andra uppdelningar i termer av stödfamiljer och/eller avlastningsfamiljer. Uppsatserna visar entydigt att det är den ensamstående mammas behov av avlastning som är grunden för insatsen. Barn, som fått komma till tals, är väl medvetna om att de inte åker till kontaktfamiljen för sin egen skull, även om de uppskattar kontaktfamiljens möjligheter. I flera uppsatser finns reflexioner om insatsen är stöd eller kontroll. Att det är betydligt mer stöd än kontroll framkommer. Eftersom det är en frivillig insats så fungerar den inte, om den inte är bra eller uppskattas av berörda föräldrar. Slutligen konstateras att socialsekreterarna är missnöjda med sin uppföljning av insatsen samt att de saknar systematisk kunskap om insatsens innebörd och effekter (s. 66-68).

Andersson & Bangura Arvidsson (op.cit.) gör också utblickar mot Norge och Danmark. De beskriver några liknande insatser, vad som i Norge kallas "stöttekontakt" och "besøkshjem/avlastningshem" och vad som i Danmark kallas "personlig rådgiver", "fast kontaktperson" och "avlastningsophold". Dessa insatser har liknande syfte som de i Sverige. Det handlar om stöd och avlastning. Liksom i Sverige finns det inte mycket utvärdering och forskning om denna typ av insatser.

Några brittiska erfarenheter av "respite care", en insats i form av korttidsboende för barn med särskilda behov, redovisas också. Här refereras en undersökning av Jane Aldgate (1993) och Andersson & Bangura Arvidsson finner att resultaten i denna undersökning är förvånansvärt lika de resultat som framkommit i svenska undersökningar vad gäller berörda parter inställning till insatsen. De menar att det finns tillräckligt många jämförelsepunkter för

att det skall vara angeläget och inspirerande att återvända till Aldgates undersökning inför uppläggningsen av kommande svenska studier av insatsen kontaktperson/-kontaktfamilj.

I en mer övergripande analys av allt insamlat material säger Andersson & Bangura Arvidsson bl. a. att de funnit följande. Vad gäller *själva insatsen* så är det visserligen *en* insats, där kontaktperson och kontaktfamilj inte särskiljs i statistiken, men däremot särskiljs de i den sociala praktiken. Kontaktfamilj innebär att barnet bor över hos kontaktfamiljen och ingår i deras vardagsliv, både för att ge modern avlastning men också för att kompensera barnen för brister i hemmiljön. Kontaktperson innebär att en person ger stöd till barn i skolåldern, oftast tonåringar. I båda fallen relateras skälen till bristande socialt nätverk men framför allt till fadersfrånvaro. I det förra fallet finns ingen pappa som kan avlasta och i det senare ingen pappa som förebild. Vidare finner de (vilket påpekas många gånger) att det är en insats med förvånansvärt positiva förtecken ur alla berörda parter perspektiv. Att insatsen skulle vara kopplad till kontroll och disciplinering finns inget som tyder på i kunskapsunderlaget. Lagens intentioner tycks ha blivit förverkligade. Det tycks heller inte råda några restriktioner vad gäller hur länge insatsen får fortgå. Den får fortgå så länge alla är nöjda och avslutas som regel först när barnen blivit större och inte längre vill åka till kontaktfamiljen. Vad kunskapsunderlaget också säger är att det inte är helt lätt "att komma in i systemet" men när man väl är där, kan insatsen pågå i många år.

Det kunskapsunderlaget säger *om barnen och ungdomarna* är bl. a. att det inte är barnen själva som har problem, när de får kontaktfamilj. Det är deras mammor som har sociala och/eller psykiska problem av olika slag och behöver avlastning, dvs. få vila sig från barnen, få andrum för att få kraft att orka med. Det är inte stöd i barnens uppfostran som mammorna vill ha utan snarare tryggheten att veta att barnen har det bra, när de är hos sin kontaktfamilj. Att barnen kan ha eget behov av stöd framkommer dock i många av källorna. Sådant behöver de framför allt på grund av att de har den familjesituation som de har, inte på grund av egna problem. Barnens synpunkter kommer dock sällan fram, när beslut om insatsen fattas, visar flera rapporter. De görs inte delaktiga och får inte komma till tals utan andra avgör deras bästa. Andersson & Bangura Arvidsson (op.cit.) påpekar, att detta inte är förenligt med socialtjänstlagen (se ovan).

Det kunskapsöversikten säger *om föräldrarna* är att de barn som har kontaktperson/-familj vanligen lever med en ensamstående förälder, främst sin

mamma, medan den andre föräldern, oftast pappan, är helt eller delvis frånvarande.

I några avslutande reflexioner diskuterar Andersson & Bangura Arvidsson bl. a. det faktum att insatsen kontaktperson/-familj betraktas som en förebyggande insats. De menar att det från medicinskt bruk lånade begreppet förebyggande insats kanske inte är helt adekvat i detta sammanhang. Kanske är det lämpligare att beteckna insatsen kontaktperson/-familj som en stödinsats här och nu, i stället för att se den som en investering för att förebygga problem i en oförutsägbar framtid. Författarna menar, att detta måste man fundera över, innan man bestämmer sig för vilka kriterier som skall användas i utvärdering av insatsens resultat och effekter.

De två rapporter som tillkommit efter kunskapsöversikten är ”Kontakt på kontrakt – om kontaktfamiljers betydelse för familjer inom socialtjänsten” (Lindén 2001) och ”Uppdrag Kontaktfamilj” (Enell 2001). Den förra redovisar en studie av insatsen kontaktfamilj i Botkyrka, en förortskommun till Stockholm med en hög andel invånare som har rötter i andra kulturer än den svenska. Studien består av två delar: dels en kartläggning och dels en intervjuundersökning. Den senare rapporten redovisar resultat från en studie i Jönköping, där 24 kontaktfamiljer fått svara på en enkät och 18 kontaktfamiljer och 5 mammor som har kontaktfamilj åt sina barn intervjuats. En dokumentationsgenomgång av alla pågående ärenden med kontaktfamiljer har också gjorts i denna studie liksom gruppintervjuer med handläggarna.

I Botkyrkastudien beskrivs barnens relationer med sina kontaktfamiljer och vilka formella respektive reella funktioner kontaktfamiljerna förväntas fylla och faktiskt fyller, dels för barnen, dels för deras föräldrar. Studien visar att kontaktfamiljerna många gånger har fler funktioner än de som formellt ingår i uppdraget. Förutom att omfatta avlastning och stöd har uppdraget t.ex. också inneburit att kontaktfamiljen haft funktionen att utgöra en länk mellan barnets förälder och barnets skola och mellan föräldrarna och det svenska samhället. Flera kontaktfamiljer fungerar också som fristad eller andra familj och de ställer upp i krissituationer. För samtliga barn i studien förefaller det som om kontaktfamiljen står för en varaktig och nära relation men den har inte tagit över föräldrarnas kvalitativa funktioner. Detta visar bl.a. de nätverkskartor som ritats och de intervjuer som gjorts med barnen (Lindén op.cit.)

De resultat Enell (op.cit.) redovisar är i stora drag likartade de som Andersson & Bangura Arvidsson (op.cit.) presenterar i sin kunskapsöversikt. Insatsen är uppskattad av alla. Föräldrar och barn har fått ut något betydelsefullt av den. Kontaktfamiljerna uppfattar att syftet med insatsen i första hand

handlar om avlastning. Samtidigt är de helt inriktade på barnens behov, och de har – vilket tidigare studier inte visat så tydligt – mycket lite kontakt med barnets förälder. Med barnet önskar man dock ha fortsatt kontakt när insatsen avslutas. Enells undersökning visar på en rad punkter likartade resultat som de vi själva kommit fram till i vår studie. Vi återkommer till detta i samband med resultatredovisningen i kapitel 6.

Syfte och frågeställningar

Studiens huvudsyfte är att studera *det goda föräldraskapet* i relation till insatsen kontaktfamilj. Vår utgångspunkt är att det finns normativa föreställningar om vad en "god familj" är – inte sällan uttryckta i enkla termer som "den normala familjen" eller "en vanlig familj", och att dessa föreställningar spelar stor roll när socialtjänsten bedömer behov av insatser för de barnfamiljer som söker (alternativt påtvingas) deras hjälp. Bakom bedömningen om vad som är ett gott föräldraskap och ett bra hem finns både outtalade normer och mer explicita sådana, uttryckta i t.ex. utredningsmallar. Dessa normer är centrala vid såväl bedömningen av klientfamiljens behov av hjälp som vid bedömningen av den familj som i det här fallet skall ge hjälpen – kontaktfamiljen. Slutligen spelar också föreställningarna stor roll för de effekter man vill uppnå med insatsen kontaktfamilj (t.ex. det vi ovan beskrivit som den normerande funktionen).

Även de familjer som får hjälp (klientfamiljerna) och de familjer som ger hjälp (kontaktfamiljerna) har föreställningar om "gott föräldraskap" och "normalt familjeliv". Dessa föreställningar tror vi spelar stor roll både vad gäller förväntningar på insatsen, hur den utformas och vilken betydelse den får. Vår studie avser att belysa samtliga inblandade parter föreställningar och att jämföra dem med varandra för att sedan analysera vad likheter och skillnader i föreställningar och upplevelser spelar för roll.

Ett speciellt intresse som vi har i denna studie är att se i vad mån det faktum att merparten av klientfamiljerna som erhåller insatsen kontaktfamilj är ensamstående kvinnor med barn innebär att ensamföräldraskapet *i sig* alltid betyder att man aldrig når upp till ett tillräckligt gott föräldraskap och tillräckligt bra hem. Vi vill undersöka om detta är ett tillräckligt skäl för att bedömas behöva kontaktfamilj eller om annat krävs.

För att belysa ovanstående är följande frågeställningar centrala:

Hur ser klientfamilj, socialsekreterare och kontaktfamilj på "det goda föräldraskapet"? Vad är deras uppfattning om ett gott föräldraskap och ett bra hem?

Hur stämmer dessa bilder med de bilder som modern familjeforskning ger oss om föräldraskap och familjeliv i dag?

Hur påverkar de tre parternas syn på familj och föräldraskap utformningen av insatsen kontaktfamilj?

Syftet med vår studie är också att beskriva och analysera själva insatsen som sådan – vad som föranleder den, vilket syfte den har, hur den utformas i praktiken och vilken betydelse (eventuellt vilket resultat och vilka effekter) den har. Förverkligas de intentioner som lagstiftningen ger uttryck för eller på annat sätt uttrycks i samband med insatsen?

För att svara på ovanstående har bland annat följande frågeställningar studerats:

Vad föranleder insatsen kontaktfamilj? Vilka bedömningar görs av klientfamiljen själv och vilka görs av socialtjänsten för att insatsen skall efterfrågas respektive beviljas?

Vilka är motiven till att vilja bli kontaktfamilj?

Vad består insatsen av rent konkret?

Hur ser kontakten/relationen mellan familj, kontaktfamilj och socialsekreterare ut?

Vilka föreställningar om insatsens effekter har man (socialsekreterare, klientfamilj och kontaktfamilj)?

När upphör insatsen? Vad skall ha uppnåtts?

Att belysa skillnader och likheter i de tre parternas syn på insatsen ser vi som centralt för att nå förståelse av själva insatsen som sådan.

Rapportens fortsatta uppläggning

I kapitel 2 redovisas studiens uppläggning och genomförande. Vi redogör här för hur vi gått tillväga vid insamling och analys av det empiriska materialet och diskuterar studiens validitet och generaliserbarhet.

De tre därpå följande kapitlen ägnar vi åt vår studies tre ”parter”. I kapitel 3 är det klientfamiljerna som står i fokus. Efter en inledande presentation av familjerna, deras sammansättning och sociala situation följer en relativt omfattande redogörelse av det sociala nätverket, i vilket sammanhang inte minst den frånvarande föräldern spelar stor roll. Därefter följer en redovisning av synen på familj och föräldraskap. Såväl ”idealfamilj” som ”normalfamilj” diskuteras liksom vad det innebär att vara en bra förälder.

Kapitel 4 handlar om kontaktfamiljerna. Även här inleder vi med en presentation av familjerna, deras sammansättning och sociala situation. Denna följs av en redovisning av familjernas sociala nätverk och annat stöd. Därefter följer deras syn på familj och föräldraskap. Vi avslutar kapitlet med en redovisning av skälen till att bli kontaktfamilj.

I kapitel 5 är det socialsekreterarnas tur. Förutom en kort beskrivning av ålder, utbildning och arbetssituation är det framför allt socialsekreterarnas syn på familj och föräldraskap som redovisas.

I kapitel 6 redogör vi för de resultat vi kommit fram till vad gäller själva insatsen kontaktfamilj, dess utformning, betydelse m.m. Här kommer alla tre parterna till tals och vi redovisar såväl likheter som skillnader i synen på insatsen – både generellt och i de enskilda fallen.

I kapitel 7 slutligen sammanfattas studiens viktigaste resultat och slutsatser. Vi försöker här besvara vår huvudfråga, hur utformningen av insatsen kontaktfamilj påverkas av de tre parternas syn på familj och föräldraskap – deras familjeideal. Vi diskuterar också vilka implikationer studiens resultat har för arbetet med insatsen kontaktfamilj inom socialtjänsten.

När vi i de kommande kapitlen talar om de familjer som beviljats insatsen kontaktfamilj talar vi omväxlande om ”våra familjer” eller bara ”familjerna” och ibland ”klientfamiljerna”. Den senare benämningen använder vi för att tydligt visa vilken av studiens tre parter vi avser. Vi är dock medvetna om att många av de familjer som vi intervjuat inte vill se sig som ”klienter”, vilket de ju trots allt är i formell mening. Kontaktfamiljerna benämns oftast ”kontaktfamiljerna” men även här talar vi ibland bara om ”familjerna”. Vi gör så när det inte kan råda något tvivel om vilka familjer vi menar. Det barn som vistas i kontaktfamiljen har vi valt att kalla ”kontaktbarnet” för att skilja det från andra barn i klient- eller kontaktfamiljen.

Vi vill också uppmärksamma läsaren på att alla namn som figurerar i samband med den rikhaltiga mängd av citat som förekommer i kapitlen 3–6 är fingerade. När en och samma person citeras mer än en gång har vi också för att säkerställa anonymiteten använt olika namn i de olika citaten.

2

Studiens uppläggning och genomförande

Insatsen kontaktfamilj involverar minst tre parter. En av dessa är familjen som ansöker om och beviljas insatsen. Den andra parten är socialsekreteraren som utreder och bedömer biståndsbehovet och sedan kontinuerligt följer upp insatsen. Den tredje parten slutligen är den familj som utför själva insatsen, dvs. kontaktfamiljen. Utöver dessa tre kan även andra socialsekreterare vara mer eller mindre involverade, t.ex. den socialsekreterare som rekryterar kontaktfamiljer och utreder dessas lämplighet för uppdraget. Vid en del socialkontor har denna ”kontaktsekreterare” även ett uppföljningsansvar vad gäller kontaktfamiljerna. I vår studie har vi dock bedömt att det är de tre förstnämnda som är mest involverade. Det är därför dessa tre parter erfarenheter och upplevelser av insatsen vi valt att studera.

I vår studie har vi delvis ett relations- och interaktionsfokus. Vi är intresserade av hur insatsen kontaktfamilj utformas i interaktionen mellan de tre parterna och vi är intresserade av hur relationen dem emellan ser ut. Därför har vi valt att undersöka *triader*, dvs. varje intervjuperson i vår studie ingår i en bestämd triadisk relation till två av våra andra intervjupersoner. De familjer som erhåller insatsen – i försättningen mestadels benämnda klientfamiljerna – som vi intervjuat liksom de intervjuade kontaktfamiljerna ingår enbart i en enda sådan triadisk relation. Socialsekreterarna kan däremot ingå i flera. Då samma socialsekreterare varit handläggare i fler än ett av våra ärenden ingår hon i fler triader och mer än en intervju har därför fått göras med denna socialsekreterare. Man kan uttrycka det så att ”ärendet” stått i fokus. I varje ärende har de tre aktörerna intervjuats. På så sätt har vi inte bara kunnat få kunskap om vad som utspelar sig i relationen och interaktionen dem emellan utan vi har också fått möjlighet att jämföra parternas bilder av det som sker liksom deras bilder av familj och föräldraskap.

Undersökningsgruppen – urval och representativitet

Vid ett par inledande kontakter/samtal med socialsekreterare vid två av de tre socialkontor, som senare kom att ingå i vår studie, fick vi en bild av att familjer bestående av ensamstående mammor med barn 0-12 år utgör den dominerande gruppen som erhåller insatsen kontaktfamilj. Denna bild bekräftas av tidigare studier om insatsen. Vi valde därför att inrikta oss på denna grupp. Vi valde alltså bort de fall där klientfamiljen består av två sammanboende föräldrar med gemensamt ansvar för barnen. Enligt muntlig uppgift har det dock blivit allt vanligare under senare år att även sådana familjer beviljas insatsen. Orsaken är då vanligtvis ett avlastningsbehov som uppkommit genom att barnet är speciellt krävande, t.ex. att barnet fått diagnosen DAMP eller ADHD.

Valet av undersökningspopulation utgör därmed vad Patton (2002) kallar en "typical case sampling", dvs. det råder en bred konsensus om att urvalsgruppen, i det här fallet ensamstående mödrar med barn 0-12 år, är de typiska fallen och därmed de som bör studeras. Vårt val till trots ingår i vår studie en familj med två föräldrar där barnet fått diagnosen ADHD. Vi var dock inte medvetna om att så var fallet förrän intervjun med föräldrarna hade bestämts. Vi har också i vårt material en ensamstående pappa med barn. Honom valde vi däremot medvetet att ta med för att se i vad mån den ensamstående pappans situation skiljer sig från den ensamstående mammans. Redan nu kan sägas att i allt väsentligt (för den här studien) är det i hans fall en likartad situation.

Vårt nästa urvalskriterium var att insatsen skulle ha pågått under viss tid, minst ett men helst två år. För att kunna uttala sig om insatsen var det nödvändigt att man hunnit få erfarenhet av den. Kontaktfamiljinsatsen är en insats som kan pågå under mycket lång tid, och erfarenheterna av och synen på insatsen kan givetvis variera beroende på hur länge den pågått. Vi har i vårt urval lyckats få en variation även avseende insatsens längd.

För att olika tänkbara erfarenheter skulle finnas med eftersträvade vi också en spridning med hänsyn till barnets kön och ålder. En annan variation var att få fall från några olika socialkontor. Det kan finnas skillnader vad gäller familjer som ansöker om insatsen liksom de familjer som beviljas insatsen mellan olika geografiskt belägna socialkontor. Ett strategiskt urval parat med önskemål från ett antal socialkontor att få delta i studien ledde till att vi valde 1) en centrumstadsdel i Göteborg (Majorna), 2) en mindre stad (Kungälv)

samt 3) en kommun av förortskaraktär (Härryda). Genom att undersöka samma typ av fall i olika områden har vi således fått en geografisk variation och som vi bedömer det en större variation vad gäller familjer som erhåller insatsen än vi skulle fått om vi bara valt fall från ett enda av de ingående socialkontoren.

Från de tre utvalda socialkontoren fick vi en lista över samtliga pågående kontaktfamiljinsatser. I listan fanns upptaget föräldrarnas kön, barnet/barnens kön och ålder, hur länge insatsen pågått samt vem som var handläggande socialsekreterare. Från Majorna fick vi en lista på 30 barn tillhörande 21 föräldrar eller föräldrapar. Av dessa var 20 ensamstående föräldrar varav 18 ensamstående mammor. Barnens åldrar varierade mellan tre månader och tio år. Vi gjorde därefter en egen lista över de fall som stämde överens med våra urvalskriterier (vi medtog en ensamstående pappa) och lottade därefter en rangordning. Vid denna lottning utslöt vi fall om lotten föll på ett syskon till ett barn som redan fanns med i urvalet. Denna lista återförde vi sedan till socialbyrån när vi anlät socialsekreterarna för att tillfråga föräldrar om medverkan i vår undersökning. De som stod överst på listan tillfrågades först och i fall av avböjande gick man vidare i listan. När socialsekreteraren fått ett jakande svar skickade hon ut ett brev från oss, i vilket vi presenterade vår undersökning och dess syfte och givetvis garanterade anonymitet m.m. (se bilaga 1). I detta brev fanns telefonnummer till oss så att föräldrarna också kunde ta kontakt direkt.

I Härryda och Kungälv gick vi till väga på samma sätt. Från Härryda fick vi en lista på 17 barn tillhörande 12 föräldrar/föräldrapar. 5 av dessa familjer kunde bli aktuella för intervju enligt våra kriterier. En stor del av ärendena här var nya. De hade ännu inte pågått ett helt år och kunde därför inte ingå i urvalet. Kungälvslistan omfattade 30 barn tillhörande 24 föräldrar/föräldrapar. Här påbörjade vi våra intervjuer sist. Undersökningen började då bli "mättad" (se nedan), varför vi satte stopp när sex fall intervjuats. Liksom i Majorna var de ensamstående mammorna med barn ojämförligt mest representerade i såväl Härryda- som Kungälvsmaterialet.

Att helt överlåta åt de handläggande socialsekreterarna att kontakta de familjer vi önskade intervjua såg vi som nödvändigt, men det var inte helt oproblematisk ur forskningssynpunkt. Framför allt innebar det att vi fick vänta länge på att kontakt togs och därmed svar om deltagande gavs. Socialsekreterarna har i allmänhet ingen särskilt tät kontakt med de familjer som har insatsen kontaktfamilj. För att påskynda det hela hjälpte vi så småningom socialsekreterarna med att formulera ett brev från dem till familjerna (se bilaga

2). Detta brev sändes tillsammans med vårt brev ut på en och samma gång till flertalet av föräldrarna på vår lista. I brevet angavs att socialsekreteraren skulle kontakta föräldern inom en vecka för att höra efter om de kunde tänka sig att delta i en intervju. Detta förfarande visade sig effektivt, och många föräldrar kontaktade oss direkt (och inte sin socialsekreterare) för att meddela att de ville medverka i undersökningen.

19 fall ingår i vår undersökning. 10 av dessa är hämtade från Majorna, 3 från Härryda och 6 från Kungälv. Sammanlagt har således 57 intervjuer genomförts. Även om studien är en kvalitativ studie så har vi inte kommit undan frågan om kvantitet, dvs. att avgöra hur många fall som skall ingå. Vår inställning när vi startade var att intervjua tillräckligt många, dvs. när vi märkte att vi inte fick någon mer ny information utan samma information fanns i övermått, då var det dags att sätta punkt. Kvale (1997), Patton (2002) m. fl. beskriver detta fenomen, som visar sig i kvalitativa studier. Efter ett visst antal intervjuer märker forskaren en viss regelbundenhet i materialet. Man upplever sig höra samma historia gång på gång. När man kommit till denna "the point of redundancy" (Lincoln & Guba 1985) är det dags att avsluta. Från början föresvävade det oss att 20 fall skulle vara "lagom". Nu, efter bearbetning av materialet, ser vi att vi kunde satt punkt en bra bit före det 19:e fallet. Åtminstone drar vi denna slutsats när vi bedömer den information vi fått om själva insatsen kontaktfamilj. I vår analys av de frågor som rör familj och föräldraskap kan vi däremot se att antalet intervjuer med framför allt klientfamiljerna givit oss ett mer nyanserat material än vad vi skulle fått med färre antal intervjuer.

Det finns ett bortfall i vår undersökning. Ett antal familjer har avböjt medverkan efter att de tillfrågats av sin socialsekreterare om deltagande. Hur många råder det dock viss osäkerhet om. På två av våra valda socialkontor var arbetssituationen både pressad och turbulent vid tiden för vår studies genomförande. Några socialsekreterare vi haft kontakt med slutade sin anställning och information som gällde vårt projekt fördes inte alltid vidare till efterträdaren på tjänsten. Om några familjer som stod i tur på vår lista att tillfrågas aldrig tillfrågades eller om de tackade nej vet vi därför inte med säkerhet. I åtta fall vet vi dock att föräldern ifråga tackat nej. De skäl till avböjande som angavs var antingen att det kändes "för jobbigt" eller föräldern ifråga hade för mycket omkring sig och inte hade tid för en så omfattande intervju. I två fall hade insatsen redan avslutats. Av det skälet avböjdes intervju. Utöver dessa har 4 föräldrar trots att de initialt sagt ja till medverkan inte ställt upp på intervju. I det ena av dessa fall handlade det om en mamma som absolut inte

ville att hennes barn skulle få veta att barnet var i en kontaktfamilj. Därför var det viktigt att hitta en tid för intervju då barnet inte var hemma. Någon sådan tid hittades dock inte. I det andra fallet handlade det om en ensamstående pappa som hade mycket svårt att planera i förväg (han ville inte boka en tid eftersom han höll på att söka jobb) och trots upprepade försök gick det inte att hitta en tid för intervju som passade honom. Ett skäl var nog också att han tyckte att den förespeglade tiden för intervjun var lite väl lång. I det tredje fallet var det en mamma som var mycket deprimerad och därför efter en initial kontakt med oss avböjde intervju. Hon var dock villig att ställa upp vid ett senare tillfälle, när hon mådde bättre. Den fjärde föräldern var helt enkelt inte hemma vid avtalad tid och kunde inte nås för att bestämma ny tid.

Bortfallet till trots finns inget som tyder på annat än att de fall som ingår i vår studie väl representerar de ärenden som vid de undersökta socialkontoren beviljas insatsen kontaktfamilj.

En intervju med klientfamiljen var givetvis en förutsättning för intervjuerna med de två andra parterna. Socialsekreterarna har – vilket kan tyckas naturligt – ställt upp i samtliga ärenden. Att svara på frågor om egen erfarenhet av och syn på familjeliv och föräldraskap var dock något de kunde ha velat avböja – men lyckligtvis inte gjorde. Alla har med stor beredvillighet delat med sig av sina egna personliga erfarenheter. Att ett avböjande kunde komma från en eller annan kontaktfamilj var vi däremot beredda på. Till vår överraskning stötte vi på endast ett enda hinder. En kontaktfamilj var absolut emot att låta sig personligen intervjuas. Däremot hade de hade inget emot att få våra frågor sig tillsända för att besvara dem skriftligen.

Intervjuerna

Vår materialinsamling har skett i form av kvalitativa forskningsintervjuer. En kvalitativ intervju kan beskrivas som ”en intervju vars syfte är att erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka de beskrivna fenomenens mening” (Kvale op.cit., s. 13). En sådan intervju har karaktären av samtal men skiljer sig från ett mer vardagligt samtal genom att den har ett bestämt syfte och en viss struktur. Vi har till vår hjälp haft tre intervjuguiden – en för intervjuer med klientfamiljerna, en för intervjuer med kontaktfamiljerna och en för intervjuer med socialsekreterarna. I dessa guider har teman och frågeområden och också mer precisa frågor utifrån studiens syfte och frågeställningar funnits angivna. De tre guiderna är till allra största delen identiska (se bilaga 3, 4 och 5). Vårt syfte har ju varit att belysa insatsen kontakt-

familj utifrån de tre parterna samt att jämföra såväl deras bilder av insatsen som deras syn på familj och föräldraskap. I huvudsak är det därför frågor som rör mer faktiska uppgifter som skiljer sig med hänsyn till vilken part som intervjuas.

Just syftet med att jämföra bilder gjorde att våra intervjuer inte kunde ta formen av helt fria samtal. Vi måste garantera att samma teman och frågeområden behandlades i alla tre intervjukategorierna. Strukturen i frågeguiden har dock inte följts slaviskt. Snarare har guiden fungerat som en checklista, där intervjuaren efter hand kunnat kolla upp om alla frågeområden berörts. Intervjuerna har således inte handlat om enbart frågor och svar utan de har utförts på ett sådant sätt att de stimulerat intervjupersonerna till berättande. Utbyte av material och reaktioner på detta har också kunnat äga rum. Intervjuerna har på så sätt haft karaktären av det Bernler & Bjerkman (1990) kallar *interaktiva intervjuer*. Undantag utgörs av den intervju där svaren givits i skriftlig form.

Samtliga intervjuer har gjorts av en av oss (Margareta). De har tagit mellan en och en halv till tre timmar i anspråk. Intervjuerna har spelats in på band. Alla intervjuade har fått välja *var* de velat bli intervjuade: på socialkontoret, i sitt hem, på intervjuarens arbetsplats (institutionen för socialt arbete) eller annan plats efter eget förslag. Intervjuerna med socialsekreterarna har som regel ägt rum på respektive socialkontor. En intervju gjordes dock på intervjuarens arbetsplats och en på den f.d. socialsekreterarens nya arbetsplats. Nio av klientfamiljerna valde att bli intervjuade hemma. Sju föräldrar intervjuades på institutionen för socialt arbete. I två fall genomfördes på respektive förälders begäran telefonintervjuer och i ett fall ägde intervjun rum på socialkontoret. Kontaktfamiljerna valde i tio fall att intervjuas i hemmet och i sex fall på intervjuarens arbetsplats. En intervju gjordes på kontaktmammans arbetsplats (efter arbetstid). En intervju är en telefonintervju och i ett fall har vi skriftliga svar.

Den rumsliga kontexten där intervjuerna ägt rum har alltså varierat. I vad mån denna variation påverkat kvaliteten på intervjuerna är svårt att säga. Något samband mellan "intervjurum" och omfattningen på intervjun har vi inte kunnat finna. En större trygghet hos den intervjuade kunde dock märkas, då intervjun genomfördes i det egna hemmet. För intervjuaren har det varit värdefullt att få besöka intervjupersonernas hem. Det har i flera fall gjort det möjligt att t.ex. jämföra klientfamiljens och kontaktfamiljens bostadsförhållanden och med egna ögon se något av det de beskriver om varandras miljöer.

Det är dock endast i fem ärenden där *båda* intervjuerna (med klientfamiljen och med kontaktfamiljen) ägt rum i respektive parts hem.

I samband med att tid och plats för intervju bestämdes kompletterades och förtydligades den skriftliga informationen, som intervjupersonerna fått, om projektets syfte och uppläggning. Framför allt var det viktigt att informera om hur insamlat material skulle komma att hanteras av oss och att garantera intervjupersonerna att det de uttalar inte skulle komma någon av de två andra parterna i ärendet till del. Att medverka var frivillig var också viktigt att än en gång poängtera, särskilt för klientfamiljerna. Från tidigare studier visste vi att en del socialbyråklienter kan ha benägenhet att säga ja ”för sin socialsekreterares skull” fastän de egentligen inte vill delta. Praktiska frågor som t.ex. hur lång tid intervjun skulle ta, om att få använda bandspelare m.m. var också sådant som togs upp vid denna initiala kontakt.

I intervjuerna med kontaktfamiljerna har i tio fall båda makarna deltagit – i sju fall endast kvinnan (här inräknas den kontaktfamilj som består av en ensamstående kvinna; övriga kontaktfamiljer består av två makar) och i ett fall endast mannen. Vid den initiala kontakten påtalades värdet av att båda makarna deltog men samtidigt lämnades öppet för kontaktfamiljerna att själva välja hur de ville ha det. I fallet med det skriftliga svaret håller vi för troligt att makarna tillsammans besvarat frågorna.

Att ställa frågor till två makar har ställt andra krav på intervjuaren än när det gällt en intervjuperson. En viss styrning av intervjun har varit nödvändig för att båda skulle få komma till tals. Framför allt var detta viktigt när frågor om familj och föräldraskap berördes. Frågor om själva insatsen kunde däremot lämnas mer öppet att besvaras av den som först önskade göra det. Därefter fick den andra maken chans att ge sin bild. Intervjusvaren med två svarande makar är – naturligt nog – oftast mer omfattande än de där endast den ena maken deltagit. Kvalitativt ser vi dock ingen skillnad. Vår avsikt har ju inte varit att nå någon ”sanning” vad gäller kontaktfamiljens syn på insatsen, utan vi har efterfrågat ”bilder” från de ingående parterna. När två makar givit ”sin” bild har denna haft fler nyanser, och dessa har på samma sätt som övriga bilder vägts in i vår samlade analys av svaren.

Förutom de intervjufrågor/teman som berörts i samtliga intervjuer med de tre parterna finns inom ramen för intervjuerna med klientfamiljerna en mindre ”delstudie”. I sexton av de nitton familjerna har föräldern ifråga fått fylla i ett formulär med 14 kryssfrågor (med svarsalternativen mycket viktigt, ganska viktigt, mindre viktigt, oviktigt) om vad som är viktigt att man gör tillsammans i en familj (se bilaga 6 a). Svaren har sedan relaterats till vad man fak-

tiskt gjorde förra veckan (se bilaga 6 b). Syftet med denna delstudie var att kunna ställa mer ideala bilder av familj och föräldraskap mot vad man faktisk gör rent konkret tillsammans i sin familj. Vår tanke var från början att både klientfamiljerna och kontaktfamiljerna skulle svara på kryssfrågorna. Så blev det emellertid inte. Intervjuguidens omfattning gjorde att intervjuerna tenderade att bli allt för tidsomfattande, inte minst de med kontaktfamiljerna, varför intervjuaren bestämde sig för att utesluta denna del vad gäller samtliga kontaktfamiljer men att pröva att använda den i intervjuerna med klientfamiljerna, när tidsutrymme fanns. I inte mindre än sexton fall bedömdes att så var fallet. Många föräldrar tyckte det var både roligt och insiktsgivande med kryssfrågorna. Att själv kunna jämföra vad man ansåg vara viktigt med vad man faktisk gjorde förra veckan gav upphov till nya kommentarer. I de sexton fallen har därmed intervjupersonernas svar på frågor om familj och föräldraskap fått ett mer konkret innehåll, och det är den kunskapen vi utnyttjat i vår analys. Delstudien i sig kommer alltså inte att behandlas särskilt i den här rapporten.

Bearbetning och analys av materialet

Ett av de mest tidskrävande momenten i den här studien har varit utskriften av de bandade intervjuerna. Att omvandla 57 intervjuer på en och en halv till tre timmar till skriven text har tagit sin tid. Endast i några få fall ha vi haft extern skrivhjälp. Merparten av intervjuerna har intervjuaren själv skrivit ut, vilket varit en fördel. Otydligheter i bandupptagningen är t.ex. lättare för den som deltagit i intervjun att förstå och begripliggöra. Att vara bekant med sammanhanget, kontexten minskar risken för missuppfattningar av det som sägs på banden,

När bandat material skall omvandlas till skriftspråk måste man bestämma sig för hur detaljerad utskriften skall vara. En del väljer att rensa sina intervjuer från upprepningar, ofullständiga meningar och utfyllnadsprat för att på så sätt få ett tydligare och mer lättöverskådligt material. När så görs kan man säga att utskriftsarbetet blir en del av analysarbetet genom att vissa saker som verkar intressanta lyfts fram och tydliggörs redan på detta stadium. Ofta kräver ett sådant förfarande att man återvänder till källan, bandinspelningen, under analysarbetets gång. Att kanske upprepade gånger lyssna igenom bandupptagningar från 57 intervjuer bedömde vi i vårt fall som ogörligt. Vi valde därför i stället att i utskrifterna ta med allt som fanns på banden. Alla frågor och svar är ordagrant utskrivna inklusive upprepningar, skratt, pauser etc.

Även s.k. utfyllnadsprat finns med, vilket senare ibland bedömts som helt ovidkommande för analysen men ibland faktiskt visat sig innehålla information av värde.

De noggranna utskrifterna av intervjuerna har också inneburit att den av oss två som inte deltog i intervjuerna kunnat få en mycket fyllig bild av det som intervjupersonerna hade att säga. Även om Kvale (op.cit.) pekar på faror med att analysera den text som utskriften utgör och inte den muntliga versionen, så har vi sett en fördel med det sätt vi arbetat på. Visserligen innebär alltid en utskrift att ett levande, pågående samtal fryses och att orden därmed kan få en definitiv prägel som inte var avsedd i det omedelbara samtalssammanhanget (Kvale op.cit. s. 153). Som vi ser det har de nedskrivna svaren många gånger inneburit att vi kunnat se och upptäcka sådant som vi annars inte skulle sett, t.ex. sådant som passerade lite obemärkt under intervjugång och därmed inte satte minnesspår hos intervjuaren. Att en av oss kunnat se på intervjuerna ”utifrån” har inte minst bidragit till detta.

Vi har båda arbetat parallellt och tillsammans med analysarbetet. Även om det egentliga analysarbetet började först när intervjuerna fanns utskrivna så pågick ett analysarbete från det materialinsamlingen startade. Idéer och tentativa hypoteser har dykt upp i samband med att intervjuer genomförts, och i våra diskussioner har vi kunnat pröva dessa idéers rimlighet genom att t.ex. ställa dem mot annan forskning inom området eller annan teoretisk kunskap. När så fler intervjuer genomförts har vi ibland fått revidera våra preliminära ställningstaganden och nya infallsvinklar och nya preliminära slutsatser har vuxit fram. Vi har också under tiden haft möjlighet att vid ett par tillfällen återföra delar av vårt material inklusive preliminära slutsatser till de socialsekreterare som arbetar med insatsen kontaktfamilj. Denna ”test” av materialets bärighet har varit viktig.

Vi har använt oss av olika tekniker för att analysera intervjumaterialet. Eftersom vårt material är komplext och omfattande började vi med att strukturera det mer överskådligt. För varje informant utarbetades en synopsis. Denna innehöll förutom demografiska data en ordnad redogörelse för informantens svar på alla frågor som rörde själva insatsen kontaktfamilj. Själva ordnandet växte fram ur materialet självt även om intervjuguidens indelning i teman och frågeområden också spelade roll. Ordnandet innebar ett tydliggörande och därmed en första analys att materialet.

Svaren inom de olika frågeområdena analyserades därefter för varje kategori intervjupersoner för sig (klientfamiljerna, kontaktfamiljerna och socialsekreterarna). Arbetssättet här var att söka efter mönster och utmärkande

egenskaper (eller typiska drag) i materialet. De mönster som successivt utkristalliserades har ställts i relation till varje enskilt fall i dess helhet och till övriga informanternas berättelser. Analysarbetet på det här stadiet var i huvudsak av deskriptiv karaktär.

Intervjuerna med klientfamiljerna bearbetades först. När så intervjuerna med de två andra parterna bearbetades kunde vi göra jämförelse såväl mellan de tre parternas svar i det enskilda fallet som mellan de tre kategorierna som sådana. Skillnader och likheter som trädde fram noterades och analyserades preliminärt.

På likartat sätt bearbetades och analyserades informanternas svar på de frågor i intervjuguiderna som rör familj och föräldraskap. En mer strukturerad sammanställning gjordes för varje informant. Därefter vidtog mönstersökning och sökande efter utmärkande egenskaper i materialet, de olika kategorierna intervjupersoner var för sig. Analysarbetet kan här sägas i huvudsak ha följt en induktiv analysmodell, som baserats på ett sampel mellan våra teoretiska utgångspunkter och den framväxande kategoriseringen av materialet.

De centrala teman och mönster som efterhand har utkristalliserats i materialets olika delar har till slut ställts i relation till övriga delar och intervjumaterialet som helhet. Vi har nu också tolkat våra resultat i relation till de teoretiska perspektiv som varit vägledande för studien. Det handlar om flera olika perspektiv där de valda teorierna använts för att fördjupa förståelsen av det vi kommit fram till. Rent övergripande har vi utgått från ett socialpsykologiskt perspektiv i vilket människan betraktas som ett aktivt handlande subjekt och där hennes handlingar skapas och omskapas i en social process. Interaktionen med andra människor och den samhälleliga kontext hon befinner sig i är av stor betydelse för hennes handlingar, identitet m.m. Ett processtänkande har därmed varit centralt för att förstå våra informanter, såväl deras nuvarande situation som den förändring över tid som de beskriver i vissa delar av intervjun. Inom ramen för det socialpsykologiska perspektivet har ett mer specifikt systemteoretiskt perspektiv utgjort grund för vår förståelse av interaktion och samspel mellan de tre parterna i vårt intervjumaterial och deras inbördes relationer liksom för att förstå samspel och påverkan inom de familjer vi studerat.

Ett viktigt teoretiskt perspektiv har givetvis varit modern familjeteori. Inte bara i vår analys och tolkning av de tre parternas bilder av vad en familj är/bör vara liksom vad ett gott föräldraskap innebär utan också för att förstå betydelsen av insatsen kontaktfamilj har bidrag från familjeforskningen varit oundgängliga. Vi har här valt ut sådant som känts relevant för att fördjupa förståelsen av våra resultat.

Under analysarbetets gång har vi flera gånger gått tillbaka till bandutskrifterna av intervjuerna för att checka av att våra tolkningar s.a.s. stämmer med det empiriska materialet. Vår strävan har varit att såväl tolkningar som teoretiseringar skall kunna härledas tillbaka till empirin. I samband med detta har vi också plockat upp citat som illustrerar det vi skriver om. Valet av citat har utgått just från att de illustrerar det texten handlar om. Därutöver har vi sökt välja citat på så sätt att flera olika informanternas uttalanden används. Citaten är i stort sett ordagrant återgivna. Endast smärre språkliga justeringar har gjorts när det behövs för att öka läsbarheten.

Studiens validitet och generaliserbarhet

I kvalitativ forskning innebär validering en kontroll av trovärdigheten, en försäkran om att det finns empiriska belägg och att rimliga tolkningar gjorts. Validering är inte enbart en granskning som görs i slutet av kunskapsproduktionen utan bör vara en integrerad del i forskningsprocessen. Fortlöpande bör en kvalitetskontroll av resultatens trovärdighet, rimlighet och tillförlitlighet göras (Kvale op.cit).

Man brukar skilja mellan inre validitet och yttre validitet. Inre validitet handlar om frågan i vilken mån ens resultat ”stämmer överens med verkligheten” (Merriam 1994). Men om man som i vårt fall studerar människors konstruktion av verkligheten hur vet man då att det som skildras stämmer med verkligheten – och med vems verklighet? Lincoln & Guba (op.cit) talar om att verkligheten består av flera uppsättningar mentala konstruktioner som finns i människors medvetande och som de kan ta fram och tala om. Att bedöma validiteten eller sanningshalten i en undersökning är beroende av att forskaren kan visa att han eller hon ”återgett dessa multipla konstruktioner på ett riktigt sätt”, dvs. att den rekonstruktion som gjorts är ”trovärdig för den som konstruerat de ursprungliga och flerfaldiga verkligheterna” (Lincoln & Guba op.cit). Som vi tolkar det handlar det om att det som presenteras skall stämma överens med de perspektiv och synsätt som de som är inblandade i undersökningen har. Det är informanternas verklighetsupplevelser som resultatet skall stämma överens med.

Det finns olika strategier man kan använda sig av för att säkerställa den inre validiteten. Bland annat finns olika former av *triangulering*. En av de vanligaste är att man använder sig av olika informationskällor (datatriangulering) eller olika metoder för att studera det undersökta fenomenet (metodtriangulering). Man kan också använda sig av teoretisk triangulering, dvs. an-

vända olika teorier vid sin tolkning av samma data (se vidare Denzin 1978). I vår studie har vi tre olika parter som belyser insatsen kontaktfamilj. Samma fenomen, samma situationer har belysts från tre olika håll. Detta torde ge resultaten en hög grad av trovärdighet. I viss mån har vi också använt oss av teoretisk triangulering genom att växla mellan olika teoretiska perspektiv i vårt analysarbete.

En annan strategi för validering är att återföra resultaten till dem som tillhandahållit information för att låta dem ta ställning till om resultaten verkar trovärdiga. Vi har inte återfört våra resultat till våra informanter. Däremot har vi återfört resultaten till "fältet". Som ovan nämnts har vi vid ett par tillfällen under processens gång diskuterat våra resultat med socialsekreterare som arbetar med insatsen kontaktfamilj, varav en del varit direkt involverade i vår studie. Vid dessa tillfällen har vi mött såväl igenkännande som en bekräftelse på att resultaten verkar rimliga och i överensstämmelse med deras verklighet.

Yttre validitet handlar om i vilken utsträckning resultaten från en undersökning är tillämplig även i andra situationer än den undersökta, dvs. hur pass generaliserbara är resultaten från en vetenskaplig undersökning? Merriam (op.cit) menar att när det gäller kvalitativa studier kan man inte utgå från en generaliserbarhet som bygger på vissa förhandsbetingelser som exempelvis en överensstämmelse mellan urval och population, kontroll av urvalets storlek och slumpmässighet, vilket är fallet i experimentella studier eller sambandsundersökningar. Utifrån ett sådant perspektiv är det helt enkelt ingen mening med att försöka diskutera generaliserbarhet i exempelvis fallstudier. Många forskare menar också att det *inte går* att generalisera om man inte använder mer traditionella forskningsmetoder. Andra som exempelvis Erickson (1986) menar att produktionen av generaliserbar kunskap är något som inte passar för en forskning som är inriktad på tolkningar.

Ändå diskuteras oftast generaliserbarhet även i kvalitativa studier. Man utgår då från (antagandet) att den teori och de begrepp som man kommit fram till på ett meningsfullt sätt kan "appliceras på liknande situationer och personer som de ursprungligen grundades på" (Svensson 1996). Vi ansluter oss till detta sätt att se på generaliserbarhet. De resultat man kommer fram till i en forskningsstudie måste kunna betyda något i ett vidare perspektiv. Den jämförelse vi kunnat göra med andra studier av insatsen kontaktfamilj och den återföring vi gjort till "fältet" styrker våra antaganden om en generaliserbarhet i vårt material. I likhet med flera andra forskare (se Merriam op.cit s. 187) menar vi dock att det till sist ändå är läsaren eller användaren av våra forsk-

ningsresultat som kan avgöra om dessa är tillämpliga och/eller passar in i hans eller hennes situation.

3

Klientfamiljerna

Ålder och familjesammansättning

Femton av våra nitton familjer består av en ensamstående mamma med barn och en familj en ensamstående pappa med barn. I två av de resterande familjerna har modern tidigare varit ensamstående, åtminstone periodvis, men har nu en make, dock annan man än fadern till det barn som är i kontaktfamiljen. Vår nittonde familj består av två makar och deras gemensamma barn.

Med undantag av en mamma, som endast är 20 år gammal, så är våra föräldrar inte helt unga. De är mellan 30 och 44 år, där merparten återfinns inom åldersintervallet 35-39 år. De var inte heller särskilt unga när det barn som är i kontaktfamiljen föddes. Medeltalet är här 28,5 år, men inte mindre än en tredjedel av föräldrarna var över 30 år vid detta barns födsel. Utifrån dessa uppgifter kan man göra två reflexioner. Den ena är att behovet av insatsen kontaktfamilj inte tycks minska med högre ålder hos föräldern. Den andra är att befintliga mor- och farföräldrar till våra "kontaktbarn" bör befinna sig i en relativt hög ålder. Detta påverkar givetvis deras möjligheter att bidra med stöd och avlastning.

Antalet barn i familjerna varierar. Familjer med *ett barn* är åtta stycken. Sex familjer (varav ett par) har *två barn*, tre familjer har *tre barn* och en familj *fyra barn*. Slutligen har vi en familj med *sju barn*. Även om sjubarnsföräldern är vår äldsta förälder (44 år) så tillhör inte enbarnsföräldrarna de yngsta, utan dessa är i åldrarna 31 till 41 år. I ett par familjer är vuxna barn utflyttade och här har föräldrarna även barnbarn.

Kontaktbarnens åldrar var vid intervjutillfället mellan 3 och 13 år, jämt fördelade i alla åldrar i detta intervall. Åtta av barnen är flickor och 11 är pojkar.

Endast en av våra familjer är en invandrarfamilj. I två andra familjer har kontaktbarnet en pappa med utländsk bakgrund.

Arbete, försörjning, ekonomi

Det är endast sex av våra tjugo föräldrar (varav två är ett par) som är heltids (eller näst intill heltids) *yrkesarbetande*. Av dessa arbetar en person som undersköterska, en är montör, en chaufför, en är kommunal tjänsteman, en arbetar på café och en har just fått ett arbete via bemanningsföretag efter studier på Komvux och tidigare lång arbetslöshet. En förälder lever på timanställning som personlig assistent samt några typer av bidrag. Två föräldrar är *arbetslösa* och lever på A-kassa. De har tidigare arbetat som kontorist respektive resemontör. En förälder är *föräldraledig* och har innan dess haft socialbidrag samt jobbat i affär. Tre föräldrar är *studerande*. De har tidigare arbetat som telefonist, konferensansvarig respektive inom vård av barn med funktionshinder. Fyra föräldrar är *långtidssjukskrivna*. Av dessa har tre en anställning som de sjukskrivits från: en arbete som grafiker, en som assistent inom handikappomsorgen och en inom biblioteksverksamhet. En förälder har *sjukbidrag* men arbetar 25%, och två personer har *sjukpension*. Den ena av dessa två har nästan aldrig jobbat medan den andra haft ett vårdarbete.

Merparten av våra föräldrar upplever den ekonomiska situationen som problematisk eller mycket problematisk. Endast sex föräldrar anser familjens ekonomi vara något så när tillfredsställande. Några olika röster:

Ekonomin? Ja det är katastrof. Det är det alltid men det går ju. Det går runt. Men – det är ju en fälla när man är ensamstående mamma, att jag kan ju inte göra något åt det. Jag kan ju inte gå in och jobba extra. (Ensamstående mamma, yrkesarbetande, med två barn)

Just nu är det OK, men periodvis har det varit lite tråkigt. När jag levde själv var det jobbigt. Då hade man inte mycket att röra sig med. Då hade man dåligt samvete för det med. Pojken behövde ny cykel eller skor... (Gift mamma, studerande, ett barn)

Ekonomin? Den är dålig. Otroligt dålig. (Ensamstående mamma, arbetslös, tre barn)

Ekonomin är ganska bra. Jag får väldigt mycket pengar från min pappa, så jag vet inte hur det skulle vara utan. Det har gått bra hittills. (Ensamstående mamma, sjukskriven, ett barn)

Den är inte så bra. Det är lite svårt att klara sig. Det går runt men det är ingenting extra någon gång. Man känner det när det börjar närma sig semestertider och alla berättar vad de ska göra. Själv har man inte råd att göra någonting, utan är hemma på somrarna. Det är väl lite tråkigt för barnen framför allt. (Ensamstående mamma, yrkesarbetande, tre barn)

Det är katastrof, fullkomlig katastrof. Nu har jag varit sjukskriven i 1,5 år och innan var jag ute och försökte att jobba ett antal månader. Innan dess var jag också sjukskriven i

1,5 år. Eftersom jag bara har halvtidstjänst och ingen hög lön så blir det väldigt låg sjukpenning. Det har blivit obeskrivligt vidrigt när det gäller ekonomin. (*Ensamstående mamma, sjukskriven, två barn*)

En mamma ovan beskriver hur hon fått ekonomisk hjälp från sin pappa. Ytterligare ett par mammor har fått hjälp från sina föräldrar eller barnens farföräldrar men i mindre omfattning. Annars beskriver föräldrarna över lag i mycket liten utsträckning ekonomisk hjälp från anhöriga.

Den bild flertalet av våra föräldrar förmedlar, stämmer tyvärr med den bild som förmedlades från Valfärdsbokslutet (SOU 2001:54), där ensamstående föräldrar tillhörde "1990-talets stora ekonomiska förlorare". Ensamma mödrar som grupp hade redan i början av 1990-talet sämre lön och fler var arbetslösa än andra delar av befolkningen och detta förändrades inte på samma sätt som för andra i slutet av 1990-talet. I Valfärdsbokslutet finns också beskrivningar av att många ensamstående mödrar har problem med sin hälsa. Vidare beskrivs att flera ensamstående mödrar – precis som vår mamma i första citatet ovan – inte ser någon annan möjlighet att förändra sin ekonomiska situation än att förvärvsarbeta mer, vilket just för den ensamstående blir - som vår mamma uttrycker det - "en fälla".

Den mamma ovan som beskriver att ekonomin utesluter att göra något extra någon gång talar om det man skulle kunna beskriva som "knapphetens tyranni"(Stjernø 1985). Det innebär att inte kunna ha råd till det goda som de flesta andra uppfattar som självklart: semestrar, aktiviteter m.m. Bernler & Johnsson (2001) diskuterar vad det betyder att ha knappa resurser eller rent av sakna vissa resurser. Resurser kan vara materiella (t.ex. det som hör till privatekonomin), eller redskapsresurser, dvs. medel eller förmåga att skaffa sig materiella resurser (t.ex. förmågan att arbeta /inklusive hälsa/ och förmågan till sociala kontakter), eller kunskapsresurser (kunskap som information, dvs. för att kunna tillgodogöra sig de andra resurserna måste man ha kunskap om deras existens och om deras användning). Bernler & Johnsson (op.cit.) talar om skillnaden mellan *absolut* och *relativ* resursbrist. Den absoluta resursbristen "är sådan att den förr eller senare leder till svikt – resurserna ligger under den minimala resursnivån". Den relativa resursbristen, däremot, leder bara till svikt om andra faktorer kommer in. Men de menar att den relativa resursbristen innebär *om den försiggår under längre tid* "en oacceptabelt sänkt levnadsnivå"(s 233). Den "skäliga levnadsnivå" som socialbidraget i talet i socialtjänstlagen utgör, ligger tyvärr nära eller på en minimal nivå vilket gör att personer som ligger nära denna nivå "konstant befinner sig i riskzonen för att drabbas av svikt" (s 233). Vad vi kan förstå lever flera av våra

intervjuade föräldrar och deras familjer antingen under en tid (t.ex. på grund av studier några år) eller under oöverskådlig tid (t.ex. de som är långtidssjuk-skrivna) nära eller på denna nivå.

Att veta att man tillhör den grupp som anses vara ”1990-talets stora ekonomiska förlorare” kan givetvis påverka självbilden negativt. En mamma som är mycket medveten om den generella bild som finns av ensamstående föräldrars ekonomiska situation kommenterar denna bild kritiskt:

Jag vet inte om man är mindre värd om man inte har pengar. Om man förväntas att ha det så dåligt får man den rollen att man är en looser. Det är sorgset, för de andra mammorna är inte det. Man blir nog en sämre mamma också, när man ska känna att man nästan är den lägst ställda gruppen i samhället, som man kan höra på radio. Vi är botten. Jag kan bli jättetrött på alla mammorna som inte vill bo på riktigt för att de väntar på att träffa en man och då ska de flytta och barnet ska få en egen säng. Så mår de skitdåligt under tiden i väntan på att familjen ska göra det bra.

Det är givetvis en viktig kommentar denna mamma gör. Den generella bilden kan ha effekten att man ser sig själv som en ”looser”. Denna mamma har dock en värderande strategi och säger vidare:

Sedan finns motsatsen med Madonna som har två barn och olika artister som jobbar hel-tid och reser runt i hela världen och klarar det så bra. Att göra karriär och ha småbarn samtidigt – det ska man klara av i tidningen Amelia t.ex. Det finns också. Det är antingen eller: Antingen är man den sämsta och inte klarar det eller så klarar man allt själv och är jättevacker...

Man får inte som ensamstående mamma vara normal som andra familjer är. Det tar så mycket energi antingen man vill vara där uppe eller är där nere. Den har jag inte behövt öda, för då hade jag dukat under.

Att de ensamstående föräldrarna är en heterogen grupp (om de ens kan kallas grupp) med skilda socioekonomiska levnadsförhållanden, vilket belyses i citaten ovan, är något som flera familjeforskare påpekat, bl.a. Halskov (2001). I det andra citatet lyfter vår mamma fram hur media skildrar ensamstående föräldrar. Antingen beskrivs dessa i ett topp- eller i ett bottenperspektiv, och de ensamstående föräldrarna får därmed inte vara normala eller vanliga som andra familjer. Att relatera sin situation till någon av dessa ytterligheter är energikrävande, menar vår mamma. Som vi tolkar henne önskar hon att en ”normalbild” av den ensamstående föräldern – på gott och ont – presenterades någon gång. Detta är givetvis avhängigt av huruvida den ensamståendes familj uppfattas som en normal (och önskvärd) familj i samhället eller ej.

Bostadssituationen

Om man i allmänhet är missnöjd med sin ekonomi så är man däremot i allmänhet nöjd med familjens bostad:

Ja, jag är oerhört nöjd. Det här har nog varit den oasen som har gjort att jag ändå har haft kraften och vi har ändå kontakt med familjer här på gården och Axel har en av sina bästa vänner här och de springer till varandra på någon minut bara. Så här trivs vi jättebra.

Några talar dock om trångboddhet och även här kommer ekonomiska faktorer in i möjligheten att skaffa en större bostad. Den ensamstående föräldern kan t.ex. sova i vardagsrummet och har därmed ingen "egen" plats, eller så skulle de båda barnen behöva var sitt rum då de stör varandra mycket. En mamma, som inte anser att de är trångbodda (!) beskriver sin egen situation så här:

Barnen har sedan flera år fått var sitt rum. Då fick jag flytta in i vardagsrummet. Nu börjar de ta mer plats. Egentligen tror jag vi skulle behöva större, men jag har dålig ekonomi. Nu sa de från socialen att vi kunde bli beviljade något slags bistånd, men jag har funderat och har bestämt mig för att jag vill inte. För det känns så där väldigt socialbidragsaktigt plus att jag tänker att det kanske gäller ett år och så ska det omprövas och vad säger de då? Det känns inte bra. Vi skulle nog må bra av att bo lite större, men vi får bo kvar så här. Vi är inte trångbodda, men det känns trångt för jag har ingen plats som är min. Sängen ingår i vardagsrummet och jag har försökt att säga att det är ingen soffa, men det blir ändå lite så. Jag har inget skrivbord och ingen stol och ingenstans att hänga mina kläder. Papper och grejer - det finns liksom ingen plats för mig. Det är lite dumt, men det går. När de blir äldre blir liksom min plats mindre och mindre. Vi trivs ju i området annars.

Några av föräldrarna beskriver sig ligga nära socialbidragsnivå, men som vi ser i citatet ovan väljer mamman att avstå från att söka socialbidrag för en större bostad, trots att det framkom senare i intervjun att hon konstant låg något under socialbidragsnivå. Bak (2003) beskriver utifrån en studie hur ensamstående mödrar hanterade att balansera på fattigdomsgränsen. En viktig strategi för dessa mödrar var att ta makten över ekonomin. De som levde på socialbidrag var oroade för "försämringar som de inte själva kunde kontrollera, där *bristen på kontroll var lika problematisk som de begränsade medlen*" (s 133, vår kursivering). Man sade sig liksom vår mamma ovan t.ex. vara oroad för förändringar som kan ske inom socialtjänsten och en strategi mot autonomi blir då viktig för att inte förlora kontrollen.

Även om flertalet trivs med sin lägenhet så trivs inte alla med bostadsområdet. Det finns t.ex. "för mycket missbrukare" i området som gör att en mamma är rädd att släppa ut sitt barn, eller så har man på annat sätt

”jobbiga” grannar. Det kan också handla om för lite lekmöjligheter för barnen, då gården är trist.

En mamma som trivs mycket bra med både lägenheten och bostadsområdet kan ändå känna sig lite udda, då de flesta grannarna lever i parförhållanden:

Jag bor ju väldigt fint här i området och känner mig lite udda här på det sättet att jag är ensam idag. Det är inte bara jag som är det, men om man ser i villorna runt omkring så är det ovanligt.

Synen på sig själv som udda som ensamstående förälder är ofta inte entydig men aktualiseras i vissa sammanhang. Här ser vi hur mamman trots att hon är mycket nöjd med sitt boende ändå ser sig med det som hon uppfattar som ”normalitetens” ögon där hon bor. Detta återkommer vi till.

Det sociala nätverket

Ett svagt socialt nätverk är som regel en förutsättning för att insatsen kontaktfamilj skall beviljas. Inom socialtjänsten är man medveten om att det sociala nätverket kan spela en avgörande roll för en ensamstående förälders förmåga och möjlighet att bemästra sin livssituation. Förekomsten av ett bra nätverk kan, som Sundell m. fl. (1994) påpekar, ha både en direkt påverkan (t.ex. förse föräldrarna med mer information om barnuppfostran) och en indirekt sådan (t.ex. öka föräldrarnas livsglädje och självsäkerhet). Omvänt kan bristen på ett socialt nätverk som kan ge stöd och skydd leda till att familjen hamnar i permanent svikt. Ett välfungerande nätverk fyller som regel flera kompletterande funktioner. Gunnarsson (1982, citerad i Sundell m.fl. op.cit.) nämner fyra funktioner i sin studie över småbarnföräldrars informella sociala nätverk: 1) praktiskt stöd, 2) barnomsorg (barnpassning och uppfostringsråd), 3) känslomässigt stöd samt 4) fritidsaktiviteter.

I intervjuerna med våra ensamstående föräldrar ser vi ett tydligt mönster: det sociala nätverket kan endast ge ett mycket bristfälligt stöd. Särskilt gäller detta stöd från den andre föräldern (i 17 fall kontaktbarnets pappa och i 1 fall dess mamma). Från den andre föräldern förkommer som regel inget stöd alls. Men även från släktingar och vänner förekommer stöd och avlastning mycket sparsamt.

I ungefär hälften av våra familjer ser vi ett riktigt glest socialt nätverk. Förutom att stödet från och kontakten med den andre föräldern saknas så är släktingarna få och den kontakt som finns med dem är antingen mycket gles eller så är den helt bruten. Vännerna är också få. Inte sällan har våra föräldrar tappat kontakten med de vänner de tidigare hade. Den ensamstående förälder

som yrkesarbetar och som är ensam om omsorgen om sitt/sina barn har inte tid och ork att umgås med vänner.

Den frånvarande föräldern

När föräldrar separerar menar Hydén & Hydén (2002) att det om möjligt ställs "ännu större krav på föräldrarnas förmåga att kommunicera och förhandla med varandra" än när de lever tillsammans (s 39). De beskriver en process där föräldrars uppgift efter skilsmässan innebär att de måste rekonstruera sitt föräldraskap. För att kunna diskutera denna rekonstruktionsprocess använder författarna begreppsparen *föräldraskap* respektive det av dem skapade begreppet *familjeskap*. I kärnfamiljen förenas dessa båda funktioner, men efter separationen tvingas föräldrarna rekonstruera både sina relationer sinsemellan liksom relationen till barnen så att föräldraskapet blir skilt från det tidigare familjeskapet. Detta, menar författarna, innebär också att skapa *nya föräldraroller*. Att det kan vara svårt att lyckas med en sådan rekonstruktion av föräldraskapet indikeras, menar de, av att många föräldrar söker sig till samarbetsamtal vid skilsmässa, samt av att samhället över huvud taget har byggt upp en sådan institution som samarbetsamtal.

Ett annat begreppspar som Hydén & Hydén (op.cit.) använder är *boförälder* respektive *umgängesförälder*. Vid en separation antar föräldrarna den ena eller andra av dessa båda föräldraroller. Oavsett roll finns dock en förväntan från samhällets sida att båda skall upprätthålla sitt föräldraskap. De skall ta ett gemensamt ansvar för omsorgen om barnen.

När det gäller våra föräldrar så kan vi konstatera att någon rekonstruktionsprocess i enlighet med ovan inte förekommit i något enda fall. Ett genomgående mönster som framträder i våra föräldrars beskrivningar är att *när parrelationen bryts så bryts också föräldraskapet*. Vi talar här om parrelation i stället för familjeskap, eftersom ett familjeskap inte alltid hunnit etableras. Det är endast i hälften av fallen som vår ensamstående förälder bott ihop/levt ihop med barnets andra förälder tidigare (vi håller dock inte för uteslutet att *förväntningar* om ett familjeskap funnits i de övriga parrelationerna eller i vart fall en del av dessa). När äktenskapet eller samboförhållandet i dessa fall upphört, så har det oftast varit mycket svårt att upprätthålla en kontakt mellan barnet och den andre föräldern. Något delat föräldraskap har inte kunnat förhandlas fram.

I de fall ett familjeskap aldrig hunnit etableras handlar det givetvis inte så mycket om att gemensamt omförhandla föräldraskapet utan snarare att finna fungerande föräldraroller. Någon sådan – lyckad – ”konstruktionsprocess” har vi dock inget exempel på.

I två av våra familjer beror faderns frånvaro på att han avlidit. I det ena fallet skedde detta när kontaktbarnet var bara några månader gammalt. I det andra fallet var kontaktbarnet ett förskolebarn. I två familjer beror fadersfrånvaron på att faderskapet aldrig fastställts. I dessa fyra fall finns alltså inga möjligheter till ett delat föräldraskap.

I några fall har kontakt mellan barnet och den andre föräldern etablerats under senare år. Trots ibland envisa ansträngningar från den ensamstående förälderns sida tycks dock få av de frånvarande föräldrarna vilja ta något större ansvar för det barn de inte sammanbor med. I ett par fall har fäder umgåtts med syskon till kontaktbarnet men inte med det barn som kommit till i samband med separation från modern.

I Baks (1997) undersökning av ensamstående mödrar var ett ensamt föräldraskap där varken barn eller mödrar hade kontakt med fadern det man minst önskade sig. Samma bild framtonar från våra föräldrar. Även om man inte lever ihop med den andre föräldern hade man önskat sig ett delat föräldraskap. Några mammor kan stå som representanter för flertalet:

Jag tycker synd om barnen ibland (...) för att papporna har blivit så fel. Det är den biten som är misslyckad och som jag lider av idag – att de inte har sin pappa som tar sin ansvarsbit och del i uppfostran. Det är lättare att ha två att ty sig till än en.

Jag hade ju egentligen inte velat vara ensam förälder från början och sedan hade jag velat att det hade flutit på bättre i kontakten med hans pappa. Att det hade varit gemensamt ansvar.

För jag har ju saknat mycket att inte ha Christian tillsammans med någon. Det har nästan varit det tråkigaste när han lärde sig gå och fick sina tänder, att man inte hade någon att dela det med. Likaså när det har varit problem så finns det ingen – OK kompisar kan ju låtsas ”oh gjorde han det” men de tycker inte att det är så häftigt som det låter, det vet man ju själv. Men de kan inte glädjas med det. Mina föräldrar är inte sådana heller.

Den bild som de ensamstående föräldrarna förmedlar innehåller ofta en stor besvikelse över att den andra föräldern inte finns med som stöd för föräldern själv, för barnet eller för båda. Besvikelsen har två sidor som vi ser det. Det ensamma föräldraskapet blir onormalt dels i jämförelse med föräldraskapet inom kärnfamiljen men också jämfört med andra ensamstående föräldraskap, där den andre föräldern tar aktivt del i omsorgen om barnet. I våra familjer finns inte en ”boförälder” och en

”umgängesförälder”, utan faktiskt är det så att boföräldern ensam får ta hand om barnet *och* umgås med det. Själva ordet ”boförälder” blir meningslöst om det skall relateras till en umgängesförälder som i flertalet fall inte finns som sådan. Den andre föräldern är i vår undersökning praktiskt taget alltid frånvarande. Våra ensamstående föräldrar är således inte bara ensamstående utan *ensamma*, då de inte har någon att dela ansvaret för barnet med.

Besvikelse över bristande stöd från den andre föräldern betyder dock inte i alla av våra fall att man önskar mer kontakt med den andre, i vart fall inte just nu. Det handlar här om fäder som anses olämpliga, t.ex. är missbrukare (av alkohol eller narkotika). Den ensamstående mamman i dessa fall beskriver barnets pappa som en icke-far, en far man helst inte talar om. Någon avsaknad av honom eller avsaknad av stöd från hans sida beskrivs inte i intervjun, varken från moderns eller barnets sida. Däremot beskrivs avsaknaden av en *fadersgestalt* för barnets del. Bilden av en pappa som engagerar sig i sin familj/sitt barn är minst lika viktig i dessa som övriga fall. Skillnaden är bara den att här handlar det om en bild och inte om en reell pappa.

Att barnet saknar en fadersgestalt är ett tema som återkommer i flera intervjuer. Även om den ensamma förälderns besvikelse till stor del handlar om att den andre inte tar sitt ansvar och hon själv därmed blir utan avlastning, så talar många om den sorg de känner för barnets skull. Mammorna talar om att pappan sviker sitt barn, och de är oroade över barnets utveckling. Att mammor och pappor kan ge sina barn olika saker betonas. Exempelvis menar sex av våra föräldrar att kvinnor är mer känslomässiga och därmed har svårare att sätta gränser för barnen. Män däremot har mer auktoritet. Utan pappa uppstår således en bristsituation i familjen.

Det råder dock delade meningar om vem som skall fylla denna brist. Några håller fast vid den biologiske fadern. Det är med honom man vill ha ett delat föräldraskap och det är han som skall vara identifikationsobjekt för barnet. Andra – inte mindre än 12 av våra ensamstående mammor – talar om faderskapet som en roll eller bild som kan kompletteras eller ersättas av andra män. Sådana ”fadersgestalter” eller ”fadersfigurer” (föräldrarnas benämningar) kan finnas i det egna sociala nätverket eller så blir mannen i kontaktfamiljen den som får fylla denna funktion. Denna fadersroll innehåller oftast också föreställningar om vissa manliga ”egenskaper”. Dessa kan vara rent fysiska, som att raka sig, köra traktor, brottas etc. men också mer mentala, som t.ex. förmågan att sätta tydliga gränser för barnet. Bakom dessa tankar om komplement eller ersättning ligger ofta en bild av kärnfamiljen, att

barnet skall få se två vuxna som samarbetar om föräldraskapet inom familjen, men också och kanske framför allt en rädsla för att det egna barnet skall gå miste om erfarenheter man tror är viktiga för barnets utveckling.

Oron för barnets skull tynger många av våra föräldrar tillsammans med den trötthet som finns utan möjligheten till avlastning.

Släktingar

Flera av våra föräldrar har både egna föräldrar och syskon i närheten men kan sällan räkna med någon annan hjälp från dessa än barnpassning någon enstaka gång. Påfallande ofta uppges att mormor, ibland morfar tidigare ställde upp och hjälpte till en del, men p.g.a. sjukdom, trötthet eller att mormor alternativt morfar har avlidit finns inte längre denna hjälp att få. Det är vid intervjutillfället inte mindre än tolv av föräldrarna som har en egen förälder som avlidit (fyra avlidna mödrar och åtta avlidna fäder). Hälften miste sin förälder relativt tidigt i livet (25 år eller yngre) och den andra hälften i vuxen ålder. I fyra fall uppges våra föräldrar att de vuxit upp med en ensamstående mamma (och styvpappa). Någon kontakt med den egna fadern har i dessa fall antingen aldrig förekommit eller ägt rum vid ett fåtal tillfällen. I något fall handlar det om kontakt först i vuxen ålder. Majoriteten av våra föräldrar har dock vuxit upp med båda sina biologiska föräldrar.

Förutom förlust eller avsaknad av kontakt med egna föräldrar har de flesta upplevt att kontakten med barnets farföräldrar brutits i de fall en sådan kontakt tidigare funnits. När parrelationen bryts så bryts som regel även denna kontakt. I några fall förekommer dock viss kontakt mellan barnet och dess farföräldrar.

Våra föräldrars syskon har som regel fullt upp med egna barn. Till detta kommer att våra föräldrar inte vill stå i tacksamhetsskuld till sina släktingar, varför man sällan ber dem om hjälp annat än i mycket akuta situationer.

Släktnätverken är oftast både glesa och försvagade. Förutom det stöd en del beskriver att de får genom att de har någon att *tala med* om barnen, så kan våra ensamstående föräldrar sällan påräkna mer praktiskt stöd, t.ex. i form av barnpassning eller hjälp vid fritidsaktiviteter för barnen m.m. Framför allt kan släktnätverket inte ställa upp med det mer kontinuerliga stöd som de flesta efterfrågar och som t.ex. den andre föräldern skulle kunnat stå för om ett fungerande delat föräldraskap funnits.

Några exempel:

Ensamstående mamma med tre barn. Beskriver sin egen mamma som en kvinna med nervösa besvär. Har vuxit upp med styvfar. Bilogiska fadern är död. En syster finns. Mormor ställde upp som barnvakt för äldsta barnet men inte för de andra två p.g.a. bristande ork. Systemen är också ensamstående mamma. Ibland firar vår mamma helger och bemarkelsedagar med systemens familj och sin mor men för det mesta är hon ensam

Ensamstående mamma med flera barn. Egna modern bor i dag i annat land och fadern 60 mil bort. Vår mamma har en syster som har alkoholproblem och en bror som avlidit. Får viss avlastning av sin vuxne son. Annars finns ingen släkt som kan stödja.

Ensamstående mamma som blev änka när barnen var små. Tidigare fått mycket hjälp av de egna föräldrarna liksom de båda systrarna och barnens farmor. I dag är morfar död, farmor trött och sjuklig sedan många år tillbaka och mormor har blivit äldre (73 år) och orkar inte med barnbarnen lika mycket som tidigare. Får dock visst stöd vad gäller barnens uppfostran genom telefonkontakt med yngsta system och med en faster. Att dessa båda är engagerade i barnen upplever vår mamma som mycket positivt men "tiden fattas ju hos alla" säger hon.

Vår mammas föräldrar bor i dag utomlands. Hon har några syskon i närheten men har ingen tät kontakt med dem. Syskonen behöver själv hjälp, menar vår mamma. En bror har också haft kontaktfamilj. Trots att kontakten med barnets pappa är bruten har vår förälder kontinuerlig telefonkontakt med barnets farföräldrar, som också bor utomlands. Ömsesidiga besök har förekommit. Farföräldrarna har även hjälpt mamman och barnet ekonomiskt.

Ensamstående mamma med tre barn som har sina egna föräldrar i närheten. Dessa ger praktisk hjälp emellanåt men är inte så friska och orkar inte mycket. Morfar är förtidspensionerad och mormor långtidssjukskriven. Båda är dock ett stort stöd genom att vår mamma kan prata med dem om allt och de lyssnar gärna. Så också mammas syster.

Vänner

Många av våra föräldrar har få egna vänner och dom man har vill man inte belasta för mycket. Även vännerna har som regel fullt upp med egna barn och också egna syskonbarn som ibland måste tas om hand. Vänner kan inte heller behandlas "hur som helst", dvs. vill man använda vänners hjälp måste man kunna återgälda, och det har den ensamstående föräldern varken tid eller möjlighet till. Vänskap bygger på ömsesidighet. Det är alla helt klara över. Ett par föräldrar säger så här:

Om jag har några vänner? Ja, jag har ett stort kontaktnät. I dag har jag jobbat upp det igen, men när barnen var små fanns det ingen tid eller existerade inte. (...) Men om de kan ställa upp med barnpassning eller stöd? Ja, fast det är en märklig fråga. För tänk dig själv om du lever ett normalt familjeliv – hur många är det som ställer upp för varandra? Det är inte så väldigt vanligt egentligen på nåt sätt i dag. Det är klart att dom ställer upp om jag ber och jag sitter i en jättetråkigt situation. Men för dom är de som för alla andra – dom har också egna barn och egna familjer och väldigt lite tid att ägna sig åt andras barn. Samhället är ju så i dag.

I dagens samhälle är alla upptagna. Man aktiverar sig väldigt mycket, går på kurser och idrottar. Så även om man inte har barn själv är man väldigt upptagen. De vänner jag har som inte har barn ska göra något nästan varje dag. Det händer att jag frågar, men det blir inte. Andra på dagis som är i samma situation kan jag fråga lättare – t.ex. om de kan följa med varandra en timme hem efter dagis.

Ännu mer tydligt än i förhållande till de egna släktingarna ber man sina vänner om hjälp endast i mycket akuta situationer. Några mammor har dock på dagis eller genom deltagande i gruppverksamhet för ensamstående föräldrar (mammor) träffat andra ensamstående mammor, som de kunnat få ömsesidigt stöd och hjälp av. Men mestadels handlar det om att hjälpas åt ibland, vid enstaka tillfällen.

Några föräldrar är besvikna över att utlovad hjälp från vänner uteblivit. Efter att ha nekats stöd har de då slutat fråga om hjälp. Här ett exempel:

Hjälp är jag jättebesviken på, för alla sa att de skulle ställa upp, men det är faktiskt ingen som har gjort det. Rent akut har jag fått hjälp av någon om jag har haft maginfluensa t.ex. Det var många som sa att de kunde hjälpa till men inte gjorde det. Så jag slutade fråga. Jag ringde mycket i början när han sov, för han vaknade varje timme i 3 månader på natten och man blir slut. Jag såg nästan skuggor, så jag ringde mycket till folk då, men de sa att de inte kunde komma, så jag slutade och sökte kontaktfamilj i stället.

Några föräldrar uppger att de inte har några vänner alls och därmed inga som de kan be om hjälp. Inte sällan har föräldraskapet inneburit att man tappat kontakten med vänner som man tidigare hade. Antingen så har man inte hunnit med umgänget eller så har föräldraskapet inneburit att man ”bytt livsstil” i förhållande till gamla vänner: Två exempel:

Jag har inga vänner. Barnens pappa var mycket min bästa vän. I och med att han var sjuk redan när vi träffades (...). Så var det mycket med sjukdomen som gick i vågor. Det tog mycket kraft. Jag hade väl några väninnor då. Nu under den här tiden när jag varit ensam med barnen har det inte funnits plats för vare sig det ena eller det andra. Jag går in för att vara mamma till 150% och så blir det inget över. Jag var långtidsjukskriven och har svårt att få ihop det här med att klara det här med arbete och att sköta barn. Så bara det har jag svårt för och hur skall jag hinna vänner?

Jag har ju tappat kontakten med alla. I början ringde dom om att dom skulle gå ut, men jag kunde ju aldrig. Sedan ville jag inte släppa in vem som helst att passa mina barn

(...). När jag sökte kontaktfamilj kunde /den andre föräldern/ komma en eller tre gånger om året. Jag tappade kontakten med mina kompisar så det var därför jag sökte det.

Totalt sett är det en mörk bild som utmålas av den hjälp man som ensamstående förälder kan få av sina vänner vad gäller stöd i föräldraskapet. När föräldern får hjälp är det dock aldrig fråga om någon regelbunden avlastning. Däremot har flera föräldrar vänner som de talar med i telefon och som de träffar då och då.

Möjligheterna till stöd och avlastning i föräldraskapet är således små i hela det sociala nätverket. Som ensam förälder är det lätt att man tappar kontakten med tidigare vänner. Tillsammans med ett litet släktnätverk innebär detta att våra föräldrar blir mycket isolerade och att livet enbart fokuseras kring barnen. Frågan är om hjälp och stöd från samhällets sida – i form av insatsen kontaktfamilj eller andra hjälpinsatser – kan bryta denna isolering.

Annat stöd

Flera av våra föräldrar nämner att de saknar information om vilka möjligheter till hjälp som finns för ensamstående föräldrar. ”Man måste hitta den själv eller hitta någon som hjälper till”, säger en mamma som ”hade turen” att möta en engagerad barnläkare. Denne hjälpte henne söka adekvat hjälp för sin son.

”Jag hade behövt hjälp mycket tidigare” är också en vanligt förekommande replik. När våra föräldrar ser tillbaka på hur de hade det innan de fick insatsen kontaktfamilj, så menar många att de väntade allt för länge med att söka hjälp. Men då var det svårt att förutse den utveckling som sedan ägde rum med krafter som sinade allt mer. De flesta har länge varit inställda på att klara sin situation själva. De har olika skäl för detta men framför allt verkar det finnas en bild hos dem av att man som ensamstående förälder bör klara av sitt föräldraskap med allt vad det innebär i avsaknad av den andre förälderns eller andra närståendes hjälp. Som vi sett ovan så har flera föräldrar blivit besvikna såväl på den andre föräldern som på andra i nätverket. Detta har inneburit att man i allt mindre utsträckning bett andra om hjälp. Det finns också föräldrar som inte tidigare kunnat tänka sig att be socialtjänsten om hjälp utan sett det som ett stort nederlag, något som de fått bearbeta i samband med ansökan om kontaktfamilj. Andra föräldrar, som under den egna barndomen eller senare i livet haft kontakt med socialtjänsten, har också dragit sig för att söka stöd. För flertalet av våra föräldrar har det alltså inte varit självklart att söka

kontaktfamilj eller annan hjälp från samhällets sida. Klart är dock att avlastningsbehovet borde ha tillgodosetts mycket tidigare.

Många efterlyser en mer sammanhängande barnfri tid på sommaren, då barnen t.ex. skulle kunna delta i kolonivistelser eller liknande. Detta var tidigare en generell insats som var tillgänglig under längre tid men som i dag erbjuds i betydligt mindre utsträckning. Några har haft sin barn i feriehem under sommaren och är nöjda med det utom att tiden var för kort. En mamma, som vid intervjutillfället just haft sina barn i ett feriehem under elva dagar menar att det var "helt underbart" men alldeles för kort tid för att hon själv skulle kunna återhämta sig.

Några av våra föräldrar har dock haft ett relativt omfattande stöd från samhället. En del har deltagit i kommunala stödgrupper för ensamma blivande föräldrar. Andra har fått stöd från den kommunala familjemottagningen. Hjälp i form av psykoterapi, stödsamtal med socialsekreteraren och vistelse på behandlingshem beskrivs uppskattande av ett par föräldrar. En mamma som via internet fått kontakt med något som kallas "föräldranätverket" beskriver ett givande e-postutbyte som hon där fått med en annan mamma i samma ålder som hennes egen. Mer kritiska är däremot ett par föräldrar som deltagit i en förening för ensamstående föräldrar. I stället för stöd av och ett givande utbyte med andra i en likartad situation möttes de enbart av andra föreningsmedlemmars bitterhet och aggressivitet mot den frånvarande föräldern.

Vi kan se att ett par av de föräldrar som erhållit mycket hjälp för att klara av sin situation till slut tenderar att ha hela sitt stöd från samhälleliga instanser. All tid och kraft går till slut åt till att upprätthålla dessa olika stödkontakter, och kvar finns inte mycket ork för vare sig nya parrelationer eller för att utvidga sitt sociala nätverk. Samtidigt finns det andra där situationen förändrats successivt och nätverken tenderar att växa. Gemensamt för alla våra föräldrar är dock – även för dem som inte använder annan hjälp från samhällets sida än kontaktfamiljinsatsen – en period när barnen är små av tilltagande isolering. För vissa av föräldrarna leder detta så småningom till att de ställer in sig på en nivå av överlevnad – att hålla näsan ovanför vattenytan.

Synen på familj och föräldraskap

Det vore en överdrift att säga att merparten av våra föräldrar är missnöjda med sin nuvarande familjesituation. Tvärt om har vi fått många positiva beskrivningar av denna. Som vi sett ovan finns dock ett missnöje, framför allt med den ekonomiska situationen och – inte minst – med det ensamma föräldraskapet. Detta missnöje har inte enbart sin grund i faktiska svårigheter att bemästra situationen som ensamstående förälder. Missnöjet grundar sig också på de tillkortakommande våra föräldrar upplever när de jämför sin egen situation med mer ideala bilder av familj och föräldraskap, med sitt *familjeideal* (se kapitel 1). Att sådana ideala bilder har betydelse för vilka förväntningar man har på insatsen kontaktfamilj liksom för själva utformningen av insatsen är ett av denna studies huvudantaganden. Vi har därför ställt frågor till samtliga våra respondenter om vilka deras bilder av ett bra hem och ett gott föräldraskap är.

Idealfamilj och normalfamilj

Vi frågade våra föräldrar om de kände till någon riktigt bra och välfungerande familj, en idealfamilj – reell eller fiktiv (t.ex. från bokens, TV:ns eller filmens värld), och bad dem sedan beskriva denna familj. Tre föräldrar svarade att de inte kände till någon sådan familj. De tror överhuvudtaget inte att någon ideal familj existerar. Av de övriga fick vi av nio föräldrar beskrivningar av reella familjer i deras omgivning, antingen släktingar eller vänner. Fyra beskrev familjer i böcker eller TV-serier och tre mer rena drömbilder av en familj.

Med undantag av en förälder som beskriver en klasskamrats familj, där mamman var ensamstående, så är idealfamiljen alltid en kärnfamilj. I denna familj bryr man sig mycket om varandra. Det finns en gemenskap dels mellan föräldrarna och dels mellan föräldrar och barn. Man gör saker tillsammans, inte var för sig, även om tid för egna aktiviteter också finns. Föräldrarna delar ansvar, stöder varandra, respekterar varandra och löser konflikter inom familjen på ett bra sätt. Båda föräldrarna arbetar och man har inga bekymmer med sin ekonomi.

Som synes är det verkligen en ideal bild som målas upp. Man skulle lätt kunna tro att samtliga bilder är hämtade från någon idyllisk familjeserie i TV,

exempelvis ”Familjen Cosby”, som två av våra föräldrar ser som ideal. En av dem säger så här:

Varför Cosby? Jo, det är deras inställning till varandra. Omtanke och omvårdnad om varandra; de bryr sig om varandra. Och så det här med regler och konsekvens men ändå den goa gemenskapen i familjen. Man håller ihop.

Framför allt är det en ideal bild av hur *föräldraskapet* utövas i praktiken bland sammanboende föräldrar som beskrivs. I idealfamiljen samarbetar föräldrarna, stöder varandra och ställer upp för varandra. Detta står ju i bjärt kontrast till hur våra ensamstående föräldrar har det. Att få se två vuxna som samarbetar om föräldraskapet är, som vi tidigare nämnt, något man önskar att de egna barnen skall få vara med om. Därför vill man, när kontaktfamiljinsatsen blir aktuell, få en ”vanlig familj” med både en mamma och en pappa och där båda gör saker tillsammans med barnen. Att se hur det går till eller kan gå till i en ”vanlig” eller ”normal” familj är något man vill att barnen skall få uppleva.

När vi frågat våra föräldrar om vad ”en normal familj” är och hur de ser på sin egen familj får vi dock mer nyanserade svar. För det första får vi från flertalet av föräldrarna ett ifrågasättande av själva normalitetsbegreppet. Några röster:

Det finns inga normala familjer i dag. Jag vet inte vad en normal familj är. En normal familj, det låter tråkigt tycker jag. Det som är mest normalt i dag är att man jobbar ihjäl sig och inte bryr sig om sina barn. Det är som standarden ser ut för de flesta. Det är väl inte mycket att stå efter tycker jag.

Jag tycker inte att det finns – jag har inga normala familjer runt omkring mig längre. Båda mina systrar har förhållanden med män eller lever ihop med män som har varit gifta innan och har vuxna barn eller större barn, och min pappa lever ensam. Nej, jag kan inte se några normala familjeförhållanden längre. Normala vill säga om vi pratar om kärnfamilj, utan *det* är väl normalt, det som är bäst för var och en i dag.

Det finns inga. Normalt är väl om det fungerar med vardagen och livet.

Det är väl, jag vet inte. En normal familj. Finns det några speciellt normala? Alla familjer är normala tycker jag. Antingen det är mamma, pappa och barn, bara mamma och barn eller pappa och barn. Inget är onormalt i dag.

Normalt är ju svårt. Min syn på det har egentligen skiftat. (...) Efter deras pappa hade dött kändes vår familj fruktansvärt onormal. Det var den kanske inte men det kändes så. Jag tyckte det stod stämplat i pannan. Jag tyckte det var hemskt när jag såg små ungar som var ute med sina pappor, så hemskt så jag stod nästan inte ut. Jag ville stanna inne för jag orkade inte se dem. Men så tänker jag inte nu, utan vi är ju på ett sätt en normal familj. Och på ett sätt inte normal ett dugg. Men det beror ju på vad man tycker att normal är. Jag tycker egentligen att normal är ett konstigt ord. Det kan nästan se ut hur som helst, tycker jag.

Relaterat till modern familjeforskning kan man säga att våra föräldrar med sina svar ligger i frontlinjen rent åsiktsmässigt. Genom att ha tvingats reflektera över sin familjesituation i många livssammanhang så har de måhända en mer nyanserad bild av ”familjen i dagens samhälle” än många andra som lever i en traditionell kärnfamilj. Som vi skall se i nästa kapitel (kapitel 4) så är det lite annorlunda åsikter som uttrycks i de svar vi får på motsvarande frågor från våra kontaktfamiljer (som ju alla utom i ett fall består av tvåföräldersfamiljer).

När det gäller den egna familjen anser en majoritet av våra föräldrar – trots ifrågasättandet av normalitetsbegreppet – att deras familj är en normal familj eller i vart fall en ganska normal familj. Två föräldraröster för exemplifiera:

En normal familj – det är nog jag och Petter (skratt). Som jag känner det. Det är ganska normalt med ensamståendesituation här i Majorna. Mina väninnor – visserligen finns pappan med där och kanske varannan veckas boende och så, men alla kämpar på. Jag har svårt att se mig i en vanlig relation, att vara gift och bo ihop med en man och – jag vet inte. Jag vet inte om det är en modell som passar mig egentligen.

Jag tycker vi är en ganska normal familj. Jag har mest manliga vänner. Jag har alltid haft mest killkompisar och jag kan känna en trygghet att mina barn på intet sätt är rädda för män eller nå'nting. Dom säger också just det på dagis att många barn blir ju det som inte växer upp med nå'n pappa. Dom har sin morfar som dom avgudar och dom har mina svågrar som dom också är väldigt förtjusta i och mina killkamrater. Jag tycker att dom har bra förebilder i alla dom här, så jag tycker vi har det bra.

Men det finns också föräldrar som ifrågasätter om den egna familjen är en normal familj och som t.o.m. diskuterar *om* de är en familj. Utan den andre föräldern är familjen bara ”en halv familj”, menar en mamma. En annan mamma tycker att hon och sonen snarare är en ”konstellation” än en familj. En vuxen är för lite tycker flera. För att räcka till för allt som behöver göras i en familj bör man vara två. Med endast en förälder har barnen bara en vuxen att vända sig till. Det vore bättre med två. I en normal familj är det två som jobbar, i en ”halv” bara en. Ekonomin blir lidande.

En intressant iakttagelse vi gjorde under intervjuerna med våra föräldrar var att några inledde sitt svar på frågan om hur de ser på sin familj med exempelvis ”Mig och mina barn, menar du?” eller ”Min? Det är jag och mina barn (skratt)!”. Det är som om dessa föräldrar först när de får frågan kommer att tänka på sin familj som en familj. En förälder säger så här: ”Ja just det, vi är också en familj, en liten familj”. Säkerligen är det så att kärnfamiljen utgör prototypen för vad en familj är för dessa föräldrar, även om de också hör till dem som är kritiska till uttrycket ”normal familj” och gärna talar om en mångfald av familjeformer. Att man i förstone inte ser sig som en familj

betyder inte att man är missnöjd med den familj man har. I samtliga de fall där svaret inleds med ovanstående typ av kommentar eller tvekan följer en positiv beskrivning av den egna familjen.

Som vi ser är den mentala bilden eller föreställningen om vad en – bra, normal, vanlig – familj är inte en enda utan det handlar om flera bilder. Att våra föräldrar påverkats av bilder utifrån, hur det ser ut i samhället i dag och vad som skrivs om svenskt nutida familjeliv är uppenbart. Men förutom denna, vad vi i kapitel 1 kallar *en generaliserad familjbild*, har de också erfarenhet av familjeliv inifrån, från sin egen uppväxtfamilj – *en internaliserad familjbild*. Vi har frågat våra föräldrar om denna, mer precist om det fanns något speciellt bra i uppväxtfamiljen som de velat föra vidare till den egna familjen och om det fanns något som de inte vill skall finnas med.

De bilder våra föräldrar ger av sina ursprungsfamiljer är av mycket skiftande slag. Det finns beskrivningar av allt ifrån varma, trygga familjer till otrygga familjer med stora sociala problem. Grovt kan dock svaren delas in i tre kategorier. I den första kategorin finns de som hävdar att *inget* fanns som var bra i ursprungsfamiljen som man vill föra vidare inom sin egen familj. Sex av våra föräldrar tillhör denna kategori. Nästa kategori omfattar åtta föräldrar. Här finns både positiva och negativa beskrivningar av ursprungsfamiljerna, men framför allt förmedlar dessa föräldrar en hel del reservationer i förhållande till ursprungsfamiljen. Föräldrarna (både mamma och pappa) har antingen varit distanserade eller så har man saknat känslomässigt stöd från modern. Den tredje gruppen består av fyra föräldrar som i huvudsak är positiva till sina ursprungsfamiljer och som beskriver sin uppväxt som harmonisk och trygg. En slutsats vi kunnat dra är att i samtliga kategorier så är det *förhållandet till modern* som är det centrala. Mödrarna har upplevts vara eller förväntats vara familjens känslomässiga nav och centrum. När de inte fyllt denna funktion är man missnöjd och det finns i dessa fall en tendens att idealisera fadern eller åtminstone framhäva honom som bättre än modern. När man är nöjd är det på motsvarande sätt moderns kvaliteter som avgör att bilden blir positiv. Denna bild av modern som familjens känslomässiga centrum är den bild våra föräldrar har med sig in i den egna familjen och det egna föräldraskapet.

På frågan om det är något man saknar i den egna familjen och om man hoppas på någon speciell förändring så svarar flera föräldrar att de skulle vilja ha en bättre ekonomi. Detta är ett återkommande tema. En förälder som lever i en ny relation talar om ett syskon till barnet och två andra föräldrar önskar

en annan bostad. Sju av våra mammor skulle vilja träffa en ny man eller – vilket gäller ett par fall – återförenas med barnets far. Det finns en längtan efter att få dela sitt liv med en vuxen man, att ha sitt eget liv och inte bara vara mamma. De flesta av våra föräldrar vill ha, har eller har haft parrelationer efter relationen till barnets far och tycker detta är mycket viktigt. Samtidigt är de osäkra på om de vill leva ihop med en ny man med tanke på barnen. En ny man måste kunna accepteras av barnen, och den nye mannen måste i sin tur acceptera barnen. Ofta har den nya partnern hållits utanför barnens liv eller så har man tagit det mycket försiktigt och gradvis låtit barn och man bekanta sig med varandra. Att ha *egen tid* för en parrelation anser de flesta viktigt. De menar då ett gemensamt vuxet liv som inte bara fokuserar på barnen utan som kan innebära att få och ge kärlek, känna sig uppskattad, ha någon att gå ut tillsammans med eller resa bort med osv. Med en sådan parrelation mår man bättre och är därmed säkert en bättre förälder, menar flera. Ett mindre antal föräldrar talar dock mer om en partner i betydelsen en person att dela föräldraskapet med. Man vill ha en partner som man kan dela ansvaret med och lösa praktiska saker tillsammans med. Framför allt handlar det om att ha *någon att prata med*. Den ensamstående förälderns största saknad är många gånger att inte ha någon att prata med efter dagens slut, när barnen har somnat.

Oavsett om man önskar en partner för ett gemensamt vuxenliv eller för att ha någon att dela föräldraskapet med så saknar flera av våra föräldrar eller har tidigare saknat ork och tid att engagera sig i en ny relation. Kanske kontaktfamiljinsatsen kan innebära en förändring härvidlag.

Att vara en bra förälder

De bilder våra föräldrar har av ett fungerande familjeliv påverkar givetvis deras syn på föräldraskapet. Vi har sett ovan att i idealfamiljen finns två vuxna som delar på föräldraskapet och som samarbetar och stöder varandra. Vi har också sett att flera föräldrar tillskriver mamma och pappa lite olika roller i familjen och att de anser dessa kompletterande roller vara viktiga för barnets utveckling. För att få veta mer om hur våra föräldrar ser på den konkreta utformningen av föräldrarollen har vi ställt en rad frågor om deras syn på denna roll. Vad är en bra förälder? Vad skall en mamma respektive en

pappa främst göra? Vad behöver barnen? Osv. Vi har också frågat våra föräldrar hur de ser på sin egen föräldraroll.

Utifrån de sammanhang föräldrarna anser sig leva i betonar de flesta att de är rätt bra föräldrar eller i vart fall ganska bra: *man gör så gott man kan*. I värderingen av det egna föräldraskapet väger man in detta att man har ”varit både mamma och pappa” och även om man inte räckt till fullt ut för båda rollerna så värderar man sin insats positivt. När man beskriver att man inte nått upp till ett tillräckligt bra föräldraskap så förlägger man orsakerna till detta utanför sig själv. Det är omständigheterna man lever i som är orsaken. Att man sedan faktiskt har erhållit en kontaktfamilj ses som en bekräftelse på den svåra livssituationen, på att man slitit för hårt.

Erfarenheter från uppväxtfamiljen påverkar i viss mån utformningen av den egna föräldrarollen. De föräldrar som är kritiska till sina föräldrars föräldraskap betonar ofta att de själva lyckats bryta med det de var kritiska till, utom möjligen i småsaker. De som saknade bekräftelse från de egna föräldrarna betonar hur noga de är med att se sitt eget barn, berätta att de älskar barnet och att lyssna på barnet. Att ge barnen kärlek, lyssna på dem, ge trygghet och omsorg är dock något alla talar om. Detta är grunden i ett föräldraskap menar man. Dessa föreställningar om vad barn behöver är något våra föräldrar delar med föräldrar i gemen. Persson (1994), som studerat föräldrars föreställningar om barn och barnomsorg, menar att även om samhällsförändringar påverkar föräldrars tänkande, så finns det grundläggande föreställningar om barn och barns behov som är delar av vårt biologiska och sociala arv och vilka inte låter sig förändras så lätt. Hit hör föreställningar om barns behov av kärlek, närhet och fostran. Just dessa föreställningar tycks vara beständiga såväl i olika tidsperioder som i olika kulturer, menar Persson (s 147-148).

De flesta av våra föräldrar har en bild av att man som förälder är ansvarig för barnens utveckling och att föräldrarna spelar stor roll för utgången. Även detta är något Persson (op.cit.) berör i sin studie. Det han kallar ”den psykologiska moralen” betonar föräldrarnas ansvar för barnet liksom att barnet är ett *resultat* av föräldrarnas förmåga att vara goda uppfostrare (s 153). En av våra mammor menar att barnen behöver: ”Allt. De behöver mammas liv”. Andra föräldrar menar dock att barnen mår bra av att föräldern och barnen själva har tillgång till egna livsvärldar. Framför allt är det bra för barnens utveckling. En mamma talar om föräldraskapet som sitt jobb och en annan mamma mer skämtsamt om föräldraskapet som hennes ”karriär”. Som ensamstående blir våra föräldrar starkt medvetna om att de inte räcker till för

allt de önskar för sina barn: aktiviteter, manliga förebilder, att ha släkt, att ha syskon osv. Men då kan föräldraskapet med allt vad det borde ha innehållit avlastas genom att man tänker sig att kontaktfamiljen kompletterar med det man själv inte kan ge. Detta reducerar också skuldkänslorna. En mamma säger så här:

Om man lider av dåligt samvete för att man inte varit tillräcklig som mamma – jag vet inte varför man jämt håller på och känner så.... Jag har känt att han har fått saker där också. Om det nu är så att han när han är 20 år och är arg på mig för att jag missat att ge honom något, så har han fått det någon annanstans i alla fall.

Två teman framstår som särskilt betydelsefulla i våra föräldrars beskrivning av det goda föräldraskapet. Det ena är *att sätta gränser för barn*. Samtidigt som man vill bekräfta och bejaka barnet vill man få det att fungera i ett socialt sammanhang. Man vill också skydda barnet mot faror. Det är här gränssättningen kommer in, även om det ofta är synnerligen diffust vad våra föräldrar menar med ”att sätta gränser”. Vi har fått ett intryck av att föräldrarnas funderingar kring gränssättning dels härstammar från påpekanden från omgivningen (t.ex. kontaktfamiljen eller socialsekreteraren) och dels från egna upplevda svårigheter med barnen. Som ensam förälder utan stöd av en annan vuxen är det inte alltid så lätt att klara balansen mellan bekräftelse och gränssättning. I situationen har inte heller barnet någon annan att ty sig till.

Även om ett par föräldrar anser sig vara bra på ”att sätta gränser” så menar de flesta att just detta har de svårt med. En mamma som önskar att hon vore bättre på gränssättning säger så här: ”Sätta gränser är det viktigaste och svåraste av allt, men det behöver en bra förälder göra”. Denna mamma har fått tips både från en barnpsykolog och en väninna om hur hon skall bära sig åt, men hon följer inte råden för hon blir så trött av att tjata hela tiden.

Att orka vara konsekvent och att hålla på regler är nog vad de flesta menar med gränssättning. Har man sagt nej skall det vara ett nej och det är många föräldrar som inte orkar med detta eller snarare det bråk som följer. Här kommer behovet av en annan vuxen in, framför allt en man. Män klarar bättre än kvinnor att sätta gränser med respekt. Män har mer auktoritet medan kvinnor är mer känslamma. Denna traditionella bild med uppdelning i manligt och kvinnligt beteende inom familjen är våra föräldrar inte ensamma om att ha. Bäck-Wiklund & Bergsten (1997) visar i en genomförd undersökning att även småbarnsföräldrar som lever ihop i en kärnfamilj ser det så. Några av våra föräldrar värjer sig dock mot bilden. De önskar att män

och kvinnor skall vara lika och utbytbara i de flesta avseenden av föräldrarollen men påpekar att det behövs stöd.

Flera föräldrar aktualiserar olika typer av gränssättning som förekommer i kontaktfamiljen eller påtalas av kontaktfamiljen. En del föräldrar känner sig kränkta över påpekanden som kontaktfamiljen gjort. Andra känner att de fått stöd i sin fostran av barnet. Ytterligare andra är förvånade över att barnet visar ett annat beteende i kontaktfamiljen än hemma. Att kontaktfamiljen har större förmåga till gränssättning förvånar dock ingen. Där är man ju två vuxna och där finns en man.

Det är inte bara kontaktfamiljen som påtalar gränssättningsbehov för våra föräldrar. Även från dagis, skola, BUP, BVC m. fl. har de fått sådana påpekanden. Det tycks som om temat ständigt är aktuellt och är något som inte bara rör våra kontaktbarn utan alla barn. Halldén (1999) menar att institutioner som skolan och daghemmet är beroende av att föräldrarna levererar en bestämd typ av barn, barn som "fungerar" i gruppen. De krav man har på barns "normalitet" blir ett krav till föräldrarna. Det är föräldrarna som har ansvar för barnens kognitiva, emotionella och sociala utveckling. Som vi beskrivit ovan har de flesta av våra föräldrar en likartad bild. Det är de och enbart de som är ansvariga för barnens utveckling. Att då inte klara gränssättning ses som en stor brist i föräldraskapet.

Problemet med gränssättning tycks inte vara mindre i familjer med ett barn än i familjer med flera. Minuchin (1990) beskriver familjer med endast två personer (mor och barn), där barnet får mer individuell uppmärksamhet än om det finns andra barn eller en make:

"Som ett resultat härav kan hon vara mycket bra på att avläsa barnets sinnesstämningar, att tillfredsställa dess behov och besvara dess frågor. Hon kan faktiskt ha en tendens att övertolka barnet, eftersom hon inte har någon annan att bry sig om. Hon kanske inte har någon annan att stämna av sina observationer med. Resultatet kan bli ett intensivt sätt att relatera på, som gynnar ömsesidigt beroende och ömsesidig förbittring samtidigt. (...) Den struktur som består av två personer bär med sig möjligheten att utvecklas som en lav där individerna blir symbiotiskt beroende av varandra." (s 67-68)

Som en lösning på en sådan situation menar Minuchin (op.cit.) att systemet måste få stöd i att öppnas mot andra relationer samtidigt som gränser inom systemet etableras. Våra föräldrar med sina svaga nätverk har ofta pressats in i dessa relativt isolerade system, där de försöker klara sig på egen hand in i det längsta.

Simmel (1908) har pekat på den unika position som dyaden har i förhållande till flerpersonsgruppen, något som Bernler & Johnsson (2001) uttrycker: "Dyaden är helt beroende av de två parternas existens för sin egen

existens, medan flerpersonsgruppen i princip kan leva vidare även om någon av dess medlemmar upphör att existera” (s 124). Detta, menar vi, ställer frågan om gränssättning i familjer med en förälder utan ett stödande nätverk i en annan dager. Det ömsesidiga beroendet blir givetvis extra sårbart i en liten isolerad enhet, och gränser inom systemet är beroende av att andra relationer upprättas utåt. Utan öppning för nya relationer hotar en inre gränssättning dyadens existens. En förälder beskriver hur relationen till barnet förändrats genom kontaktfamiljinsatsen:

Vissa situationer har varit jobbiga, när han har haft perioder och inte velat släppa mig. Han har ställt till scener och jag har haft svårt att vara konsekvent. Man känner ju då som att man överger honom och lämnar bort honom. Vi har oftast hörts efter en timme och då har det lugnat sig. Så det är den här separationssituationen. Men det har varit bra för Fredrik och mig, för vi har nästan levt i symbios. Han kan fortfarande prata ibland som att vi är ett. Så det har varit jätteviktigt för det också.

Man kan också tänka sig att bilden av den frånvarande föräldern lever uttalad eller outtalad som ett hot mot ytterligare övergivanden, något som den ensamstående föräldern måste försäkra barnet inte skall ske. Vi menar att det är viktigt att man (socialsekreterare, andra) förmedlar till ensamstående föräldrar i liknande situationer att de brister i gränssättning som de och omgivningen upplever snarare har att göra med ett systemtillstånd än är en psykologisk oförmåga.

Ytterligare en aspekt kan läggas på problemet med gränssättning inom enföräldersfamiljen. Lassbo (1999) menar att s.k. postmoderna tendenser som decentralisering av makt, flexibilitet och pluralism i relationer är något som tydligt avspeglar sig i enförälderfamiljen och gör den till vad familjeforskare kallar ”förhandlingsfamiljen”. Mödrarna i dessa familjer är som regel hårt pressade till att anpassa sig till barnens nivå ”för att genom gemensamma förhandlingar nå fram till de kompromisser, den information och de nivåkrav, som är nödvändiga för att få vardagen att fungera” (s 499). Detta mer likställda förhållande mellan förälder och barn finner vi också beskrivit i vårt material. En mamma svarar på frågan om skillnader mellan hennes familj och kontaktfamiljen på följande sätt:

Vad är olikt?

Det är ju att de lever i en parrelation, i en familj med mamma-pappa-barn. Det är det ju inte här. Här är det jag och Lotten. Och jag och Lotten fattar alla beslut tillsammans. Jag tror att där är det mer de vuxna som fattar besluten. Så där är väl skillnaden väldigt stor.

En annan mamma beskriver som svar på frågan om vad hon är bra på som förälder, hur hon och den sexårige (!) sonen "förhandlar, gör avtal och kompromissar". "Han har lärt sig det av mig tidigt", säger mamman. Säkerligen möter detta barn ett helt annat förhållningssätt i kontaktfamiljen, som ju är en kärnfamilj, alternativt ombildad tvåföräldersfamilj. De regler om beslutsformer, plikter, rättigheter och förväntningar som Lassbo (op.cit.) menar finns i "ursprungsfamiljen" har inte kunnat överföras till enförälderfamiljen, men i kärnfamiljen/tvåföräldersfamiljen är de giltiga. Kontaktbarnet som går mellan dessa skilda familjesystem möter alltså motsatta förhållningssätt. Det finns en stor risk, menar vi, att just ensamstående familjen, dvs. vår klientfamilj utsätts för försök till anpassning till strukturer och tankesätt som kan fungera i kärnfamiljen, men som rent av kan vara dysfunktionella i familjer med ensamstående förälder. Den "hjälp" med gränssättning, som vi senare (i kapitel 6) skall se att kontaktfamiljerna anser sig kunna bistå med, är ju utifrån detta synsätt ingen hjälp för den ensamstående föräldern utan snarare något som kontaktfamiljen gör för sin egen skull, för att barnet skall anpassa sig till dem.

Det andra återkommande temat, som våra föräldrar anser betydelsefullt i relation till det goda föräldraskapet, är att det är viktigt att som förälder *ha tid* för barnet. Genomgående tycker våra föräldrar att de har för lite tid, och även om det kan kännas skamfyllt att vara långtidssjukskriven eller arbetslös, så ger en sådan situation en fördel: tid för barnen.

Det finns en föreställning hos våra föräldrar att kontaktfamiljsföräldrarna genom att de är två och har ett större nätverk har mer tid att lägga på barnen än de själva. Detta fastän båda föräldrarna i kontaktfamiljen har förvärvsarbete och egna barn. Den bild man har är att ett större familjesystem genererar mer tid. Saknaden av en möjlig fördelning och differentiering av arbetsuppgifter relaterade till föräldraskapet är som en tung börda för den förälder som upplever sig behöva ta i allt själv. Åter kan vi se att längtan efter att dela föräldraskapets bördor med en annan vuxen är stor hos våra föräldrar.

4

Kontaktfamiljerna

Ålder och familjesammansättning

I en av våra intervjuer med de nitton kontaktfamiljerna saknas uppgifter om familjemedlemmarnas ålder och familjens sammansättning. Däremot finns uppgifter om denna kontaktfamiljs familj- och föräldrabilder. I sammanställningen nedan om ålder och familjesammansättning redovisas därför svar från 18 kontaktfamiljer.

Den typiska kontaktfamiljen i vårt material är ett gift par i 40-årsåldern med två eller tre barn. Fem familjer har två barn och sex familjer har tre barn. Fyra familjer har fyra barn och två av dessa räknar in respektive ett fosterbarn och ett barn som har avlidit. Några undantag från den gängse bilden finns dock. I ett fall består kontaktfamiljen av en ensamstående kvinna utan barn. I en kontaktfamilj med ett par finns heller inga egna barn och i en annan familj har man fostrat inte mindre än sju egna barn.

Sex av familjerna är *ombildade familjer* där det finns s.k. *sär barn*, dvs. barn som ”endast antingen kvinnan eller mannen i familjen är biologisk förälder alternativt adoptivförälder till” (SCB 2003:1.2). I två av dessa familjer finns ett gemensamt barn. I ett par av de ombildade familjerna förekommer scheman för umgänge med sär barnens andre förälder vilket ska anpassas till kontaktbarnens vistelser. I en av familjerna har skilsmässan och nybildningen av familj skett under tiden kontaktbarnet funnits i familjen. Där har kontaktbarnet kontakt även med den make som inte längre ingår i kontaktfamiljen.

I tre familjer är samtliga barn vuxna och utflugna, men i två av dessa familjer fanns de egna barnen boende hemma när insatsen påbörjades. I de övriga familjerna finns hemmavarande barn (i åldrarna 3-20 år), även om i fyra familjer något eller några av de äldre barnen har flyttat hemifrån. I vår yngsta kontaktfamilj är makarna 30 respektive 35 år gamla och i vår äldsta är kvinnan 58 år och mannen 57 år.

Arbete, försörjning, ekonomi

Som regel är både kvinnorna och männen yrkesarbetande i våra kontaktfamiljer. Det är endast två kvinnor som beskriver sig som hemarbetande. Av dessa är den ena kvinnan fosterförälder och den andra arbetar numera som timanställd i skolan och har tidigare tagit sporadiska jobb, men inriktningen har varit att vara mest hemma. En tredje kvinna arbetar med djurskötsel i ett mindre lantbruk i anslutning till hemmet. En kvinna som är heltidsarbetande arbetar natt, vilket hon alltid gjort med det uttalade syftet att familjen själv skall sköta sin barnomsorg, liksom att kvinnan idag alltid är hemma när barnen kommer från skolan.

En kvinna är heltidsstuderande. En majoritet av kvinnorna (11 stycken) arbetar inom offentlig sektor – som t. ex. sjuksköterska, fritidsledare, socionom, polis, lärare, förskollärare. Tre av kvinnorna som är anställda inom offentlig sektor innehar chefsbefattningar. En kvinna är egen företagare och två är anställda som arbetare respektive tjänsteman inom privata företag.

Av männen arbetar fem i egna företag (byggbransch och åkerier). Sju arbetar inom den privata sektorn (datatekniker, konsult, montör, lagerarbetare, verksamhetschef, godsmottagare, präst) och fem inom den offentliga (lärare, polis, behandlingsassistent, officer, projektanställd). En man är sjukpensionär p.g.a. arbetskada i industrin. Av männen har dessutom en halv sjukpension och en är deltidspensionär.

Samtliga kontaktfamiljer beskriver sin ekonomi som god eller ”hyfsad”. Man har t.ex. vanligtvis råd att resa utomlands och/eller på skidsemester en gång per år. Några har aldrig haft problem med ekonomin medan andra beskriver hur de har ”kämpat på” under åren. Några röster om ekonomi:

(Kontaktmamman): Den är bra. Det är ju Janne som jobbar – han har ju rätt yrke höll jag på att säga – han jobbar med data. Det är tyvärr inte lika bra för offentliganställda (skrattar). Rätt i tiden. Vi har väldigt bra ekonomi, men vi känner ändå att för oss är det inte så viktigt egentligen – pengar – utan istället vad vi gör. Vi är mycket för att resa och lägga pengar på det. Vi köper inte mycket saker... vi är en av de få som inte har micro-ugn. Vi har väldigt lite statussaker. (*Par med två barn*)

(Kontaktpappan): Ingen av oss har väl höga inkomster utan vi tillhör väl låginkomst båda två men vi har det bra. Det fungerar bra. Vi kostar på oss någon resa utomlands om året. (*Par med tre barn*)

(Kontaktmamman sjunger): Den går upp och den går ner... (skrattar). Nu har vi ganska bra balans. Skidresan vi gjorde har satt ekonomin ur kurs lite. Det har varit kämpigt ett par månader efter det. Vi hade det väldigt kämpigt i början när vi flyttade ihop för sju år

sedan. Vi har kämpat på bra. Vi har prioriterat åt rätt håll känns det som nu. *(Par i ombildad familj med tre särbarn)*

(Kontaktpappan): Man kan ju alltid göra slut på mer men det är hyfsat. Vi kan göra det vi vill i princip.

(Kontaktmamman): Jo vi är nöjda.

(Kontaktpappan): Jag jobbar väl mycket, men...Ja det är klart det är kanske inte så mycket man måste jobba över för att ha råd med det eller det, utan man behövs helt enkelt emellanåt mer än vanligt.

(Kontaktmamman): Då unnar man sig kanske lite mer när man är ledig, att man försöker resa lite på fjällsemestrar eller utomlands och till Frankrike. Då åker vi ju gärna.

(Kontaktpappan): Det blir när man har tillfälle ett par gånger om året. *(Par med två barn)*

(Kontaktmamman): Jag har en god ekonomi. Det har jag alltid haft. Inga stora tillgångar, men aldrig någon kris med pengar. Ändå byggde vi nytt hus och med det blev det kostnader. (...) Men jag har aldrig varit orolig för ekonomi, aldrig. *(Par i ombildad familj med flera särbarn, de flesta utflyttade)*

Bostadssituationen

Alla våra kontaktfamiljer är nöjda med sin bostad. Inte mindre än 15 familjer bor i eget hus – villa eller radhus – som ofta är beläget ute på landet. Ett par familjer har övertagit den ena partens föräldrahem och en familj har ett tvåfamiljshus som de kallar generationsboende då den ena makens föräldrar bor i del av huset.

En familj beskriver sig ha "ett litet hus vid skogsbrynet" och kvinnan säger:

Det är ganska litet men aldrig att jag skulle vilja byta mot ett stort, och här är så trevliga grannar.

Flera familjer lever annars i stora rymliga hus där man har lyckats tillgodose att alla i familjen har egna rum – upp till sju rum och kök nämns. Föräldrarna beskriver att de har byggt om sina hus efter behoven när familjen har förändrats. Inte sällan är förändringar av bostaden ett gemensamt intresse i sig, där föräldrarna själva utför det mesta av hantverket, ibland tillsammans med barnen.

Övriga bor i lägenhet där det i något fall finns tillgång till en stor trädgård. En familj har en etagelägenhet på fem rum och kök. Två familjer som bor i tre rum och kök är båda mycket nöjda med sina trevliga naturnära

bostadsområden. I ena fallet där familjen har en bostadsrätt nämns dessutom den låga hyran och i det andra fallet är man nöjd med sina två uteplatser och gångavstånd till både arbetsplatser och skola, liksom närhet till släktingar. I det sista fallet skulle kanske det egna barnet behöva ett större rum, menar föräldrarna, men det är inte så lång tid innan barnet kommer att flytta hemifrån.

I ett par fall, där de egna barnen är utflyttade, har kontaktbarnet ett eget rum som står enbart för dess räkning, eller så används rummet övrig tid som arbetsrum:

Hon har haft eget rum och har det ännu, fast nu får hon dela det med Nisse (nye maken) och datorn men det är tydligen ingen nackdel för den är väldigt flitigt använd när hon är hemma. Hon har haft eget rum både när Håkan (förra maken) och jag bodde ihop och nu.

Annars är det vanligast att kontaktbarnen delar rum med familjens egna barn. En mamma i en kontaktfamilj där man har fler än "vårt" kontaktbarn (Niklas) beskriver:

Ibland har vi tänkt att om vi kunde bygga ut också och ha haft ett rum för de barnen, men det blir för dyrt. *Hur bor de nu?* Charlotta bor i Annikas rum och Niklas bor i Pelles rum. Ibland växlar vi. Den här killen som är på gång från X kommun är ett år yngre än min 15-åriga Jens, så det blir hans bäddsoffa som gäller där. Vi har en bäddsoffa i varje rum.

De flesta kontaktfamiljerna, med något undantag, ger uttryck för att de inte har planer på att byta ut sin bostad, utan de är stationära, trivs med boendet och är rotade i miljön och i grannskapet. I det fall det finns tanke på förändring har det att göra med att familjen behöver en mer handikappanpassad bostad. Men då de trivs med sina utrymmen (som medger plats för barn man tar emot) är detta något som de skjuter på framtiden.

Socialt nätverk och stöd

Släktingar

Våra kontaktfamiljer är över lag mycket nöjda med sina sociala nätverk, vilka inte sällan är mycket omfattande. Om föräldrarna som får insatsen kontaktfamilj kännetecknas av ett glest nätverk så är det precis tvärtom vad gäller våra kontaktfamiljer. *Släktnätverken* ger en skiftande bild avseende antalet nära stödjande relationer. Det är inte alltid de egna föräldrarna finns i livet. I sex av kontaktfamiljerna har någon eller några av de egna föräldrarna avlidit. I en familj är en av makarnas egna föräldrar död. I fem kontaktfamiljer saknar den ena föräldern båda sina föräldrar och i fyra av dessa kontaktfamiljer är dessutom en av den andra partens föräldrar avliden.

Det är alltså i fyra familjer det bara finns en förälder kvar från den äldre generationen. Tre föräldrar har förlorat en egen förälder som barn. Förutom bland dem som förlorat egna föräldrar som barn, har våra kontaktfamiljers mor - och farföräldrar dock levt när de egna barnen var små.

Allmänt kan sägas att våra kontaktfamiljer har goda relationer till sina nära släktingar (inkluderande syskon och annan släkt), även om det i några fall är så att man har intensivare kontakt med den ena partens släkt än med den andra partens. Antingen båda eller åtminstone ena partens föräldrar och syskon upplevs stå familjen känslomässigt nära.

Det är inte alla som har båda parternas föräldrar geografiskt nära, men i de flesta fall så bor åtminstone den ena partens föräldrar på maximalt en timmes bilavstånd från den egna bostaden, ofta närmare. I synnerhet var det så när de egna barnen var små. När barnen blivit större har antingen våra föräldrar eller deras egna föräldrar i ett par fall flyttat.

Även om släkten, inkluderande egna syskon, föräldrars syskon och egna kusiner ibland är utspridd över landet ser våra föräldrar och deras släktingar till att hålla kontakt. En kontaktmamma berättar i intervjun om hur de en kommande helg har hyrt en kursgård där 25 släktingar ska samlas. Kvinnan säger att ”detta gör vi då och då. I och med att vi är utspridda så tycker vi det är trevligt att vi får en helg tillsammans”. I en familj där båda makarna har sina föräldrar och syskon på längre avstånd (ca 45 mil) beskriver kontaktmamman hur de ändå ofta åker till sina släktingar respektive att dessa kommer och hälsar på. När det finns geografiska avstånd verkar dessa inte utgöra hinder för viljan och möjligheten att hålla kontakt.

När det gäller *stöd* från föräldrar och släktingar i förhållande till barnen, såsom barnpassning och annan hjälp så är det fyra av våra kontaktfamiljer som har haft mycket litet sådant stöd. Dessa familjer uppger sig inte heller ha fått sådant stöd av vänner. Men de har samtliga ett rikt umgänge med vänner där barnen är/har varit med i umgänget. Tre av dessa familjer menar att de inte har behövt stöd av andra, eftersom de har haft tillräckligt inbördes stöd av *varandra*. Också i den fjärde familjen där man hade önskat mer stöd av framför allt kvinnans föräldrar har det stöd man har gett varandra ändå räckt till.

De övriga kontaktfamiljerna med egna barn har samtliga erhållit stöd med barnpassning och annat som rör barnen från släkten. I en familj där tre föräldrar i den äldre generationen är döda beskriver makarna:

(Irene): Jag har fyra syskon. Två bröder i närheten där vi bor och en syster som bor i Frankrike. Vi umgås väldigt mycket med mina släktingar.

Även med Frankrike?

(Irene): Ja även med Frankrike. Min pappa bor i Kungsbacka också. Sedan har jag mycket kusiner som bor i södra Bohuslän som vi också umgås väldigt mycket med. Jag har vuxit upp till viss del hos mina släktingar, hos min faster och farbror. Så jag har sju syskon i den bemärkelsen kan jag tycka idag.

(Ingvar): Jag får hänga med där. Jag har två mycket äldre syskon. Jag är sladd-barn. Vi träffas någon gång eller ett par gånger om året. Jag har inga kusiner och mina föräldrar är döda så jag har en väldigt liten släkt. Men jag får vara med i Irenes släkt. Det är mycket det som är vårt umgänge.

För era barn, ni har ju en ganska liten; upplever ni att ni har fått stöd och hjälp från erat nätverk, från släkten t.ex.?

(Irene): Ja. Det är mycket så vi lever. Vi passar mina syskons barn och de passar våra barn. Om man ska göra något finns alltid det nätverket som ställer upp.

(Familj med två barn)

En kontaktmamma beskriver hur de, trots att hennes egna föräldrar bor 25 mil bort har avlastning från respektive föräldrar:

Ja farmor har vi väldigt mycket stöd av. August är där nu. Sedan tycker jag det är jätteviktigt med de sociala relationerna. Farmor är jättenära. Hon har August minst en gång i veckan och sedan är vi där i och med att jag är mammaledig hälften och jobbar hälften. Jag försöker vara där med August så att det inte bara blir att man åker dit och lämnar och sedan åker utan vi gör ofta saker tillsammans. Farfar har inte lika mycket i och med att han bor i Uddevalla och August är så liten, men vi ska försöka att börja med farfar. Mina föräldrar har en – vi kallar det – Augustvecka eller Augusthelg en gång i månaden, som de kommer ner eller vi åker upp för att de ska få en varaktig relation till August. Plus att de också har haft honom både farmor och mina föräldrar själva när vi har varit bortresta. Det började väldigt tidigt och de har haft honom en vecka som de har delat på honom. Hälften har mina föräldrar tagit och hälften har farmor tagit. De känner verkligen varandra, August och mormor och morfar och farmor. *(Familj med sårbara och ett gemensamt barn; här talas om det gemensamma barnet.)*

Kontaktmamman påpekar hur viktigt hon tycker det är med de sociala relationerna, att barn och mor- och farföräldrar har nära relationer, och att hon strävar efter ”varaktiga relationer”. Det är alltså inte enbart avlastningen som står i centrum för denna mamma och man kan se hur hon planlägger att även farfar ska komma in i sfären kring barnet.

En kontaktpappa beskriver att hans föräldrar utgjorde barnomsorg när de egna barnen var små:

Vi bodde i Norrköping. Vi har aldrig haft kommunal barnomsorg utan mina föräldrar var barnomsorg för oss. Min fru jobbade halvtid då. *(Familj med tre barn)*

Ett par som har var sitt vuxet sårbara, beskriver hur det var när respektive barn växte upp:

(Ulla): Ja jag flyttade från hans pappa när Fredrik var 1,5 år. Jag hade mycket stöd av mina föräldrar. För jag har jobbat oregelbundet alltid. Men det har alltid funnits ett nät

runt omkring mig. Han har varit van att ha många olika vuxna runt omkring sig. Jo jag har haft ett väldans stöd.

(Mats): Då levde min mamma och även min dåvarande frus mamma, så det var mycket stöd från dem.

En familj som har byggt om ett hus till generationsboende beskriver:

(Sofie): Vi bor i generationsboende, så att vi delar hus med mina föräldrar och har separata bostäder, men bor i samma byggnad.

(Tom): Min släkt bor i Skåne, Kristianstad, 30 mil så det är en bit bort. När jag var ung åkte jag hem ofta. Nu blir det inte så mycket, en gång per år.

(Sofie): Vi har alltid haft stöd med barnpassning från mina föräldrar. (...) Vi har alltid haft hjälp med barn. Vänner finns nära (svar på fråga). Vi har aldrig utnyttjat vänners hjälp eller bytt med andra då våra barn känt mina föräldrar och vi har bott i samma hus. Vi har bott i tio år i samma hus. (*Familj med tre barn*)

I en familj där man har många egna barn berättar kontaktmamman att både hon och maken själva var endabarn:

(Ing-Britt): Ja jag har inga syskon och Sven-Åke har inga syskon, men jag har, vi har flera vänner. Se'n har jag mina föräldrar. Dom bor i Lerum (ett par km ifrån). Och Sven-Åkes föräldrar flyttade ner för 15 år sedan. Dom bodde i Gränna då. Så att dom har vi inte haft så mycket, ja svärmor har väl ställt upp lite med barnvakt så. Men mina föräldrar har varit ett otroligt stöd för oss. Så att när ungarna har varit sjuka och man har åkt in på natten, krupp och grejer, så har dom alltid ryckt in. Och har tagit hand om dom andra då. Så dom har vi haft, men sedan när man inga syskon har liksom, så har man ju inte haft någon, nära vänner, utan vi har faktiskt klarat av det helt själva. (*Familj med flera barn*)

Denna kvinna beskriver i intervjun hur hennes egen mamma har ställt upp på flera sätt för familjen, men samtidigt menar hon att det hade varit annorlunda om hon och maken dessutom hade haft syskon som kunnat ställa upp.

Som vi kan se är det en majoritet av våra kontaktfamiljer som har eller har haft stort stöd med möjlighet till barnpassning från sina släktingar. Det är bara fyra familjer som beskriver att de inte haft ett sådant stöd och i ett par fall beror det på att dessa familjer inte bott nära sina släktingar när barnen var små. Makarna i dessa familjer, men även övriga makar, betonar dock det stora stödet man har haft av *varandra*.

Även om i några familjer kontakten med den ena partens släkt är mindre frekvent och ibland mer distanserad, är huvudintrycket att våra kontaktfamiljer är orienterade mot sina släktingar och att ett stort intresse finns för att upprätthålla kontakt med slakten, som man ser som en stor tillgång i sitt liv.

Övrigt nätverk: vänner, grannar m.m.

Våra kontaktfamiljer beskriver sig vara mycket nöjda även med de informella nätverken. I flera fall har familjerna ett omfattande informellt nätverk, eller så har man – som man uttrycker det – ett färre antal nära vänner. Det är dock mer sällan vännerna utgör stöd i barnpassning utan vännerna umgås man med, men med dem kan man också diskutera frågor som rör barnen. I fyra familjer har man haft stöd med barnpassning från vänner och det handlar då om ett *ömsesidigt* utbyte. En kontaktmamma säger:

Vi har väldigt mycket vänner, men vi har inte så jättemånga som vi lämnar bort Andreas till utan vi har ett nära par, som har ett precis lika gammalt barn som Andreas. Vi träffar dem mycket med Andreas. Vi umgås mycket. Det är jätteviktigt att ha mycket nära vänner och så. Christer har två vänner som han umgås mycket med och umgås på helgerna. Men jag är mer att jag ska ha – lite över allt. På så sätt är vi olika. (*Familj med två barn*)

Ett annat par har sin vänkrets bland sina grannar och där är det främst en familj som man byter med och där man passar varandras barn. En kontaktmamma var ensamstående när barnet var litet och hade hjälp av sina väninnor som då själva saknade barn; en hjälp som hon återgäldar idag genom att ta med väninnornas yngre barn veckovis på landet.

Våra kontaktfamiljer sätter stort värde på att umgås *familjevis* med sina vänner. Man åker t.ex. gärna på skidsemester tillsammans med en eller flera andra familjer, och då hjälps man åt med barnen under semesterveckan. En kontaktmamma, som menar att de inte kan få avlastning från vänner, då alla är upptagna, beskriver hur det kan gå till när de umgås med sina vänner och kontaktbarnen är med:

Vi har en stor kompiskrets och är lika välkomna om vi kommer med tre eller fem barn. Vi har ett kontaktbarn även från Mölndals kommun. När vi träffar våra vänner brukar vi stanna över natten för att få mer vuxenkontakt. Annars kretsar det så mycket kring barnen hela tiden. Det är bättre att sova över så kan man ta ett glas vin tillsammans och tjöta till två–tre–fyra på nätterna i lugn och ro. Då frågar de alltid om vi kommer med tre barn eller fler. Vi är alltid välkomna hur många vi än är. Våra kompisar har varit väldigt positiva till att vi har andra barn med oss. (*Familj med tre barn och två kontaktbarn*)

I en familj där paret beskriver att de umgås mycket med släktingar finns också ett stort umgänge med vänner:

(Lena): Vi har ju mycket vänner men vi har ju en vänkrets som är lite närmare kan man säga. På kanske åtta–tio familjer som vi umgås lite mer med.

(Mikael): Ja.

Så trots att ni umgås mycket med släkt så hinner ni med det också?

(Lena skrattar): Ja fast det är mer begränsat till några gånger på vintern och några gånger på sommaren. Vi (Lena och Mikael) har varit tillsammans ganska länge, i 20 år och det gänget har varit tillsammans ungefär lika länge. Det är ett gammalt kompisgäng där ingen har separerat så vi har sådana här tjejtträffar och herrmiddagar och så strålar vi samman med familjerna på midsommar och någon gång på eftersommaren. Så det är inte det här jättetäta men det är ändå där man har kontakt. Där finns det också barn, allt från 20-åriga barn till treåriga som vi har. Så vi har väldigt stor spännvidd på våra barn.
(*Familj med två barn*)

Precis som paret ovan beskriver en närmare vänkrets (som här är tämligen stor) som man har haft under lång tid är det flera av våra kontaktfamiljer som talar om värdet av sådana långvariga relationer med vänner. Samtidigt beskriver de som har flyttat med sina barn hur de har haft lätt att bygga upp *nya* sociala nätverk. En kontaktmamma i en familj som flyttade från en annan ort när två barn var i lägre tonåren beskriver:

Hur blev det att flytta, med vänner och så?

(Carin): Inga problem – nej då – man får ju arbetskamrater och grannar. Det har vi inga problem med. Vi har ett stort nätverk – oh ja!

Nätverken utvidgas också via familjer som föräldrarna träffar runt jämnåriga barn i barnomsorg och skola. Som vi nämnt är det flera som umgås familjevis med barnen, där föräldrarna utgör par. Detta att man helst umgås med andra barnfamiljer bekräftas av en kontaktmamma som själv saknar barn. Hon beskriver hur hennes relation till vännerna har ändrats sedan hon blev kontaktmamma:

Jag brukar säga till Cathrine (kontaktbarnens mamma) att jag är oerhört tacksam att jag får ta del av dina barns liv. Det är en stor grej att få lära känna barn på så nära håll. Barn ger mycket över huvud taget, mycket skratt och glädje och kärlek. Men så har jag också märkt att jag har fått en annan relation med många av mina vänner. Det är många som vill att jag ska komma och hälsa på när jag har barnen. De kanske har barn i liknande ålder. Det är också en grej att när man är i min ålder och inte har skaffat familj själv, så hamnar man lite utanför sitt eget nätverk. Jag är ju sådan att jag platsar i en familjebild också. Jag fungerar med alla parter i en familj och är inte särskilt besvärlig, men ändå blir det inte samma sak att umgås med mig ensam som med en annan familj. Så jag blir mer familj med barnen och vi kan göra andra saker ihop – barngrejer. (*Kontaktmamma utan egna barn*)

Sammanfattningsvis kan man säga om kontaktfamiljernas sociala nätverk att de generellt sett har nära relationer till *både* släktingar *och* vänner och att de upprätthåller dessa relationer aktivt. Omfattningen på nätverken när det gäller antalet ingående personer är inte kartlagda och det finns variationer. Men de flesta kontaktfamiljerna verkar ha *omfattande* sociala nätverk, inte minst relaterat till vänner.

Vänkretsarna ger inte avlastning i form av barnvakt utom i några få undantag och även när så sker är det ett fåtal vänner man anlitar. Förutsättningen är dessutom alltid ett utbyte mellan familjerna. Det är viktigt att tjänster återgäldas. Vännerna är dock viktiga i familjeumgänget där också barnen är med och man diskuterar gärna barnfrågor med sina vänner. Även om barnen är med när man umgås med sina vänner utgör dessa träffar ett tillfälle för föräldrarna att umgås med andra vuxna.

Vi har inte specifikt frågat om kontaktfamiljerna umgås med ensamstående föräldrar, men det finns inga beskrivningar av detta. De beskrivningar som finns visar att man umgås med andra parfamiljer med barn. Intressant är dock vår ensamstående kontaktmammans reflektion ovan om hur hon blivit mer accepterad som "familj" i sitt nätverk när hon har kontaktbarnen.

De flesta talar också om personliga vänner som bara den ena parten träffar eller talar med i telefon. Förutom de närmare relationerna i nätverken har föräldrarna i kontaktfamiljerna arbetskamrater (där ofta nya närmare relationer växer fram), de deltar i föreningsliv och är aktiva och har kontakter på flera nivåer i samhället.

Synen på familj och föräldraskap

Våra kontaktfamiljer är nöjda med sin familjesituation. De föräldrar som har vuxna barn är ofta stolta över hur de har lyckats, när de ser sina barn ha bra jobb, goda relationer och att barnen är allmänt välanpassade. De ser det som ett resultat av den egna föräldraförmågan respektive det goda familjeliv de kunnat ge barnen. Precis som klientfamiljerna betonar de föräldrarnas ansvar för barnen och kanske än mer än dessa att barnen är *resultat* av föräldrarnas förmåga att vara goda fostrare. Barnet ses som ett lyckat "projekt" (se bl.a. Persson op.cit.)

Även om kontaktfamiljerna är nöjda med sina familjer finns dock skillnader i deras bilder av familj och föräldraroller, liksom skillnader i hur de har organiserat sina respektive familjer. Bland de tretton kontaktfamiljer som inte själva har erfarenhet av skilsmässa (här ingår ett barnlöst par och en ensamstående kvinna) är nio kritiska till hur barnen har det i samhället idag. Kritiken riktar sig både mot dagens föräldrar och/eller samhällsutvecklingen, där arbetet kräver mer och mer av föräldrarna. Inte sällan är dessa föräldrar kritiska till att, som de tycker, man skiljer sig för lätt och inte sätter barnen i främsta rummet. De är med andra ord nöjda med att ha kunnat hålla ihop sina äktenskap. De kontaktfamiljer som är ombildade familjer uppvisar däremot

en större tolerans inte bara i förhållande till skilsmässor utan också till nyare familjeformer.

Idealfamilj och normalfamilj

Också kontaktfamiljerna har fått frågan om de känner till någon riktigt bra och välfungerande familj – reell eller fiktiv – som de skulle kunna kalla en idealfamilj. Vad kännetecknar i så fall den? En kontaktmamma svarar först sin egen familj, men skrattar och menar sedan att ingen är idealfamilj och säger:

Ja kanske nu eller så eller för tio år sedan och så kraschar det efter ett år och så är det ingen idealfamilj längre.

Du har ingen drömbild heller?

Nej jag är alldeles för luttrad för det och har sett för mycket för att kunna tro att det är ideal. Alla liv har sina skuggor förr eller senare.

Det är ytterligare fyra familjer där åtminstone den ena parten är skeptisk till benämningen ”ideal” och resonerar som kontaktmamman ovan. I ett par familjer hamnar paret i diskussion om den ena partens val av idealfamilj:

(Martin): Det finns ingen som är fulländad: så här ska man vara och så här är det. Nä det finns inte. Jag tror man får plocka ihop bitar från olika familjer och kanske få nå n bild av hur det skulle kunna vara. Men inte att det finns en så n familj.

(Lisa): Johnssons. Jag blev nog väldigt förändrad i mitt sätt att se familjen när vi träffade dom. Och det är snart tio år sedan. (...) Men dom hade ett annat sätt att vara. Man sitter runt matbordet och man sitter tills alla har pratat klart. Man lyssnar, alltså deras sätt att uppskatta våra barn. Jag har aldrig varit med om något sådant och det var en oerhört omvälvande upplevelse. (...)

(Martin): Ska jag kommentera? Jag håller med om att dom har en helt annan syn och det var viktigt att man fick se detta och möta detta och det var positivt. Självklart. (...) Se n tror jag tvärtom att dom som bara tittade på högutbildade människor, att det viktigaste i livet var att vara högutbildad annars är man inte värd någonting. (...) Jag har respekt för dom som är utbildade men det var liksom inget som imponerade på mig. Jag tror att det släppte lite för dom också att dom kunde slappna av lite i våran familj. Vi har lärt av varandra.

I en annan familj diskuterar paret först mer fiktiva familjer utifrån barnböcker som ”Alla vi barn i Bullerbyn” och – citat: ”Tzatzikis morsa som är omogen men mån om sitt barn” och sedan en reell familj som de trodde var ideal men där föräldrarna skilt sig. Mannen kommer till slut fram till ”Bullerbyn” för där ”verkar föräldrarna så kloka och barnen är hjälpsamma”. Men han tillägger att ”det var som det var på den tiden”. Det är flera kontaktfamiljer som har bilder av reella familjer som de ansett vara nära ett

ideal, men där makarna sedan har skilt sig, så ”man vet egentligen inte vad som finns bakom ytan”.

Intressant är att inte mindre än sju familjer talar om *sin egen familj* som en idealfamilj, ofta efter lite kringgående resonemang. I ytterligare tre familjer hittar kontaktfamiljerna den ideala familjen i den nära släkten: en kvinna i sin uppväxtfamilj, ett par i kvinnans brors familj och en kvinna i sin kusins familj. En kontaktmamma anser att både hennes uppväxtfamilj och hennes nuvarande familj är idealfamiljer:

Usch det är ju jättesvårt! Vilka frågor du har! (skrattar) Jag tycker att jag har haft i min familj en idealfamilj, men sedan kan jag se jättemycket som jag tycker är negativt också. Fast det är ju ändå den familjen jag skulle velat växa upp i och jag är glad att jag har växt upp i den och att jag tillhör den familjen. Men jag kan se vissa brister. Men jag tycker att en idealfamilj är en familj med både bra saker och dåliga saker för annars kan jag tycka att det är nå't skumt (skrattar). Sedan kan jag tycka att min familj som jag har nu med Emil, Petter och Jonas för mig är en idealfamilj. Också med brister säkert som finns, men för mig är det så här jag vill ha min familj. Och jag skulle inte vilja ha min familj på något annat sätt. För mig är det idealfamiljen.

En annan kontaktmamma resonerar om sin familj utifrån sin relation till maken:

Nej det vet jag inte. Jag tycker att vi är en bra familj på så sätt att vi har alltid varit ärliga. Varken Tomas eller jag har några hemligheter eller så att vi måste dölja saker för varandra. En del kan ju – fruarna går och handlar en massa och så gömmer dom undan det. Det behöver inte vara stora grejer. Men så har vi haft väldigt öppet. Och i våran kompiskrets så är det nog väldigt tydligt att vi har ett sådant förhållande. Likaså bland jobbarkompisarna kan dom ibland skratta åt att Tomas och jag har det så öppet. Vi kan prata om allting. Men däremot är det kanske inte jämställt om man tänker på hur det ska vara i det moderna samhället. Utan det är jag som är hemma och sköter markservice och ungarna och Tomas är ute och jobbar. Är ungarna sjuka så är det alltid jag som är hemma. Tomas går alltid till jobbet. Det kan väl folk tycka är negativt. Som kan vara jämställt i andra familjer. Men vi har ju valt det så. Det är ju som vi vill ha det. Men jag kan inte säga någon familj som har alla bitarna, som är helt perfekt.

Kontaktmamman menar att makarnas inbördes relation utgör grunden för att hon är så nöjd med sin familj, detta trots att det inte är jämställt i relation till vad makarna gör i hemmet. Men hon framhåller att det är något de har *valt* och det är alltså inte ett tvång för henne. Denna bild stämmer med den Bäck-Wiklund & Bergsten (1997) kom fram till i sin forskning, dvs. att även om föräldrar i praktiken utför sina sysslor enligt traditionella könsrollsmönster, så framhåller de en skillnad i att det är något som har förhandlats fram; det är ett fritt val som makarna gjort.

Ett par föräldrar som också ser sig själva som idealfamilj resonerar först om sina kompisar som sätter barnen i första hand och fortsätter sedan:

(Mikael): Ja och så har vi Cosby. Det är tillgjort och plastigt men det är ändå något.

(Ina): Cosby är ändå den go'a pappan som skämtar med sina barn, men ändå uppfostrar dom ordentligt. Ja och så vi själva.

(Mikael): Ja men det har vi ju sagt. Vi har suttit en och en halv timme snart och sagt att vi har det bra (skrattar).

(Ina): Ja för tittar man på många andra kompisar så tycker man att den ena föräldern är alldeles för slapp eller den andre för sträng. En familj tycker vi är väldigt stränga mot sina barn. Så det går till överdrift. När det gäller våra bästa vänner är mamman väldigt slapp och vi säger det till henne. Där är det barnen som bestämmer. Vi tycker att vi som föräldrar väger ganska jämnt och vi tror att barnen tycker om oss också.

Annars tycker ni att det är ni själva tillsammans med dom kompisarna som är ganska lika er?

(Ina): Ja.

(Mikael): Jag tror att dom flesta tycker så – tycker om sig själva först och främst. Det man gör tycker man är väldigt rätt. Det tycker säkert vem som helst att vi gör rätt och de gör fel.

(Ina talar först om ett annat par de brukar resa med och fortsätter):... där får vi oftast beröm för att vi ställer upp för andra barn som vi gör. Det känns roligt att dom tycker vi är duktiga.

Flera av de familjer som anser att den egna familjen är en idealfamilj, menar också att andra familjer de har i umgängeskretsen är lika dem och också är närmast ideala familjer. Bilden av den egna familjen som ideal innehåller en stor förnöjsamhet. Vi kan se hur pappan ovan tror att ”de flesta nog tycker om sig själva först och främst”, kanske som en förklaring till deras val. Frågan är om han har rätt. Ingen av klientfamiljerna talade om sin egen familj som en idealfamilj och i nästa kapitel ska vi se vad socialsekreterarna säger om sina familjer.

Ytterligare familjer pekar ut reella familjer i bekantskapskretsen. Genomgående teman för bilden av den ideala familjen är sammanhållning, respekt mellan både vuxna och barn, att man gör mycket tillsammans, har roligt och att föräldrarna är engagerade i sina barn. Tecken på detta är t.ex. att barn i övre tonåren gärna väljer att stanna hemma på middag för att umgås och prata med familjens vuxna gäster innan de drar ut med kompisar, eller att ”alla talar så varmt om varandra” eller så bara ”ser man att alla är harmoniska”. Det är ofta de i familjen inbördes relationerna som framhävs och hur dessa fortplantas till omgivningen.

De flesta menar dock att ingen är helt perfekt och i ett par förslag menar föräldrarna, som kontaktpappan i andra citatet ovan, att ”man får plocka ihop lite här och där”. I två fall har man fått omvärdera familjer med avseende på om det är viktigt med gränser eller ej. Det handlar om ideala familjer där våra kontaktföräldrar först har tyckt att det har verkat ”för löst”, men där barnen

har blivit mycket självständiga och gjort bra egna yrkesval, något som dessa kontaktföräldrar uppskattar. Öppna, relaterande, självständiga och frimodiga barn är ett tecken på att familjerna är nära idealet, menar många av våra kontaktfamiljer.

På frågan om vad en *normal familj* är, finns på samma sätt som hos våra klientfamiljer ett ifrågasättande av själva begreppet normal hos några av kontaktfamiljerna. Men för det mesta hänför kontaktföräldrarna en normal familj till kärnfamiljen och menar utifrån detta att det *inte* finns normala familjer idag. Ett exempel är en kontaktpappa som säger att ”normal familj är några som är gifta i femton år och så skiljer dom sig”. Ur den synvinkeln är de själva som fortfarande är gifta ”inte ett dugg normala”.

Det är flera av våra kontaktfamiljer som menar att *den skilda familjen* är den normala familjen i betydelsen den vanligaste familjen och i sju familjer tar föräldrarna upp skilsmässor som företeelse som något negativt. Man känner familjer i sin omgivning som många gånger oväntat har skilt sig. De som är negativa funderar över om inte de som skiljer sig gör det för lätt och även om det är normalt med skilda familjer vill man inte ha det så:

Vad är en normal familj för er?

(Bengt): Ja det är ju en skild familj (skrattar). Det vanligaste, om det är normalt, så är det ju så. Men det är ingen idealisk familj om det var det du la i det.

(Karin): En hel familj är idealisk.

Det här att mamma, pappa och barn är kvar i familjen?

(Karin): Ja det är att dom är ihop bra. Inte att dom är ihop för att dom ska vara en familj. För det vet jag inte riktigt om det kan vara så bra alltid.

(Bengt): Men det är lite att det är för lätt, eller samhället ger för lite till dom som försöker hålla ihop. (...) Nu gifter man sig inte lika lätt som man historiskt har gjort. Förr så gifte man sig så fort hon blev på smällen och det blir hon ju inte i 18-årsåldern längre. Det borde ju vara mycket mindre skilsmässor. Man är ju vuxen nu. Sedan har vi ju märkt att kvinnan klarar av att försörja sig själv. Det är ju en av sakerna.

Att föräldrar som skiljer sig sätter sig själva före barnen är ingen ovanlig uppfattning, även om kvinnan ovan poängterar att sammanhållningen i en familj måste vara ”bra”, att man inte ska hålla ihop bara för att vara en familj.

Det finns en stor spännvid i uppfattningarna om andra familjer än kärnfamiljen hos våra kontaktfamiljer. T.ex. menar en kvinna att hon får ångest när hon tänker på att homosexuella par ska få adoptera barn och säger: ”Vart är den här världen på väg?”. En annan kvinna som också tar upp homosexuellas önskan att ha barn säger att ”jag tycker att det är normalt för dem om de vill ha det”.

Det är dock kärnfamiljens vara eller inte vara som man mest diskuterar. Det finns över lag en bild av att kärnfamiljen är i minoritet i samhället. I en familj, där mannen har ett barn från tidigare äktenskap, framhåller kvinnan att det inte är något negativt att ha ett barn tidigare, tvärtom, och hon tillägger att kärnfamiljen inte är så vanlig. Ett annat par i en ombildad familj med sär barn resonerar:

Vad är en normal familj för er?

(Annica): Från början var en normal familj för mig en där det var mamma, pappa och barn som bodde ihop. Men nuförtiden ser jag det inte så för att de flesta familjer är faktiskt splittrade. Så jag vet inte om det finns en normal familj längre. Det är nog mer vad man gör det till själv och vad man trivs med.

(Ronny): Ja det tror jag. Bilder har man av hur man vill att det ska se ut, men verkligheten är ju annorlunda.

Hur ser det ut, det man vill?

(Ronny): Mycket är väl att man har en mamma och en pappa och den här värmen och tryggheten och kanske att mamma är hemma. Att inte bägge arbetar utan man har en ekonomi så att det räcker att en jobbar eller en hel och en halvtid. Det behöver inte vara mamma, men att det finns den här närheten till bägge föräldrarna. Inte det här stressade och uppgjagade som det är idag.

En annan familj diskuterar relaterat till sin egen umgängeskrets och kommer fram till att de anser att de själva är normala, även om de tar upp att det kan finnas andra typer av familjer:

Vad är en normal familj för er?

(Eva-Britt): Det är mamma, pappa, barn.

(Jonas): Som går till jobbet var dag båda.

(Eva-Britt): Ja det är det ju.

(Jonas): Men nu har vi kommit utanför den sfären där man är arbetslös.

(Eva-Britt): Men det kan man ju komma i.

(Jonas): Ja men vi har ingen i bekantskapskretsen.

(Eva-Britt): Men normal familj – så skulle vi inte ha sagt heller om man ska dra det så. Det är ju en mamma och pappa och barn. Men det är klart att det är normala familjer dom andra också. Men dom som vi känner...

(Jonas):...är normala familjer (skrattar båda). Vi kan skicka kort på dom.

Precis som mannen i citatet ovan svarar ytterligare någon att en normal familj är en familj med två som förvärvsarbetar, fast med tillägget att de också ”tyvärr har för lite tid”. Ett par familjer anser att de själva är normala i betydelsen att de ”inte har något som sticker ut”, respektive att det ”fungerar med skola, kompisar och vänner, att man kan umgås med andra.” Två

familjer avstår från att svara på frågan; en kontaktpappa säger att han anser att ”normal är ett svårt ord” och vet inte.

I svaren finns en växling mellan hur man menar att det ser ut och hur man skulle vilja att det var. Genom bilder man inorporerat utifrån har många av våra kontaktfamiljer dragit slutsatsen att kärnfamiljen är i upplösning och att den skilda familjen i någon slags statistisk bemärkelse är den normala familjen idag. Samtidigt är man mycket kritiskt till detta, en del t.o.m. moraliskt upprörda. Även om många tycker att andra familjeformer än kärnfamiljen är acceptabla så är det tydligt att en familj som består av mamma, pappa och barn och där man håller ihop och gör saker tillsammans utgör familjeidealet för våra kontaktfamiljer. Detta är den måttstock utifrån vilken man gör sina jämförelser.

Våra kontaktfamiljer har dock en betydligt överdriven bild av antalet skilda familjer om man jämför med offentlig statistik om barnfamiljerna i Sverige. För de kontaktfamiljer där man fortfarande lever ihop efter många års äktenskap, kan en sådan bild av familjeupplösningen i landets barnfamiljer förstärka bilden av den egna familjen som en familj med speciella kvaliteter där man kämpar på och sätter barnen främst. Man utgör en liten bastion i ett negativt samhällsförlopp. I verkligheten bor 73% av barnen som är 0–17 år med båda sina biologiska föräldrar och 63% av 17-åringarna (SCB 2003:1.2). Det är dock ingen tvekan om att familjeförändringarna i samhället berör våra kontaktfamiljer. Kanske innebär också kontakten med kontaktbarnens familjer att frågorna runt familj ytterligare aktualiseras.

Våra kontaktfamiljer är mycket nöjda med *den familj de lever i*, vilket ju redan framgått i flera av svaren relaterade till frågan om idealfamilj. Flera anser att inget behöver förändras och att inget saknas. De som önskar förändringar talar i något fall om bättre ekonomi eller om ett vuxet barn som de hoppas ska gifta sig. En pappa som har sina barn på långt avstånd önskar att barnen kunde bo närmare. En mamma är besviken på sin före detta man som inte tar sin del i barnen, men hon är mycket nöjd med den nuvarande mannen som träder in i stället. Förändringar sker hela tiden men familjerna menar i övrigt att det är inget särskilt de önskar ska förändras. Någon poängterar att livet inte bara innehållit bekymmersfria år men som det är nu har de det gott. På frågan om något saknas är det två familjer som menar att de kanske borde hålla bättre ordning, då de inte är mycket för att städa, men samtidigt är detta inget de prioriterar. I den kontaktfamilj där paret inte har egna barn tvekar makarna att kalla sig familj:

Hur ser ni på er familj?

(Stina): Vi har inga barn.

(Bengt): Nej.

Tycker ni att ni är en familj?

(Bengt): Ja, hade det vart barn. Det känns som att...

(Stina): ...det känns lite konstigt att säga att vi är en familj. Det hör nog till barnen. Vår familj är mer inräknat våra föräldrar, då kan man tala om familj.

Var det lättare att se Anna och Petter(kontaktbarnet och hans mamma) när de levde ensamma som mer familj, fast dom är ju också bara två?

(Bengt): Ja men det är mer familj.

Så det är barn med?

(Stina): Ja eller fler generationer.

(Bengt): Ja.

En familj innefattar fler generationer är en definition som dessa kontaktföräldrar kommer fram till och de är därför beredda att kalla kontaktbarnet och hans mamma för en familj.

När kontaktföräldrarna jämför sin familj idag med sina egna uppväxtfamiljer är det inte mindre än tio av föräldrarna som sätter ett speciellt värde på den gemenskap och sammanhållning som har funnits i ursprungsfamiljen. Den internaliserade familjebild som träder fram är bilden av en familj där man har roligt och gör mycket tillsammans, gärna tillsammans med andra släktingar. I ursprungsfamiljerna umgicks man mycket med slakten och man hade också mycket gäster.

Flertalet talar också om en trygghet som fanns, men tre föräldrar menar att denna trygghet också hade en baksida: En kvinna menar att hon levde som i "ett rosa skimmer" och anser att föräldrarna aldrig har kunnat tala om "svåra saker". Det kan de inte i dag heller. En kontaktpappa menar att omsorgen och tryggheten innebar en mycket liten värld, något som han har försökt att bryta genom att resa mycket med sin familj idag, liksom att den egna familjen har öppnat sig och tagit emot andras barn. Ytterligare en kontaktmamma anser att den egna modern varit för rädd och omhuldande och hon är nog med att själv respektera sina barns val och inte bli för mycket hönsamma, även om det kan vara svårt ibland.

Fyra av våra föräldrar har haft en förälder som de anser drack för mycket, i samtliga fall fäder. En kvinna av dessa har varit orolig för att det egna vuxna barnet skulle få alkoholproblem då det funnits både i hennes släkt och hos barnets pappa, men så har det inte blivit och trots att de egna föräldrarna skildes fanns det innan skilsmässan mycket gemenskap och man hade roligt i familjen även om pappan "festade". En man menar att det fanns gemenskap

med modern och brodern – de spelade t.ex. ofta spel tillsammans – men pappan var mycket ute och både spelade på hästar och drack. Detta var tungt för mamman och särskilt tråkigt var att det saknades gemenskap mellan föräldrarna, något som denna man sätter stort värde på att han har idag i sin familj.

Ett par andra föräldrar berättar att det var ganska fattigt och knappt i ursprungsfamiljen, men också här hade man hade en stor gemenskap och föräldrarna var engagerade i barnen, framför allt i deras intresse för idrott. En man talar om att det var ekonomiskt knappt, men menar att det inte har lett till att han fått ett habegär och han anser fortfarande att andra värden som t.ex. gemenskap är viktigare än prylar.

Tre av våra föräldrar tycker att det har varit tråkigt att de egna föräldrarna har skilt sig. Ett par kvinnor anser att de egna föräldrarna har varit för konflikträdda. Man redde inte ut saker i familjen. Intressant är här att dessa kvinnor menar att de lever med män som har lärt dem att prata ut och reda upp saker och ting i stället för att gå och tiga. I inte mindre än tre familjer finns bilden att män har ett större behov av att prata ut om saker än kvinnor har. Några föräldrar pekar på att de egna föräldrarna var gammaldags och hade för hårda regler och i ett par fall har de också agats som barn vilket de tar stort avstånd från.

Annars har våra kontaktföräldrar upplevt trygghet i sin barndom och i de färre fall trygghet inte getts fullt ut i den egna familjen har det *alltid* funnits någon annan i nätverket för barnen att vända sig till eller se upp till: en ”farmors sätt att alltid tro på barnen”, mormor och morfar som alltid fanns där, faster och farbror som föräldern bodde hos som barn, manliga grannar som blivit manliga förebilder. Dessutom har inte minst öppenheten i den egna familjen värdesatts, där både släkt, vänner och egna kamrater var välkomna och detta skapade en trygghet. Några påpekar att även om de idag har kontakter med sina egna släktingar så fanns det ännu större självklarhet i att man reste till och umgicks med en bredare krets av släktingar i den egna barndomen. Släktingar man träffade sträckte sig på den tiden längre ut i släktleden.

Generellt anser våra föräldrar i kontaktfamiljerna att de i stort lyckats bryta med de mönster som de funnit negativa i sina ursprungsfamiljer och att de har lyckats föra vidare det som har varit positivt. Att ha en familjegemenskap där man *gör mycket tillsammans* i familjen är ett värde som de flesta omsluter och som många menar att de har med sig från ursprungsfamiljen. Ett par får ge ord åt hur detta kan gestaltas:

Vad behöver barn?

(Carina): Det är just vuxna närvarande, att man gör saker tillsammans. Igår satt vi och klippte smällkarameller.

(Birger): Jag flätade en korg.

(Carina): Ja oj, vad svårt det var.

(Birger): Sista timmen sa de åt mig att sluta med det men jag ville få ihop det. Då kan man känna det att då var det inte bara datan och TV-spelet. Så mycket uppmärksamhet som de la på det, det slog ut datan och allt. Det var jättekul. Det var ju ändå bara silkespapper för nio kronor bunt och en sax och toarullar.

(Carina): Det är väldigt lätt att köpa dyra dataspel och så har man löst problemet och så kan man sitta där tills dom ska gå och lägga sig.

(Birger): Dom gör det också men man måste konkurrera.

(Carina): Man behöver inte göra så mycket, baka bullar, pepparkakor.

Det fångar deras intresse?

(Carina): Så oerhört. Dom vill ju vara med.

(Birger): Vi har i ett par år letat efter rostfri plåt. Vi ska bygga en rutschkana, men man kan ju inte bara gå och köpa. Nu lyckades jag få tag i några skyltar som var långa så nu ska vi bygga en rutschkana från träkojan. Det kan man ha i bakhuvudet hela tiden. Då får de vara med och bygga och spika. Sån't tror jag är bra.

(Carina): Det är det jag tror att barn behöver, att man gör saker tillsammans och det behöver inte vara så märkvärdigt egentligen. Men man gör det ju alldeles för lite och det gör vi också.

(Birger): Även vi måste hoppa över och städa och handla.

(Carina): När man sitter ner pratar man. Annars när man hämtar dom och frågar om skolan så har det vart bra. Nu när man sitter så, så kommer det att i skolan idag så sa den det och det. Det får man inte på en fråga och så släpper man det och man kommer hem och det är TV och barnprogram, men här finns det på bordet gratis. Vi begränsar, att tittar dom på TV på morgonen så får dom inte titta på kvällen.

Bilder av föräldraskap

Förutom att barn behöver vuxna närvarande och att man gör saker tillsammans, som vi såg betonas i föregående avsnitt, så menar våra kontaktfamiljer att *tid och tillgänglighet* är viktiga komponenter i föräldraskapet. Liksom i klientfamiljerna betonar föräldrarna i kontaktfamiljerna vikten av att ge kärlek och att barnen skall känna sig önskade och sedda, men kanske än mer betonar de vikten av att föräldrarna är tillgängliga för sina barn. Som förälder skall man *finnas* för sina barn. Detta ger barnen trygghet och skapar förtroende, så att t.ex. barnen kan komma hem med vad än de har gjort och våga berätta detta för föräldrarna för att få hjälp och stöd. Tillgängligheten hindrar dock inte att man sätter gränser; man skall inte göra allt som barnen säger. Frågan om gränser är annars inget som våra kontaktföräldrar betonar

särskilt. En närvarande och engagerad förälder tycks klara av både konflikter, att sätta gränser och att stå för vad som är rätt och fel.

Att finnas för barnen innebär också att ha *tid* för dem. För våra yrkesarbetande kontaktföräldrar kan tiden ibland kännas knapp. Men på samma sätt som våra klientföräldrar så fredar man sitt lite dåliga samvete med att säga: *man gör så gott man kan*. Eller så riktar man en kritik utåt, mot dagens samhälle, som är för materiellt och där arbetslivet ställer för stora krav på föräldrarna. Ett par resonerar på följande sätt om detta:

Vad behöver barn?

(Kjell): Mer kärlek tror jag än de får idag. Det är mycket materiellt. Det är väl en del av att föräldrarna inte orkar. Det är ett väldigt statusjägande: du ska ha dator, du ska ha TV, du ska ha mobiltelefoner och det har ju barnen också. De har allting. De behöver inte kämpa ett dugg. Allt är dukat. Och det tror jag inte är bra. Och så finns det ju barn som inte har nå't istället.

(Malena): Men barn behöver mer tid och mer vuxenkontakter tror jag än de i allmänhet får.

(Kjell): Och det är att föräldern inte hinner. Dom måste ju jobba mycket för att få ihop pengar till allt det här som alla vill ha, så det blir en ond cirkel på något sätt.

(Malena): Se'n är det nog mycket krav på arbetsplatser också att man ska jobba mycket och jobba över och ställa upp. (...)

Ni beskrev förut att ni har funnits till för barnen?

(Kjell): Ja, jag har aldrig puttat bort dem. Visst kan man bli irriterad ibland när man ska göra nå't "nej jag har inte tid nu". Det finns ju i alla föräldrar. Men i stort sett menar jag att vi finns alltid där när dom behöver oss.

(Malena): Det är ju så'nå här saker som man inte funderar på. Man bara är.

En annan kontaktmamma säger så här:

Materiella ting är jag inte så mycket för, utan jag är mer för det här med kärleken, respekten, mer det här med tid, engagemang. Men sedan är det så att det får inte gå till överdrift. Man måste ändå ha ett eget liv och egna vänner och eget jobb. Jag gick ut och jobbade ganska snabbt ändå efter Johannes, men jag tror att det handlar om att mår jag bra så mår Johannes bra. Jag kanske inte är den mamman som går upp i barnen så att det bara finns barnet utan det finns mycket annat, men jag tror på mycket tid och engagemang och äktheten. Materiella ting är inte så jätteviktigt. Det är något de själva kommer på att de vill ha. Naturligtvis att vi gärna ger dom den här tryggheten att kunna gå ut i skogen – att bo i villa.

Det ligger väl lite på det materiella?

Ja det måste jag ju inse att det gör, men också att det är en bra förutsättning kanske.

För några av våra kontaktfamiljer betyder dock att finnas och att vara tillgänglig för barnen något mycket mer precist: att mamma är hemma hos barnen. I de familjer där kvinnan i huvudsak är hemarbetande, inklusive

kontaktmamman som arbetar natt, har man gjort ett medvetet val utifrån vad man anser vara barnens behov. Dels behöver barnen mamma oavkortat och dels vill man själv uppfostra sina barn, inte lämna bort dem till dagis eller dagmammor eller fritids. Om andra skall sköta fostran "blir det ingen ordning" säger en kontaktmamma och menar vidare att det kan man se på barnen: "De är uppkäftiga och det finns ingen respekt för fem öre". Samtliga hemmavarande mammor uttrycker en bristande tilltro till samhällets möjligheter att tillgodose barnens behov av omsorg. De har därför föredragit att själva ta huvudansvaret för detta och därmed också få större kontroll över barnens uppfostran. En mamma menar att ekonomin får hellre bli sämre än att hon arbetar och lämnar ansvaret till andra.

Detta sätt att organisera familjelivet har som regel inneburit att mannen lägger mycket tid på sitt arbete och därmed mindre tid på barnen, vilket en av dessa pappor beklagar. Att leva på en inkomst tycks inte heller vara möjligt fullt ut. I samtliga familjer med hemmavarande mamma har man extra inkomster, t.ex. genom att vara fosterfamilj eller har extraknäck som att dela ut dagstidningar eller annat.

Även i familjer där båda makarna yrkesarbetar är det vanligt att männen arbetar längst tid på dagen. För att få tiden att räcka till för barnen är det som regel kvinnan som minskar sin arbetstid. Ändå är många kritiska till att deras egen pappa (i ursprungsfamiljen) var borta från familjen för mycket. Detta har man velat men inte alltid lyckats att bryta med i sin egen familj.

Att kvinnor och män har lite olika föräldraroller beskrivs av åtta av våra kontaktfamiljer. Männen är de som sätter gränser för barnen, som är mer aktiva med barnen och står för "roliga" aktiviteter som t. ex. fotbollsträning, medan kvinnorna gör det mer vardagliga i och runt hemmet. Samtidigt är det kvinnan som organiserar barnens alla aktiviteter, liksom familjens i övrigt. Samtidigt säger inte mindre än elva familjer att det inte är någon skillnad alls mellan vad en pappa respektive en mamma skall och kan göra. I fem familjer menar man att man delar lika på arbetsuppgifterna och allt som rör barnen.

Stöd i föräldraskapet hämtar tio av våra kontaktfamiljer i första hand från varandra även om flera också söker stöd både från föräldrar och vänner. Denna betoning av det ömsesidiga stödet, att man har varandra och att man delar på föräldraansvaret är något som återkommer gång på gång i intervjuerna. Till skillnad från våra klientfamiljer har kontaktfamiljsföräldrarna någon att prata med på kvällarna, när barnen somnat. En mamma säger: "Det viktigaste är att få de där minuterna på kvällen så man kan prata och diskutera. Om dom har uppfört sig jätte-illa mot

mig på dagen. Man behöver ju få det där vuxensamtalet utan att barnen är med”.

Att *parrelationen* i sig är viktig är alla överens om. Den är själva motorn i familjens liv. Hur parrelationen fungerar avspeglar sig i föräldraskapet. Barnen märker direkt om något inte är bra. Paren lägger dock lite olika betoning på hur parrelationen skall skötas för att leva vidare och fungera i familjen. För en del är det nödvändigt att etablera paret utan barn. Att ha *egen tid* tillsammans utan barn är det inte mindre än tio familjer som betonar vikten av. Utan barnfri tid kommer skilsmässan som ”ett brev på posten”, menar ett par. Paren far på miniresor, ibland längre resor men uppskattar också kortare ensamma stunder utan barn. I sju familjer är man dock inte särskilt ofta utan barnen utan väljer i första hand att göra saker tillsammans med dessa. Att hela familjen är tillsammans när barnen är lediga är viktigt. Det gemensamma föräldraskapet står här i centrum.

Jämförelser klientfamilj – kontaktfamilj

Den bild av den egna familjen, som våra kontaktfamiljer givit ovan, liksom deras familje- och föräldraideal står i många avseenden i bjärt kontrast till motsvarande bilder och beskrivningar hos klientfamiljerna. En reflektion som man givetvis kan göra är att det är en ”lyckobild” som kontaktfamiljerna presenterar – och detta gör de för att visa hur lämpliga de är för det uppdrag som de åtagit sig. Vår uppfattning är dock inte att bilden är tillrättalagd. I intervjuerna har kontaktfamiljerna alltid kunnat konkretisera och beskriva ”verklighetsunderlaget” för sina uppfattningar. I intervjusituationen har också kunnat noteras, t.ex. när båda makarna deltagit, att de inte bara *talat* om att de har roligt tillsammans eller att de kan diskutera med varandra på ett bra sätt – de har också *haft* roligt under intervjun, skämtat, gått emot varandra och ifrågasatt varandras uppfattningar. Också i de intervjuer som gjorts med endast den ena parten har lusten att berätta och glädjen över den andra parten inte gått att ta miste på. Som vi ser det har vi intervjuat erfarna personer som har haft förutsättningar att skapa strategier för att uppnå något de anser vara nära ideala situationer.

Det är framför allt i tre avseenden som vi ser stora skillnader mellan klientfamiljerna och kontaktfamiljerna. Det första gäller ekonomin. Medan ekonomin oftast beskrivs som ”katastrofal” av klientfamiljerna, så beskrivs den som ”hyfsad” av kontaktfamiljerna. Resursknappheten hos

klientfamiljerna innebär en rad begränsningar, inte minst i relation till barnen. Kostnadskrävande fritidsaktiviteter, semesterresor, större bostad m.m. är sådant man måste avstå från. Allt detta har våra kontaktfamiljer råd med.

Den andra stora skillnaden gäller det sociala nätverket. Medan våra kontaktfamiljer visar upp ett rikt och varierat nätverk av släkt, vänner och grannar ser vi glesa och försvagade nätverk hos våra klientfamiljer. Möjligheterna att kunna söka och få stöd i omgivningen är alltså helt olika.

Den tredje mycket tydliga skillnaden är det faktum att i våra klientfamiljer är modern (i ett fall fadern) ensam om föräldransvaret, medan makarna i kontaktfamiljen delar detta ansvar. Våra ensamma föräldrar uttrycker en stark önskan om att få dela föräldransvaret med någon annan. Våra kontaktföräldrar säger att det bästa stödet får de av varandra.

Men givetvis finns det också likheter mellan klientfamiljer och kontaktfamiljer, t.ex. i synen på föräldraskapet, uppfostran eller i andra avseenden. Vi bad våra familjer att själva peka på likheter och skillnader dem emellan. Likaså bad vi socialsekreterarna jämföra klientfamilj och kontaktfamilj: vilka likheter och vilka skillnader såg de?

Klientfamiljerna pekar inte helt oväntat i första hand på skillnaden vad gäller de ekonomiska förutsättningarna samt att man i kontaktfamiljen är två vuxna som samarbetar om barnen. Det sistnämnda är kontaktfamiljerna också medvetna om. Ett exempel:

(Klientmamman): Likheter är väl att vi har samma tanke på vad vi gör och hur vi spenderar ledig tid. Sedan olikheter är väl att de är två och kan hjälpas åt. De har själva mycket avlastning vid sidan om som de också ser som väldigt viktigt. De vet hur viktigt det är att ha tid själva ihop också. Sedan är det väl ekonomiskt att de har en god trygg ekonomisk grund. De är fast anställda bägge två och har en framförhållning i det och trygghet. Vilket jag inte har utan jag lever mer period för period.

(Kontaktfamiljen): Skillnaden är ju den frånvarande pappan naturligtvis. Det är ju jättestor skillnad. Sedan tror jag skillnaden är ju att vi har ju varandra i och med att vi är två så orkar vi stå upp mycket mer. Vi orkar vara föräldrar mer än Anna. Det kan jag mycket väl förstå. För om jag har varit själv med barnen en dag och de har röjt så är jag ju heltrött och då är det skönt när Robert kommer hem så jag får göra nånting annat så tar han över. Jag hade ju aldrig orkat vara mamma själv. Då hade jag aldrig haft den orken. (...) Sedan vi har ju annan möjlighet också att inte bara vara mamma då - om man är två - att man inte blir den här symbiosen på samma sätt. (...) Sedan är det rent praktiska likheter - att vi gör mer sådana fäniga saker att vi tycker om att vara ute, gör mycket saker. Anna är ju väldigt duktig på att göra saker med Olle. Åka och bada eller åka båt. På somrarna gör de mycket. Vi pratar mycket också, för det gör vi med våra barn och det gör Anna och Olle också.

I jämförelsen ovan finns stora likheter, inte bara i vad man tar upp som likhet och skillnad, utan man upplever sig också ha en del lika värderingar och vara intresserad av samma sysselsättningar.

Skillnaden i ekonomiskt hänseende nämns inte alls i samma utsträckning av kontaktfamiljerna. Endast ett par familjer trycker på denna skillnad. Visst känner man ofta till att föräldern kan ha knappa ekonomiska resurser, men det är påfallande få som tar upp detta i sin jämförelse. Däremot betonar kontaktfamiljerna skillnader vad gäller familjesituationen och det sociala nätverket. Flera kontaktfamiljer beskriver sig som privilegierade för att de har varandra och sina släktingar och vänner.

Vi har kunnat se att i de fall, där både klientfamilj och kontaktfamilj framhåller skillnader relaterat till parrelation och övrigt nätverk som de viktigaste skillnaderna, så finns också beskrivningar av likheter från bägge parter. Även om kontaktfamiljen uppfattar att föräldern i sin situation befinner sig i "ett jätteunderläge", som en kontaktfamilj uttrycker det, och föräldern själv kan uppleva det samma, så finns en slags *respektfull jämlikhet* dem emellan, trots den komplementära relationen och de resursmässiga skillnaderna. Som vi senare skall se (kapitel 6) är båda parterna i dessa "ärenden" ofta mycket nöjda med insatsen och också överens om vad den skall innehålla.

Men det finns fall där det råder stor diskrepans mellan vad parterna tar upp som skillnader och som likheter. Medan föräldrarna på samma sätt som ovan tar upp skillnader i ekonomiska förutsättningar, familjesituation och nätverk och pekar på vissa likheter i värderingar kring uppfostran och regler, så talar kontaktfamiljerna i dessa fall enbart om barnets hemmiljö eller föräldrarnas föräldraförmåga, och då ser man stora olikheter. Några likheter ser man överhuvudtaget inte. Inte sällan uppfattar dessa kontaktfamiljer dessa skillnader som en värderingsfråga. En kontaktfamilj talar om att "det är två olika världar", vilket också understryks av socialsekreteraren i ärendet, som säger att barnet "får titta in i en annan värld". Här präglas relationen mellan de båda familjerna enbart av *ojämlikhet*, och inte helt oväntat finns ett större missnöje med själva insatsen från båda håll. Vi återkommer till detta i kapitel 6.

När socialsekreterarna beskriver skillnader och likheter är det framför allt skillnader i ekonomi och nätverk som de tar upp. Men de skiljer sig från de övriga två parterna genom att betona att kontaktfamiljen kan ge "en manlig förebild", i stället för att som klientfamilj och kontaktfamilj tala om att i kontaktfamiljen finns "två föräldrar som samarbetar". Våra socialsekreterare

har också ett favoritord när de beskriver vad kontaktfamiljen kan ge som inte klientfamiljen kan ge, nämligen ”stabilitet”. Kontaktfamiljen uppfattas i sig som stabil. Ordet stabil sammankopplas varierande med ett stabilt äktenskap, med att kontaktföräldrarna är lugna och stabila människor och med att de har en stabil situation, liksom att de ibland har en lång och stabil relation till kontaktbarnet.

Skäl till att bli kontaktfamilj

Att vara kontaktfamilj innebär ett långsiktigt åtagande. Även om kontaktbarnen bara vistas vissa veckoslut i månaden hos kontaktfamiljerna så innebär uppdraget att man binder upp sig för ett ovisst antal år, ofta många år (mer om detta i kapitel 6). Vad är det som gör att man åtar sig ett sådant uppdrag? Man kan ju tycka att de kontaktföräldrar, vars egna barn är utflyttade, nu borde unna sig en tid utan småbarn, kanske i väntan på barnbarnen. I stället väljer de att ta sig an andras barn. Och de föräldrar som själva har två, tre eller flera barn, har inte de nog med sitt?

I kontaktföräldrarnas svar på frågan om skälen till att bli kontaktfamilj kan vi se såväl mer altruistiska som mer egoistiska motiv. Bakom beslutet att bli kontaktfamilj ligger hos de flesta av våra kontaktfamiljer en önskan om att få göra *en samhällsinsats*. Flera har genom sitt arbete inom den offentliga sektorn stött på barn som har det svårt och föräldrar som inte orkar med sitt föräldraskap. Att hjälpa till och ge dessa barn ”en chans” har varit en bevekelsegrund. Ett socialt engagemang och att man tycker om och tycker det är roligt med barn har spelat stor roll. Att man därtill har ”tid, ork och plats” har varit viktigt. Antingen har man fått detta utrymme när de egna barnen börjat flytta hemifrån eller så har man under en period då man haft endast ett eget barn sett en vinst i att detta ensam barn fått en jämnårig lekkamrat eller ”syskon” som någon uttrycker det.

Ibland har tanken att bli kontaktfamilj väckts då man haft bekanta eller grannar som är kontaktfamilj och genom dem sett hur det fungerar. Ibland handlar det om en mycket gammal önskan om att bli fosterhem (familjehem) eller på annat sätt öppna sitt hem för barn som har det svårt. I några av dessa fall finns en erfarenhet från makarnas ursprungsfamilj, som man vill föra vidare. Man har t.ex. själv vuxit upp med fostersyskon eller i ett hem som alltid stått öppet för personer som behövt stöd och hjälp. Några röster:

Vi hade några grannar som var kontaktfamilj. De hade en jättesöt liten flicka. Dom tyckte det var väldigt käckt och trivsamt. Så vi sa att vi kanske, för vi hade ju egentligen pratat innan om att vi kände att vi skulle göra någonting för någon annan.

Det fanns tid och engagemang för andra. Men det var för också för Eriks skull. För han var ensambarn då.

Mitt sociala engagemang och min uppfostran. Jag har fått allt, en underbar uppväxt. Och jag hade ork. Vi har både ork och ekonomi, så varför skulle vi inte dela med oss. Det är ingen uppoffring, utan jag älskar ju barn naturligtvis.

Vi ville göra en insats men så långt som till att ta ett fosterbarn ville vi inte då. Har alltid varit intresserad av barn och sociala frågor och hur barn har det.

Man har alltid haft mycket människor i huset. Det har blivit så att det är kul med människor. Jag är uppvuxen med att min familj alltid tog emot människor av olika slag. Att bli fosterfamilj det har väl alltid funnits.

Jag hade tänkt på det länge. Jag ser i mitt jobb barn som inte har det gott eller föräldrar som inte orkar. Så har jag tänkt att man kunde hjälpa till. Sedan har vi vänner som varit sådan familj, alla år.

Vi tyckte att vi hade en så stabil familjesituation så att vi ville bjuda på det. Vi pratade om det och alla tyckte det var spännande att man kan göra en samhällsinsats också. Det var lite blandade orsaker.

De redovisade skälen uppvisar stora likheter med de motiv som fosterföräldrar brukar uppge. Höjer (2001) finner i sin studie att fosterföräldrar tycker om att leva med barn, barn är en viktig del av deras *livsplan*. De har ett socialt intresse, vill engagera sig i andra människor och de vill göra en insats (s. 99). Höjers resultat stämmer väl överens med tidigare forskningsresultat. Triseliotis m.fl. (2000) t.ex. menar att även om beslutet att bli fosterförälder grundar sig på flera faktorer så är ändå fyra faktorer de mest frekventa: 1) att ha någonting gott att erbjuda (ett gott familjeliv, ett gott hem etc.), 2) att tycka om att ta hand om barn, 3) en medvetenhet om de behov som finns och en önskan om att göra något som blir till nytta för samhället samt 4) det passar in i den aktuella familjesituationen.

I Höjers studie hade några valt fosterföräldraskapet som ett alternativ till yrkesarbete. Åtminstone ett sådant övervägande finns också i vår studie. En kontaktmamma säger:

När jag började fundera över om jag skulle gå ut och jobba.... Ja, då kände jag att det jag kan bäst är barn. Och jag tycker mest om barn också... Många barn mår så fruktansvärt dåligt. Så då tänkte jag att jag kunde bli avlastningsförälder, så att man jobbar med det man tycker om plus att man då gör en insats.

I två av våra fall riktar sig kontaktfamiljinsatsen till en speciell familj, i det ena fallet släktingar och i det andra en familj man kände sedan tidigare. I det senare fallet säger kontaktmamman att hon inte tror att de åtagit sig ett sådant här uppdrag, om de inte känt familjen ifråga innan.

Från fosterbarnsforskningen vet vi att fosterföräldraskapet i många fall initialt är kvinnans eget projekt. Det är oftast kvinnan som tagit kontakt med socialtjänsten för att skaffa information, och det är kvinnan som initierar diskussionerna i hemmet kring beslutet om att bli fosterfamilj (Höjer op.cit s. 85). I vår studie kommer vi fram till samma resultat. I elva av intervjuerna framgår det klart är det är kvinnan som tagit initiativet. I sju fall säger man att det var bådas initiativ. I inget fall tycks mannen ha varit initiativtagare. Själva beslutet att anmäla sitt intresse har dock alltid fattats i samförstånd, och inte sällan har de egna barnen varit med i diskussionen. Att hela familjen stöttat ”projektet” anser flera viktigt, inte minst med tanke på att de egna barnen blir så påtagligt involverade. Några säger så här:

Ifall jag ville hålla på med så ’nt så kunde jag få det. Men Hans är ju med på det också (säger en kontaktmamma).

Vi var överens och tjejerna tyckte också det skulle bli roligt.

Vi satte oss ner och diskuterade detta och jag tycker nu att det är jättekul (säger en kontaktpappa).

Vi pratade om det ganska noga innan. Och även med barnen.

Initiativet var hennes, men resonemanget som föregick beslutet försiggick i samförstånd (säger en kontaktpappa).

Det var min fru och jag som drev frågan, men det var ju nödvändigt att barnen var med, annars hade det inte funkat, och det var dom. Alla tyckte det var spännande.

I ett par fall fanns sedan tidigare, genom att man varit familjehem, en kontakt med socialtjänsten. I åtta fall har familjen svarat på en annons och i sex fall har man själva tagit kontakt med socialtjänsten. Det bemötande man då fick har våra kontaktfamiljer överlag bara positiva omdömen om. Den allmänna information man fick om insatsen är man nöjd med. Som vi senare skall se är man inte lika nöjd med den information man fick i samband med själva det konkreta uppdraget. Vad detta inneburit och vad det givit våra kontaktfamiljer utifrån deras sociala engagemang och önskan om att få göra en insats – vad de fått tillbaka – återkommer vi till i kapitel 6.

5

Socialekreterarna

Ålder, utbildning och arbetssituation

I vår studie ingår nio socialekreterare; fyra från Majorna, tre från Kungälv och två från Härryda. Samtliga är kvinnor. De är i åldrarna 34 – 54 år med en jämn spridning av åldrarna inom detta intervall. Två socialekreterare är vid intervjutillfället ensamstående och övriga sju är gifta eller sambor. Alla utom en (gift) socialekreterare har ett eller flera barn. Barnen varierar i åldrar från förskolebarn till skolbarn och/eller vuxna barn (en har även barnbarn).

Samtliga är socionomer med i merparten fall examen från 1980-talet. Endast en av de intervjuade har en socionomexamen som inte är äldre än fem år. En socialekreterare har också en filosofie magisterexamen i socialt arbete och en har en lärarexamen innan socionomexamen.

Sex av socialekreterarna har arbetat i över 15 år inom socionomyrket, tre mer än tio år och en ca fem år. För samtliga har yrkesverksamheten efter socionomexamen i huvudsak varit förlagd till socialtjänsten. Arbetet inom socialtjänsten har under årens lopp mest handlat om arbete med utsatta barn och familjer. Merparten har lång erfarenhet av sådant arbete. Några har också erfarenhet av arbete med ekonomiskt bistånd och arbete med missbrukare. En socialekreterare har arbetat inom invandrarverket, en på behandlingshem för barnfamiljer och en, som har lärarutbildning, var verksam som lärare i sju år men har nu återvänt till socialtjänsten.

Vid undersökningens genomförande arbetar alla vid någon form av familjeenhet eller barn- och familjegrupp inom de berörda socialkontoren. Några arbetar enbart med frivilliga biståndsinsatser till familjer med barn upp till tolv år och genomför inga utredningar om dessa kan leda till rättsliga ingripanden vid domstol. Sådana utredningar görs vid en särskild utredningsenhet, liksom att denna enhet tar hand om nya utredningar. Utredningar utan rättsliga ingripanden i pågående ärenden görs dock av socialekreteraren själv, liksom uppföljning av pågående insatser. Andra gör utredningar om insatser som både är och inte är frivilliga och följer upp dessa insatser. Vid två av socialkontoren organiserade man om arbetet mot slutet av

vår kontakt; på det socialkontor där utredningsgrupp hade funnits togs den bort och på det socialkontor där utredningsgrupp inte hade funnits infördes en sådan organisering av arbetet.

De dominerande arbetsuppgifterna för samtliga under tiden för vår kontakt tycks vara att följa upp biståndsinsatser samt att ha egna stödkontakter med barnfamiljer, även om utredningsuppgifter uppges ha en tendens att ta en stor del av arbetstiden. Arbete relaterat till kontaktfamiljsinsatsen uppges ta lite tid jämfört med andra arbetsuppgifter.

Vad gäller just insatsen kontaktfamilj så har samtliga erfarenhet av denna insats i stort sett från det de började sitt första arbete inom socialtjänsten. Några nämner att i början av 1980-talet benämnde man insatsen ”stödfamilj” men ersatte senare denna benämning med ”kontaktfamilj”. En av socialsekreterarna har dessutom erfarenhet av att själv ha varit kontaktfamilj under tio års tid.

Drygt hälften av socialsekreterarna tycker att arbetsituationen är pressande och de upplever stress i arbetet. Orsaker som anges är dels hög personalomsättning och dels bristande resurser. Några poängterar hur frustrerande det är att se vilka behov barnfamiljer har men att inte kunna erbjuda dem den hjälp de behöver, då resurser saknas. De senaste årens nedskärningar i budgeten har påverkat arbetet negativt. Några av våra intervjuade socialsekreterare tycker att de har ”fått nog” och är på väg bort till annat arbete. Huvudintrycket är trots detta att de flesta trivs eller tidigare har trivts med att arbeta just med barn - och familjeproblematik. Flera har också varit samma arbetsplats trogen i många år.

Synen på familj och föräldraskap

Till våra socialsekreterare har vi inte ställt några frågor om deras egen familj, deras sociala nätverk, ekonomi och bostadssituation, då detta saknar relevans för vår studies syften. Däremot har vi i hög grad varit intresserade av vilka bilder de har av familj och föräldraskap och varifrån de hämtat sina bilder. Som vi tidigare nämnt (kapitel 1), menar vi att de mentala bilder socialtjänstens företrädare/utövare har av vad en familj *är* respektive *bör vara* spelar stor roll såväl vid bedömningen av malfungerande familjer som vid användandet av familjen som biståndsinsats. Därför har socialsekreterarna fått frågor på samma sätt som de två andra parterna (klientfamilj och kontaktfamilj) om sina bilder av familj och föräldraskap. I svaren på dessa frågor förekommer emellanåt också bilder av eget nätverk och annat stöd.

Idealfamilj och normalfamilj

På frågan om idealfamilj – reell eller fiktiv – väljer ingen socialsekreterare en fiktiv sådan utan de sex (av nio) som ger exempel tänker på verkliga familjer, i ett fall mer generell. Tre socialsekreterare vill inte komma med konkreta förslag utan diskuterar hellre begreppet idealfamilj.

I tre av de sex fallen hämtar socialsekreteraren sina bilder från familjer de har träffat i sitt yrkesliv och dessa familjer är familjehem eller liknande. Tre socialsekreterare hämtar exempel från familjer i det egna nätverket. De som väljer idealfamiljer bland familjer de mött under sin yrkesutövning betonar ofta kvaliteten hos dessa familjer. En väljer t.ex. en ensamstående mamma i en jourfamilj som sitt ideal. Att denna mamma hade *tålmod* och verkligen *såg* det placerade barnet gjorde intryck på socialsekreteraren:

Det är verkligen inte så många när man tänker efter som är så där riktigt bra. Jag vet ju ibland att jag kan bli väldigt imponerad av vissa av våra kontaktfamiljer och familjehem. Men jag känner nog inte någon så väldigt väl. Men den senaste jourfamiljemamman jag hade där jag placerade ett barn kändes så där riktigt bra. Hon hade sådant *tålmod*. Det var jag väldigt imponerad av. Nu var hon själv och hade ett eget litet barn. Ja att hon verkligen såg det här barnet som kom till henne. Hon gav barnet tid och uppmärksamhet och ingav något slags äkthet i sin uppenbarelse. (...) Sedan bodde hon i ett hus där det bodde andra grannar så hon hade någon slags nätverk omkring sig där hon bodde.

En annan socialsekreterare anser precis som föregående socialsekreterare att hon inte möter ideala familjer i sin egen omgivning men att hon gör det ibland i familjehem. Det hon då ser, och som hon talar mer generell om, är *en fungerande parrelation*. Hon har sett flera sådana familjer där mannen och kvinnan kompletterar varandra så väl i familjehemmen. Det hon sett är respekt och ömsesidighet och ett gemensamt ansvar mellan de vuxna.

En tredje socialsekreterare svarar ja med en gång på vår fråga. Hon tänker på ett familjehem där hon var nästan varje vecka under en period:

Ja jag har ett sådant exempel. Jag tänker ofta på dom – åh, hur orkar dom? Dom är ju helengagerade i familjen. (...) Jag tror inte att dom är det (ideal) i allt, men utåt så.
Vad är det du tycker att du ser där då?

Det är engagemang och att sätta familjen först. Familjen och barnen först och dom vårdar sitt äktenskap och dom är sådär jätteduktiga. (...)

Så om jag kom dit och såg dom, vad är det du tror att jag skulle se då?

Go´a glada människor som säger vettiga saker, som har ett gott hjärta. De är kanske lite för energiska. Det kan man bli lite orolig för – orkar man med? Det är glada färger i huset och det är positivt och det är roligt att komma dit och känna sig jättevälkommen.

Också en fjärde socialsekreterare väljer ett familjehem, men inte utifrån sitt yrkesliv utan utifrån att hon själv var placerad där som barn och även om hon var där en kortare tid lever de vuxna kvar i minnet som en förebild för henne:

Det är en familj som – det är inte min egen familj – där föräldrarna har levt väldigt länge ihop. Ett långt äktenskap. Nu återvänder jag till den bilden som jag har från den tiden då jag tror de var 35 år eller nånting. Och det jag uppfattar och återkommer till som en förebild, är den otroliga värme och respekt som fanns mellan dessa två människor. Och en ödmjukhet.

De hade barn också?

Ja. Tid för att lyssna och försöka förstå den andras synpunkter. Det fanns plats.

Är det någon familj du har träffat som barn?

Som jag bott hos ja. En kort tid, men de blev kvar hos mig. Allt det handlar väl mycket om att kunna se och bekräfta. Att jag ser dig och du är viktig och jag sätter mig ner här och tar tid för det. Att man inte har bråttom.

En socialsekreterare som också ger en bild av en konkret familj lyfter fram en familj i sin bekantskapskrets som är en ombildad familj där mannen och kvinnan har 7 särbarn och där barnen umgås med de fränskilda parterna. Det är en familj där det ”känns gott”, där både vänner till de vuxna och kamrater till barnen alltid är välkomna. De har ”stora famnar och stora hjärtan”. Socialsekreteraren säger: ”Att orka med – jag kan känna det fullt upp med två barn ibland, som ändå är våra gemensamma och de har då sju ihop med olika!” Det som gör att makarna får det att fungera tror hon är ”framför allt en inställning som handlar om att inte göra problem av allting utan det löser sig väl”.

Att ha en god samarbetande parrelation och att vara respektfull och lyhörd – att se barnen – och sätta barnen och familjen i centrum, är goda egenskaper anser socialsekreterarna. Det talas om ett stort eller gott hjärta, om värme, en särskild kärleksfullhet. I ovanstående fall ser vi dessutom att det är familjer som klarar sin uppgift utöver det vanliga, då de lyckas hantera både egna och andras barn (som familjehem eller ombildad familj). Detta tilltalar socialsekreterarna och de kan vara både oroade och imponerade över hur familjerna orkar.

Fyra socialsekreterare är skeptiska till ordet idealfamilj. Hellre en *bra* familj, eller en *vanlig* familj och det kan man hitta många, tycker några. En socialsekreterare som ger exempel på en reell familj tonar därför ner begreppet ideal familj till *bra familj*:

Jag tycker många är en bra familj. För jag har ingen sådan idealfamilj. Jag har ju många i min omgivning privat som är välfungerande och som är en bra familj. (*Exemplifierar med sin svåggers familj, där båda arbetar och de har tre barn*) Dom är måna om sina

barn och det är mycket öppen kärlek, du vet såhär kramar och pussar. Och barnen är olika för de *får* vara olika. (...) Dom pratar om saker och ting som händer och ändå respekterar dom barnens integritet med åldern som har gått. Jättefina barn är det. Sedan har dom sina brister. Mamman är köpgalen och han arbetar och sliter. Barnen är härliga men sura och buttra som barn är. Men det är en bra familj. Där får barnen det som barn ska ha.

En socialsekreterare menar att det i stället för en idealbild är viktigt för barnen att få insikt i att livet *inte* är perfekt; det ideala är en *vanlig familj*:

Ja, jag tror att jag känner många, för att idealfamiljen för mig är dom som lever ett väldigt vanligt familjeliv men inte perfekt, för det är inte idealfamiljen för mig. För jag tror att det här att man ibland som förälder inte riktigt tycker att man når upp till den där på den 100%-iga skalan. Jag tror att det finns en positiv vinning i det för att det lär våra barn att handskas med livet. Därför att livet är sådant. Jag tror att jag känner väldigt många idealfamiljer i sådana fall.

Idealfamiljer finns inte eller så känner man ingen, menar två socialsekreterare:

Det är svårt tycker jag. Det beror på vad man menar med en bra familj, för jag kan nog tycka sådär ibland att "åh dom här var jättegö'å och en bra familj", men, men se'n är det ju – och det intrycket kan man ha – men se'n så idealfamilj vad är det för nå'nting? Det tror jag inte finns. (...) Jag menar om jag går privat så kan jag ju säga såhär: Jag tycker det är många familjer runt omkring mig som kan vara bra, men jag vet inte om jag vill kalla det idealfamiljer.

(Skrattar först) Jag känner ingen. Ja alltså inte så idealt. Alla har ju sina godheter och svagheter. Nej jag kan inte säga någon. Det kan jag säga direkt. Det är så svårt. (Skrattar länge)

När socialsekreterarna diskuterar sina bilder av den ideala familjen, så väljer de alltså dels familjer som i deras tycke klarar en familjesituation *utöver det vanliga*, familjer med komplexa familjeförhållanden som ändå lyckas nå upp till bilden av ideala förhållanden; inte perfekt, men ändå. Dels väljer några av socialsekreterarna att definiera ideala familjer som *vanliga*, dvs. familjer med både fel och brister. Detta – att det finns både fel och brister – kan t.o.m. vara en särskild tillgång för barnen. Man kan tänka sig att de som talar om vanliga, bra familjer påverkats av psykoanalytikern Donald Winnicotts uttryck "the good enough mother" (Winnicott 1971). Detta synsätt, som vi vet har haft stort genomslag inom socialtjänsten, betyder i korthet: en mamma måste inte vara perfekt utan bara "tillräckligt bra".

Intressant är att fosterfamiljer, kontaktfamiljer och liknande förs fram av socialsekreterarna som ideala familjer. Att just dessa familjer besitter särskilda kvaliteter stämmer med den uppfattning kontaktfamiljerna själva har. Som vi såg i föregående kapitel ansåg inte mindre än sju kontaktfamiljer

att den egna familjen är en idealfamilj. Utifrån detta skulle man kunna dra slutsatsen, att när socialsekreterare med en sådan syn på idealfamiljen placerar ett barn i en kontaktfamilj, så kommer barnet inte bara till en *vanlig* familj med en mamma och en pappa (som många av barnens föräldrar har önskat) utan det kommer till en familj *utöver det vanliga*. På motsvarande sätt skulle en placering av de socialsekreterare som föredrar begreppen ”bra” eller ”vanlig” eller som inte anser att ideala familjer finns, ske i vanliga familjer, *även* i de fall kontaktfamiljerna ser sig som ideala familjer. Vilken betydelse dessa olika föreställningar hos socialsekreteraren kan ha i relation till klientfamiljen kan man fundera över. Kan den förstnämnda inställningen innebära att avståndet mellan klientfamilj och kontaktfamilj upplevs som ännu större än vad som annars är fallet?

På frågan om vad en *normal familj* är diskuterar våra socialsekreterare – liksom våra familjer och kontaktfamiljer gör – om normala familjer finns. Men här är det bara tre respondenter som ställer den frågan. Svaren som socialsekreterarna ger kan grovt delas in i två grupper. Den ena gruppen, bestående av fem socialsekreterare, utgår från familjens *form*, när de resonerar om vad en normal familj är eller bör vara. Framför allt är det funderingar kring kärnfamiljen som förs fram. Tre socialsekreterare anser att kärnfamiljen är eller bör vara den normala familjen, medan en inte anser det. En fjärde socialsekreterare menar med normal familj en familjeform innefattande alla familjer med barn. Den andra gruppen, bestående av fyra socialsekreterare, lämnar familjeformen åt sidan och betonar i stället hur det bör se ut *i* familjen med relationer, samverkan, förhållningssätt, aktiviteter m.m. – vad vi kan kalla familjens *innehåll*.

En socialsekreterare i den första gruppen refererar till sin omgivning – privat och i arbetet – där det finns många ensamstående familjer vilket är *vanligt*, men hon menar också att hon är påverkad av samhällets syn på kärnfamiljen som den normala. Denna familjeform är dock inte att föredra framför andra familjeformer:

Finns det några normala? Nu är det ju väldigt vanligt med ensamstående familjer. Och det har det varit väldigt mycket i min omgivning och det är dom jag möter i jobbet också. Så jag undrar om det inte är dom som är det normala för mig. Fast egentligen är det väl inte det för jag har väl ändå med mig bilder av kärnfamiljen. Och att det är den jag har växt upp i och det är den bilden från samhället om att det är den som är det normala. Men jag kan tycka att det kan vara lika bra med en mer splittrad familj.

En annan socialsekreterare i samma grupp beskriver enbart sin egen privata omgivning för att diskutera vad som är en normal familj – liksom

föregående socialsekreterare i betydelsen vanlig för henne, men det vanliga är här i stället kärnfamiljen:

Normal familj...men det som är vanligast för mig och som är i min bekantskapskrets så är det mamma, pappa och barn. För det mesta existerar det inga skilsmässor vare sig i min släkt eller i min mans släkt och än så länge inte i våran omgivning heller. Men det beror väl på att vi inte är så gamla än. Så den tiden kanske kommer när vänner och bekanta börjar separera och så. Men än så länge är det den här kärnfamiljen.

Båda dessa socialsekreterare hänför alltså det vanliga till det de har i sin egen omgivning; det de lever i själva. Den sist citerade socialsekreteraren som talar om normal familj som kärnfamilj utifrån sitt eget nätverk är dock samma socialsekreterare som valde en ombildad familj från det egna nätverket med sju särbarn som idealfamilj. Kärnfamiljen utgör för henne ingen grundförutsättning för den ideala familjen.

Två andra socialsekreterare i den första gruppen *föredrar* däremot kärnfamiljen även om den kanske *inte* är normal. Här resonerar en precis tvärt om mot socialsekreteraren ovan: Den ideala familjen är en kärnfamilj men en normal familj behöver inte vara en kärnfamilj; en sådan kan fungera även med bara en förälder. Ytterligare en formaspekt som någon för fram är att en normal familj skall innehålla två generationer, annars är det ingen familj. Däremot spelar det ingen roll om det är en ensamstående förälder med barn eller en familj som omfattar både mamma, pappa och barn. Samma uppfattning uttrycktes av en våra kontaktfamiljer.

Socialsekreterarna i den andra gruppen, alltså de som mer betonar innehållet, menar att den yttre formen inte kan avgöra om en familj är normal eller ej, eller – snarare – om den är *bra*. Den yttre beskrivningen säger inget om det inre familjelivet, menar en socialsekreterare:

Jag vill inte använda och säga att det här är normalt för det åligger inte mig att säga vad som är normalt. Det får var och en själv definiera. Och det är väl någonting som finns i mitt jobb väldigt mycket det här: det åligger inte mig att tala om för andra människor hur deras liv ska se ut och vad som är rätt eller fel eller bra eller dåligt. För den yttre beskrivningen säger ingenting om det inre. Det kan se väldigt bra ut och vara dåligt på insidan och vice versa. Genom jobbet framför allt har jag blivit varse att så *är* det. Jag har jobbat i bättre beställda stadsdelar och sett det yttre, det man kanske säger är normal familj, men mött sådant elände på insidan så det... Och tvärtom; där man till det yttre kan uppfatta att det är torftigt och väldigt dåligt och sedan möta otroligt mycket av kärlek och värme och förståelse. Därför är detta jobbet så spännande att man faktiskt inte vet.

I övrigt betonas som viktiga innehållsaspekter *ömsesidighet och respekt* och att det finns en *god samverkan* i familjen:

Ja normal, allt det här med glädje och sorg och bråk och tjat och skratt och humor. Det är väl normalt att ha en vilja att göra varandra gott på alla nivåer. Sedan om man inte alltid gör det.

Ja det är en familj som gör kul grejer ihop och som definierar sig som familj: ”Vi hör ihop.” Man kanske har aktivitet för ungarna eller hjälper till med läxor eller åker på badsemester ihop och gör grejer och så. Och där man samsas och kompromissar för det är ju mycket sådant.

Socialekreterarna har alltså sinsemellan olika definitioner av den normala familjen. Majoriteten anser att en normal familj inte behöver vara en kärnfamilj, medan ett par föredrar kärnfamiljen som normalbild eller idealbild och en hänvisar till kärnfamiljen då den är vanligast runt henne själv. Svaren på frågan om vad som är en normal familj för socialekreterarna glider ofta automatiskt in på värderingar om vad som är en bra familj, något vi sett även i de tidigare kapitlen. De som har värderingar om i första hand familjelivets innehåll vill inte normera formen. Samtidigt har alla uppfattningar om vad som är bra eller mindre bra. Ingen av socialekreterarna diskuterar ”vanlig familj” relaterat till kunskap från forskning, statistik etc. När ordet ”vanlig” används refererar de dels till sitt egen sfär och dels till vanlig i betydelsen bra med både fel och brister – som folk är mest.

När vi bett våra socialekreterare reflektera över varifrån de fått sina bilder av familjeliv från så svarar alla att de viktigaste bilderna kommer från det egna livet (den egna uppväxtfamiljen och nuvarande familj). De egna erfarenheterna av familjeliv *inifrån* har alltså haft störst betydelse. Denna – den internaliserade familjebilden har dock kompletterats med bilder *utifrån*, framför allt bilder man fått i mötet med de familjer man arbetar med som socialekreterare. Några talar också om en påverkan, men i ganska liten utsträckning, från teori de läst under sin utbildning. Även påverkan från ”samhället” nämns av någon. Det kan te sig anmärkningsvärt att inte fler diskuterar sådana bilder. Socialekreterarna inte bara lever i utan är också yrkesverksamma i ett samhälle där inte minst familjepolitiken lett till stora omfördelningar mellan familjen som privat sfär och staten, och där stat och föräldrar i högre grad delar ansvaret för och arbetet med barnen (se Bäck–Wiklund & Bergsten 1997). Verksamheten inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg är också exempel på detta. Få eller inga berör dock detta utan de säger i stället så här (några exempel):

Faktiskt inte så mycket från teorier som från min egen uppväxt, mina egna erfarenheter som familj och att vara förälder och de bilder jag får från mitt nätverk. Och – de bilder jag får från familjer jag träffar i jobbet. Dom är också väldigt viktiga för det är ju på något sätt också bilder av familjer som har sina skavanker men nästan alltid har något

som fungerar bra. Men om jag nu ska gradera så är det nog trots allt så: allra minst från teorier. Det låter väl inte så snyggt att säga det men om jag ska vara ärlig så är det så.

Varifrån har du fått dina bilder av familjeliv?

Ja dom får man väl också med sig, antar jag från sin egen biologfamilj då.

I huvudsak, tycker du?

Ja basen har man ju där, men sedan får man ju det i alla kontakter, tycker jag. Jag menar när man växer upp och sedan se vänner bilda familj och...i vårt yrke kommer man ju i kontakt med många familjer och så. Så att man får ju en väldigt bredd på sin familjesyn eller vad man ska säga och det gör väl – det är väl det som också gör att – vad är en normalfamilj? Vad är normalt? Vad är idealt? Ja, jag är nog, jag tror att jag är ganska tolerant när det gäller det och det tror jag att man blir i det här yrket. Men ibland kan man bli chockad när man kommer innanför tröskeln, men se'n ser man att här finns jättemycket värme i den här familjen som, ja det är....Men är det normalt? Det verkar ideal i en normal familj kanske på det sättet. Men det blir en fungerande familj här också. Dom får jättemycket med sig i bagaget, dom här barnen. Jag menar att därför tyckte jag det var svårt att svara på dom frågorna.

De flesta – men inte alla – av socialsekreterarna har med sig en bild från den egna uppväxtfamiljen som innebär att det har funnits en god *sammanhållning* i uppväxtfamiljen och socialsekreterarna betonar oftast att de har *känt sig älskade som barn*, vilket de anser är positiva värden för familjer generellt sett. Det görs i allmänhet ingen skillnad mellan mödrars eller fäders kvaliteter, utom i något fall där fadern arbetade väldigt mycket (negativt) och modern fanns i hemmet (positivt). Att ha blivit *sedd och bekräftad* som barn är ett annat positivt värde. En socialsekreterare, som inte tycker att det fanns så mycket bra i uppväxtfamiljen säger så här:

Ja, jag tror att jag har fått mina bilder utifrån de brister jag har haft. Alltså drömmar om familjeliv och föreställningar om. Alltså om man har levt som jag har gjort så blir man ju en väldigt duktig iakttagare. (...) Då får man ett tränat öga på något sätt och man blir specialist på att anpassa sig till olika situationer. (...) Men jag tror att det är en viktig kunskap man får just om det är någon som har sett en och om man blir bekräftad.

Hon beskriver att denna erfarenhet är en tillgång i arbetet om man kan hålla isär sitt eget liv från andras. Själv kan hon t.ex. vara extra känslig för om man inom socialtjänsten låter föräldrar med egen problematik få för mycket plats på barnens bekostnad, så att barnen inte blir sedda.

Andra socialsekreterare beskriver sina uppväxtfamiljer som mer vanliga familjer, familjer som alla andra. I en av dessa ”vanliga” familjer fanns dessutom fosterbarn och sommarbarn. Att dela sina föräldrar med andra barn tyckte socialsekreteraren ifråga som barn inte alltid var så positivt, men som vuxen uppskattar hon ”den intentionen att man hade kraft och ork att innesluta andra”. Detta har påverkat henne mycket. En annan

socialsekreterare som hade sin mamma hemma till hon var tio år minns hur tryggt och bra det var. Även om hon själv inte skulle vilja vara hemma "för jobbet ger ju så mycket" så lever bilden av hemmamamman kvar som en önskebild, dvs. att det vore förhållandet för många barn.

Att den internaliserade familjebilden inte är den enda utan att denna hela tiden kompletteras med nya bilder utifrån poängteras av flera av våra socialsekreterare. En socialsekreterare säger att hon har "hämtat hela vägen" och "familjebilder är något man kan pyssla med hela livet". En annan säger att "man utgår mycket från sig själv" och bygger sedan på med erfarenhet och kunskap genom livet. Bilden av vad en bra familj är eller bör vara, det vi kallat *familjeidealet*, revideras således ständigt. En socialsekreterare beskriver hur hennes syn förändrats från 1970-talet då hon levde som ensamstående mamma till i dag då hon lever med en man och deras gemensamma barn:

Ja det är annorlunda. Då var min familjebild att ensamstående kvinna reder sig. Man var stark, man var aktiv, man tänkte politiskt och man var framåt. Du vet allt det här som hörde till den tiden. Och att man kunde leva så. Då var en man till mer för mig i *min* utveckling framåt. Men då var det ju så. Det var inget konstigt med det. Min familjebild idag: den bilden har ju funnits och sedan har jag ju läst om det hela, alltså alla teorier man har fått till sig och hur det ska vara. Och samhällsförändringarna och min egen stabilitet nu. Jag är ju en annan kvinna än jag var då. Jag är mer lugn nu och det här livet passar mig bättre än det skulle gjort när jag var 19 år. Så det är ju många faktorer som spelar in. Jag har ju fått med mig dom med livserfarenhet som jag har idag.

Socialsekreterarna hämtar alltså sina bilder av familjeliv i första hand från den egna uppväxtfamiljen och dessa kompletterar de sedan med bilder från andra familjer, privat eller i arbetet. Det de erfar i arbetet gör också att de menar att de *vidgar* sin syn på familjen. Det kan vara skillnad mellan yta och djup när man lär känna en familj. Socialsekreterarna vill över lag söka det goda, resurserna i det de ser och inte vara fördomsfulla. Värme och kärlek är återkommande ord, vilka anses innehålla en kraft och uppmärksammas den kraften så kan mycket åstadkommas. En socialsekreterare som tidvis själv var placerad i ett annat hem under uppväxtåren har undrat över hur det ändå kunnat gå så bra för henne. Svaret hon kommit fram till är att hon alltid känt sig älskad av sina föräldrar liksom att föräldrarna älskade varandra.

Flera av socialsekreterarna beskriver förutom det vi har sett ovan, att det har funnits krisartade upplevelser i deras uppväxtfamiljer: En far har dött. Ett syskon likaså, vilket ledde till att den egna modern blev deprimerad under lång tid. En mamma i socialsekreterarens uppväxtfamilj har haft en dödlig sjukdom som oroat, särskilt eftersom man inte pratade med barn på den tiden.

De flesta upplevelser är dock användbara i synen på möjligheten att förändras. Den tron vill socialsekreterarna förmedla vidare.

På frågorna om vad som varit bra och mindre bra/dåligt i ursprungsfamiljen har socialsekreterarna ofta mycket snabba och tydliga svar. Det märks att de har reflekterat över sina ursprungsfamiljer kritiskt. Även om de för det mesta beskriver positiva företeelser, har de samtidigt lätt att applicera begrepp på det de inte sätter värde på i dag och som inte är bra för andra heller. Exempel är hur två socialsekreterare – som är mycket positiva i sina svar på frågan om vad som fanns som var bra i ursprungsfamiljen – svarar på den andra frågan om det som var mindre bra/dåligt:

En gränslöshet som fanns. Att inte veta sina roller.

Man sopade under mattan. Det skulle se bra ut på ytan. Förljugenhet och manipulativt beteende.

Även om socialsekreterarna pekar på den egna livserfarenheten som betydelsefull för de familjebilder de har, ger svaren intryck av att det egna livet i ursprungsfamiljen i dag värderas med den professionelles glasögon. Socialsekreterarna verkar vara mer påverkade av teoretiska resonemang i reflektionen – t.o.m. av sin egen familjebakgrund – än de i förstone ger uttryck för. Flera beskriver också utgångspunkten i den egna familjen som början på en reviderande och/eller utvidgande process: ”familjebilder kan man pyssla med hela livet”, som en socialsekreterare säger.

Om föräldraskap

Socialsekreterarna har också besvarat frågor som rör föräldraskap: Vad är en bra förälder? Vad behöver barn från sina föräldrar? Vad ska en mamma/pappa göra? Hur ser de på sitt eget och sina föräldrars föräldraskap? Varifrån har de fått sina bilder av föräldraskap?

Utifrån svaren på våra första frågor kan man sammanställa en bild av socialsekreterarnas ideala föräldraskap. Följande uttalande från en socialsekreterare kan sammanfatta flera svar:

Vad är en bra förälder? Hur ska en sådan vara?

(...) Ja nu ligger det i tiden att säga ”att se sina barn”. Och sedan fylla barnens behov då. Men det är ju väldigt allmänt.

Det ligger i tiden säger du, men vad tänker du?

Jovisst, en bra förälder ser sina barn, men dom får inte se dom för mycket. Bra förälder – då är det alltså utifrån mitt socionomyrke?

Ja eller vilket som. Jag vet inte, tycker du olika som socionom eller privat?

Nej det gör jag ju inte. Men jo, man kan ju uttrycka det från det här att vad en idealbild är av en bra förälder. Det är ju en sak, men sedan har vi ju "tillräckligt bra förälder". Dom är ju också bra fast dom har brister. (...) En bra förälder i idealbilden är ju att se sina barn och fylla sina barns behov och se till att dom utvecklas och att dom frustreras i sina åldrar och alltihop det här. Det är ju jättebra och så men det är ju inte många som uppfyller dom kraven. Inte jag heller (skrattar). Men tillräckligt bra, tycker jag är bättre formulerat. En tillräckligt bra förälder är en som ger delar, alltså där man ser att barnen kan utvecklas positivt men har brister också, där vi i socialtjänsten kan gå in och täcka dom delarna som barnen kanske inte får hemifrån. Eller att bristerna inte är av så allvarlig karaktär att vi inte behöver köra in nånting.

Finns det speciella kvaliteter när man tittar på det här "tillräckligt bra"?

Att kunna sätta sig in i sina barns situation, att man kan leva sig in. Det är ju viktigt för det är ju där som förändringsarbetet går bra. Att man kan hjälpa föräldern att se hur föräldrarnas beteende påverkar barnet och vad barnet känner. Det är en kvalitet som jag tycker är oerhört viktig i att vara en bra förälder. För finns inte den då finns det inte mycket. Vi har ju också klienter som inte den finns hos, men där vi kompletterar upp det så att barnen får det från andra. Den andra föräldern eller så. Men det är en kvalitet då jag tycker man är en bra förälder. Alltså tillräckligt bra förälder. Ja den delen är jätteviktig.

Att bra – tillräckligt bra – föräldrar ska *se sina barn* och kunna leva sig in i barnens situation är samtliga socialsekreterare överens om. Det ligger i tiden menar socialsekreteraren ovan. Barn behöver ses för den de är. Kan man inte leva sig in i sina barn ens efter att ha fått hjälp, då finns det inte något bra föräldraskap, menar socialsekreteraren ovan. Föräldrarna ska också – idealt – tillgodose sina barns behov, och gärna sätta barnen i första rummet. Det betyder för ett par socialsekreterare att man ska kunna vänta in barnen i deras utveckling och inte ingripa på förhand för tiden har betydelse, "följa John" säger en socialsekreterare. Det är en närvaro med kvalitet – inte dygnet runt men med kärlek, säger någon. Föräldrars uppgift i denna närvaro är att ge trygghet, skydd, att vara förebilder, ge framförhållning, liksom att kunna *sätta gränser*. Att kunna sätta gränser handlar om struktur, menar en socialsekreterare:

Man ska inte lämna barnen för mycket i att dom ska forma sin egen struktur. Utan det ska man hjälpa barnen med.

Till exempel då?

Nej att det är jag som är vuxen som bestämmer. Jag bestämmer när du ska komma hem och bestämmer att du ska gå till skolan. Nu pratar jag om mindre barn.

Det är ingen förhandlingsfråga?

Nej och gör man det ganska tidigt har man igen det sedan. Sedan kommer ju förhandlingsåren då i tonåren och där är jag nu om vi ska prata om mig.

Att sätta gränser handlar också om ”att inte bli kompis med sitt barn”, samtidigt som man lär barnet ”säga vad det vill och tycker”, säger en socialsekreterare. En socialsekreterare menar att föräldern framför allt ska vara generös och det betyder att ”vara tillåtande, att inte sätta gränser på ett sätt som utgår från mina behov”. Istället får man som förälder hitta sätt att kompensera sig själv så att man inte begränsar sina barn genom att säga nej och att man inte vill för att man själv inte orkar. I socialsekreterarnas bild av gränssättning handlar det annars för det mesta om att upprätta en *hierarki* mellan föräldrar och barn, samt att man som förälder ska vara tydlig med sina intentioner. Sammanfattande ord kring att sätta gränser är ofta ”att vara vuxen”.

När det gäller vad barn behöver från respektive mamma och pappa, samt vad mamma och pappa ska göra för barnen, dvs. frågor relaterade till arbetsdelning mellan könen, är det fyra socialsekreterare som inte anser att det är någon skillnad avseende *kön*. Det *bör* inte vara olika säger en socialsekreterare. Efter att ha definierat vad barn behöver, säger hon:

Och jag tycker inte det är någon större skillnad på mammor och pappor. Jag tycker att pappor också ska ge den emotionella tryggheten som man kanske annars traditionellt tycker att det ska mammor ge. Och pappor ska ge en massa sådan här praktisk kunskap och ta med barnen ut i samhället, men jag känner att det är ingen skillnad. Jag kan inte se att mammor eller pappor är bra på olika saker. Man *bör* inte vara det. Sedan kanske den enskilda mamman eller enskilda pappan är bra på de olika bitarna, men huvudsaken är väl att man kan komplettera varandra. Sedan spelar det inte så stor roll om man får trösten av pappan och dom häftiga fritidsupplevelserna av mamman.

De fyra socialsekreterarna som inte anser det finns könsmissiga skillnader mellan mäns och kvinnors föräldraskap har relativt lika uppfattningar. Men dessa skiljer sig delvis från resten av socialsekreterarna som mer betonar vikten av könets olikhet. En socialsekreterare säger:

(...) det tycker jag är viktigt att man förmedlar till barnen att det, det kan vara jämlikt även om det är traditionella manliga och kvinnliga arbetsuppgifter man utför. (...)

Vad behöver barn framför allt då från respektive mamma och pappa?

Jag tror man är lite präglad här beroende på vad man har för kön på barnen hemma.

(...)...om man nu utgår från mig, så tror jag att jag visar dom mycket av mjukheten i familjen och förmedlar den biten. Och det tror jag är bra för alla barn, att få den biten. Se'n tror jag ju att om man är flicka så behöver man också få mycket utav kanske pappa, kanske en lite mer tuffare bit. För att inte få bara det kvinnliga. Jag tror att det är viktigt att man delar på det, att barnen får lite av varje. Och det tror jag är väldigt viktigt när det gäller dom här familjerna, ensamstående mödrarna med barn om man nu går tillbaka till den här klientfamiljen vi har pratat om. Det är väldigt viktigt att det finns en man med i bilden där det barnet blir placerat. Så att man får ta del av både det manliga och det kvinnliga där då, och den omsorg som man som man eller kvinna ger på olika sätt tror

jag. Och det språkbruk och allt som man har (...) och den kärlek man ger, man ger den på olika sätt. (...) Jag tycker att det är viktigt att barn lär sig att man är olika, men att dom hör att man vill samma budskap även om man säger det på olika sätt.

Också en annan socialsekreterare betonar att (det gemensamma) budskapet från föräldrarna framförs på olika sätt av män och kvinnor, även om de kan byta roller:

Och pappan står för det här med kärlek och omvårdnad men på ett manligt sätt. Mamman brukar ju vara mer känslig och sensitiv och pappan snickra och hamra och göra saker. Det tycker jag är positivt. (...) Men sedan är det inget fel heller om dom byter roller, för att dom har mer intresse av det. Nu idag är ju mamman mer som en man i det här avseendet som att vi har ju mer karriär och vi jobbar mer och vi blir mer strukturerade. Vi är inte den här baka-bullar-mamma som vi var tidigare och det tror jag inte barnen behöver heller. Utan det kvinnliga är ju främst en mamma. Och en kvinna är mycket att vi ger det här språket, verbaliteten, känslan på ett annorlunda sätt än mannen. Även om mannen gör det också. Men han gör det på ett manligt sätt. Att vi skiljer oss så.

Också när det gäller könsroller hänför socialsekreterarna sina ståndpunkter till hur de har organiserat föräldraskapet inom den familj de lever i idag eller har levt i och de drar mer generella slutsatser utifrån detta.

När vi frågar socialsekreterarna om *hur de ser på sitt eget föräldraskap* är det fyra socialsekreterare som lite självkritiskt menar att de är lite väl omhuldande eller överbeskyddande, en "hönsamma" med behov av mycket kontroll. Det kan leda till att de egna barnen får det "lite väl serverat". Även om man idealt ska vänta in barnet kan detta i praktiken vara svårt. En socialsekreterare förklarar hur hon har blivit sådan:

Jag tror att jag är som föräldrar i allmänhet. Hyfsad förälder. På grund av det jobb jag har så är jag nog mer lyhörd än andra föräldrar *på gott och ont*. Men där har jag ju min man då som kompletterar mig ganska bra när han säger att "vissa saker bara är som dom är".

Han är inte socialsekreterare?

Nej han är /annat yrke/. Jag tycker att det är bra att han säger så. För särskilt dom stora dom säger att "mamma, sluta prata nu", liksom. Så 'na blir vi ju. Annars tror jag att jag är hyfsat bra.

Socialsekreteraren påpekar hur arbetet påverkar föräldraskapet till att hon blir mer lyhörd och detta kan givetvis, som hon uttrycker, både vara på gott och ont. Mannen och de stora barnen fungerar som ett slags broms för hennes funderingar. Hon menar annars att hon är "hyfsat bra" som förälder.

Att vara "hyfsad" eller "tillräckligt bra" är återkommande etiketter när socialsekreterarna ska värdera det egna föräldraskapet. Ofta tar socialsekreterarna upp brister som de ser, men de värderar dessa som i en

vågskaal och kommer fram till att de räcker till eller har räckt till. Att arbetet påverkar synen på den egna föräldrarollen är socialsekreterarna överens om. De har fått brottas med ideala föräldrabilder från litteratur och från bedömningar de ska göra av andra föräldrar. Detta har lett till törnar i bilden av det egna föräldraskapet:

Jaa... Jag har väl kommit fram till att jag tror att jag är en tillräckligt bra förälder. Jag är ingen perfekt förälder. Det är väl så att jag kan känna ibland när man har det här jobbet, att man ser barn som far illa och föräldrar som hanterar sina barn på sätt som man känner är helt fel. Man läser mycket om hur barn ska ha det, så därför tror jag att jag har ställt väldigt höga krav på mig själv, eller har haft en bild av hur jag ska vara. Att jag ska vara liksom perfekt. Och det kan jag ju säga att det har jag fått inse att det är jag inte, utan jag både gapar och skriker på mina barn och går över gränsen både nu och då. Det var väl extra mycket så när jag inte mådde bra...(...) Men jag kan se att mina barn har klarat av det. För någonstans tror jag att dom har fått rätt mycket av mig och min man så dom är trygga och stabila barn. (...) Jag tror att jag är ingen perfekt förälder men jag är en bra mamma till mina barn.

Denna socialsekreterare berättar också om hur hon läst en hemsida på internet, "föräldranätet", där det en vecka fanns en fråga för omröstning som löd: "Tror du att du är en bättre förälder än genomsnittet?" Hon berättar att det var en överväldigande majoritet som hade svarat ja och detta förvånade henne, då hennes egen naturliga reaktion var: "Nej det är jag inte". Socialsekreterarna har överlag en självkritiskt värderande bild av sitt eget föräldraskap. Detta stämmer överens med vad Sundell (1993) fann, när han jämförde mammor som blivit utredda av socialtjänsten och "normalmammor" som inte blivit det. Trots att båda dessa grupper av mammor i det hela hade mycket likartade uppfattningar om sitt föräldraskap var "utredningsmammorna" mer självkritiska i både positiv och negativ betydelse än "normalmammorna". Vårt material ovan visar att den självkritiska hållningen finns också hos socialsekreterarna som är satta att göra dessa utredningar.

Även när det gäller synen på föräldraskap spelar den egna uppväxten stor roll för socialsekreterarna, men det egna föräldraskapet, arbetet med andra föräldrar och diskussioner med kollegor spelar också stor roll. I svaren om föräldraskap betonas också utbildningen samt facklitteratur av fler socialsekreterare än när det gällde bilder av familjeliv. Det är dock ingen specifik litteratur som nämns och de egna erfarenheterna från uppväxten och möten med andra familjer är viktigare. En socialsekreterare, som under några år arbetade på behandlingshem för barnfamiljer säger:

Varifrån har du fått dina bilder av föräldraskap?

Det har jag nog fått hemifrån. Till största delen.

Om man tänker i jobbet då?

Ja det är klart att där har jag med åren fått använda både erfarenhet och teorier och omsatt det i praktiskt arbete. Det känner jag att jag har ju lärt mig att formulera vissa saker mycket bättre och förstår varför jag gör saker på ett annat sätt. Genom handledning som är en väldigt bra utbildningssituation. Och sedan har det lärt mig ofantligt mycket att vara nära barn i rent behandlingsarbete nära barn och föräldrar. Där tror jag jag har lärt mig mest. Det är dom mest givande åren jag har haft i mitt liv. Alltså lärande år. Det går inte att mätas med något annat. Alltså så här är det: Att ha barn så under huden som inte är ens egna och se vad dom kan göra med en. Och se alla dessa processer. (...) Att också kunna känna med föräldrar; jag menar ilska mot sitt barn och allt det här. Jag har fått mycket större förståelse för det som är tillkortakommanden i föräldraskapet.

Erfarenhet, teorier och handledning är viktiga redskap, men erfarenheten av arbetet på behandlingshemmet kan inte mäta sig med något annat, dvs. det har inte heller räckt att bara arbeta på socialbyrån, menar denna socialsekreterare. Det hon betonar är också en vidare förståelse för andra föräldrar, utifrån att hon själv har känt av hur andra föräldrar kan känna i kontakten med vissa barn. Liksom när det gällde familjebilder menar socialsekreterarna i gemen att de har vidgat sin syn på föräldraskap genom arbetet. En socialsekreterare ger som exempel hur hon aldrig mött en så bra mamma som en av hennes klienter var:

För jag har mött så många familjer som kanske har det torftigt, men jag har mött en otrolig rikedom när det gäller känsla och det är det som barnen växer utav. Det är framför allt en mamma jag tänker på som hade en del missbruksproblem och som var medveten om detta och oerhört rädd att vi skulle omhänderta hennes två barn. (...) När jag lärde känna henne och hon vågade lita på mig, så såg jag att det finns inte någon bättre förälder för dessa barn någonsin någonsans. Och av alla mina vänner (...) och allt det jag sett så har jag aldrig mött en sådan bra förälder som hon var. Jag sa att jag kommer att jaga dig med dina barn om du försöker smita. Jag var väldigt tydlig med henne: "dina barn kommer inte att få en bättre förälder". Hon hade en otrolig förmåga när det gällde känslan och kommunikationen med sina barn.

Socialsekreterarnas bilder av föräldraskap vidgas genom arbetet Om bra föräldrar ska kunna ha kvaliteten att se sina barn och leva sig in i deras situation, så behöver de själva som socialsekreterare också kunna se och leva sig in i både barns och föräldrars situation i arbetet. Detta medför att socialsekreterarna ständigt får ompröva sitt eget föräldraskap (på samma sätt som de gör med sina familjebilder). Det de kommer fram till när det gäller det egna föräldraskapet är ett förhållningssätt som de också strävar efter att tillämpa på de föräldrar de möter: det duger med ett tillräckligt bra föräldraskap eller ett *acceptabelt* föräldraskap. Processen kan i några fall beskrivas som att socialsekreterarna går igenom faser från ett krav på sig

själva att vara mer perfekta än de föräldrar de möter i arbetet till uppfattningen att *inte vara förmer*. Detta för med sig ett självkritiskt föräldraskap. Att använda sig själv som redskap i arbetet med andra är uppenbarligen en krävande process, där det egna föräldraskapet också värderas med den professionelles ögon. Då kan det vara bra, som en socialsekreterare beskriver ovan, att ha en man som säger att ”vissa saker bara är som dom är”. Att finna fram till en värdering av det egna föräldraskapet parallellt med de värderingar, teoretiskt och praktiskt, som den professionella rollen innehåller är en fortgående process.

6

Insatsen kontaktfamilj

I detta kapitel redogör vi för de resultat vi kommit fram till vad gäller själva insatsen, dess utformning, betydelse m.m. Här kommer alla tre parterna till tals – klientfamilj, kontaktfamilj och socialsekreterare. Skillnader och likheter i synen på insatsen, såväl generellt sett som i enskilda fall, redovisas.

Vägen till kontaktfamilj

Tio av våra klientfamiljer har vid intervjutillfället haft kontaktfamilj mellan ett och tre år, fem familjer mellan fyra och sex år och i fyra familjer har insatsen pågått i över nio år (tolv år som längst). Några har haft insatsen sedan barnen var små, knappt ett år gamla. Dessa föräldrar beskriver ofta fler insatser från socialtjänsten i samband med barnets födelse och tiden därefter. Två föräldrar har t.ex. varit på familjeinstitution med sitt nyfödda eller nästan nyfödda barn. Kontaktfamiljinsatsen har sedan kommit relativt tätt efter denna period. Ett par föräldrar beskriver sig också som tidigt hjälpsökande, då de av olika anledningar befann sig i en krisartad situation när barnen var små.

För merparten av våra klientföräldrar gäller dock att man försökt att klara av sin situation på egen hand i det längsta. När de till sist insett att de behöver hjälp och då ansökt om kontaktfamilj har detta – initialt – upplevts som ett nederlag i det egna föräldraskapet. En mamma säger så här:

Man kan säga så här att när barnen var små, redan då på BVC så tyckte dom att jag skulle skaffa mig en kontaktfamilj. (...) Och jag var väldigt negativ till det för jag tyckte att det var ett stort misslyckande. Att jag inte hade dom problemen som jag ansåg att man skulle ha för att ha en kontaktfamilj då.

Du hade nå'n bild av vad det innebar?

Ja ungefär, ja framför allt så tyckte jag att det var ett misslyckande. Så barnen var ju tre och fyra år när jag tog kontakt med Kerstin på BVC och tyckte att det kanske var en idé att pröva liksom. (...)

Det du beskriver är att det är en väldigt känslig situation att ta emot den här hjälpen?

Jättesvärt. Det är fruktansvärt svårt. Jag upplevde det i alla fall. Det har tagit den här tiden att acceptera att jag har bestämt mig för detta, att jag kommit till beslutet att löpa linan ut och ansöka om kontaktfamilj. Det är ett fruktansvärt nederlag för mig som person, som alltid har hanterat allting själv och klarat allting själv, att behöva be om sådan hjälp.

Förutom den kamp med sig själv som många av våra föräldrar haft innan de begärt hjälp har ytterligare ett svårt steg varit att – när insatsen beviljats – kunna berätta för omgivningen att man har en kontaktfamilj. Men när de väl klarat av detta så har i några fall föräldrar ganska snart slutat med att berätta för andra om kontaktfamiljen, då detta lätt (miss)tolkas som att man inte duger som förälder:

Säger man till någon att man har kontaktfamilj så är det förnedrande. Det är den allmänna uppfattningen när man inte vet. De tänker att man behöver stöd. Att man inte klarar sig. Det är ju inte alls så. Jag säger inte det längre. Jag vet ju att det är stöd och hjälp för att han inte har kontakt med sin pappa. Många tycker ändå det verkar mer problematiskt. Så jag undviker nu att säga det.

Det som har gjort att man ändå ansökt om kontaktfamilj är en livssituation där familjen blivit allt mer isolerad och där den ensamma föräldern inte haft någon möjlighet till vila, distans eller eftertanke. Föräldrarna beskriver t.ex. hur de bär med sig sina barn till tvättstugan, hur de får klä på barnen och alltid ha dem med när de skall gå över gatan till affären, hur de ensamma leker med och sysselsätter dem och hur de på kvällarna när barnen somnat själva är bundna till bostaden och oftast är ensamma.

För att kunna ansöka om en kontaktfamilj måste man känna till att insatsen finns och att man själv kan ha en möjlighet att få sådan hjälp. Kännedomen om insatsen tycks dock inte ha varit så stor hos våra föräldrar. Initiativet till ansökan har därför som regel kommit från någon annan. I merparten av fallen är det en socialsekreterare eller någon annan myndighetsperson som föreslagit våra föräldrar att göra en ansökan. I åtta fall pågick vid tiden för ansökan andra sociala insatser i familjen. I de samtal som då fördes med socialsekreteraren kom kontaktfamilj upp som en möjlig hjälp till familjen, ibland som svar på socialsekreterarens fråga om ytterligare behov av hjälp, ibland som ett mer direkt förslag från socialsekreterarens sida. I ytterligare fyra fall kom initiativet från BVC-personal, daghemspersonal respektive handläggare på familjerätten. Endast i ytterst få av dessa fall kände föräldern till att insatsen fanns och vad den bestod i. De få som hade någon kunskap om insatsen visste om den tack vare att någon annan ensamstående mamma som man kände hade kontaktfamilj.

I de övriga sju fallen tog modern själv och/eller släktingar och vänner initiativ till ansökan. Inte sällan är det de senare som haft kännedom om insatsen och uppmanat modern att ansöka om den. Flera föräldrar säger att de trots att stöd i form av kontaktfamilj bara gavs till barn som hade stora

problem, var handikappade eller att familjen ifråga levde i misär. I ett fall fick modern information om insatsen via en annons i en dagstidning, och hon förhörde sig då på BVC om hur hon skulle gå tillväga för att göra en ansökan. Denna mamma liksom flera andra i vår studie tycker det är märkligt att BVC inte på eget initiativ informerat dem om möjligheten.

När vi frågat våra socialsekreterare om vem som tog initiativet till ansökan har svaren varit svävande. Om socialsekreteraren inte varit med i ärendet från början har hon ingen klar bild varifrån initiativet kom, och i akten/utredningen anges ju alltid att föräldern själv ansökt om insatsen. Därför uppger socialsekreterarna i fler fall än föräldrarna själva att det var modern som tog initiativet.

Hjälpbehov och hjälpförväntningar

När den ensamstående föräldern ansöker om kontaktfamilj är det praktiskt taget alltid behovet av avlastning som är det uttryckta hjälpbehovet. Detta är föräldrar och socialsekreterare helt överens om. De frånvarande fäderna och bristen på kontinuerligt stöd från släktnätverket gör att den ensamma mamman aldrig har någon tid för sig själv. Att ständigt ha ensamt ansvar för sitt barn/sina barn leder till isolering. Någon tid för umgänge med gamla vänner finns inte och till slut tappar man kontakten med dessa. Isoleringen innebär också få eller inga tillfällen att knyta nya kontakter. Men tid saknas också för mer ”grundläggande behov”, som en mamma uttrycker det, t.ex. att kunna få vara ensam och kunna sova och äta när man själv vill. Flera av våra föräldrar talar om vikten av ett andningshål. Behovet av ett sådant upplevs särskilt starkt om barnet är krävande.

I de fall det finns flera barn i familjen kan hjälpbehovet handla om att få mer tid till de andra barnen. Särskilt viktigt blir detta i familjer, där kontaktbarnet har speciella problem, vilka kräver föräldrarnas hela uppmärksamhet. Syskonen blir då lätt åsidosatta.

Förutom avlastning talar några föräldrar om barnets behov av en manlig förebild, och i samtliga dessa fall handlar det om pojkar. Vår ensamstående pappa uttrycker det så att hans barn behöver ”en riktig mamma”. Oftast vill man att barnet skall få komma till en ”riktig” kärnfamilj eller ”vanlig familj” med både en mamma och en pappa. Att en pappa finns med anser de flesta viktigt, även om vi har exempel på motsatsen. Önskemål om en pappa i kontaktfamiljen kan dock stå för annat än behov av en manlig förebild. Det handlar mer om att kompensera för den brist i form av avsaknad av en

fadersgestalt som finns i den egna familjen och som vi tidigare beskrivit (kapitel 3, s 38). För merparten av våra föräldrar betyder således önskemålet om att det skall finnas en man i kontaktfamiljen, att man vill att ens barn (såväl flicka som pojke) skall få möta "en pappa som ställer upp för sin familj". Att se hur en "riktig" eller "vanlig" familj fungerar ses som en betydelsefull erfarenhet som man vill att barnen skall få. Behov av en manlig förebild tycks mest vara något som socialsekreterarna bedömer finnas. I en tredjedel av fallen ansåg de att ett sådant behov fanns, vilket är betydligt fler fall än vad föräldrarna själva anger.

I några av våra familjer med fler än ett barn har barnen olika fäder. Det ena barnet kan ha kontakt med sin pappa men inte det andra. Mamman ser det då som "rättvist" att även det andra barnet får en "pappa" att träffa.

Bristen på nära släktingar gör att några mammor talar om barnets behov av ett vidgat nätverk. "Jag var den ende som var intresserad av hennes liv", säger en mamma om tiden före hon fick en kontaktfamilj till dottern. En annan mamma menar att hon och dottern var alldeles för "tajta" för att det skulle vara bra för flickan. De var jämt tillsammans utom vid ett fåtal tillfällen då barnvakt ordnades för att mamma skulle göra något speciellt. Att vidga kretsen av vuxna kring dottern såg hon därför som viktigt.

Som synes handlar hjälpbehoven både om den ensamstående förälderns behov av avlastning och barnets behov av en pappa och/eller ett utvidgat nätverk, dock med betoning på avlastningsbehovet. En del av våra föräldrar uttrycker klart att det är deras eget behov som legat till grund för ansökan, inte barnens. Att få tid för sig själv är det centrala, kanske också att få lite distans till föräldrarollen. En del har skuld känslor för detta, vilket belyses av följande citat:

Detta (att dagisfröken spontant erbjöd sig att bli kontaktfamilj) kändes mer som något som skulle gynna Erik. Det kanske var mitt dåliga samvete, för det fick ju inte gynna mig någonting.

Att lämna bort sitt barn till främmande människor för att tillfredsställa egna behov väcker starka känslor hos många av våra mammor. "Hur kan jag lämna bort mitt barn?" eller "Är det något fel på mig som gör så här?" är ångestfyllda frågor som ställs. Skuld känslorna kan dock minskas genom rationaliseringar: "Om jag som mamma mår bra och orkar mer så mår mitt barn också bättre". Med ett sådant resonemang kan insatsen betraktas som något som är bra för både mamma och barn.

I tre av våra familjer är mammans uppfattning att insatsen beviljades för att socialtjänsten skulle få insyn och kontroll över familjen. I det ena fallet

handlar det om en ung mamma med tidigare socialbyråkontakt. Socialsekreteraren kände här oro för att hon inte ensam skulle klara av att ta hand om sitt barn. ”De var skeptiska till allt man gjorde”, säger mamman. ”Det kändes som ingenting var bra. Även om jag själv kunde fixa detta så kände de inte så. Genom att ha Annika (kontaktmamman) så kunde de ha lite kontroll ändå”. I det andra fallet uttrycker mamman på ett likartat sätt att hennes socialsekreterare bedömt att hon ”inte räcker till för barnen”, något hon tycker är orättvist och menar beror på bristande helhetssyn från socialtjänstens sida. Denna mamma har tre olika handläggare på socialbyrån för olika insatser. Ingen av dem har en överblick, menar hon. I det tredje fallet tillsattes en kontaktfamilj i samband med en utredning föranledd av anmälningar om bristande tillsyn av barnen. Mamman i detta fall menar dock att hon själv bad om att få kontaktfamilj för sin egen skull – inte för att hon var en otillräcklig mamma.

Ingen socialsekreterare uppger att insatsen beviljats i något ärende för att få insyn och kontroll. Möjligen fanns detta med i det första av de tre ovan nämnda fallen. I det andra fallet medges också att insatsen kanske använts som ett kontrollinstrument, men det var inte syftet med att kontaktfamilj beviljades. Och i det tredje fallet var det helt klart mamman själv som ansökte om insatsen, då hon befarade att barnen annars skulle tas ifrån henne. Här handlar det om en mycket hjälpsökande mamma, menar socialsekreteraren, som varit föremål för många olika stödinsatser under årens lopp och som verkligen vill få hjälp att klara av sin föräldraroll.

De hjälpförväntningar våra föräldrar har speglar deras hjälpbehov. Handlar behovet om avlastning så är det också det man förväntar sig kunna få. Viktigt är också att avlastningen sker kontinuerligt och planerat, så att mamman vet vilka helger hon är ledig och kan planera vad hon då skall göra. Utöver detta finns förväntningar om att barnet skall komma till en familj där det kan känna sig tryggt. I några få fall finns ytterligare hjälpförväntningar. Dessa handlar om att barnet skall få speciell hjälp, t.ex. att vårt invandrarbarn skall lära sig tala svenska bättre eller i ett fall av sen utveckling att barnet skall få hjälp med särskilda övningar.

Ingen förälder uttrycker explicit några förväntningar på stöd i föräldrarollen. Socialsekreterarna påtalar däremot sådana hjälpförväntningar i några fall. Senare i intervjuerna med klientfamiljerna framskyntar också i ett par fall att föräldern önskat få råd och stöd från kontaktfamiljen i frågor om uppfostran av barnen, hur man som förälder bör bete sig osv. Sådan direkt hjälp till föräldern förekommer dock endast undantagsvis. Som vi skall se

längre fram är detta en hjälp som inte är helt lätt för kontaktfamiljerna att hantera.

Trots att det finns vissa smärre skillnader i synen på hjälpbehoven så kan vi konstatera att klientfamilj och socialsekreterare påfallande ofta är helt eniga om vilka behov som behöver tillgodoses. Den bedömning socialsekreteraren gör i sin utredning stämmer nämligen praktiskt taget alltid överens med de hjälpbehov föräldern själv uttryckt. I samtliga ärenden bedöms behovet av avlastning vara stort. Detta behov tillsammans med ett glest nätverk motiverar att insatsen beviljas. I några fall finns också som motivering behov av en manlig förebild och behov av stöd i föräldrarollen.

Av Anderssons och Bangura Arvidssons kunskapsöversikt (2001) framgår att den ökade efterfrågan gjort att socialtjänsten över lag blivit mer restriktiv med att bevilja insatsen kontaktfamilj. Det räcker inte längre med att man är ensamstående mamma med svagt nätverk. Samma uppfattning har våra socialsekreterare när de uttalar sig allmänt om insatsen och om vad som gäller i dag. Att vara ensamstående förälder, trött och med ett svagt nätverk är inte längre tillräckliga kriterier. Vore det så skulle massor med folk i stadsdelen behöva en kontaktfamilj, menar en socialsekreterare, ”för här finns oerhört mycket ensamstående med dåligt nätverk”. Insatsen är ingen barnvaktsfunktion, ingen rättighet, poängterar en annan socialsekreterare. Inte heller behovet av en manlig förebild är tillräckligt: ”Samhället kan inte kompensera alla barn som inte umgås med någon förälder”. Vilka kriterier som gäller eller skall gälla är det dock svårt att få grepp om. Vad vi förstår så finns det inte några enhetliga kriterier, även om flera talar om att det måste finnas någon slags social problematik för att insatsen skall kunna beviljas. Om man är ensamstående förälder, har ett glest nätverk och t.ex. mår psykiskt dåligt och/eller missbruk eller kriminalitet hindrar den andre föräldern att ta sitt föräldraansvar, ja då kan man få en kontaktfamilj – numera.

Socialsekreterarnas utredningar tycks dock inte innehålla några riktiga problemanalyser annat än undantagsvis. Om inte klientfamiljen har kontakt med socialtjänsten av annan anledning än ansökan om kontaktfamilj, så är det klientfamiljens uttryckta hjälpbehov som man utgår från, inte de problem som föranleder hjälpbehoven. På samma sätt som Bernler & Johnsson (1995) fann i sin studie av sociala akter, så föregår/ersätter hjälpbehoven problemen (Bernler & Johnsson 1995).

Ett större engagemang från den frånvarande förälderns sida har inte setts som ett alternativ till kontaktfamilj i våra ärenden. I drygt hälften av fallen vet barnets pappa om att barnet har en kontaktfamilj. Vanligast är att mamman

förmedlat denna kunskap. I endast åtta av fallen har socialsekreteraren – enligt mammans utsaga – kontaktat pappan i samband med utredningen. Bilden bekräftas dock i stort av socialsekreterarna. I något fall avstod socialsekreteraren från att ta kontakt med pappan på mammans uttryckliga begäran. När försök att etablera kontakt har gjorts, har det ofta stannat vid ett försök. Om pappan antingen inte svarat på kontaktförsöket eller sagt att han inte vill träffa sitt barn, så har socialsekreteraren låtit sig nöja med det. Våra socialsekreterare menar dock att de i dag gör betydligt mer aktiva försök att kontakta barnets frånvarande förälder och att nätverket kartläggs på ett helt annat sätt än tidigare. Kontakt med pappan måste också tas när föräldrarna har gemensam vårdnad. En kontaktfamilj kan då inte tillsättas utan båda föräldrarnas samtycke. En socialsekreterare berättar att hon tillfrågar alla pappor om deras uppfattning, även i de fall mamman har enskild vårdnad. Med detta vill hon visa att hon tillmäter kontakten med pappan stor betydelse.

Valet av kontaktfamilj och valet av barn

Som framgått ovan har våra socialsekreterare inte alltid varit med i ärendena från början och de har därför dålig kännedom om insatsens initiala skeden. I ungefär hälften av ärendena vet inte (eller minns inte) socialsekreterarna hur kontaktfamiljen valdes ut. Några svarar därför rent allmänt på hur de brukar göra, när de matchar kontaktfamilj med det barn och den familj som biståndet avser. Med utgångspunkt från barnets behov, barnets intresseområden, var rent geografiskt familjen kan tänka sig att kontaktfamiljen finns, om man vill ha en familj på landet med djur osv. så söker man hitta lämplig familj. Därefter träffas familj och kontaktfamilj hemma hos kontaktfamiljen, och efter ett par dagar får båda parterna ringa socialsekreteraren och tala om i fall de tycker det verkar bra eller inte. Familjen har alltså möjlighet att påverka valet av kontaktfamilj och kontaktfamiljen har möjlighet att tacka nej till det föreslagna uppdraget.

Hälften av våra föräldrar håller med om att de haft en påverkansmöjlighet. Det är dock endast i två fall som man tackat nej till en kontaktfamilj som föreslagits. I det ena fallet var det en ensamstående kvinna med barn som föreslogs. Vår förälder tackade nej då hon ville ha en familj med både mamma och pappa. Samma förälder tackade även nej till ett annat förslag, då den kontaktfamiljen bodde alldeles för långt bort. Det tredje förslaget accepterade hon och är nöjd med. I det andra fallet tackade vår förälder nej då hon ”kände att det inte skulle bli bra”. Hon fick uppfattningen att

kontaktmamman egentligen inte gillade barn. Dessutom var kontaktmammans motiv för att bli kontaktfamilj att hon ville hjälpa ”barn som far illa”, och vår mamma tycker inte att hennes barn far illa.

Övriga föräldrar anser inte att de kunnat påverka valet av kontaktfamilj. Ofta säger man att det varit ont om familjer eller svårt att hitta familjer. För några har därför tiden mellan ansökan och verkställighet av beslutet blivit mycket lång. När man så äntligen fått ett förslag har man tackat ja, annars skulle väntetiden bli ännu längre.

Vare sig man kunnat påverka eller inte påverka valet är ändå merparten av våra föräldrar nöjda eller rätt så nöjda med den kontaktfamilj de fått. I fyra fall har dock valet inte varit så lyckat. Här har olika kontaktfamiljer prövats, men insatsen har avbrutits då den inte fungerat. Antingen så har kontaktfamiljen inte orkat med sitt åtagande eller så har vår förälder och/eller barn inte trivts med kontaktfamiljen. I ett av dessa fall är nu barnet i sin fjärde kontaktfamilj, och här tycks det fungera bra. I två av de övriga fallen är man också nöjd respektive ganska nöjd med nuvarande kontaktfamilj. I det fjärde fallet har insatsen just avbrutits och ny kontaktfamilj söks.

Endast en förälder uttrycker ett klart missnöje med sin kontaktfamilj. Även om barnet trivs i kontaktfamiljen så trivs inte mamma med dem. Hon upplever sig kontrollerad och tycker att det är obehagligt att kontaktfamiljen tar direktkontakt med socialsekreteraren och inte med henne, när det hänt något med sonen. Hennes roll som förälder ifrågasätts. Kontaktfamiljen kontrollerar också om pojken är hel och ren när han kommer till dem, och när han är i kontaktfamiljen får han byta till andra, ”finare” kläder, något vår mamma har svårt att acceptera. Hon säger:

Jag har varit emot det att han får vara en Anders där och en annan Anders här. Det är inte bra för ett barn.

Samtliga kontaktfamiljer tycker att de haft möjlighet att påverka valet av barn. Ofta har man ställt krav på att barnet skall vara i viss ålder och har man blivit föreslagen något annat har man kunnat tacka nej. Möjlighet att tacka nej har också funnits efter det att man första gången träffat barnet och dess förälder. Om man då känt att det ”inte stämt” har man kunnat tacka nej. I praktiken är det dock så att de flesta accepterat det barn som föreslagits, troligen beroende på att socialsekreteraren varit lyhörd för kontaktfamiljens önskemål eller, som en pappa uttrycker det, så väl ”pejlat in” vilket barn som skulle passa.

Utöver lämplig ålder har några kontaktfamiljer ställt andra krav. En familj t.ex. ställde som villkor att familjen vars barn de skulle ta hand om inte fick vara en missbrukarfamilj utan att uppdraget skulle handla om ett rent avlastningsbehov. Andra kontaktfamiljer har haft motsatta krav: att det inte bara skall finnas ett behov av avlastning utan att insatsen också behövs p.g.a. social problematik. Ren barnpassning, säger en kontaktmamma, ville hon inte ställa upp på.

En annan familj ställde som krav att de kunde komma överens med barnets förälder. I intervjuerna framskymtar i några fall att man oroar sig för att kontakten med barnets förälder skulle bli problematisk (vilken den också blivit i en del fall). En kontaktfamilj, som också varit familjehem, berättar att de ofta haft mer jobb med föräldrarna än barnen som vistats hos dem. ”Det är den tyngsta grejen”, säger de och menar att de inte har utbildning för att klara av problematiska föräldrar: ”Vi vet inte vad vi skall säga till dem”.

Att det är viktigt att man får välja barn poängteras särskilt av en kontaktpappa:

Det är lite hemskt att välja bort ett barn, men man är tvungen att ha lite is i magen när man börjar ett sådant här uppdrag. Trots allt så har man ju också en egen familj som det skall fungera med. Känner man intuitivt att något inte kommer att fungera bör man ges möjlighet att välja bort uppdraget från början, i stället för att provoceras att ta ett uppdrag som kanske skulle fungera bättre med någon annan.

Samma pappa menar att man kan förblindas av sina känslor, när man ser ett litet barn fara illa, och han tror att ”kommunen” lätt utnyttjar detta, men då blir det ett val styrt av hjärtat och inte förnuftet. Några andra kontaktföräldrar säger så här:

Vi har sagt nej till handikappade barn och väldigt vuxenberoende barn för vi vill orka kunna ge våra egna barn stimulans även om vi har andra barn i familjen. Men också att de skall få kompisar och att de ser att vi kan hjälpas åt med att de här barnen skall få det bra. Det är inte en roll som bara mamma och pappa har utan vi hjälps åt med det hela familjen.

Jag fick möjlighet att välja hur mycket som helst. Men det enda jag sa var att jag inte ville ha för stora barn för jag trivs bättre med mindre barn. Jag ville inte komma med för mycket önskemål. Jag ville ju hjälpa någon som behövde hjälp.

Inte välja precis. Men när dom har ringt har dom frågat om vi tror att dom skulle passa oss och så. Nu med mer erfarenhet vet man att vissa barn är lättare och andra svårare och vad som kan konkurrera för mycket med dom egna åldrarna och så.

Uppdragets innehåll

När Enell (op.cit.) frågat kontaktfamiljerna i sin studie om vilket uppdrag de fått från socialtjänsten så svarar de flesta att uppdraget varit tydligt. Men de har svårt att svara konkret på vad socialtjänsten förväntade sig av dem. Lika tydligt tycker inte våra kontaktfamiljer att det uppdrag de fått varit. Om våra kontaktfamiljer över lag är mycket nöjda med den allmänna information som de fick om uppdraget, när de anmälde sitt intresse, så är de i lika hög grad missnöjda med den information de fått i samband med det konkreta uppdraget. Om barnet och dess familj har de bara fått mycket få och knapphändiga upplysningar. ”Egentligen fick vi inte veta mer än att pojken behövde en familj”, säger en kontaktpappa. Inte heller fick de någon information om vad de förväntades göra, när pojken var hos dem. I en annan familj säger kontaktmamman så här:

Det tycker jag nog att jag kan säga, att det alltid varit väldigt otydligt. Att man har känt, att det är för mycket känsla av barnpassning. Det är ju så att går man in i det att vara något mer än barnpassning, medan man egentligen inte förväntas vara något annat än barnpassning, då blir det fel på något sätt.

Kontaktmamman ovan är inte bara osäker på vilka förväntningar socialtjänsten har utan hon är också osäker på vad barnets mamma förväntar sig. Det stöd för både barnet och mamman, som denna kontaktfamilj menar att de skulle kunna vara, accepteras inte riktigt av mamman. Vad barnets förälder förväntar sig är något som de flesta av kontaktfamiljerna inte är klara över. Att vara ledig för att vila eller vara ledig för att gå ut och roa sig och träffa andra vuxna, tror en del att det handlar om. Men många menar att de har så lite kontakt med mamman att de vet inte. De har inte talat med mamman om hennes förväntningar, och när de inte hört något utgår de från att hon är nöjd med det som är.

De flesta av kontaktfamiljerna säger att inga speciella förväntningar på uppdragets innehåll uttalades från socialtjänstens sida. Som regel har man bara fått höra att föräldern ifråga behöver avlastning och i några få fall att barnet (alltid en pojke) behöver ”en pappafigur”. Något mer konkret om vad insatsen skulle innehålla har aldrig bestämts. Det enda konkreta som avtalats är hur ofta barnet skall vistas i kontaktfamiljen.

Inte heller socialekreterarna kan i de enskilda ärendena tydligt redogöra för insatsens syfte och innehåll. Sällan eller aldrig uppges det finnas någon arbetsplan som beskriver detta. Det enda syfte man kan ange är därför att hjälpbehoven (se ovan) skall tillgodoses.

Otydligheten i uppdraget gör att kontaktfamiljerna själva får formulera vari uppgiften skall bestå. På vår fråga om vad de anser vara viktigast att hjälpa till med är det två svar som dominerar. Det ena är att *kompensera för brister i barnets hem*, främst genom en konsekvent uppfostran av barnet. Många talar om gränssättning och regler som det viktigaste men också att ge barnet social stimulans. Det andra återkommande svaret är att *visa barnet hur en normal eller vanlig familj fungerar*. Några röster:

Att vara en normal förälder till barnen. Hjälpa dom och visa vad som är rätt och fel. Mycket moraliska grejer, inte låta dom göra som dom vill. Det är mer synd om dom än om andra barn. Jag kan dela med mig av saker jag lärt mig i livet.

Det är så mycket. Jag vet inte om jag vill säga så mycket här. Det är ju att underkänna mammans roll, eller bristerna hos henne som visade sig på pojken Det är en god och trygg och kärleksfull uppfostran med fasta regler och normer. Vad som går för sig och inte, om jag uttrycker mig så.

Det man tänker är nog att de skall få se något så nära familjeliv som möjligt och få uppleva det också.

Det jag känner är att man skall vara ett stöd i uppfostran. Där Lena som ensam mamma kommer till korta. När pojken bestämmer över henne. Så är det ju inte hemma hos oss.

På lång sikt är det att hon skall få se hur det fungerar normalt. Jag tror att vi är normala (skratt). Nej, men hur en familj kan fungera i förhållande till den familj hon lever i. Det tror jag är det som vi mest har kunnat ge eftersom hennes familj inte fungerar, eller: strukturerna och nätverken hur det är kring henne är ju så att dom inte fungerar alltid.

Som synes ser våra kontaktfamiljer som sin uppgift att göra något betydelsefullt och bestående för barnet/barnen de har hos sig. Även om de förstår och accepterar den ensamstående förälderns behov av avlastning, så vill de att uppdraget skall innehålla något mer än ”barnpassning”. Även i de fall där det klart sagts att det handlar om den ensamma mammans behov och där barnet beskrivits för kontaktfamiljen som välanpassat, så har kontaktfamiljen efter hand upptäckt brister, som de försöker kompensera. Här visar flera av våra intervjuer när vi jämför utsagorna från de tre parterna att förväntningarna på uppdragets innehåll och syfte kan se mycket olika ut. Vanligast är att barnets förälder och kontaktfamiljen har skilda synsätt, men även socialsekreteraren kan ha en divergerande uppfattning i förhållande till de två andra. I ett ärende säger t.ex. mamman att kontaktfamiljen endast är till för att hon skall få avlastning, medan kontaktfamiljen menar att deras uppgift är att hjälpa pojken genom att sätta gränser och ha fasta regler. Socialsekreteraren i samma ärende säger att den viktigaste uppgiften för kontaktfamiljen är att ge mamman stöd i föräldrarollen.

Att det ofta råder oenighet parterna emellan om målen med insatsen visar tidigare studier om kontaktfamiljinsatsen. I stockholmsundersökningen (Sundell, Humlesjö & Carlsson 1994) menade föräldrarna (precis som våra föräldrar) att insatsen i första hand var till för att de skulle få avlastning. Socialsekreterarna betonade däremot att det främsta målet med insatsen var att stödja och stimulera barnen, något som också kontaktfamiljerna rangordnade högst. Även Enell (op.cit.) finner i sin studie att socialsekreterarna betonar barnens behov som avgörande för att insatsen skall beviljas. Syftet med kontaktfamiljinsatsen är att kompensera föräldrarnas bristande föräldraförmåga, menar de. Att föräldrarna oftast ser insatsen som en avlastning för dem själva upplever socialsekreterarna därför som ett dilemma. Detta kan vi inte se i vår studie. Som regel har socialsekreterare och klientfamilj en likartad uppfattning, inte bara om hjälpbehoven och hur man motiverar insatsen utan också om syftet med den. Det finns dock ett undantag. Att våra föräldrar skall "lära sig föräldraskap" genom påverkan från kontaktfamiljen tycks åtminstone i ett antal fall vara ett – inte helt öppet – syfte som våra socialsekreterare har. Och vad gäller familj och kontaktfamilj så ser vi på samma sätt som i de tidigare nämnda undersökningarna att det finns skilda synsätt mellan familj och kontaktfamilj vad gäller uppdragets syfte och innehåll i flera fall.

Att socialsekreterarna i vår studie uppvisar en delvis annan inställning till insatsen än socialsekreterarna i de tidigare undersökningarna beror säkerligen på att man i dessa inte knutit sina frågor om insatsens mål till konkreta ärenden utan frågat mer allmänt. Även våra socialsekreterare talar om en insats för barnen, om barnens behov och om "barnperspektivet", när de mer allmänt reflekterar över målet med insatsen. De svar vi ovan redovisat utgår dock från konkreta ärenden och då får vi andra svar.

I kapitel 3 resonerade vi kring problemet med att sätta gränser i en liten isolerad familj med svagt nätverk. Vi redovisade också att våra klientfamiljer över lag anser att de har svårt med "att sätta gränser". Ofta är det kontaktfamiljen som uppmärksammat dem på detta, vilket kontaktfamiljerna bekräftar när de talar om uppdragets innehåll. Flera kontaktföräldrar beskriver hur barnet "tagit över" och bestämmer över sin mamma. Detta mönster försöker man bryta. Att låta barnet "få vara barn och inte vuxen" ses som en viktig uppgift. Detta är också något som våra socialsekreterare betonar, när de talar om föräldraskap (se kapitel 5, s 93). Att vara en förebild för mamman och lära henne hur hon skall bete sig mot sitt barn är också något som

kontaktföräldrarna gärna vill. Detta uppskattas dock inte alltid av barnets förälder.

Barnets vistelse i kontaktfamiljen

I fem av våra familjer vistas barnet en helg varannan vecka i kontaktfamiljen, i fyra av familjerna en helg var tredje vecka och i nio fall handlar det om en helg per månad. En helg betyder som regel att barnet hämtas på fredag och lämnas på söndag, alternativt måndag morgon. I flera fall uppges också att barnet vistas en vecka på sommaren och en vecka på vintern (sportlovet) hos kontaktfamiljen.

De flesta av våra föräldrar är nöjda med insatsens omfattning. Några tycker en helg i månaden är lagom. Andra tycker var tredje vecka är för lite. För det mesta håller man de överenskomna tiderna. När så inte är fallet beror det oftast på att kontaktfamiljen fått förhinder. Detta är dock inte vanligt. Det finns också exempel på att kontaktfamiljen ställer upp utöver överenskomna tider, t.ex. om barnets mamma "krisat ihop" och behöver omedelbar hjälp.

Den ambivalens som många av våra föräldrar känner när de lämnar bort sitt barn till en främmande familj, och som vi beskrivit ovan, kommer till uttryck när barnet skall lämnas till kontaktfamiljen. Mamman vet då inte vad hon skall säga till sitt barn, särskilt om barnet inte vill åka iväg utan hellre vill stanna hemma hos mamma. "Mamma behöver vila" tycks vara det vanligaste argumentet, ett argument som skapar dåligt samvete och som gör att den fria tiden till stor del upptas av oroliga tankar. En mamma beskriver hur hon under lång tid kände att hon övergav sin son. En annan talar om att hon första tiden var "helt chockad" då sonen var borta och hon kunde inte företa sig någonting vettigt. Att det tar lång tid att vänja sig vid insatsen är något som betonas av flera av våra föräldrar.

Att bara få vara för sig själv, sova så länge man vill, slappna av, kanske äta något gott och sjunka ner framför TV:n är den vanligaste "sysselsättningen" som våra föräldrar beskriver att de ägnar sig åt då barnet är i kontaktfamiljen. Att kunna slöa en dag och handla och städa den andra dagen utan barn som stör, att få vara ifred och att det är tyst är varianter på samma tema. Det handlar mycket om att ha tid för sig själv men att inte göra något särskilt. Flera menar att de varken hinner eller orkar göra något särskilt under den barnfria tiden. Färre än hälften av våra föräldrar beskriver att de använder den lediga tiden till att umgås med vänner och/eller till att utöva sådana aktiviteter

som de inte kan göra tillsammans med barnen. Dessa föräldrar betonar vikten av att få tid till "ett vuxenliv".

Om våra föräldrar inte gör särskilt mycket medan barnet är i kontaktfamiljen, så är bilden den omvända vad gäller barnet. Den beskrivning våra föräldrar ger av barnets vistelse i kontaktfamiljen domineras av två saker: 1) mycket aktiviteter och 2) många kontakter. Åka och bada, bowla, spela bandy, grilla, fiska, rida, spela fotboll, gå på marknader, se på hyrvideo, spela dataspel, läsa, teckna, måla, åka på utflykter, gå på bio och teater m.m. är aktiviteter som barnen får ägna sig åt i kontaktfamiljen. Just att det är mycket aktiviteter och att barnet får stor uppmärksamhet den tid som kontaktfamiljen har hand om barnet betonas av flertalet föräldrar. Många talar också om att deras barn får träffa och umgås med flera andra barn, som finns i eller runt kring kontaktfamiljen, men framför allt får de träffa flera andra vuxna. Det är vanligt att kontaktfamiljen tar med barnet på besök hos sina släktingar och i sitt umgänge med grannar och vänner. För många barn tycks det ständigt vara kalas den helg de vistas i sin kontaktfamilj. Att kontaktfamiljen bor i villa, gärna på landet, vilket ger möjlighet till utomhuslekar, och att de har en stor släkt- och bekantskapskrets där barn och vuxna umgås med varandra uppskattas mycket av våra föräldrar. Deras barn kan då få vara med om sådant de själva inte kan erbjuda.

Föräldrarnas bild av barnets vistelse i kontaktfamiljen bekräftas i stort sett av kontaktföräldrarna. Visserligen betonar flera att de inte gör annat än det familjen brukar göra, men detta vanliga familjeliv tycks omfatta både inomhus- och utomhusaktiviteter och umgänge med släkt, vänner och/eller grannar. Vad man gör bestämmer man själv. Några speciella önskemål om vad barnets vistelse skall innehålla har man ju inte fått. En kontaktfamilj säger att de funderade mycket över vad de skulle göra, när barnet kom till dem, men efter ett samtal med en skolkurator förstod de att de egentligen inte skulle göra så mycket utan "bara vara", dvs. vara en familj med mamma, pappa och barn och göra det familjen brukar göra. Detta är något som flera av våra socialsekreterare också betonar. De menar att det är viktigt att barnet får uppleva ett vanligt familjeliv, känna trygghet och få lugn och ro, att de får vila sig från oron där hemma. Att barnet därutöver blir en del av kontaktfamiljens stora nätverk ser de som "ett stort plus".

En del kontaktfamiljer planerar i förväg den helg som barnet kommer till dem. De menar att det är viktigt att barnet får vara med om sådant som den egna föräldern kanske varken har råd, tid eller ork till att genomföra:

Man behöver inte kasta ut dem i nöjen, men det kan var så lite som att man hyr en film eller köper en godspåse. Allt som barn vill ha men som kanske föräldern inte har råd med.

Många planerar helgen så att barnet får ”bo in sig” fredag och lördag med fredagen som ”myskväll” och lite lugnare aktiviteter på lördagen. På söndagen går man så ut i skogen, paddlar kanot, badar, går på museum, besöker släktingar m.m.

Genomgående uppger våra kontaktfamiljer att båda makarna och oftast de egna barnen är engagerade i kontaktbarnets vistelse hos dem. Även om initiativet till att bli kontaktfamilj var kvinnans så är hon inte ensam om att utföra uppdraget. Att de egna barnen finns med och att de gör en viktig del av ”jobbet” betonas av några kontaktfamiljer. I några fall betonas särskilt kontaktpappans roll, t.ex. att ta hand om pojken som saknar sin egen pappa.

När våra klientföräldrar jämför de aktiviteter som äger rum i kontaktfamiljen med vad de själva brukar göra tillsammans med barnet, så är skillnaden mest kvantitativ men också kvalitativ. En del betonar att det inte är så annorlunda saker som barnet får ägna sig åt i kontaktfamiljen, men ingen förälder orkar göra så *många* olika saker tillsammans med sitt barn. I några fall betonar våra föräldrar också att de saknar ekonomiska resurser för vissa aktiviteter. Detta har många kontaktfamiljer uppmärksammat och har därför försett kontaktbarnet med t.ex. cykel, skridskor eller skidor. Ibland är detta liksom kläder som köpts till barnet sådant som barnet endast får använda då det vistas i kontaktfamiljen. Ibland får barnet ta med sig det hem. Några mammor tycker det är bra att kontaktfamiljen köper kläder och saker till barnet, men får barnet inte ta med sig de fina sakerna hem, så känns det som en kritik mot moderns sätt att klä sitt barn (se exempel s 105).

”Vi gör inte så jättemycket hemma” säger en mamma. En annan säger: ”Hemma är det mer vardag”. Dessa båda mammor får representera dem som inte orkar eller anser sig hinna göra så mycket tillsammans med sitt barn. De saknar inte bara de ekonomiska resurser, som kontaktfamiljen har, utan också tid, ork och kanske ibland även fantasi för att umgänget med det egna barnet – speciellt på helger – skall kunna bli något annat än ”vanlig vardag”.

Skillnaden mellan vardagslivet i den egna familjen och kalasen och äventyren i kontaktfamiljen tycks alltså vara stor för en hel del av barnen. Denna kontrast upplevs även av våra föräldrar och ibland kan faktiskt en känsla av avundsjuka inför vad barnet får vara med om smyga sig in hos våra föräldrar. En mamma uttrycker klart att hon ibland skulle vilja följa med barnet till kontaktfamiljen, övernatta där och göra saker tillsammans med

barnet och kontaktfamiljen. Detta hade varit naturligt om det handlat om släktingar, menar hon. Då hade man gjort saker tillsammans. Men som det nu är så är det bara barnet som känner kontaktfamiljen – inte hon. Denna mamma känner ofta ledsnad då barnet åkt iväg, och hon kan inte företa sig något vettigt då barnet är borta. Hon känner sig bara ensam.

Vad barnen själva tycker om att ”bli bortskickade” en gång i månaden eller oftare för att ”mamma behöver vila” vet vi inte annat om än vad deras förälder berättar. En mamma med en sjuårig son i kontaktfamiljen säger så här:

Ibland kan han säga att han inte har lust att åka, att han bara vill vara hemma. Men det har inte varit några problem då de hämtat honom. Ibland säger han inte så mycket – har svårt att säga i ord att han tycker det är roligt. Jo, han tycker det är roligt och han trivs. Det vet jag. Men sedan är det väl det att helst av allt skulle han vilja vara hemma, tror jag egentligen.

Vårt intryck är att föräldrarna inte alltid vet eller vill veta vad barnet tycker om att vara i sin kontaktfamilj. Frågan är känslig och väcker det dåliga samvetet till liv: att insatsen är till för föräldern och inte i första hand för barnet. Tolv föräldrar beskriver dock separationsproblem av varierande svårighetsgrad, då barnet skall åka iväg till kontaktfamiljen. Ibland handlar barnets vägran att åka om att de missar umgänge med kompisarna hemma, t.ex. besök på diskotek eller kalas. Efter övertalning från föräldrarnas sida kommer dock barnet iväg. För andra kan separationen vara en pärs, och en förälder berättar hur hennes son under en lång period fick bäras ut i bilen då han skulle iväg. Andra barn visar ledsnad men åker motvilligt. I endast fem fall beskriver föräldrarna att barnet aldrig protesterat. En mamma menar att hennes dotter har lätt för att anpassa sig och därför blir det aldrig problem.

Men även om separationen kan vara svår, så menar så gott som samtliga föräldrar att när barnet väl är i kontaktfamiljen så trivs det. Som ”bevis” för detta talar man om alla aktiviteter som barnet får vara med om och all uppmärksamhet som barnet får. Detta gillar barnen. Några påpekar också att när väl barnet uppslukats av det roliga så glömmen sonen eller dottern t.o.m. att ringa hem, vilket man kommit överens om. Oftast är också sonen eller dottern glad vid hemkomsten. Några beskriver dock att omställningen tillbaka hem kan vara lika svår som separationen innan. En mamma säger om dotterns hemkomst: ”Hon är odräglig en timma då hon kommer hem. Då vråker hon ur sig allt möjligt mot mig”.

Några föräldrar betonar att de aldrig tvingar barnet att åka men att de övertalar barnet. Genomgående tycks dock vara att man inte ruckar på

överenskommelserna, även om det kan vara svårt att säga till sitt barn att det skall åka dit det inte vill.

Socialsekreterarna tror att barnen i de flesta fall trivs i sin kontaktfamilj, och det kontaktfamiljerna berättar om barnets vistelse hos dem motsäger inte detta. I endast ett fall beskrivs hur socialsekreteraren fick hjälpa till och tala med barnet som vägrade lämna sin mamma. Annars har de problem som förekommit i samband med barnets vistelse i kontaktfamiljen som regel inte varit svårare än att förälder och kontaktföräldrar själva klarat av att lösa dem.

Relationen klientfamilj – kontaktfamilj

Relationerna mellan kontaktbarnets förälder och föräldrarna i kontaktfamiljen kan i tretton av våra nitton ärenden beskrivas som en mer eller mindre affärsmässig relation. Kontakten dem emellan inskränker sig till en uppgörelse om tider för hämtning och lämnande av barnet. Visst utbyte av information kan då äga rum, t.ex. om det hänt barnet någon speciellt före besöket, som kontaktfamiljen bör känna till, liksom om de hänt något speciellt under vistelsen i kontaktfamiljen. Oftast sker denna kontakt per telefon, och i merparten av fallen är det mamman i kontaktfamiljen som barnets förälder talar med. Korta samtal kan också äga rum vid själva hämtningen och avlämnandet av barnet. Därutöver förekommer ingen kontakt. Tre av föräldrarna beskriver t.o.m. kontakten med kontaktfamiljen som i stort sett obefintlig. Här hämtas och lämnas barnet i skolan, så man ses aldrig.

I några enstaka fall ges ibland tillfälle till samtal över en kopp kaffe då mamman själv hämtar sitt barn. I ett par fall har förekommit att vår förälder bjudit kontaktfamiljen hem till sig, och i några fall utbyts julklappar och födelsedagspresenter. I ett fall beskrivs att mamman i kontaktfamiljen skickar med barnet hem foton och noteringar över vad som hänt under barnets vistelse i hennes familj. Personliga samtal kring detta sker dock sällan.

Långa telefonsamtal som handlar om barnet beskrivs i tre fall, och i ett fall då kontaktfamiljen utgörs av moderns syster, förekommer daglig kontakt. Umgänge mellan familj och kontaktfamilj beskrivs i endast ett fall. Mamman, som fick "dagisfröken" som kontaktfamilj (se citat s 98) menar, att hon inte ser kontaktfamiljen som "en kontaktfamilj" utan snarare som "bekanta" som hjälper henne. Detta har gjort att de båda familjerna umgås ibland, t.ex. genom att äta middag hos varandra eller genom att dricka en kopp kaffe när barnet hämtas och lämnas.

För många av våra föräldrar är den mer affärsmässiga relationen helt tillfylles. Antingen är det så att man inte gillar kontaktfamiljen, även om man kan anse att denna är ”toppenbra” för barnet, och därför inte vill ha en närmare kontakt. Eller så betonar man att den neutrala relationen, liksom att kontaktfamiljen får betalt, innebär att man slipper känna tacksamhet. Man slipper stå i skuld, vilket hade varit fallet om det varit vänner eller bekanta som ställt upp.

Några av våra föräldrar önskar dock att relationen vore annorlunda. Här handlar det om de föräldrar som önskar stöd i sin föräldraroll. Fem av våra föräldrar uttrycker en besvikelse över att de inte kunnat diskutera uppfostringsproblem och andra problem i familjen med kontaktfamiljen. Särskilt viktigt blir detta om man inte har någon annan att tala med. En av dessa mammor säger, att om det hade varit perfekt så hade kontaktmamman varit äldre än henne och kunnat ge henne råd. Nu är det inte så. En annan mamma, som har en i det närmaste obefintlig kontakt med kontaktfamiljen (barnet hämtas och lämnas i skolan) efterlyser en vuxen-vuxenkontakt, att kontaktfamiljen någon gång ringde henne för att tala om barnet och diskutera eventuella problem. En tredje mamma önskar hon kunde rådfråga kontaktfamiljen om barnets skolgång och barnets utveckling. Att kontaktfamiljen bara tänker på barnet och inte föräldern är en fjärde mamma besviken över: ”Jag tänker mer att de skulle hjälpa mig”. Denna mamma vill att både hon och sonen skall omfattas av hjälpen, att båda kan träffa kontaktfamiljen och att kontaktfamiljen fungerade som ett slags föräldrar för henne. Den femte mamman efterlyser också stöd från kontaktfamiljen men menar att man kanske inte kan begära det.

Några av våra kontaktfamiljer säger att de försökt förmedla stöd till den ensamstående föräldern men att detta ebbat ut liksom telefonsamtalen mellan barnets vistelser hos dem. Andra säger att de velat ha en sådan relation till barnets förälder att de kunnat ta upp med föräldern sådant som de observerat hos barnet, men det har inte gått. I några få fall har det dock fungerat. I samtliga dessa fall är kontaktmamman verksam som professionell yrkesutövare inom socialt arbete, skola eller omsorg. Relationen mellan barnets förälder och kontaktmamman har i dessa fall utvecklats till en mer yrkesmässig hjälprelation.

I kapitel 4 redovisade vi likheter och skillnader mellan klientfamilj och kontaktfamilj utifrån deras egna beskrivningar. I en del fall var man överens om skillnaderna och såg en hel del likheter. Vi menade att det finns en slags respektfull jämlikhet mellan parterna i dessa fall. I andra fall var däremot

diskrepansen mellan vad man tog upp som likheter och skillnader stor och när det gällde likheter såg man inga som helst sådana utan talade om "skilda världar". Relationen i dessa fall menade vi präglas av ojämlikhet (se s 77). Vid en närmare granskning av dessa båda grupper kan vi se att i den förra gruppen är parterna i huvudsak överens om vad insatsen skall innehålla och båda är nöjda med insatsen. I den senare gruppen däremot uttrycker båda parter missnöje. Det är i den gruppen vi återfinner de ärenden där kontaktfamiljen velat förmedla råd till barnets förälder, påtala brister de sett hos barnet osv. men där föräldern ifråga inte velat ta emot den sortens "hjälp". Det kontaktfamiljen har förmedlat har uppfattats som kritik eller – som en förälder uttrycker det – "en klapp på huvudet". Att lära ut föräldraskap och vara det stöd i föräldrarollen, som socialsekreterarna har som mål med insatsen i några fall, är ingen lätt uppgift. Troligen kan en sådan uppgift endast utföras inom ramen för en professionell hjälprelation och bör således inte ingå i kontaktfamiljsuppdraget. I vart fall är det en uppgift som blir omöjlig att genomföra, om det inte finns några som helst likheter och därmed möjlighet till identifikation mellan klientfamilj och kontaktfamilj. Utgår man från "skilda världar" så möts man inte. Klientfamiljen värjer sig i stället för "hjälpen".

Men även kontaktfamiljerna kan värja sig för en nära relation eller alltför tät kontakt. "Vi försöker hålla kontakten till ett minimum" säger en kontaktpappa och förklarar detta med att annars så skulle de få föräldrarnas egna problem presenterade för sig och dessa vill de inte bli delaktiga i. "Vi har inte lagt oss i hennes liv" säger en annan kontaktfamilj om mamman till kontaktbarnet. Båda dessa utsagor är exempel på det många kontaktfamiljer poängterar: att de är till för barnet och inte dess förälder.

Trots den ringa kontakten beskrivs relationen till barnets förälder av kontaktfamiljerna i de flesta fall som god. Men det finns också de som tycker att relationen är problematisk, ibland mycket problematisk. I de fall detta gäller så har mamman egna svåra problem (t.ex. psykiska problem eller missbruksproblem). I dessa fall har det tagit mycket lång tid för kontaktfamiljen att förstå vad det handlar om – någon information från socialsekreteraren har man ju inte fått. Hur man förhåller sig till föräldrar med problem är något man skulle behövt få hjälp med, och en kontaktmamma efterlyser handledning av socialsekreteraren. Sådan har hon inte fått utan hon har fått söka stöd hos en annan erfaren kontaktmamma.

Få av våra föräldrar tror att relationen till kontaktfamiljen kommer att bestå, när insatsen upphör. Endast tre är övertygade om fortsatt kontakt. Sju

föräldrar säger antingen att de inte vet hur det kommer att bli eller att de skall försöka hålla kontakt – för barnets skull. Åtta föräldrar däremot är övertygade om att kontakten kommer upphöra samma dag som insatsen avslutas. Antingen så önskar de själva ingen fortsatt kontakt eller så tror de att kontaktfamiljen drar sig ur så fort insatsen upphört. En mamma som är tveksam om hur det kommer att bli säger så här:

Det enda jag tycker är jobbigt med det här med kontaktfamilj är att det egentligen är så opersonligt. Tänk om de (*barnet och kontaktfamiljen*) får en stark relation och inte får träffas sen. Det är för djävligt om det skulle vara så.

Några föräldrar tror att deras barn kommer att åka och hälsa på kontaktfamiljen då och då, men en viss tveksamhet om det kommer att bli så uttrycks samtidigt. Några tror att eftersom barn och kontaktfamilj känner varandra så väl och barnet också betyder så mycket för kontaktfamiljen, så kommer denna att se till att det blir fortsatt kontakt. Detta stämmer med vad kontaktfamiljerna själva säger, åtminstone merparten av dem. Eftersom barnet blivit en del i familjen är det naturligt att kontakten kommer att fortsätta, menar de, även när insatsen upphört. Några säger så här:

Jag tror vi kommer att ha fortsatt kontakt, fast kanske inte lika regelbundet. För hon är ju liksom en del av oss så det går ju inte bara att klippa så. Sedan i tonåren kanske hon inte är intresserad, men man kan ju ändå försöka så att sedan när hon blir äldre kan uppskatta det på ett annat sätt.

Ja det tror jag. Jag kan inte tänka mig annat. Nej det kan jag svära på att det inte kommer att avslutas med 18-årsdagen. Även om hon skulle se vida världen så vet hon att hon har ett hem här. Det är jag övertygad om.

Jag känner det på något sätt ändå, att när man ändå tagit till sig dom här barnen lite, så vill man inte bara säga "bye, bye" och nu skiter jag liksom i dig, utan jag tycker att det även om man inte har dom längre så har man ändå kontakt.

Kontaktfamiljerna kommer dock inte att tränga sig på om barnet inte självt vill ha kontakt. Samtidigt ser de att det är dem det hänger på om det skall bli någon fortsättning. Barnets förälder kommer inte att ta initiativ till fortsatt kontakt.

En kontaktfamilj, som gärna ser fortsatt kontakt, betonar samtidigt att det inte får bli för påträngande. De vill inte att barnets förälder skall utnyttja dem och vilja lämna barnet till dem för ofta. Fyra kontaktfamiljer svarar klart nej på frågan om fortsatt kontakt. De är på samma sätt som barnens förälder övertygade om att kontakten kommer ebba ut så fort insatsen avslutats.

Socialsekreterarna å tredje sidan tror mer på fortsatt kontakt. I hälften av ärendena är man övertygad om att kontakten mellan familj och kontaktfamilj

kommer att bestå, och i ytterligare några fall tror man på fortsatt kontakt med barnet men däremot inte med barnets förälder. Här är förälder och kontaktföräldrar allt för olika för att ha något gemensamt, menar socialsekreterarna.

Någon socialsekreterare påpekar, att anledningen till att kontakten kommer att upphöra kan vara att barnets förälder inte vill "besvara" när biståndet upphört och därmed den ekonomiska ersättningen. Och tvärt om: kontaktfamiljen kommer inte ställa upp när de inte får ekonomisk ersättning längre. Sådana ställningstaganden utgör dock undantagen, menar våra socialsekreterare. I de allra flesta fall kommer det utvidgade nätverk, som kontaktfamiljen inneburit, att bestå för barnet och dess familj.

Efter att ha jämfört svaren från våra familjer och våra kontaktfamiljer både gruppvis och i varje enskilt ärende måste vi dra slutsatsen att socialsekreterarnas tro på ett bestående nätverk i de allra flesta fall är ett önsketänkande. I en del fall kommer kontakten med barnet att bestå men däremot knappast med dess förälder. Orsakerna till detta är både den ojämlikhet som förelegat i relationen (hjälpare – hjälpt) och den olikhet i övrigt som finns mellan de båda familjerna. Att man gillar varandra tycks inte utgöra en tillräcklig grund. En kontaktpappa som beskriver barnets mamma som glad och positiv säger: "Ja, hon är någon man gärna skulle umgås med". På fråga visar det sig dock att något umgänge inte förekommit en enda gång under de två år barnet varit kontaktbarn hos dem. I ett annat fall där insatsen nu avslutats trivdes man med varandra och kom överens om fortsatt kontakt. Vid intervjutillfället har det dock gått lång tid utan att man setts en enda gång.

Kontakten med socialsekreteraren

Efter det att kontaktfamiljinsatsen beviljats av socialtjänsten är våra föräldrars kontakt med socialsekreteraren så gott som obefintlig. Det är endast vid de halvårsvisa omprövningarna av biståndet som kontakt förekommer. Dessa möten brukar gå fort: fem eller tio minuter säger en förälder, bara standardfrågor säger en annan, därför går det fort. Ibland går det betydligt längre tid än ett halvår mellan omprövningarna. Ibland sker dessa per telefon. Tolv av våra föräldrar uppger att kontakten ser ut på detta sätt.

Några föräldrar berättar att de tidigare haft en mer tät kontakt med sin socialsekreterare och att de fått stöd och hjälp, t.ex. när det gäller hur de skall förhålla sig till barnets pappa. Utöver omprövningarna kan de också ringa socialsekreteraren vid behov. Några har kontakt sedan lång tid tillbaka för

andra problem som de behöver hjälp med och träffar därmed sin socialsekreterare oftare.

Knappast någon av våra föräldrar tycker om omprövningssamtalen. För det första tycker de inte om att behöva ha dessa samtal varje halvår, dvs. de tycker att biståndet borde beviljas för en längre period än ett halvår i taget. För det andra tycker de att samtalen är ganska meningslösa, och för det tredje tycker de inte om att behöva besöka socialbyrån. ”Det känns vidrigt att gå in där”, säger en mamma. Alla gillar inte sin socialsekreterare, men man kan här se ett mönster: De som har mer regelbunden kontakt beskriver ofta sin socialsekreterare som förstående, lyssnande och stödjande, medan de som bara träffar socialsekreteraren halvårsvis eller ännu mer sällan beskriver henne i antingen negativa termer eller som en neutral person, en som bara ”gör sitt jobb”.

Även kontaktfamiljerna har mycket lite kontakt med socialsekreteraren efter det att insatsen påbörjats. Liksom barnens föräldrar är de negativa till uppföljningssamtalen och tycker de är meningslösa. Några kontaktföräldrar säger så här:

Det är ju det där halvåret, då ringer dom. Ibland säger dom att det inte är någon idé att komma hit och träffas, det löper ju ändå.

Det har ju varit de här – en gång per halvår – som vi träffats, att tjananixen ungefär, går det bra? Ja tycker båda. Då förlänger vi det här. Eller de frågar: Tycker ni det känns bra? Så säger båda ja. Vill ni fortsätta? Ja säger båda och så är det inte så mycket mer.

Vi har pratat om det jag och Marianne (*barnets förälder*), att det känns helt överflödigt att sitta där och berätta om att allt är hur bra som helst. Att vi skall ta tid till det. Vi får inte ut något mer av det någon av oss. Vi kan lika gärna ta det per telefon.

Socialsekreterarna själva är däremot i allmänhet nöjda med uppföljningssamtalen. Vid dessa försöker de få en bild av hur barnet har det i kontaktfamiljen och hur samarbetet mellan förälder och kontaktfamilj fungerar. De kartlägger också vad som hänt i klientfamiljen sedan sist och om behoven förändrats. Ingen socialsekreterare berör tidsomfattningen på dessa samtal, men att det kan gå fort bekräftas kanske av följande uttalande från en socialsekreterare:

Det har varit så där rosenrött. Det har fungerat jättebra och alla är nöjda. Så det har inte varit något att ta tag i riktigt, eller åtgärda. Det är man ju glad för, så då rotar man inte så mycket heller.

Många kontaktföräldrar beskriver en mycket gles och oregelbunden kontakt med socialsekreteraren, antingen p.g.a. hennes sjukdom eller p.g.a. byte av socialsekreterare. En del vet inte vem nuvarande socialsekreterare är,

och någon undrar vart den socialsekreterare som utredde dem som kontaktfamilj tog vägen.

För drygt hälften av kontaktfamiljerna är den sparsamma kontakten med socialtjänsten helt tillfylles. De tycker inte att de behöver något stöd eller någon hjälp i sitt uppdrag. Fem kontaktfamiljer efterlyser däremot bättre stöd. De har alla antingen en mycket problematisk relation till barnets förälder eller ser problem hos barnet och i barnets familj, som de skulle vilja få tala med socialsekreteraren om. Men även för dessa familjer blir omprövningssamtalen meningslösa. Socialsekreteraren tar inte upp sådant som borde vara viktigt att tala om, tycker de. ”Man får inte prata igenom något ordentligt”, säger en kontaktmamma. Och när kontaktfamiljerna själva tar kontakt med socialsekreteraren för att berätta om problem och brister de ser, så får de aldrig veta om det leder till någonting. Precis som i Enells undersökning (Enell op.cit.) klagar dessa kontaktfamiljer över att de är utestängda från all information. De fick inget veta om barnets familj, då uppdraget startade, och de får inte veta vad som händer och *om* något händer efter att de har påkallat socialsekreterarens uppmärksamhet. Inte sällan finns också en upplevelse av att socialsekreteraren bara ser mammans behov, inte barnets.

Av kontaktfamiljernas berättelser har vi förstått att några har ganska svåra uppdrag. Här borde givetvis socialsekreteraren ha ett helt annat förhållningsätt till kontaktfamiljerna än i övriga, mer oproblematiska fall. Dels borde kontakten vara tätare. Dels borde ett bättre stöd erbjudas, t.ex. i form av den handledning, som vi tidigare nämnde att en kontaktmamma efterlyste. Endast undantagsvis beskrivs att en kontaktfamilj fått ett bra stöd från socialsekreteraren. Stödinsatsen tycks dock vara beroende av hur engagerad socialsekreteraren är – inte beroende av uppdragets svårighetsgrad. Vid byte av socialsekreterare har t.ex. ett tidigare fungerande stöd helt upphört.

Stöd från socialtjänstens sida ges annars i form föreläsningar och/eller träffar med andra kontaktfamiljer. Ett mindre antal av våra kontaktfamiljer har deltagit i sådana och är mycket nöjda. Även om man som kontaktfamilj inte upplever några problem är det viktigt med uppmärksamhet, tycker många. Allra viktigast är dock att socialsekreteraren hör av sig och frågar hur det går. Detta uttrycker en kontaktmamma på följande sätt:

Det skall ju inte vara något professionellt i och för sig men det blir det ju ändå på något sätt. Man jobbar inte med detta men man har ju ändå ett uppdrag. Om man inte har kontakt med den som tilldelat det, så vet man ju inte vad som händer och då blir det

liksom att det inte är så viktigt, kan jag känna. Och egentligen är det ju jätteviktigt, för man tar ju hand om någon annans barn.

Insatsens betydelse

Vi har frågat våra föräldrar om vad insatsen hittills betytt för dem. Stämmer den med förväntningarna? Vad har blivit bättre i familjen? Har något blivit sämre? Även kontaktfamiljerna har fått svara på vad de tror att insatsen betytt för barnet och dess familj, och socialsekreterarna har vi bett bedöma insatsens betydelse för klientfamiljen. Vi har också frågat kontaktfamiljerna vad insatsen betytt för dem.

Den främsta hjälpförväntningen hos våra föräldrar var, som vi tidigare redovisat, att få avlastning och att få tid för sig själv. Detta har också alla fått, även om flera tycker att det varit för lite. Insatsen har alltså betytt att förväntningarna infriats. Att man genom avlastningen orkar lite mer beskrivs av flera föräldrar. Detta kommer barnen till godo. Några föräldrar säger att de blivit lugnare, mer harmoniska och att de fått en högre toleransnivå, vilket gör att umgänget med barnet fungerar bättre. De som önskat få tid till "ett vuxenliv" har också kunnat få detta och uppger att de därmed mår bättre. Uppenbarligen har insatsen bidragit till en viss normalisering. Utöver detta har insatsen inte betytt "något särskilt", menar de flesta. En mamma uttrycker det så här: "Annars är det samma situation som innan". Detta betyder inte att man är besviken på insatsen. Tvärt om uttrycker alla sig mycket positivt om insatsen och dess betydelse för framför allt föräldern själv.

Genom utbyte av erfarenheter mellan familj och kontaktfamilj skulle man kunna tänka sig att våra föräldrar påverkats i sin föräldraroll. På fråga om sådan påverkan skett svarar så gott som samtliga föräldrar nej. Möjligen har själva avlastningen inneburit att man hunnit tänka igenom sin föräldraroll. Svaren är inte förvånande. Få föräldrar har ju någon nära kontakt med kontaktfamiljen, och som vi ovan sett har kontaktfamiljerna många gånger misslyckats med att på ett bra sätt förmedla råd och stöd till barnets förälder. Endast en av våra föräldrar tycker att hon fått hjälp i sin föräldraroll och därmed förändrat synen på sig själv i denna roll. De övriga menar, att även om de haft visst utbyte med t.ex. mamman i kontaktfamiljen, så har de inte påverkats alls. "Man är ju samma förälder ändå, och han är ju mest hemma", säger en mamma.

Socialsekreterarna är dock av en annan uppfattning. I nära hälften av fallen anser de att föräldrarna påverkats i sin föräldraroll, antingen direkt eller

indirekt. I ett fall menar socialsekreteraren att detta var ett centralt syfte med insatsen när den beviljades. Mamman ifråga förnekar dock att en sådan påverkan ägt rum. Som vi tidigare påpekat tycks påverkan i föräldrarollen vara ett syfte med insatsen som socialsekreterarna inte talar öppet om med den förälder det gäller.

Socialsekreterarna menar annars att insatsen framför allt betytt en *stabilisering och normalisering av familjens liv*. Utöver det nämner några att insatsen betytt en trygghet för mamman att veta att det finns någon mer som ser hennes barn och som hon kan dela ansvaret med. Att slippa vara i beroendeställning när man behöver stöd har också varit mycket betydelsefullt och skapat en trygghet hos föräldrarna.

Mycket få föräldrar nämner något om vilken betydelse insatsen haft för barnet – förutom att det fått en lite mer harmonisk och lugnare mamma. Att barnet fått träffa fler vuxna lyfter någon fram. En annan förälder beskriver att hennes dotter fått nya intressen och nya vänner. En tredje menar att barnet fått lära sig att det finns gränser och att man måste ha tålmod. Mer än så vill ingen förälder vidgå att insatsen betytt för barnet.

Även socialsekreterarna är i hälften av fallen osäkra på vilken betydelse insatsen haft för barnet. I de övriga fallen nämns positiva effekter som att barnet fått se något annat, att barnet fått tillgång till en vuxen som inte är trött eller slutkörd, att kontaktfamiljen inneburit en trygg punkt för barnet, att vistelsen i kontaktfamiljen varit berikande och utvecklande och att barnet fått ”vara barn” genom att andra vuxna tagit över ansvaret samt att barnet har blivit bemött som en vanlig unge och inte som ett problembarn.

Ingen förälder tycker att något blivit sämre i och med insatsen. I ett fall menar dock socialsekreteraren att den haft negativa konsekvenser. Kontaktfamiljinsatsen för flickan i detta fall har i viss mån ägt rum på bekostnad av en pappakontakt. I stället för att bara låta insatsen ”rulla på” borde man arbetat mer med att etablera en relation till flickans pappa, menar socialsekreteraren. En annan socialsekreterare antyder också en viss skadlig inverkan på relationen mor–barn i ett ärende. För att en kontaktfamilj skall vara en bra insats så måste förälder och barn ha en ganska stark relation, menar denna socialsekreterare. ”Man måste veta om det är ofarligt att komma in med andra vuxna förebilder. Man måste veta om det är så stabilt att det tål konkurrensen”. Att insatsen kan leda till en försvagning av familjesystemet är något som diskuteras bland socialsekreterarna i dag. I stället för att utgå från att det finns två föräldrar som skall samarbeta kring barnet, så exkluderar man den ene föräldern genom kontaktfamiljinsatsen och försvagar därmed det

naturliga familjesystemet. Att få den frånvarande fadern att ta sitt ansvar och att arbeta med att stärka det befintliga nätverket är därför något man numera arbetar mycket mer med, menar våra socialsekreterare.

När det gäller vad insatsen betytt för våra kontaktfamiljer, så pendlar deras omdömen från ”inget särskilt men väldigt roligt” till att den betytt oerhört mycket, t.ex. i form av ökad livskvalitet, att man blivit mer vidsynt och/eller att livet berikats. Flera talar om att det känns bra att ha gjort en insats. Man känner sig nöjd med sig själv. Några menar att de fått en insikt som de tidigare inte hade, t.ex. att ”det inte är så enkelt i samhället överallt”. Man har förstått att man själv har det ganska bra, både lugnt och harmoniskt och också att man har råd med saker och ting. Att det inte är så för alla har man kanske tidigare förstått men nu blir det på ett djupare plan. En kontaktpappa uttrycker det så: ”Man kan ju förstå de sociala problemen, men det blir kanske på ett annat sätt nu”.

Även för de egna barnen har insatsen betytt mycket, poängterar flera. Särskilt för endabarnet har det varit nyttigt att få dela med sig – både av de egna föräldrarna, av tid och av materiella ting – till ett ”syskon”. Och även barnen har fått se att de har det långt mycket bättre än många andra barn.

Insatsens avslutning

Någon tidsgräns för hur länge insatsen kan pågå tycks inte finnas i något av våra undersökta fall. Inte heller finns några mål uppsatta om vad som skall ha uppnåtts för att insatsen skall kunna avslutas. Vi har därför frågat i första hand våra föräldrar och socialsekreterarna om vad de anser skall ha uppnåtts för att insatsen skall kunna avslutas. Svaren från våra föräldrar kan delas in i fyra grupper:

1. Familjesituationen måste ha förändrats så att familjen blivit en ny kärnfamilj, dvs. den ensamstående mamman har fått en man som hon kan dela föräldraskapets bördor med.
2. Kontaktbarnet har blivit äldre och är inte längre så beroende av mamma utan kan stundtals klara sig själv.
3. Den frånvarande föräldern tar mer ansvar.
4. Man vet inte vad som måste ha uppnåtts. Helst borde insatsen bestå ”i evighet”.

Bak (2003) beskriver två olika strategier i vad hon kallar "ensam mor"-familjen. Den ena är den traditionella familjestrategin. Denna kännetecknas av att den ensamstående mamman håller fast vid de kända mönstren från tvåföräldersfamiljen, i nuläget hanterade av endast en förälder, och har som mål att etablera en ny tvåföräldersfamilj. Ensam-mor-familjen ses inte som någon önskvärd familjeform. Utan man och far föreligger en brist, och vardagen består i en kamp för att kompensera för denna brist. Den andra strategin är den självbärande strategin. Denna kännetecknas av att man söker gripa de nya möjligheter som uppstått. Ensam-mor-familjen inrymmer kraft och nya utvecklingsmöjligheter, och mor och barn kan utforska det nya som en fullgod familj.

Vi vet inte hur många av våra ensamstående föräldrar som har som mål att etablera en ny tvåföräldersfamilj, men att detta vore en bra lösning, kanske den bästa, på familjens problem tror vi och i viss mån vet vi att många anser. Samtidigt har vi andra föräldrar som tycker att deras familj är en fullgod familj så som den är, men de behöver hjälp med att vidga sitt nätverk. För de senare är det helt klart att kontaktfamiljinsatsen måste bestå till dess barnet klarar sig lite mer på egen hand. Att den frånvarande föräldern skulle ta mer ansvar är däremot en utopi för de flesta av våra föräldrar. Endast i ett fåtal fall menar man att detta skulle vara en möjlig förändring som gjorde att kontaktfamiljinsatsen inte längre behövdes.

Ovissheten om hur länge man får behålla insatsen oroar flera av våra föräldrar. De menar att det skulle innebära näst intill katastrof om insatsen drogs in i nuläget. "Det skulle vara som om någon drog undan marken lite", säger en mamma. Andra menar att det inte bara skulle bli jobbigt för föräldern, utan tryggheten för barnet skulle försvinna.

Våra föräldrar borde dock vara lugna härvidlag. Socialsekreterarna säger nämligen att det inte finns någon tidsgräns i våra ärenden, utan insatsen kommer att finnas kvar så länge behov föreligger. Hur lång tid det handlar om är svårt att bedöma, men i inte mindre än åtta ärenden menar socialsekreteraren att tidsgränsen infaller när barnet kommer i tonåren, fått egna kompisar, har ett eget nätverk och inte längre vill åka till kontaktfamiljen. Även om en förändring äger rum i klientfamiljen, som gör att behovet av biståndet inte längre är lika stort, så kan detta inte upphöra abrupt, menar socialsekreterarna. När barnet vant sig vid kontaktfamiljen så skapas ju band och relationer som inte kan klippas av hur lätt som helst. Och ju längre insatsen pågår desto svårare tycks det vara att avsluta den. Ingen

socialsekreterare vill gärna avbryta en god och fungerande kontakt mellan barn och kontaktfamilj innan barnet själv väljer att göra annat.

Även kontaktfamiljerna betonar att det inte är säkert att insatsen kan upphöra, bara för att föräldrarnas situation förändrats. För barnet skulle det kunna vara en katastrof. Kontaktfamiljerna är också beredda att ställa upp så länge de behövs (om inget oförutsett inträffar). De ser sitt uppdrag som ett långsiktigt uppdrag. Att bygga upp en relation tar tid, poängterar flera, och oftast blir det en djup relation till barnet. En sådan relation kan man inte klippa av hur som helst.

I ett fall där uppdraget just upphört är kontaktmamman mycket upprörd över att ingen frågade vad barnet tyckte och tänkte, varken om att sluta åka till kontaktfamiljen eller om hon ville ha fortsatt kontakt med dem. Varken för barnet eller kontaktfamiljen blev det en ordentlig avslutning i detta fall. Enligt kontaktmammans beskrivning så klipptes banden verkligen av abrupt. En socialsekreterare, som menar att det inte får gå till så här säger: "Socialtjänsten har ett ansvar när man tillsätter eller konstruerar olika bistånd eller insatser". Som vi ser det, är det kanske just detta ansvar som inte tas som är det stora problemet med insatsen. Kontaktfamiljinsatsen består av ärenden som för det mesta "bara löper på" för socialsekreterarna. Som deras arbetssituation ser ut hinner de inte att engagera sig tillräckligt i ärendena. Finns det inga speciella problem att ta tag i så finns heller ingen anledning för socialsekreteraren att aktivt ta kontakt vare sig med klientfamilj eller kontaktfamilj. De glesa uppföljningarna gör att ärendena "glöms bort". En socialsekreterare säger: "De ligger där tysta och snälla i lådan". En annan säger: "De här ärendena prioriterar bort sig själva". Om så är fallet, om man inte vet något om de relationer och band som skapas och hur de utvecklas, hur skall man då kunna ta ansvar för dessa? I nästa kapitel kommer vi att bl. a. diskutera detta.

7

Ensamma föräldrar och vanliga familjer – sammanfattning och slutdiskussion

I detta avslutande kapitel sammanfattar och diskuterar vi studiens viktigaste resultat och slutsatser. Utifrån de delresultat, som tidigare redovisats, försöker vi besvara vår huvudfråga, hur utformningen av insatsen kontaktfamilj påverkas av de tre parternas syn på familj och föräldraskap – deras familjeideal. Vi diskuterar också vilka implikationer resultaten har för arbetet med insatsen kontaktfamilj inom socialtjänsten.

De ensamstående föräldrarnas situation

De familjer som ingår i vår studie är nitton klientfamiljer och nitton kontaktfamiljer. Klientfamiljerna är med ett undantag enföräldersfamiljer, bestående i sju fall av en ensamstående mamma med barn, i ett fall en ensamstående pappa med barn. Ensamförälderskapet (företrädesvis ensamstående mammor) utgjorde en urvalsgrund för vår studie. Däremot hade vi initialt ingen uppfattning om vilka familjer vi skulle möta som kontaktfamiljer. Vid ett av de tillfällen, då vi återförde resultat från vår studie till socialsekreterare som arbetar med insatsen kontaktfamilj, kommenterade en socialsekreterare den skillnad i framför allt socioekonomiskt avseende, som vi kunnat se mellan klientfamilj och kontaktfamilj med att det förvånade henne något. Hennes bild av kontaktfamiljerna var att de var ”ganska vanliga familjer”, som när det gäller materiella resurser inte skilde sig nämnvärt från klientfamiljerna.

Som vi kunnat se i den tidigare resultatredovisningen är skillnaderna dock ganska stora. I kapitel 4 lyfte vi fram tre områden: 1) de ekonomiska förhållandena, 2) det sociala nätverket och 3) föräldraskapet (ensamt respektive delat). Vi skall nu diskutera dessa resultat ytterligare.

Bristande ekonomiska resurser

Enligt Halskov (1999) finns det en rad forskningsresultat rörande enföräldersfamiljer som visar, att det inte är enföräldersfamiljen i sig som skapar problem för barnen och dess mödrar, men däremot de socioekonomiska ramar och livsvillkor som gäller för familjen. Halskov hänvisar bl.a. till studier av Lassbo (1994) och Duncan & Edwards (1997). Hon menar vidare, att barn i andra familjeformer, t.ex. tvåföräldersfamiljer, men med samma socioekonomiska villkor har en lika sårbar uppväxtsituation och utsätts för samma risker att få fysiska, psykiska eller beteendemässiga symtom och reaktioner (Halskov op.cit. s 472-473). Att enföräldersfamiljer sinsemellan dessutom kan vara mycket olika med vitt skilda socioekonomiska förhållanden, har vi tidigare berört (se s 33). Att fokusera på enförälderskapet i sig när hjälpbehov – framför allt barnens – skall bedömas är således en felaktig utgångspunkt. Utifrån detta perspektiv är det de socioekonomiskt relaterade resursbristerna som utgör de verkliga problemen.

Att den ekonomiska situationen utgör ett stort problem för våra klientfamiljer har vi tydligt sett, även om vi menar att ekonomin inte är det enda ”verkliga” problemet. För merparten av våra klientfamiljer är de ekonomiska ramarna knappa, och deras situation skiljer sig avsevärt från kontaktfamiljernas. Trots detta ser vi sällan eller aldrig att våra socialsekreterare resonerar om i vilken utsträckning denna resursbrist i klientfamiljerna är ett grundläggande problem, som de måste hjälpa till att lösa. Säkerligen beror detta på att den ekonomiska biståndshanteringen inte är vår socialsekreterares ”bord” utan faller på en annan socialsekreterare, oftast inom en annan del av organisationen. Vi refererade i kapitel 6 (s 102) till en mamma, som hade tre olika handläggare på socialbyrån och som anklagade socialtjänsten för bristande helhetssyn. Det tycks finnas fog för denna mammas kritik.

Ett glest och försvagat socialt nätverk

När vi undersökt klientfamiljernas och kontaktfamiljernas sociala nätverk har vi främst fokuserat dessa nätverks möjligheter att ge stöd åt familjen, framför allt stöd i föräldrarollen. När socialsekreteraren i sin utredning kartlägger den ensamstående förälderns sociala nätverk är det ju för att undersöka om det finns andra möjligheter till stöd och avlastning än att tillsätta en

kontaktfamilj. Våra resultat visar att för klientföräldrarna kan det sociala nätverket endast ge ett mycket bristfälligt stöd. I ungefär hälften av våra familjer ser vi ett *mycket* glesat socialt nätverk, både vad gäller släktingar och vänner. Vi ser också att våra ensamstående föräldrar har svårigheter med att skapa nya kontakter. Enligt deras egna utsagor fattas såväl ork som tid. Men svårigheterna att utvidga nätverket hänger säkerligen också samman med det fenomen, som Skårner (2001) benämner ”mycket skall ha mer”, dvs. det är lättare att utvidga sitt nätverk om man från början har relativt fullständiga och subjektivt tillfredsställande nätverk. Har man däremot stora brister i nätverket är möjligheterna att utvidga det små. Nätverket har en egenskap att ”så att säga utökas genom sig självt”, menar Skårner (s 300). Har man ett stort och differentierat nätverk (som våra kontaktfamiljer har) är det oftast inga svårigheter att träffa nya människor om man skulle vilja. Ju ensammare man är, ju färre länkar man har ut i världen desto större risk är det att man förblir ensam.

Våra klientföräldrar är i stor utsträckning ensamma eller relativt ensamma. Visst förekommer en hel del kontakter med släktingar, vänner och andra, men oftast är dessa sparsamma. Vi kan också se att våra klientfamiljers kontakter med släktingar, främst de egna föräldrarna, efter hand glesats ut. Framför allt har personer som tidigare kunnat ge stöd upphört med detta p.g.a. av sjukdom, ålderdom eller död. Släktnätverken har således minskat i omfattning och vännätverken har p.g.a. ”bristande tid och ork” också minskat eller i vart fall inte utökats.

Att det sociala nätverket kan spela en avgörande roll för en ensamstående förälders förmåga och möjlighet att bemästra sin livssituation har vi tidigare berört (kapitel 3, s 35). Att brister i detta nätverk utgör en av de viktigaste orsakerna till att våra klientfamiljer ansökt om insatsen kontaktfamilj är därför inte förvånande. Vi har kunnat se att ansökan om kontaktfamilj oftast ägt rum när familjen befunnit sig i en livssituation där isoleringen ökat allt mer och där den ensamma föräldern inte haft någon möjlighet till vila, distans eller eftertanke.

Men även om avlastningsbehovet varit det viktigaste motivet för att utvidga det sociala nätverket genom en kontaktfamilj, så har det också funnits en önskan om att fler personen skall ”se” barnet, ta del i dess liv och berika det. Att det sociala nätverket har betydelse för och kan påverka barns uppväxtvillkor har visats i flera forskningsstudier under senare år (se bl.a. Bak 2001). Intressant nog finns det även historiska studier som påvisat nätverkets betydelse för enföräldersfamiljen. Enligt Plymoth (2002) har

historikern Magdalena Bengtsson pekat på betydelsen av familjenätverken för ogifta mödrar under 1800-talet. Dödligheten för utomäktenskapligt födda barn var då generellt sett inte hög, men den var hög för mödrar som saknade sociala nätverk. Tydligare än så kan man kanske inte visa vilken betydelse det sociala nätverket har för att minimera risker för enföräldersfamiljens barn. På samma sätt som vi ovan kunnat konstatera, vad gäller de ekonomiska förhållandena, så är det alltså inte enförälderskapet i sig som utgör en riskfaktor – eller skapar problem – utan det är avsaknaden av ett rikt och differentierat nätverk. När klientfamiljens *problem* skall utredas och bedömas måste således också det sociala nätverket kartläggas.

Våra socialsekreterare i studien menar att de i dag gör betydligt bättre kartläggningar av det sociala nätverket än vad som gjorts i de av oss undersökta ärendena. Samtidigt som vi pläderar för detta vill vi varna för en övertro på möjligheten att ”mobilisera” detta nätverk, vilket ofta anges som motiv för en sådan kartläggning. Innan man ordnar nätverksmöten måste man ha klart för sig vilken kapacitet detta nätverk besitter/kan besitta. Glesa och försvagade nätverk kan oftast inte bidra med så mycket. Dessutom innebär, som Skårner (op.cit.) påpekar, själva existensen av ett socialt nätverk inte automatiskt stöd. Särskilt tydligt är detta i vår studie vad gäller de frånvarande föräldrarna. Att dessa skulle kunna och/eller vilja ta ett större ansvar för barnen är en utopi för våra föräldrar, och även om så är fallet är det osäkert om ett sådant stöd är något att lita på, menar våra föräldrar. Givetvis bör socialsekreteraren själv bilda sig en uppfattning om vilken roll den frånvarande föräldern kan spela, och en kontakt mellan barnet och den frånvarande föräldern kan säkerligen i flertalet fall – dock inte i alla – vara av godo, men det är inte säkert att etablerandet av en sådan kontakt ersätter behovet av en kontaktfamilj. Som Andersson & Bangura Arvidsson (2001) påpekar, kan socialtjänstens insats betyda att man står på moderns sida genom att man medverkar till att hon kan klara sig och barnen utan faderns hjälp och att man därmed också ger barnen en god, kanske bättre kompensation för fadersfrånvaron.

Ett ensamt föräldraskap

Det är inte bara de socioekonomiskt relaterade resursbristerna som utgör problem för våra ensamstående föräldrar. Ett kanske ännu större problem är

att man är ensam om föräldraansvaret, att man inte har någon att dela såväl föräldraskapets bördor som glädjemen med. Som vi tidigare påpekat är våra föräldrar inte bara ensamstående utan också *ensamma*, då den andre föräldern praktiskt taget alltid är frånvarande. I våra familjer finns ingen "umgängesförälder", som träffar barnet och tar del i uppfostran av barnet och som på så sätt avlastar "boföräldern" (se kapitel 3).

Vi har också visat (kapitel 3) att till detta kommer omgivningens krav på att fungera på samma sätt som tvåföräldersfamiljen med t.ex. tydliga gränser mellan vuxna och barn och med samma regler, beslutsformer m.m. som gäller för den senare familjen. När detta inte fungerar i enföräldersfamiljen, speciellt den lilla tvåpersonsfamiljen med mor och barn, uppfattar omgivningen det som bristande föräldraförmåga.

Inte bara en kartläggning av det sociala nätverket är således viktig, utan i socialsekreterarens problemanalys måste också ingå en analys av familjesystemet som sådant.

En av de frågeställningar vi velat få svar på i vår studie är om ensamföräldraskapet *i sig* alltid betyder att man aldrig når upp till ett tillräckligt gott föräldraskap och tillräckligt bra hem (se s 15). Ovan har vi visat att det är de socioekonomiska villkoren, bristen på stöd från det sociala nätverket och frånvaron av den andre föräldern som skapar problem. Det är dessa problemskapande faktorer som sammantaget gör att den ensamstående föräldern ansöker om insatsen kontaktfamilj och som också gör att hon erhåller den. Trots detta tycker vi oss se en tendens att föräldraskapet ofta inte bedöms som "tillräckligt gott" i de familjer vi undersökt. Vi utvecklar detta i nedanstående avsnitt.

Önskan om en vanlig familj

Vår kartläggning av familjebilder har visat att det finns stora variationer såväl mellan de tre undersökningsgrupperna (klientfamilj, kontaktfamilj, socialsekreterare) som inom grupperna vad gäller synen på vad som är en ideal respektive normal familj. En likhet finns dock. Även om alla inkorporerat bilder av familjer och familjeliv utifrån så är det *den internaliserade familjebilden* och hur det ser ut i familjer i det egna nätverket som mest bidragit till den uppfattning man har om såväl ideala, normala som vanliga familjer. Klientfamiljerna uppvisar rent åsiktsmässigt kanske den mest nyanserade bilden av vad som är en normal familj i dag. De ser en rad olika familjeformer som normala. Kontaktfamiljerna, som i flera fall ser sig

själva som idealfamilj, betonar mer kärnfamiljen alternativt en ombildad tvåföräldersfamilj som den normala och önskvärda familjeformen. Samtidigt har de en överdriven föreställning om att skilda familjer är de vanligaste. Socialsekreterarna pekar gärna ut familjer de mött i sitt arbete (kontaktfamiljer, familjehem) som ideala men de pratar hellre om vanliga familjer än om normala och hellre om kvaliteter i familjer än att de tar ställning till vilken familjeform de ser som ideal eller normal.

Variationerna till trots krymper skillnaderna när föräldraskapet fokuseras och framför allt när detta sätts i relation till insatsen kontaktfamilj. När socialtjänsten annonserar efter kontaktfamiljer så söker de vanligtvis "familjer där det finns både en pappa och en mamma" (utdrag ur annons i Göteborgs-Posten). Undantag finns. I vår studie har vi en ensamstående kvinna utan barn som kontaktfamilj. Troligen får vi betrakta detta som ett ganska ovanligt och djärvt drag från den socialsekreterares sida som rekryterade denna person. Kontaktfamiljskapet i detta fall fungerar utmärkt och säkerligen kunde man pröva fler enpersonshushåll som kontaktfamiljer. En svårighet kan dock vara, att även om socialsekreteraren har en vidare syn på vem som kan fylla uppdraget som kontaktfamilj, så skulle sannolikt merparten av våra klientfamiljer tacka nej till deras förslag. Genomgående i vår studie är att klientföräldrarna önskar "en vanlig familj med både en mamma och pappa och där båda gör saker tillsammans med barnen". I socialtjänstens annons uttrycks inte explicit att det är en kärnfamilj man söker. Det kan givetvis också vara en ombildad familj, men med både mamma, pappa och barn. Att kärnfamiljen står som ideal framgår dock tydligt i våra intervjuer, och allra tydligast är det hos våra klientföräldrar, som flera betonar vikten av att deras barn skall få se "en pappa som ställer upp för sin familj".

Våra klientföräldrars önskan om den vanliga familjen med både mamma och pappa utgår från en upplevd eller befarad bristsituation i den egna familjen och det egna föräldraskapet som de vill kompensera barnet för. Man vill att barnet skall få se hur det går till i en vanlig familj, där föräldrarna samarbetar, stöder varandra och ställer upp för varandra. Det finns en rädsla hos våra föräldrar att barnet annars skall gå miste om erfarenheter som de tror är viktiga för barnets utveckling.

Om vi jämför våra klientföräldrars idealbild av vad pappor gör i tvåföräldersfamiljer med forskning om fäder i vardagslivets praktik, så ser vi att det inte alls ser ut så som man föreställer sig. I s.k. moderna tvåföräldersfamiljer, kärnfamiljer eller ombildade, är det alltså modererna som har det primära

ansvaret för barnen (Plantin 2003). Faderns aktiva roll i familjen är betydligt överdriven. Den starka fokuseringen på fadersfrånvaron och allt tal om ”en manlig förebild” som något viktigt och centralt för barnen i deras vardag är sannolikt det som gör att våra ensamstående mödrar tror att det är så mycket annorlunda i tvåföräldersfamiljen. I den utredning som ligger till grund för beviljande av insatsen kontaktfamilj är just ”behov av en manlig förebild” en vanlig motivering för att bevilja insatsen. En sådan skrivning förstärker givetvis den ensamstående mammans egen bild av att utan pappa eller annan ”fadersfigur” finns en bristsituation i den egna familjen och det egna föräldraskapet. Som en ytterligare förstärkning kommer kontaktfamiljernas syn på sitt uppdrag, att ”de skall visa barnet hur en normal eller vanlig familj fungerar” (se s 109).

Ideologiskt tycks alltså kärnfamiljen hålla sitt grepp om familjerna i socialtjänsten. Den utgör måttstocken på hur en ”bra” familj och ett gott föräldraskap skall se ut. Med en sådan måttstock kan givetvis aldrig enföräldersfamiljen betraktas som normal och inte heller kan denna måttstock vara till hjälp om man vill ha mått på hur en ”bra” enföräldersfamilj ser ut. Det finns ingen normal ensamståendefamilj beskriven, menade en av våra ensamstående mammor. Något liknande uttrycker Lassbo (1999), när han säger att det inte finns någon handbok eller några kvällskurser i enföräldraskap. De ensamstående föräldrarna måste själva ”uppfinna hjulet” varje gång, och då med hjälp av bilder från kärnfamiljen vilka inte alltid passar så bra. Kanske vore det en uppgift för socialtjänsten att se till att en ”handbok för livet som ensamförälder” blev skriven. I vart fall borde de understödja en utveckling av tankegångar kring livet som ensamstående förälder, menar vi. Vad är ett bra ensamföräldraskap och hur ser en bra enföräldersfamilj ut?

Mötet mellan två familjesystem

Tillsättandet av en kontaktfamilj innebär att två, oftast ganska olika, familjesystem möts. Dessa skall bilda ett nytt system kring kontaktbarnet. För var och en av de båda familjesystemen innebär det också att de måste öppna sig för input från det andra systemet. Vi har kunnat se att för att detta möte skall bli fruktbart så måste två förutsättningar vara uppfyllda.

För det första får *olikheten* mellan de båda systemen inte vara allt för stor. I kapitel 4 visade vi att relationen mellan klientfamilj och kontaktfamilj kännetecknas av antingen vad vi kallar *en respektfull jämlikhet* mellan de båda parterna eller av *ojämlikhet*. När klientfamilj och kontaktfamilj uppfattar

de skillnader som föreligger dem emellan, t.ex. i socioekonomiskt avseende, på samma sätt och också ser att det finns vissa likheter dem emellan, t.ex. vad gäller värderingar och intressen, då blir relationen mer jämlik. När de däremot inte är överens om vare sig skillnader eller likheter utan mest talar om ”skilda världar” då betecknar vi deras relation som enbart ojämlig. Vi har kunnat se att parterna i den första gruppen är mer nöjda med insatsen och mer överens om vad den skall innehålla än parterna i den andra gruppen. I den uttrycker både klientfamiljer och kontaktfamiljer ett missnöje.

Ovanstående kan förklaras på två sätt. På samma sätt som i ett professionellt socialt arbete måste den som har för avsikt att påverka ett annat system besitta viss likhet (isomorfi) med det system som skall påverkas/förändras (se Bernler & Johnsson 2001). Om inte, blir förändraren aldrig insläppt i systemet. I de fall det förelegat en intention från socialsekreterarens sida respektive en önskan från kontaktfamiljens sida att påverka klientföräldern i henne föräldraroll och/eller vara ett stöd i uppfostran av barnet men föräldern ifråga värt sig mot denna hjälp, då har vi kunnat se att olikheten mellan de båda familjesystemen varit allt för stor. Kontaktfamiljen har inte blivit insläppt och försöken att påverka har upphört. Undantag utgör här de fall, där kontaktmamman har ett yrke inom vård, omsorg eller socialt arbete. I de fallen har hjälp i form av råd och stöd kunnat förmedlas till klientfamiljen. Vi har tolkat detta som att i dessa fall har en mer yrkesmässig hjälprelation utvecklats.

Den andra förklaringen utgår från systemteorins beteckningar av system som antingen (relativt) *öppna* eller (relativt) *slutna* system. Om ett system är mer slutet och inte öppnar sig för påverkan utifrån, då kan inte heller sådan ske. Vi har kunnat se att både våra klientfamiljer och våra kontaktfamiljer upprätthåller markerade gränser gentemot det andra systemet. I kapitel 6 (s 114) talar vi om att relationen i merparten av ärendena kan betecknas som en affärsmässig relation. För våra klientföräldrar är det viktigt att slippa känna tacksamhet, att inte behöva stå i skuld till kontaktfamiljen. Därför är de nöjda med och vill ha en sådan neutral relation, även om undantag finns. När kontaktfamiljerna värjer sig för en allt för nära relation är det för att slippa bli delaktiga i de problem som finns i klientfamiljen. Till detta kommer att faktiskt inte en enda kontaktfamilj anser sig ha något att lära av den andres familjeform eller föräldraskap. Vissa kontaktfamiljer beundrar den ensamstående förälderns förmåga att klara sig med allt slit och med begränsade resurser, men att de skulle ha något att lära av detta anser de inte. När kontaktfamiljen öppnar sitt eget familjesystem för att ta emot ett

kontaktbarn verkar det som om de därefter genast vill sluta systemet. Något annat nytillskott önskar de inte eller anser sig behöva, även om en del talar om att de påverkats i sin syn på ”hur människor har det i vårt samhälle i dag” liksom i synen på sociala problem.

Vi är tveksamma till huruvida socialsekreterarna i ärendena är medvetna om vilken betydelse ovanstående resonemang har för insatsens nytta, dess ”effekter” om man så vill. Båda familjssystemen, såväl klientfamilj som kontaktfamilj, måste öppna sig för påverkan. Detta är den andra förutsättningen för att mötet mellan de båda systemen skall bli fruktbart. Är systemen allt för slutna eller rigida sker inget ömsesidigt utbyte, och kontaktbarnet kommer att pendla mellan två skilda världar. Att få vara ”en Anders där och en annan Anders här kan inte vara bra för ett barn” sade en mamma (s 105). Vi har inte undersökt vilka effekterna för barnet blir, men sett ur ett familjeperspektiv så är det helt klart att insatsen i dessa fall inte gör så stor nytta för familjen.

Socialsekreterarna beskriver hur de matchar barn och kontaktfamilj. Frågan är hur mycket de matchar klientfamiljen som helhet med kontaktfamiljen och vad som ingår i denna matchning. Att finna likheter och undvika allt för stor olikhet mellan de båda familjssystemen måste vara en viktig del i matchningen. Som vi ser det borde det också vara en viktig uppgift att när insatsen påbörjats påvisa likheter (sådana finns alltid!) och att arbeta för att öppna systemen för påverkan. Ett sådant arbete är givetvis speciellt viktigt om insatsen tillsatts för att kompensera för brister i barnets hem och för att stärka den ensamstående föräldern i hennes föräldraansvar. Men detta fordrar en tätare kontakt än ett uppföljningssamtal en gång i halvåret, såväl med klientfamiljer som kontaktfamiljer. I dessa fall kan ärendena inte tillåtas få ”ligga där tysta och snälla i lådan”, som en socialsekreterare uttryckte det. Både under inledningsskedet och under insatsens gång krävs ett mer aktivt arbete från socialsekreterarens sida.

Vem insatsen är till för

Både före och under vårt arbete med detta projekt har vi ett flertal gånger mötts av frågeställningen om insatsen kontaktfamilj är en insats för barnet eller en insats för föräldern. Såväl socialsekreterarna som klientfamiljerna själva tycks brottas mycket med denna frågeställning. Våra klientföräldrar menar att det är p.g.a. deras behov av avlastning som insatsen söks i första hand, men givetvis kommer den också barnet till godo – ”om mamma mår bra

så mår också barnet bra”. För socialsekreterarnas del handlar det om att den förvaltningsmässiga traditionen, med det ärendebegrepp som gäller inom socialtjänsten, gör att insatsen ses (och registreras) som en insats för barnet – inte för föräldern. När så föräldrarnas behov av hjälp, framför allt behovet av avlastning, är det dominerande behovet, måste också socialsekreteraren ”göra en kullerbytta” för att finna att barnets behov är det samma som föräldrarnas eller att barnet har särskilda behov p.g.a. att föräldern inte orkar med sitt föräldrauppdrag.

Det är antingen med stigande förvåning eller resignation som vi tagit emot dessa frågor. Givetvis, säger vi *varje* gång som svar på denna fråga, att insatsen är en insats som bör vara till för *familjen*, inte föräldern enbart eller barnet/barnen enbart utan båda/alla. Vi menar att det är helt nödvändigt att man betraktar familjen som en helhet, som ett system, när man överväger lämpligheten av denna insats. Om man inte gör så kan framför allt syftet med insatsen bli något som varken klart kan motiveras eller klart uttalas.

Vi har sett att i ett antal fall (se kapitel 6) så har socialsekreteraren ett dolt, dvs. för föräldern inte explicitgjort syfte med insatsen: att den ensamstående föräldern skall påverkas i sin föräldraroll. Kontaktfamiljens uppgift blir i dessa fall att lära ut föräldraskap. Som vi kunnat visa är motståndet mot en sådan förändring så stort att en sådan målsättning ter sig orealistisk. Att syftet är dolt ter sig dessutom som oetiskt. Det har slagit oss hur starkt inslaget av pedagogiskt tänkande är inom den sociala barnvården – inte bara barnen utan också deras föräldrar skall uppfostras. Särskilt viktigt tycks det vara att lära föräldrar hur man sätter gränser i förhållande till sina barn.

Insatsen kan alltså ha som mål en förändring av föräldern. Samtidigt ses insatsen rent allmänt som en förebyggande insats för barnet. Det diskuteras också om att behovet av avlastning och frånvaron av den andre föräldern är en otillräcklig grund för att insatsen skall beviljas, om inte det också måste finnas sociala problem i familjen. Oklarheterna om vad som gäller tycks vara ganska stor. Vår uppfattning är att om en ordentlig analys av familjesystemet som sådant gjordes, skulle man komma fram till vilka problemen som orsakar svikt i familjesystemet är. Utifrån en sådan problemanalys skulle man sedan komma fram till familjens hjälpbehov samt – som *ett tredje steg* i detta arbete – kunna göra en bedömning om insatsen kontaktfamilj är en lämplig insats för familjens behov eller ej.

Med en sådan problemanalys som grund skulle säkerligen också socialsekreteraren bättre kunna möta kontaktfamiljernas önskan om att i första hand göra något gott (en social insats som de säger) för barnet. Med

dem skulle socialsekreteraren lättare kunna diskutera vilka behov av hjälp som klientfamiljen har, som *de* skall hjälpa till med och att det finns/kan finnas behov som inte ingår i deras uppdrag utan som tillgodoses på annat sätt. Såväl realistiska förväntningar på som dolda syften med insatsen skulle på så sätt kunna undvikas.

Är avlastning ett legitimt skäl?

I kapitel 6 har vi åtminstone antytt att insatsen kontaktfamilj egentligen inte är en enda insats utan kanske två. Det finns vanliga (för att använda en av denna studies mest flitigt använda benämningar) familjer som ansöker om insatsen för att föräldern behöver avlastning, och det finnas andra vanliga familjer där flera sociala problem hopat sig, vilket gör att främst någon annan (t.ex. en socialsekreterare) anser att familjen behöver en kontaktfamilj. I det förra fallet behöver det nya system som bildas runt barnet och som utgörs av klientfamiljen och kontaktfamiljen kanske inte så mycket stöd och hjälp av socialtjänstens företrädare. I det andra fallet behöver båda subsystemen hjälp och stöd, inte minst kontaktfamiljen som i dessa fall fått ett uppdrag som de säkerligen inte är rustade för.

Även om vi givetvis menar att de senare fallen måste finnas – precis på samma sätt som t.ex. en förskoleplats kan beviljas p.g.a. särskilda behov – så måste det också vara legitimt att få hjälp då man som ensamstående förälder behöver avlastning. När familjesystemet sviktar och de egna resurserna inklusive det sociala nätverket inte räcker till för att en normalisering skall komma till stånd, då behövs hjälp utifrån. Det är då den ensamstående föräldern ansöker om kontaktfamilj – inte annars. Ingen förälder i vår studie har begärt hjälp ”i onödan”. Tvärt om har vi sett att det ofta gått lång tid innan man tagit steget att vända sig till socialtjänsten.

Många av våra föräldrar har beskrivit hur den individuella behovsprövning som de då fick genomgå kändes både förnedrande och skamfylld. Att behöva vända ut och in på den egna familjens problem upplevdes som påfrestande, inte minst med tanke på att det borde vara en *rättighet* att få denna hjälp, i den livssituation som man befinner sig i, menar några. Kanske är det så det borde vara, dvs. att insatsen kontaktfamilj lyfts bort från den individuella behovsprövningen och i stället blir en *social tjänst*, som erbjuds barnfamiljer på samma sätt som exempelvis förskolan.

Lundström & Sallnäs (2003) konstaterar i en analys av hur barnavårdsproblem över tid kopplats till klass, kön och etnicitet, att den

sociala barnvården aldrig blivit en del av den generella socialpolitiken. ”Barnvården har inte”, skriver de (s 209), ”som förskolan och andra moderna institutioner lyckats spränga fattigvårdsskalet, för att använda Sune Sunessons (1990) uttryck”. Trots att man sedan lång tid tillbaka kunnat konstatera att barnvårdsproblem inte fördelas slumpmässigt i befolkningen, utan att dess spridning hänger ihop med strukturella förhållanden, så har inte barnvårdsarbetet förändrats. Fortfarande är det individuella ingripanden och åtgärder som gäller. Författarna konstaterar, att socialtjänstens barnavård därmed oförändrat betraktas med misstänksamhet och att den tenderar att stigmatisera klienterna.

Att en sådan tendens till stigmatisering finns har vi sett i vår studie – trots insatsens alla ”positiva förtecken”. Denna skulle man kunna komma bort från om kontaktfamiljinsatsen omvandlades till en ”tjänst”. Om överrepresentationen av vissa grupper – i vårt fall ensamstående mödrar med barn – inom den sociala barnvården skall ses som uttryck för strukturell orättvisa och förtryck, som bl.a. socialutredningen från 1970-talet menade, då måste man, anser vi, ta konsekvenserna av detta synsätt. I väntan på en sådan omvandling av insatsen finns dock mycket att göra både för att förbättra insatsen som sådan och för att underlätta för de familjer som är i behov av den.

Referenser

- Aldgate, J & Bradley, M (1993). "Respite Care for Children – an old remedy in old package." I Marsh, P & Triseliotis, John (eds.). *Prevention and Reunification in Child Care*. London: Batsford i ass. With British Agencies for Adoption and Fostering. Ref. i Andersson, Gunvor & Bangura Arvidsson, Maria (2001). *Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj? En kunskapsöversikt*. Lunds universitet: Meddelanden från socialhögskolan 2001:1.
- Andersson, Gunvor (1992). *Stöd och avlastning. Om insatsen kontaktperson/-familj*. Lunds universitet: Meddelande från Socialhögskolan 1992:2.
- Andersson, Gunvor & Bangura Arvidsson, Maria (2001). *Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj? En kunskapsöversikt*. Lunds universitet: Meddelanden från socialhögskolan 2001:1.
- Bak, Maren (1997). *Enemorfamilien*. København: Frydenlund.
- Bak, Maren (2001). "Barns vardagsliv i 'ensam-mor'-familjer". I Bäck-Wiklund, Margareta & Lundström, Tommy (red.) (2001, s. 81-111). *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bak, Maren (2003). "'Ensam-mor'-familjen." I Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (red.) (2003, s. 118-142). *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bengtsson, Magdalena (1996). *Det hotade barnet. Tre generationers spädbarns- och barnadödlighet i 1800-talets Linköping*. Linköpings universitet Tema: Linköping studies in arts and science, 145. Ref i Plymoth, Birgitta (2002, s 157-158). "Fattigvård och familjeideal under tidigt 1900-tal." I Bergman, Helena & Johansson, Peter (red.) (2002). *Familjeangelägenheter. Modern historisk forskning om välfärdsstat, genus och politik*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Bernler, Gunnar & Bjerkman, Anders (1990). *Den sociala biografien*. Göteborg: Daidalos.
- Bernler, Gunnar & Johnsson, Lisbeth (1995). *Den sociala journalen II: Tre bilder av socialtjänstens klient*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete, Rapport 1995:7.
- Bernler, Gunnar & Johnsson, Lisbeth (2001). *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bäck-Wiklund, Margareta & Bergsten, Birgitta (1997). *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bäck-Wiklund, Margareta & Lundström, Tommy (red.) (2001). *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur & Kultur
- Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (red.) (2003). *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Dencik, Lars & Jørgensen, Per Shoultz (red.) (1999). *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.

- Denzin, Norman K (1978). *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological methods*. 2nd ed. New York: McGraw-Hill. Ref. i Patton, Michael Quinn (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. 3rd ed. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Duncan, S & Edwards, Rosalind (eds.). *Single Mothers in an International Context: Mothers or Workers?* London: University College Press. Ref. i Halskov, Therese (1999). "Trængte eneforsørgerfamilier - ny underklasse, antifeministisk „backlash“ eller restgruppe?". I Dencik, Lars & Jørgensen, Per Shoultz (red.) (1999, s. 464-476). *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.
- Erickson, F (1986). "Qualitative methods in research on teaching." I Whittrock, M C (red.) *Handbook of Research on Teaching*. 3rd ed. New York: Macmillan. Ref. i Merriam, Sharan B (1994, s. 186). *Fallstudien som forskningsmetode*. Lund: Studentlitteratur.
- Enell, Sofia (2001). *Uppdrag kontaktfamilj. En studie om vad insatsen kontaktfamilj innebär på socialtjänsten, distrikt Söder i Jönköpings kommun*. Jönköping: Kvalitetsprojekt, Jönköpings socialtjänst distrikt söder, 2001.
- Forsberg, Hannele (1999). "Föräldraskap som problem och resurs för barnskyddet." *Nordiskt socialt arbete*. 1999, nr 4, s. 194–202.
- Gunnarsson, Lars (1982). *Småbarnsföräldrars informella sociala nätverk. Resultat av en intervjuundersökning*. Göteborgs universitet: Institutionen för praktisk pedagogik, rapport nr 117. Ref. i Sundell, Knut & Humlesjö, Eva & Carlsson, Mona (1994, s. 17). *Att hjälpa sin nästa. En undersökning av kontaktfamiljer i Stockholm*. Stockholms socialtjänsts Forsknings- och Utvecklingsbyrå: FoU-rapport 1994:15.
- Gähler, Michael (2001). "Bara en mor – ensamstående mödrars ekonomiska levnadsvillkor i 1990-talets Sverige." I SOU 2001:54. *Ofärd i välfärden*. Stockholm: Antologi från Kommittén Valfärdsbokslut, s. 15-100.
- Halldén, Gunilla (1999). "Föräldreperspektiv och barnperspektiv på familjeliv och den gode barndom." I Dencik, Lars & Jørgensen, Per Shoultz (red.) (1999, s. 178-196). *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.
- Halskov, Therese (1999). "Trængte eneforsørgerfamilier - ny underklasse, antifeministisk „backlash“ eller restgruppe?". I Dencik, Lars & Jørgensen, Per Shoultz (red.) (1999, s. 464-476). *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.
- Hydén, Margareta & Hydén, Lars-Christer (2002). *Samtal om den nya familjen och det eviga föräldraskapet*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Höjer, Ingrid & Bäck-Wiklund, Margareta (1999). *Fosterfamiljens inre liv. En studie av relationer i ett föräldraskap med förbehåll*. Arbetsrapport. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Höjer, Ingrid (2001). *Fosterfamiljens inre liv*. Doktorsavhandling. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Kvale, Steinar (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lassbo, Göran (1994). "Enförälderfamilj – utvecklingsmiljö." *Socialvetenskaplig tidskrift*. 1994, nr 4. Ref. i Halskov, Therese (1999). "Trængte

- eneforsørgerfamilier - ny underklasse, antifeministisk „backlash“ eller restgrupppe?”. I Dencik, Lars & Jørgensen, Per Shoultz (red.) (1999, s. 464-476). *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.
- Lassbo, Göran (1999). ”Den postmoderne eneforælderfamilie i Norden, Europa.” I Dencik, Lars & Jørgensen, Per Shoultz (red.) (1999, s. 479-502) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.
- Lincoln, Yvonna S & Guba, Egon G (1985). *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications. Ref. i Patton, Michael Quinn (2002, s. 246). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. 3rd ed. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications. Också ref. i Merriam, Sharan B (1994, s. 178). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindén, Karin (2001). *Kontakt på kontrakt – om kontaktfamiljers betydelse för familjer inom socialtjänsten*. Södertörn: FOU-Södertörns skriftserie nr 16/01.
- Lundström, Tommy & Sallnäs, Marie (2003). ”Klass, kön och etnicitet i den sociala barnavården.” *Socialvetenskaplig tidskrift*. 2003, nr 2-3, s. 193-213.
- Merriam, Sharan B (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Minuchin, Salvador & Fishman, H. Charles (1990). *Livets dans. Familjeterapeutiska tekniker*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Månsson, Sven-Axel (1977). ”God-vän-familjen”. *Erfarenheter från ett års försöksverksamhet med stödfamiljer i Lunds kommun*. Lunds universitet: Sociologiska institutionen.
- Patton, Michael Quinn (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. 3rd ed. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Persson, Sven (1994). ”Föräldrars föreställningar om barn och barnomsorg.” *Socialvetenskaplig Tidskrift*. 1994, nr 2-3, s. 147-160.
- Plantin (2003). ”Faderskap i retorik och praktik. Om ’nya’ fäder i gamla strukturer.” I Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (red.) (2003, s. 143-159). *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Plymoth, Birgitta (2002). ”Fattigvård och familjeideal under tidigt 1900-tal.” I Bergman, Helena & Johansson, Peter (red.) (2002). *Familjeangelägenheter. Modern historisk forskning om välfärdsstat, genus och politik*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Regeringens proposition (1980). *Om socialtjänsten*. Stockholm, 1979/80:1
- Regeringens proposition (1997). *Ändring i socialtjänstlagen*. Stockholm, 1996/97:124.
- Regeringens proposition (2001). *Ny socialtjänstlag m.m.* Stockholm, 2000/01:80
- Sallnäs, Marie (1999). ”Institutionsvård för barn och ungdomar. Att vara som en familj.” *Socialvetenskaplig tidskrift*. 1999, nr 2, s. 122-139.
- Simmel, Georg (1908). *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Leipzig. Sv. övers: ”Ensamhet och tvåsamhet.” I Simmel, Georg (1981). *Hur är samhället möjligt? Och andra essäer*. Göteborg: Bokförlaget Korpen. Ref. i Bernler, Gunnar & Johnsson, Lisbeth (2001, s. 124). *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.

- Skårner, Anette (2001). *Skilda världar? En studie av narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk*. Doktorsavhandling. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Socialstyrelsen (1981). *Rätten till bistånd*. Allmänna råd, 1981:1. Stockholm: Socialstyrelsen,.
- Socialstyrelsen (1985). *En vanlig människa Om kontaktpersoner/kontaktfamiljer i socialt arbete*. Socialstyrelsen redovisar, 1985:3. Stockholm: Socialstyrelsen och Svenska kommunförbundet.
- SFS 1980:620. *Socialtjänstlagen* (Trädde i kraft 1982. Prop. 1979/80:1).
- SFS 2001:453. *Ny socialtjänstlag* (Prop. 2000/01:80 *Ny socialtjänstlag m.m.*).
- Shorter, Edward (1976). *The Making of the Modern Family*. London: Collins, St James Place.
- SOU 1974:39. *Socialvården Mål och medel, principbetänkande av socialutredningen*.
- SOU 1974:40 *Socialvården Mål och medel*. Sammanfattning.
- SOU 1977:40. *Socialtjänst och socialförsäkringstillägg Lagar och motiv*. Socialutredningens slutbetänkande.
- SOU 1977:41. *Socialtjänst och socialförsäkringstillägg*. Sammanfattning av socialutredningens slutbetänkande.
- SOU 1994:139. *Ny socialtjänstlag* Socialtjänstkommitténs huvudbetänkande.
- SOU 1996:97. *Socialtjänst i utveckling* Socialtjänstkommitténs slutbetänkande.
- SOU 2001:54. *Ofärd i välfärden*. Stockholm: Antologi från Kommittén Välfärdsbokslut.
- Statistiska centralbyrån, SCB (2003). *BARN och deras familjer 2001. Del 2: Texter och diagram*. SCB: Demografiska rapporter 2003:1.2.
- Stjernø, Steinar (1985). *Den moderne fattigdommen: om økonomisk knapphet og ydmykelse i 1980-årene*. Oslo: Universitetsforlaget. Ref. i Aamodt, Ingerid & Jørgensen, Brit & Aamodt, Laila (2002, s.196). "Enslige mødre – familjer med store psykosociale belastninger." *Nordiskt socialt arbete*. 2002, nr 4, s. 193-200.
- Sundell, Knut & Alldahl, Margareta (1993). *Att inte räcka till som mamma. "Hur ser omsorgssviktande och icke-omsorgssviktande mammor på sitt föräldraskap."* Stockholms socialtjänsts Forsknings- och Utvecklingsbyrå: FOU-rapport 1993:18.
- Sundell, Knut & Humlesjö, Eva & Carlsson, Mona (1994). *Att hjälpa sin nästa. En undersökning av kontaktfamiljer i Stockholm*. Stockholms socialtjänsts Forsknings- och Utvecklingsbyrå: FoU-rapport 1994:15.
- Sunesson, Sune (1990). "Utvärderingsperspektiv och organisationsanalys. Familjevården som del av socialtjänsten." I *Sju perspektiv på barns och ungdoms levnadsförhållanden*. Stockholm: Socialstyrelsen. Ref. i Lundström, Tommy & Sallnäs, Marie (2003). "Klass, kön och etnicitet i den sociala barnvården." *Socialvetenskaplig tidskrift*. 2003, nr 2-3, s. 193-213.
- Svensson, Per-Gunnar (1996). "Förståelse, trovärdighet eller validitet?" I Svensson, Per-Gunnar & Starrin, Bengt (red.) (1996). *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Sørhaug, Tian (1992). "Kjærlighetens semantikk. Familjemønstre mot år 2000." Oslo: *Fokus på familien*. 1992, vol. 20, s. 3-27.

- Triseliotis, John & Borland, Moira & Hill, Malcolm (2000). *Delivering Foster Care*. London: British Agencis for Adoption & Fostering. Ref. i Höjer, Ingrid (2001, s. 22). *Fosterfamiljens inre liv*. Doktorsavhandling. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Winnicott, Donald Woods (1971). *Playing and reality*. London: Tavistock. Sv. övers. (2003) *Lek och verklighet*. 3:e utg. Stockholm: Natur & Kultur.

Bilagor

Bilaga 1

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för socialt arbete

Till Dig som är förälder och använder insatsen kontaktfamilj!

Vi behöver Din hjälp.

Vi heter Lisbeth Johnsson och Margareta Regnér och arbetar som forskare vid Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete. Vi vill på detta sätt komma i kontakt med föräldrar som kan tänkas delta i en intervjuundersökning.

Syftet med undersökningen är att studera insatsen kontaktfamilj, som vi vet är en mycket vanligt förekommande insats inom socialtjänsten och se närmare på hur insatsen används. Det vi är speciellt intresserade av är de bilder och upplevelser som finns kring föräldraskap och att vara familj i dagens samhälle.

Vi är intresserade av varför man som förälder har kontaktfamilj och vad kontaktfamiljen spelar för roll för förälder och barn. Vi vill veta varför socialsekreteraren har beviljat insatsen och vad som gjort att kontaktfamiljen valt att ibland ta emot ett eller fler barn i sin familj.

Vi är också intresserade av hur man upplever att insatsen fungerar och vill därför förutom att intervjua föräldrar som har barn i kontaktfamilj även intervjua kontaktfamiljen och socialsekreteraren.

Vi vänder oss med detta brev till föräldrar som haft insatsen kontaktfamilj minst ett år och därmed har erfarenhet. Är Du intresserad av att delta? Vi hoppas det. Alla uppgifter Du kommer att lämna till oss om Du vill bli intervjuad behandlas konfidentiellt, dvs. ingen uppgift kommer att användas på ett sådant sätt att någon enskild person kan identifieras. Det betyder också att varken kontaktfamiljen eller socialsekreteraren får veta vad Du sagt. Vi läser heller inga journaler utan vill ha just Dina uppgifter. Vi berättar gärna mer om detta när vi fått kontakt med varandra.

Efter att du fått detta brev är du välkommen att ställa frågor. Lättast är att nå Margareta i bostaden. Det går bra att ringa på kvällstid.

Med hopp om Din medverkan!

Lisbeth Johnsson
Docent i socialt arbete
Tel arb: 031-xxxxxx

Margareta Regnér
Adjunkt i socialt arbete
Tel arb: 031-xxxxxxx bost: 031-xxxxxxx, mobil: 070-xxxxxx

Bilaga 2

Majorna, socialkontoret

jan 2001

Till dig som har kontaktfamilj genom vårt socialkontor!

Vi skickar här ett brev från två forskare, som ska forska på hur insatsen "kontaktfamilj" fungerar. Enligt socialtjänstlagen är vi som arbetar på socialkontor skyldiga att lämna ut uppgifter till forskning som sker från t ex universitetet. Vi socialsekreterare och de båda forskarna anser dock att det är viktigt, trots lagen, att du ger din tillåtelse till att ditt telefonnummer eller adress lämnas ut till dem så de kan kontakta dig. Du kan givetvis också själv ta kontakt med dem. De har tystnadsplikt liksom vi på socialkontoret och har fått tillstånd att bedriva forskning här, liksom på några andra socialkontor.

Du kan läsa om projektet i brevet som följer med. Du blir sedan inom ca en vecka kontaktad av oss så vi får höra om vi kan lämna ditt namn och telefonnummer till forskarna.

Hälsningar

Socialsekreterare

Socialsekreterare

Socialsekreterare

Bilaga 3

KONTAKTFAMILJSTUDIEN

Intervju med familjen som använder insatsen

Socialbyrå:

Vårt ärendenr:

A. Beskrivning av familjen

1. Moderns/faderns ålder, yrke/sysselsättning/försörjning
2. Antal barn, kön, ålder
3. Kontakter med barnets/barnens pappa/mamma
Hur ofta träffas de? Har det ändrats? Har ni bott ihop?
4. Nätverket: släktingar, vänner etc.
Vilka släktingar, bor de nära? Hur ofta? Stöd? Barnpassning?
Vilka vänner " " " "
5. Bostad
Nöjd?
6. Hur ser du på din ekonomiska situation?

B. Om insatsen kontaktfamilj

1. Hur länge har din son/dotter/dina barn haft kontaktfamilj?
2. Berätta om hur du fick en kontaktfamilj?
3. På vems initiativ?
4. Varför blev det just kontaktfamilj?
5. Vad visste du om kontaktfamiljsinsatsen tidigare?
6. Var detta din första kontakt med socialbyrån, eller har du haft kontakt tidigare?
I så fall av vilken anledning?
7. Vad var dina förväntningar på vad kontaktfamiljen skulle kunna hjälpa till med?
8. Socialsekreteraren gör ju en utredning innan insatsen beviljas. Har du läst hennes utredning? Om ja: Tycker du det som står där stämmer med hur du uppfattade det hela då?
9. Kommer du ihåg hur hon motiverade insatsen?
10. Ifrågasatte man om du behövde kontaktfamilj? Eller gick det lätt?
11. Frågade hon om barnets pappa? Eller andra som du skulle kunna få stöd av?

12. Visste pappan att du fick kontaktfamilj? Vet nu?
13. Vad bestämdes att kontaktfamiljen rent konkret skulle göra?
14. Kunde du själva påverka valet av kontaktfamilj?
Beskriv kontaktfamiljen för mig.
15. Får du någon annan hjälp från socialbyrån/socialsekreteraren, utöver det här med kontaktfamilj?
16. Är det någon annan hjälp du skulle vilja ha? Vad i så fall?
17. Hur ofta är ditt barn/dina barn hos kontaktfamiljen?
18. Kan du berätta vad som sker när barnen/barnen är hos kontaktfamiljen.
Vad gör de (brukar göra)? Vilka? Gör ni det hemma också?
19. Vad tycker du om kontaktfamiljen? Vad har ni för relation? Vem i k-familjen har du mest kontakt med? Träffas ni eller pratar annars också (när barnet inte är där?)
20. Vad betyder den här insatsen för dig? Är det en avlastning?
21. Kan du göra annat och i så fall vad gör du när du är utan barnet/barnen?
22. Har barnets/barnens vistelse i kontaktfamiljen hjälpt dig på annat sätt? Har den påverkat din föräldraroll?
23. Skulle du vilja att barnet är där mer?
23. Något som blivit bättre?
24. Något som blivit sämre?
25. Oroar du dig för något när barnet/barnen är där?

Barnet i kontaktfamiljen.

26. Vad tycker din son/dotter/dina barn om att vara i kontaktfamiljen?
27. Vad tycker han/hon är bra?
28. Finns det något han/hon/de tycker är dåligt?
29. Har vistelsen i kontaktfamiljen varit till en hjälp för ditt barn/dina barn? På vilket sätt?
30. Har det hänt att barnet/barnen inte velat åka dit? Vad sa/gjorde barnet? Hur löstes det?
31. Har det hänt att det "strulat till sig" någon gång då barnet/barnen varit i kontaktfamiljen?
Vad har då hänt? Berätta. Hur har det ordnat upp sig?
32. Hur ser din kontakt med socialsekreteraren ut? Hur ofta träffas ni? Vilket stöd och vilken hjälp får du av henne/honom? Vad talar ni om när ni träffas?
33. Gillar du din socialsekreterare? Vad är det så fall du tycker är bra?

Om inte, hur tycker du kontakten skulle vara?

34. Träffas du, socialsekreteraren och kontaktfamiljen tillsammans? Hur ofta?
Vad gör ni då ni träffas? Vad tycker du om dom träffarna?
35. Hur länge är det tänkt att den här insatsen för ditt barn/dina barn skall pågå?
36. Vad vill du? Vad önskar du? Om den skulle avslutas nu, plötsligt - vad skulle det innebära för dig/ ditt/dina barn?
37. Vad tycker du skall ha uppnåtts för att insatsen skall avslutas? Hur ser det ut i din familj då?
38. Tycker du att insatsen hittills svarat mot dina förväntningar? Hur då? Vad?
39. Är det något som inte stämmer?
40. Är det något som blivit bättre än väntat?
41. Vad har den här insatsen betytt för dig och din familj?
42. Känner kontaktfamiljen någon/några andra i ditt nätverk? Hur?
43. Tror du att du kommer att ha kontakt med kontaktfamiljen efter det att insatsen avslutats?
44. Vad tycker du rent allmänt om att socialtjänsten kan erbjuda sådan här hjälp?

C. Om föräldraskap

1. Vad är en bra förälder? Hur skall en sådan vara?
2. Vad skall en mamma främst göra, tycker du?
3. Vad tycker du att en pappa främst skall göra?
4. Vad anser du att barn behöver?
5. Vad behöver barn främst från sin mamma?
6. Vad behöver barn främst från sin pappa?
7. Hur ser du på din egen föräldraroll?
8. Av vem har du fått det bästa stödet i din föräldraroll?
9. Vad är du bra på som förälder?
10. Är det något du skulle vilja ändra på? Pratar du med någon om det?
11. Diskuterar du barnfrågor med någon? Vem?
12. Finns det några egenskaper du främst vill att ditt/dina barn ska ha för att klara sig i livet?
13. Är det något som var bra hos dina föräldrar som du också vill ge dina barn?
14. Är det något du tycker var mindre bra /dåligt hos dina föräldrar som du vill undvika?

osv.

D. Vad en familj är

1. Känner du till någon riktigt bra och välfungerande familj, en idealfamilj? Det kan vara en familj du läst om i en bok/barnbok, i en veckotidning, sett på bio, TV, eller någon familj du faktiskt känner som du tror motsvarar en riktigt bra familj? (Kan du beskriva den? Vad är bra? Hur ser man det?)
2. Vad är en normal familj för dig?
3. Hur ser du på din familj?
4. Är det något som du hoppas ska förändras i din familj?
5. Är det något som saknas i din familj? Hur märks det?
6. Minns du något som var speciellt bra i din uppväxtfamilj och som du vill att det ska finnas /finns i din familj?
7. Minns du något från din uppväxtfamilj som du inte vill ska finnas i din familj?

E. Göra-tillsammans-frågorna Kryssfrågor

F. Vuxenrelation/partnerskap

1. Man är ju inte bara förälder i en familj, det kan också finnas också en parrelation i eller utanför familjen:
2. Hur viktigt är det att man har egen tid för en parrelation? Har du det?
3. Om ja: Gör ni något själva ibland utan barn?
4. Har en detta att man har en parrelationen någon betydelse för föräldraskapet? Hur? Betyder det något för barnen att föräldrarna har ett eget liv i en parrelation?

G. En jämförelse

1. Om du jämför din egen familj med kontaktfamiljen, vad ser du för likheter och skillnader?
2. Finns det något kontaktfamiljen kan erbjuda ditt barn som du inte kan och tvärt om?

H. Till slut: Är det något du vill tillägga som du tycker borde vara med?

Bilaga 4

KONTAKTFAMILJSTUDIEN

Intervju med kontaktfamiljen

Socialbyrå:

Vårt ärendenr:

A. Beskrivning av kontaktfamiljen

1. Familjens sammansättning, makarnas ålder, antal egna barn, kön, åldrar
2. Makarnas yrke, sysselsättning
3. Familjens nätverk: kort beskrivning. Släkt, bor de nära? Hur ofta? Stöd? Barnpassning? Vänner, bor de nära? Hur ofta? Stöd? Barnpassning?
4. Bostad, Nöjd?
5. Övrigt som beskriver familjen? Hur ser ni på er ekonomiska situation?

B. Om insatsen kontaktfamilj

1. Hur länge har ni varit kontaktfamilj för det här barnet/de här barnen?
2. Har ni varit kontaktfamilj tidigare för andra barn?
3. Hur kom det sig att ni valde att bli kontaktfamilj? Berätta.
4. Vems var initiativet? Ditt eller din makes eller bådas?
5. Visste du/ni något om kontaktfamiljs-insatsen tidigare? Vad då?
6. Vad fick ni för information om vad en kontaktfamilj förväntas hjälpa till med?
Stämde informationen med era egna förväntningar?
7. Vad tänkte just du/ni på när du/ni valde att bli kontaktfamilj?
8. Socialsekreteraren gjorde en utredning av er som familj? Har ni läst den. Stämde den?
9. Kunde ni själva påverka valet av barn som ni ville ta emot?
10. Vad förväntas ni som familj hjälpa till med för just det här barnet/de här barnen?
11. Vad tycker du/ni själv är det viktigaste ni kan göra för just det här barnet/de här barnen?
12. Har barnets/barnens mamma andra förväntningar än vad du respektive socialsekreteraren
har?
13. Vad har ni konkret bestämt att insatsen skall bestå i?

14. Vilken information har du fått av socialsekreteraren om barnet/barnen och dess familj?
15. Beskriv familjen för mig.
16. Tycker du/ni att den här familjen skulle behöva annan hjälp än den ni kan ge? Vad i så fall?
17. Hur ofta är barnet/barnen hos er?
18. Kan du/ni berätta vad som sker när barnen/barnen är hos er. Vad gör ni? Vilka i din familj är involverade, när och hur, i vilka sammanhang, i vika konstellationer?
19. Vad tror du/ni att den här insatsen betyder för barnets/barnens mamma/pappa? Avlastning?
20. Vet du/ni vad hon gör när barnet/barnen är hos er? Är det en hjälp på annat sätt, tror du/ni ? 21. Är ni till hjälp för henne utöver att ni har hand om barnet/barnen? Ge ev. exempel.
22. Har ni kontakt/träffat andra personer i barnets eller mammas nätverk? Vilka? Vet ni något om barnets andre förälder? Är det några speciella personer som barnet pratar om? Hur? Vad?
23. Vad tycker barnet/barnen om att vara hos er? Vad säger han/hon/de?
24. Har det hänt att det "strulat till sig" någon gång då barnet/barnen varit hos er?
Vad har då hänt? Berätta. Hur har det ordnat upp sig?
25. Tror ni att det har hänt att barnet inte velat komma till er? Hur löstes det?
26. Hur tycker du att er (din och din) kontakt med mamman fungerar? Berätta.
27. Hur ser din/er kontakt med socialsekreteraren ut? Hur ofta träffas ni? Vilket stöd och vilken hjälp får du av henne/honom? Vad talar ni om när ni träffas?
28. Skulle ni behöva annat stöd från socialtjänsten för att kunna fungera som kontaktfamilj?
29. Hur ofta träffas du/ni, socialsekreteraren och klientfamiljen tillsammans?
Vad gör ni då ni träffas? Vad tycker du om dom träffarna?
30. Vet du/ni något om hur länge den här insatsen skall pågå? Är något bestämt? Hur länge vill ni ställa upp?
31. Om insatsen skulle avslutas nu, plötsligt - vad skulle det innebära för mamman? Vad skulle det innebära för er?
32. Vad tycker du skall ha uppnåtts för att insatsen skall avslutas? Hur ser det ut i den andra familjen då?
33. Tycker du att det hittills har fungerat så som du tänkt dig? Hur då? Vad? Om inte, varför?
Är det något som inte stämmer?

Är det något som fungerar bättre än väntat?

34. Vad har det här betytt för dig och övriga familjemedlemmar?

35. Tror du/ni att ni kommer ha någon kontakt med barnet/barnen/familjen efter att ni slutat vara kontaktfamilj?

36. Vad tycker du/ni rent allmänt om att socialtjänsten kan förmedla sådan här hjälp?

37. Vad anser ni om den ekonomiska ersättningen för uppdraget? Synpunkter?

C. Om föräldraskap

1. Vad är en bra förälder? Hur skall en sådan vara?

2. Vad skall en mamma främst göra, tycker du och du?

3. Vad skall en pappa främst göra?

4. Vad behöver barn?

5. Vad behöver barn främst från sin mamma?

6. Vad behöver barn främst från sin pappa?

7. Hur ser du och du på din egen föräldraroll?

8. Av vem har du och du fått det bästa stödet i din föräldraroll?

9. Vad är du och du bra på som förälder?

10. Är det något du och du skulle vilja ändra på? Pratar du med någon om det?

11. Diskuterar du och du barnfrågor med någon? Vem?

12. Finns det några egenskaper du främst vill att (ditt/dina) barn ska ha för att klara sig i livet?

13. Är det något som var bra hos dina föräldrar som du också vill ge dina barn?

14. Är det något du tycker var mindre bra/dåligt hos dina föräldrar som du vill undvika?

osv.

D. Vad en familj är

1. Känner du till någon riktigt bra och välfungerande familj, en idealfamilj? Det kan vara en familj du läst om i en bok/barnbok, i en veckotidning, sett på bio, TV, eller någon familj du faktiskt känner som du tror motsvarar en riktigt bra familj? Kan du beskriva den? Vad är bra? Hur ser man det?

2. Vad är en normal familj för er?

3. Hur ser ni på er familj?

4. Är det något ni hoppas ska förändras i er familj?

5. Är det något som saknas i er familj? Hur märks det?
6. Minns du och du något som var speciellt bra i din uppväxtfamilj och som du vill ska finnas eller finnas i din familj?
7. Minns du något från din uppväxtfamilj som du inte vill ska finnas i din familj?

E. Vuxenrelation/partnerskap

1. Man är ju inte bara förälder i en familj, det finns också en parrelation: Hur håller ni den vid liv? Hur viktigt är det att man har egen tid tillsammans utan barnen? Har ni det? Gör ni något själva ibland utan barn?
2. Har parrelationen i sig någon betydelse för föräldraskapet? Hur?
3. Betyder det något för barnen att föräldrarna har ett eget liv i en parrelation?

F. En jämförelse

1. Om du jämför din egen familj med familjen vars barn ni tar emot, vad ser du/ni för likheter och skillnader?
2. Finns det något ni kan erbjuda barnet/barnen som deras mamma inte kan och tvärt om?
3. Är det något ni vill tillägga som du/ni tycker borde varit med?

Bilaga 5

KONTAKTFAMILJSTUDIEN

Intervju med socialsekreteraren

Socialbyrå:

Ärendenr:

A. Vem är socialsekreteraren?

1. Ålder, kön, civilstånd (familj, barn)
2. Utbildning, år i yrket?
3. Hur länge på denna arbetsplats?
4. Arbetsuppgifter och arbetssituation
5. Hur lång erfarenhet av just insatsen kontaktfamilj?

A.2 Om klientfamiljen

26. Förälderns ekonomiska situation, är hon nöjd?
27. Boendesituation. Är föräldern nöjd?
28. Kontakter med barnets pappa/mamma?

Hur ofta träffas de? Har de bott ihop?

29. Nätverket: släktingar, vänner etc.

B. Om insatsen kontaktfamilj

1. Hur länge har det här barnet/de här barnen haft kontaktfamilj?
2. Berätta om hur det gick till när insatsen kontaktfamilj beviljades.
3. På vems initiativ?
4. Varför just kontaktfamilj?
5. Var detta den första kontakten med socialbyrån för den här klientfamiljen/mamman eller har hon haft kontakt tidigare med socialbyrån? I så fall av vilken anledning?
6. Beskriv klientfamiljen för mig.
7. Vad var mammans/pappans förväntningar på vad kontaktfamiljen skulle kunna hjälpa till med?
8. Vilken bedömning gjorde du? Vad var syftet med insatsen?
9. Frågade du om pappan/mamman och om andra som skulle kunna hjälpa till?
10. Visste pappan/mamman att hon/han sökte och fick kontaktfamilj?
11. Hur motiverade du insatsen i din utredning?
12. Vad bestämdes rent konkret att insatsen skulle omfatta?

13. Hur valdes kontaktfamiljen ut?
14. Beskriv kontaktfamiljen.
15. Får den här klientfamiljen annat bistånd/stöd/hjälp utöver kontaktfamiljen?
16. Har du någon gång övervägt att andra insatser skulle behövas – i stället för eller vid sidan om insatsen kontaktfamilj?
17. Hur ofta är barnet/barnen hos kontaktfamiljen?
18. Kan du berätta vad som sker när barnen/barnen är hos kontaktfamiljen. Vad gör de? Gör mamman det också?
19. Vad betyder den här insatsen för barnets mamma/pappa? (Är det en avlastning?)
Stöd? Annan hjälp? Påverkar den hennes föräldraroll, tror du?
20. Vill hon/han ha mer tid för barnet i kontaktfamiljen?
21. Vad betyder insatsen för barnet/barnen?
Vet du vad han/hon/de tycker om att vara i kontaktfamiljen?
22. Har det hänt att det ”strulat till sig” någon gång då barnet/barnen varit i kontaktfamiljen?
Vad har då hänt? Berätta. Hur har det ordnat upp sig?
23. Hur ser din kontakt med klientfamiljen ut? Hur ofta träffas ni?
Vilket stöd och vilken hjälp ger du? Vad talar ni om när ni träffas?
24. Tycker du att du och X (=klientmamman/pappan) har en bra relation? Gillar du X?
25. Hur ofta träffas du, klientfamiljen och kontaktfamiljen tillsammans?
Vad gör ni då ni träffas? Vad tycker du om dom träffarna?
29. Hur länge är det tänkt att den här insatsen för barnet/barnen skall pågå?
30. Om insatsen bara skulle avslutas nu plötsligt, vad tror du det skulle innebära för mamman, för barnet?
28. Vad skall ha uppnåtts för att insatsen skall avslutas? Hur ser det ut i klientfamiljen då?
29. Tycker du att insatsen hittills motsvarat syfte och förväntningar? Hur då? Vad?
30. Vad har insatsen främst betytt för klientfamiljen?
31. Tror du att klientfamilj och kontaktfamilj kommer att ha kontakt med varandra även när insatsen upphört?
32. Hur ser du rent allmänt på insatsen kontaktfamilj som ett bistånd inom socialtjänsten?

C. Om föräldraskap

8. Vad är en bra förälder? Hur skall en sådan vara?
9. Vad skall en mamma främst göra, tycker du?

10. Vad tycker du att en pappa främst skall göra?
11. Vad anser du att barn behöver?
12. Vad behöver barn främst från en mamma?
13. Vad behöver barn främst från sin pappa?
14. Vem tror du den här mamman har fått stöd från i sin föräldraroll?
15. Vad är hon bra på som förälder?
16. Om du är förälder själv – hur ser du på din egen föräldraroll?
17. Finns likheter/ skillnader i föräldraroll jämfört med klientfamiljen?
18. Finns det några egenskaper du anser att barn bäst behöver för att klara sig i livet?
19. Varifrån har du fått dina bilder av föräldraskap? Hur? Teori, vilken? Erfarenheter?

osv.

D. Vad en familj är

1. Känner du till någon riktigt bra och välfungerande familj, en idealfamilj? Det kan vara en familj du läst om i en bok/barnbok, i en veckotidning, sett på bio, TV, eller någon familj du faktiskt känner som motsvarar en riktigt bra familj? (Kan du beskriva den? Vad är bra? Hur ser man det?)
2. Vad är en normal familj för dig?
3. Är det något du hoppas ska ändras i klientfamiljen? Något som saknas där?
4. Om du tänker på din egen uppväxtfamilj: Är det något som var speciellt bra där som du önskar också andra familjer?
5. Tror du mamman har något som är speciellt bra från sin egen uppväxtfamilj som är speciellt bra även för andra familjer?
6. Är det något i din uppväxtfamilj som du inte tycker är bra för andra heller?
7. Tror du det har funnits något i mammans uppväxtfamilj som inte är bra för andra heller?
8. Varifrån har du fått dina bilder av familjeliv? Hur? Teori? Erfarenheter?

E. En jämförelse

1. Om du jämför klientfamiljen med kontaktfamiljen, vad ser du för likheter och skillnader?
2. Finns det något kontaktfamiljen kan erbjuda barnet som klientfamiljen inte kan och tvärt om?
3. Tror du klientfamiljen jämför sig med kontaktfamiljen? Hur?

Till slut:

Något du vill tillägga som du inte tycker att vi pratat om och som är viktigt? Osv.

Bilaga 6a

Socialbyrå:

Vårt ärendenr:

Vad är viktigt att man gör tillsammans i en familj?

		Mycket viktigt		Ganska viktigt		Mindre viktigt		Oviktigt
1. Måltider, att man äter tillsammans	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Att man umgås vid TV:n tillsammans	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Att man leker och spelar spel	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Utövar ett gemensamt intresse ihop (sport mm)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Löser problem tillsammans	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Firar semester tillsammans	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Gör praktiska saker (bakar, snickrar mm)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Firar högtider tillsammans (jul, påsk, födelsedagar)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Går på "stan" ihop, (handlar, fikar)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Städar gemensamt	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Högläsning tillsammans	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Besöker släkt och vänner tillsammans	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Går i skogen tillsammans	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Gör utflykter tillsammans (museum, djurpark, nöjesfält m m)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Annat.....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Bilaga 6b

Under den senaste veckan har vi

1. ätit tillsammansgång
 - 2, umgåtts vid TV:ngång
 3. lekt och spelat spelgång
 4. utövat gemensamt
intresse ihopgång
 5. löst problem tillsammansgång
 6. gjort praktiska saker (bakat
snickrat mm)gång
 7. städat gemensamtgång
 8. besökt släkt och vänner
tillsammansgång
 9. gått i skogen (varit utomhus
ihop)gång
 10. gjort utflykter
(museum, djurpark, mm)gång
 11. läst högtgång
 - 12 gjort annat tillsammans
.....gång
 13. Förra året firade vi följande högtider
tillsammans.....
- och då var dessa med.....
.....
.....
14. Förra året gjorde vi.....
på semestern.
Och då var dessa
med.....
Vi träffade
.....

II

Margareta Regnér och Lisbeth Johnsson

Ensamma föräldrar och vanliga familjer

– om familjen som hjälpresurs i socialt arbete

.se.fi.is
.dk.no

MARGARETA REGNÉR

Universitetsadjunkt, doktorand i socialt arbete,
Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
margareta.regner@socwork.gu.se

LISBETH JOHNSSON

Professor i socialt arbete,
Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet
lisbeth.johnsson@socwork.gu.se

Keywords: This article reports on research on the intervention “contact family”, which is used in Swedish social services to help mostly single mothers – with a sparse social network that lacks the ability to provide support – to get relief. 18 client families, their contact families and social workers have been interviewed. The main purpose was to investigate notions (or mental images) of “the family” among these three parties. Which are their notions of a normal, ordinary, and even an ideal family? Such mental images or notions may play a major role when families who are subjected to interventions by social services evaluate themselves or are judged as constituting functioning or malfunctioning systems. The interaction and influence of these notions on shaping the “contact family” intervention were investigated.

NORDISK SOSIALT ARBEID | NR 2 | 2006 | VOL 26 | SIDE 98-109
© Universitetsforlaget

Inledning

Att använda familjer, vanliga familjer som stöd och hjälp är något som är starkt förankrat i såväl svenskt som internationellt socialt arbete (inte minst i fosterbarnsvården). Familjen och föräldraskapet ses i detta sammanhang som resurser. I andra sammanhang däremot ses ofta föräldrars (otillräckliga) handlingsätt som orsaker till barns problem. Föräldrar och familjer är dock de viktigaste resurser socialtjänsten har för att erbjuda utsatta barn en trygg och bra uppväxtmiljö. Familjeforskare har pekat på det paradoxala i detta, då ”familjen” nu tycks vara bräckligare än någonsin med ökande antal skilsmässor och med enföräldersfamiljen som den familjeform som ökar mest (Höjer & Bäck-Wiklund 1999). Detta rubbar dock inte tilltron till familjen som hjälpresurs i socialt arbete. Vilka föreställningar och familjeideal har då socialtjänstens utövare vid sin bedömning av familjer som icke-fungerande respektive som hjälpresurs?

Genom vår erfarenhet av att leva i familj har vi alla en föreställning om vad en familj *är* och hur den *bör vara*. Våra mentala bilder av ”familjen” är flera. Vi har vad man kan kalla en *internaliserad familj* som är baserad på vår erfarenhet av familjeliv inifrån, av den eller de familjer vi växt upp och levt i. Vidare har vi en *generaliserad familjebild* där även bilder utifrån inkorporerats och slutligen vad man kan kalla ett *familjeideal* där vi utformat vår bild av den ideala familjen som ett slags måttstock för hur ”en bra familj” skall vara. Alla dessa bilder spelar stor roll, tror vi, då familjer själva bedömer sig och bedöms behöva sociala insatser eller ha kvaliteter som hjälpresurs.

Hur föreställningar av detta slag påverkar utformningen av den insats som i Sverige benämns ”kontaktfamilj”¹ har undersökts i en empirisk studie finansierad av Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap (FAS). Studiens huvudsyfte var att studera ”det goda föräldraskapet” i relation till insatsen kontaktfamilj. Exempel på frågor var:

Hur ser klientfamilj, socialsekreterare och kontaktfamilj på ”det goda föräldraskapet”? Vad är deras uppfattning om ett gott föräldraskap och ett bra hem? Hur stämmer dessa bilder med de bilder som modern familjeforskning ger oss om föräldraskap och familjeliv i dag? Ett annat syfte var att beskriva och analysera insatsen som sådan.² Resultat från studien har hittills redovisats i en rapport (Johnsson & Regnér 2003). I denna artikel är avsikten att lyfta fram och belysa klientfamiljers och kontaktfamiljers bilder främst på gruppnivå, såväl av livssituation som av familj- och föräldraskap, samt att diskutera socialsekreterarnas hantering av insatsen i dessa perspektiv.

Metod

Studien var en kvalitativ intervjuundersökning. Det strategiska urvalet baserades såväl på typiska fall som på variation inom dessa (Patton 2002). Valet av typiska fall inriktade sig på klientföräldrar som var ensamstående mödrar, då tidigare studier visat att insatsen i majoriteten av fall riktats till ensamstående mödrar med svaga nätverk

(Andersson 1992, Sundell et al. 1994, Andersson & Bangura Arvidsson 2001). Variation bland informanterna tillgodosågs då fallen insamlades från tre olika socialkontor i tre olika kommuner för att undvika påverkan av ett enskilt kontors bedömning av lämpliga fall samt bostadsortens påverkan på levnadsomständigheterna. Vidare eftersträvades jämn könsfördelning och variation av åldern på barnen för att se om kön och/eller ålder samspelar med synen på vad som är viktigt i föräldraskapet och insatsen. Insatsen borde också ha pågått minst ett år. Utifrån avidentifierade listor på socialkontorens samtliga ”kontaktbarn” gjordes ett slumpmässigt urval. Arton familjer med ensamstående föräldrar (varav en pappa) med ett eller flera barn kom att delta. De 18 barnen var jämnt fördelade på åldrarna 3 till 13 år, 8 flickor och 11 pojkar. Det fanns en variation i föräldrarnas tidigare kontakt med sociala myndigheter, vilket innebar en möjlighet att studera insatsen liksom familjeliv och föräldraskap i såväl socialt belastade som andra familjer.

Samtliga 18 berörda kontaktfamiljer deltog i studien. Alla utom en var ”parfamiljer” och åldern på barnen varierade från små barn till vuxna utflyttade. Merparten av klientföräldrarna var 35–39 år och majoriteten av ”kontaktföräldrarna” var i 40-årsåldern. Dessa är alltså i genomsnitt något äldre än klientföräldrarna men det är värt att notera att de flesta klientföräldrarna inte är helt unga. Också samtliga socialsekreterare (10) som var handläggare i fallen intervjuades och de var i åldrarna 34–54 år.

Barnets förälder intervjuades först, därefter kontaktfamilj och socialsekreterare. Tre semistrukturerade frågeformulär med i stort sett identiska frågor till ”parterna” användes. Parternas bilder kunde jämföras både i det enskilda fallet och mellan grupperna. Intervjusituationen uppmuntrade även till fritt berättande. Intervjuerna tog mellan 1,5 och 3 timmar, skrevs ut ordagrant och analyserades därefter. Olika tekniker har använts i analysarbetet, men man kan säga att arbetssättet präglats av att söka efter mönster och utmärkande egenskaper i materialet (se bl.a. Kvale 1997).

Då de tre parterna har uttalat sig från olika positioner i samma ”ärende” har studien genomförts med ett stort etiskt hänsynstagande. Informerat samtycke skedde utifrån upprepad information om såväl studiens syften som garanti om konfidentialitet. Informanterna upplystes om rätten att avstå från att svara på frågor och de som så önskade fick läsa sina intervjuutskrift. Likaså har alla som önskat fått ett exemplar av rapporten. Ingen har haft synpunkter på hur materialet har presenterats.

Skillnader i livsvillkor

Några av de intervjuade socialarbetarna beskrev de familjer som blir kontaktfamiljer som ”ganska vanliga familjer” som inte skiljer sig mycket från de familjer som får insatsen. Studien visar dock att i upplevelse av livsvillkor är skillnaderna mellan de två typerna av familjer betydande såväl i enskilda fall som på gruppnivå. Detta gäller främst inom tre områden: 1) de ekonomiska förhållandena, 2) det sociala nätverket och 3) föräldraskapet (ensamt respektive delat).

Forskning om enföräldersfamiljen visar att det inte är familjeformen i sig som skapar problem utan däremot de socioekonomiska ramarna och livsvillkoren (Lassbo 1994, Duncan & Edwards 1997, Halskov 1999). Att ekonomin utgör ett stort problem för klientfamiljerna uttrycktes tydligt. Flera använder spontant ordet ”katastrof”, som dessa mammor:

- Det är katastrof, fullkomlig katastrof. Nu har jag varit sjukskriven i 1,5 år och innan var jag ute och försökte att jobba ett antal månader. Innan dess var jag också sjukskriven i 1,5 år. Eftersom jag bara har halvtidstjänst och ingen hög lön blir det väldigt låg sjukpenning. Det har blivit obeskrivligt vidrigt vad gäller ekonomin.
- Ekonomin? Ja det är katastrof. Det är det alltid men det går ju. Det går runt. Men det är ju en fälla när man är ensamstående mamma, att jag kan ju inte göra något åt det. Jag kan ju inte gå in och jobba extra.

Generellt har den ensamstående yrkesarbetande föräldern (liksom i citatet ovan) små möjligheter att förbättra sin ekonomi, något som illustreras av begreppet ”time deficit”, *tidsunderskott*, vilket Duncan & Edwards (1997) förklarar: ”single mothers need both to work more for the same income as coupled parents, and to spend more time with their children where the father is totally or partially absent – a physical impossibility” (s. 274). Endast fyra av de ensamstående föräldrarna i studien yrkesarbetade 75 % eller mer. De arbetar t.ex. på café, som montör och kommunal tjänsteman. Tre föräldrar är heltidsstuderande med studiestöd. Övriga lever främst av sjukpenning, förtidspension, A-kassa och socialbidrag. Alla utom två av dessa förvärvsarbetade vid barnens födelse, men har sedan antingen haft svårigheter att orka kombinera förvärvsarbete med det ensamma föräldraskapet eller tvingats sluta på grund av arbetstiderna.

I kontaktfamiljerna arbetar båda makarna. Majoriteten av kvinnorna arbetar inom offentlig sektor t.ex. som sjuksköterska, polis och socialarbetare. Av männen arbetar en tredjedel i eget företag (byggbransch och åkerier), en tredjedel inom privat sektor och en tredjedel inom offentlig sektor. Kontaktfamiljerna beskriver sin ekonomi som god eller tillfredsställande. Man har t.ex. vanligtvis råd att resa utomlands en gång per år och ha en skidsemester i Sverige. De flesta klientfamiljerna upplever stora skillnader i ekonomisk situation när de jämför sig med kontaktfamiljerna, en aspekt som få av kontaktfamiljerna (och socialsekreterarna) tar upp. En kontaktfamilj har dock slagits av den ekonomiska olikheten:

- 200 kronor för oss är ju inte lika mycket som för henne. Henne slår det väldigt hårt mot.
- Ja allt är svårt för Maria. Hon kan aldrig gå och storhandla. Jag kan storhandla och köpa köttfärsen hur billigt som helst. (...) Det är klart att jag har mött dom mammorna när jag jobbar. Men att jag har kommit nära en sådan människa; det har lärt mig jättemycket. Ja och dig också.
- Ja, herregud. Ja, att det kanske var mer förr i världen?
- Ja, jag trodde inte det fanns sådana orättvisor.

Klientföräldrarna bor i lägenhet och är oftast nöjda med sitt boende men flera är trångboddade. Inte mindre än femton av kontaktfamiljerna bor i egen villa utan trångboddhet. Detta gör att kontaktfamiljer och klientfamiljer varken bor i samma bostadsområden eller i samma typ av boendemiljö.

Undersökningen av familjernas sociala nätverk fokuserade möjligheter till stöd, både praktiskt och emotionellt. Resultaten visar att klientföräldrarnas möjlighet till att få stöd från sitt nätverk är bristfälligt. I några få fall finns tillgång till emotionellt stöd hos släkt och vänner men inget praktiskt stöd. I ungefär hälften av familjerna finns ett mycket glest socialt nätverk, både vad gäller släkt och vänner. Personer som tidigare kunnat ge stöd (t.ex. morföräldrar) har upphört med detta pga. sjukdom, ålderdom eller död. Man är sparsam med att be vänner om hjälp då man har små möjligheter att återgälda denna. Några har inga vänner alls. Föräldrarna har det gemensamt att de genomgått en period av tilltagande isolering när barnen var små. Flera uppger sig sedan haft svårigheter att skapa nya kontakter då såväl ork som tid fattats. Detta dilemma kan också förklaras utifrån det fenomen som Skårner (2001) kallar ”mycket skall ha mer”, dvs. det är lättare att utvidga sitt nätverk om det från början är relativt fullständigt och subjektivt tillfredsställande. Men ju ensamare man är, ju färre länkar man har ut i världen, desto större risk är det att förbli ensam.

För kontaktfamiljerna med sina rika och differentierade nätverk var det inte svårt att skapa nya kontakter. Ett par familjer som bytt bostadsort berättar att de haft lätt att skapa nya nätverk. Kontaktfamiljerna umgås regelbundet med både släkt och vänner och kan förvänta sig stöd och hjälp från dessa. Kalas och en mängd aktiviteter tillsammans med andra barn och vuxna är vanligt de helger kontaktbarnet vistas i kontaktfamiljen. En kontaktmamma säger:

- Vi har två grannar, min syster och en tjej som hyr ett hus på gården. Varannan helg har dom sina barn och då har vi valt att ha Petter den helgen när alla barnen kommer. Så då är det som ett enda stort barnkalas hela helgen och han kan ju välja och vraka mellan kompisar, vilka han vill leka med.

Flera klientföräldrar uppskattar särskilt de upplevelser barnen får i de stora nätverken runt kontaktfamiljen. Kontrasten till vardagslivet hemma är mycket stor.

Skillnader mellan ensamt och delat föräldraskap

Klientföräldrarna är inte bara ensamstående utan de är och upplever sig vara *ensamma*, då den andre föräldern praktiskt taget alltid är frånvarande. Det ensamma föräldraansvaret är ett av de största problemen för klientföräldrarna (se även Lassbo 1994). Återkommande kommentarer är t.ex. att de är ensamma om ”att se” barnet, att bekräfta det, och att de på kvällarna när barnet gått till sängs inte har någon att prata med om barnet – om det som varit roligt och om det som varit besvärligt. En mamma säger:

”Det har nästan varit det tråkigaste när han lärde sig gå och fick sina tänder, att man inte hade någon att dela det med”. I tio fall beskrivs frånvaron som umgängesvägran, dvs. den andre föräldern undandrar sig umgänge med barnet (se Prop. 1997/98:7). I övriga fall är fadern död, beskriven som olämplig eller faderskapet inte fastställt. Klientföräldrarna tillhör en minoritet jämfört även med andra ensamstående föräldrar, där båda efter separationen mer eller mindre delar på föräldransvaret enligt samhällets förväntan. Enligt Plantin et al. (2000) har diskursen om ”det nya aktiva faderskapet” blivit hegemonisk. Kulturella bilder av mäns föräldraskap både inom familjen och som umgängesförälder kan antas påverka både den generaliserade och ideala familjebilden och därmed förstärka klientföräldrarnas upplevelse av brist.

När klientföräldrarna värderar sin föräldraroll är dock de flesta nöjda med ”att man gör så gott man kan” i sin strävan att vara ”både mamma och pappa”. Men ett problem i föräldrarollen som de allra flesta nämner är svårigheten att sätta gränser för barnet. Att vara konsekvent och hålla på regler är vad de menar, men balansen mellan bekräftelse och gränssättning kan vara svår när en annan vuxen saknas. Även om gränser behövs i relationer kan gränssättning ha en dimension av kränkning och utestängande. Minuchin (1990) pekar på hur systemprocesser i olika familjetyper kan feltolkas som föräldrabrister och nämner bland annat den lilla tvåpersonsfamiljen med en mor och ett barn där modern, om hon saknar någon att stämma av med, kan ha en tendens att övertolka barnet. Strukturen ”som består av två personer bär med sig möjligheterna att utvecklas som en lav där individerna blir symbiotiskt beroende av varandra” (s. 68). Minuchin menar att systemet måste få stöd i att öppnas mot ytterligare relationer innan gränser inom systemet kan etableras. Klientföräldrarna i studien har ofta pressats in i isolerade system och har försökt klara sig på egen hand i det längsta. En mamma beskriver sitt samspel med sonen (sju år) och kontaktfamiljens betydelse:

- Vissa situationer har varit jobbiga, när han har haft perioder och inte velat släppa mig. Han har ställt till scener och jag har haft svårt att vara konsekvent. Man känner ju då som att man överger honom och lämnar bort honom. (...) Men det har varit bra för Fredrik och mig, för vi har nästan levt i symbios. Han kan fortfarande prata ibland som att vi är ett. Så det har varit jätteviktigt för det också.

Från ett systemteoretiskt perspektiv kan svårigheterna tolkas (som mamman själv gör) som ett systemtillstånd snarare än bristande föräldraförmåga, vilket omgivningen ofta inte gör. Om tydliga gränser understryks i en isolerad dyad kan det även upplevas som ett hot mot systemet självt, då dyaden – jämfört med en större grupp – är beroende av sina medlemmar för sin överlevnad (Simmel 1908). Bilden av den frånvarande fadern (uttalad eller outtalad) kan också tänkas utgöra hot mot ytterligare övergivanden, vilket kan påverka moderns vilja till gränssättning. Lassbo (1999) framför en annan aspekt, att i enföräldersfamiljen avspeglas postmoderna tendenser tydligt och gör den till vad familjeforskare kallar ”förhandlingsfamiljen”. Ensamföräldern är i regel hårt

pressad till att anpassa sig till barnens nivå ”för att genom gemensamma förhandlingar nå fram till de kompromisser, den information och de nivåkrav, som är nödvändiga för att få vardagen att fungera” (s 499). Våra intervjuer gav också explicita exempel på sådana förhandlingar. En mamma säger när hon jämför sig med kontaktfamiljen:

- Det är ju att de lever i en parrelation, i en familj med mamma-pappa-barn. Det är det ju inte här. Här är det jag och Lotten. Och jag och Lotten fattar alla beslut tillsammans. Jag tror att där är det mer de vuxna som fattar besluten. Så där är ju skillnaden väldigt stor.

En annan mamma beskriver hur hon och den sexårige sonen ”förhandlar, gör avtal och kompromissar”. En sådan förhandlingsmodell är kanske en framgångsrik väg för den ensamstående föräldern att finna gränser. Den gängse bilden av gränssättning är, menar vi, en mer hierarkiskt ordnad aktivitet. Flera socialarbetare och kontaktfamiljer ser det dock som en uppgift att ”lära” föräldrarna att sätta gränser. Barnet får tydliga gränser vid vistelsen hos kontaktfamiljen, något vi uppfattar som adekvat där, men som inte enkelt kan överföras till ensamföräldrarnas familj. Kärnfamiljens modell kan rent av vara kontraproduktiv och bidra till att ensamföräldern nedvärderar sin föräldraförmåga. I stället borde kanske såväl socialsekreterarna som de båda familjerna bli varse hur skillnaden i förutsättningar spelar in. Att klientföräldrarna inte heller önskade stöd i sin föräldraroll av kontaktfamiljerna via uppfostran av barnen, framkommer såväl i denna studie som hos Sundell et al. (1994).

Kontaktfamiljerna ser inga större problem i sitt föräldraskap annat än möjligen att de ibland har svårt att få tiden att räcka till. Att vara tillgänglig för barnen är något man prioriterar och just det klientföräldrarna säger sig sakna är för kontaktfamiljerna allra viktigast i föräldraskapet, nämligen stödet från partnern:

- Det viktigaste är att få de där minuterna på kvällen så man kan prata och diskutera. Om dom har uppfört sig jätte-illa mot mig på dagen. Man behöver ju få det där vuxensamtalet utan att barnen är med.

Socialsekreterarnas bilder av föräldraskap påverkas och vidgas genom arbetet, vilket även påverkar bilden av det egna föräldraskapet. Både klientföräldrar och socialsekreterare problematiserade sina egna föräldraskap i större utsträckning än kontaktfamiljerna, som var mer nöjda. Processen kan i några fall beskrivas som att socialsekreterarna går igenom faser, från ett krav på sig själva att vara mer perfekta än de föräldrar de möter i arbetet till uppfattningen att inte vara förmer. Att vara ”good enough” (Winnicot 1971) är något de tillämpar i bedömningen både av det egna föräldraskapet och av klientföräldrar.

En fråga i studien var om ensamförälderskapet *i sig* betyder att man aldrig når upp till ett tillräckligt gott föräldraskap. Ensamföräldraskap ses ibland som ett socialt problem (Duncan & Edwards 1997) och kan bedömas utgöra en riskfaktor (Burgess

& Youngblade 1988). Vi såg dock ovan att grunden både för ansökan och beslut om kontaktfamilj härrör sig till brister i ekonomi och nätverksstöd. Trots detta finns en tendens till att föräldraskapet ofta inte bedöms som ”tillräckligt gott”. Bedömningen görs inte bara av socialarbetaren utan även klientföräldrarna upplever att den ”ofullständiga familjen” kan vara till men för barnet.

Önskan om en ”vanlig” familj

Kartläggningen av mentala bilder av ”familjen” visar stora variationer såväl mellan de tre grupperna som inom dessa. En likhet är dock att den internaliserade familjebilden och hur det ser ut i familjer i det egna nätverket bidrar mest till hur man ser på såväl normala, vanliga som ideala familjer. Respondenterna fick själva definiera begreppen ”normal”, ”ideal” osv. och ombads konkretisera med exempel på familjer. Socialarbetarna hämtar inte sina bilder från teorin eller familjeforskningen utan företrädesvis från mer närallgigande håll: bilder av den normala familjen från den internaliserade familjen (ensamförälderskap eller kärnfamilj) och mer ideala familjer bland de fosterhem eller kontaktfamiljer som de möter i sitt arbete. Många av kontaktfamiljerna i studien (7) såg också sig själva som ideala familjer. Överlag i grupperna kan ”Cosby-familjen” som flera nämnde stå som modell för att beskriva den ideala familjen, dvs. en familj med två arbetande, ansvarfulla föräldrar med respekt sinsemellan, stor familjegemenskap och bra ekonomi.

Åsiktsmässigt hade klientfamiljerna den mest varierade (och reflekterande) synen på dagens familj, nära den moderna familjeforskningens beskrivningar, se t.ex. Bäck-Wiklund & Johansson (2003) och menade att många olika familjeformer var normala i dag. Flertalet av kontaktfamiljerna hade en mer normativ syn på dagens familj. De definierade den normala familjen som den som var vanligast, vilket för dem betydde den skilda familjen (något som ju inte alls stämmer med verkligheten³). Den ”vanliga familjen” var dock inte liktydig med den norm man företrädde, vilket dessa kontaktföräldrar exemplifierar:

- Ja det är ju en skild familj.
- Det vanligaste om det är normalt så är det ju så. Men det är ingen idealisk familj om det var det du la i det.
- En hel familj är idealisk.

När så familjen definieras i relation till insatsen ”kontaktfamilj” blir alla parter mer normativa och mindre varierade. I socialtjänstens annonser efter kontaktfamiljer söks ”en familj där det finns både en mamma och en pappa”. När den ensamstående föräldern ansöker om insatsen önskar de ”en vanlig familj”, dvs. en familj med både mamma och pappa. Denna önskan utgår från en oro för en brist i den egna familjen som de vill kompensera barnet för. I vissa fall var denna önskan könsspecifik, att pojkar skulle få

tillgång till en pappa och flickor med en ensam pappa skulle få tillgång till en mamma. Men framför allt vill man att barnet ska få se två föräldrar samarbeta och ställa upp för varandra. Från forskning om fäder i vardagslivets praktik (Plantin 2003) vet vi att fadern inte har en så aktiv roll i föräldraskapet som klientföräldern tillskriver honom (och som de kulturella idealen förmedlar). Kontaktföräldrarna som är tillfreds med sitt gemensamma föräldraskap kan dock utgöra en sådan önskebild. Flera kontaktfamiljer menar också att deras hjälp främst handlar om att ”visa barnet hur en normal eller vanlig familj fungerar”. Sammantaget är kärnfamiljen alltså ett måttstock för vad som är en ”bra familj”.

Mötet mellan två familjesystem

I kontaktfamiljsinsatsen möts alltså två ganska olika familjesystem som skall bilda ett nytt system kring barnet. Skillnaden i livsvillkor mellan klientfamiljer och kontaktfamiljer är stor men studien visade också att detta inte nödvändigtvis innebär svårigheter mellan familjerna. Skillnaderna mellan de två systemen bör dock inte vara alltför stora i vissa avseenden. För *det första*, när klientfamiljen och kontaktfamiljen ombads att jämföra sina familjer med avseende på likheter och skillnader visade det sig att i de fall parterna inte beskrev några likheter sinsemellan eller inte var överens om likheter, hade insatsen redan tidigare i intervjun beskrivits som svårhanterlig och problematisk av båda parter. Båda beskrev spända relationer (en kontaktfamilj vägrade t. ex att prata med klientmammans överhuvudtaget). Parterna var inte heller överens om vilka skillnader som fanns mellan familjerna. De refererade till varandra som ”skilda världar”. I dessa ärenden kunde socialarbetaren beskriva situationen som att ”barnet får blicka in i en annan värld”. De försök till påverkan i föräldrarollen som socialarbetaren ser som önskvärd upplevs av föräldern enbart som kritik som hon värjer sig emot. Kontaktfamiljerna beskriver en oro för barnen liksom bristande stöd från socialtjänsten hur de ska hantera situationen. För *det andra*, i de fall där både klientfamilj och kontaktfamilj var mer överens om likheter och skillnader, framför allt om skillnader i tillgång till stöd och sociala nätverk, fungerade insatsen – trots skillnader i livsvillkor – utifrån en ”respektfull jämlikhet”. Dessa familjer hade en mer uppskattande relation med mer utbyte och de hade generellt mer fylliga och samstämmiga beskrivningar av den andres familj. För *det tredje* upprätthåller såväl klientfamiljer som kontaktfamiljer markerade gränser gentemot det andra systemet. I merparten av fall kan man beteckna relationen dem emellan som affärsmässig. Man talar i stort sett bara med varandra om tider för hämtning och lämning av barnet. För klientföräldrarna är det viktigt att slippa känna tacksamhetsskuld och de är nöjda om relationen är så neutral som möjligt. Kontaktfamiljerna vill i flera fall inte släppa barnets förälder för nära inpå sig. De beskriver också att de fått direktiv från socialtjänsten att vara till för barnet, inte föräldern.

Antingen relationerna mellan familjerna är spända (som i ”skilda världar”) eller

inte (som i ”respektfull jämlikhet”) och även om det finns socioekonomiska skillnader mellan familjerna, kan man förmoda att det finns möjligheter att finna fler likheter mellan dem (t.ex. i synen på barn, värderingar, intressen m.m.), vilket också framkom i intervjuerna. Socialarbetarna skulle via isomorfstrategier (Bernler & Johnsson 2001) kunna hjälpa systemen att öppna sig för större ömsesidighet. Är båda systemen alltför slutna eller rigida kommer barnet att pendla mellan två skilda världar. Vi har inte undersökt vilka effekter detta har på barnet, men utifrån ett familjestödsperspektiv är det klart att insatsen i dessa fall inte gör så stor nytta. Men socialarbetarna behöver framför allt reflektera över och förmedla till de ingående familjerna hur skillnader i levnadsomständigheter kan påverka såväl föräldraroller som insatsen.

Slutord

Insatsen ”kontaktfamilj” har under senare tid börjat ifrågasättas, bl.a. utifrån att de naturliga nätverken inte i tillräcklig grad involveras (Andersson 2003). I vår studie kunde vi se att det inte fanns mycket till nätverk att mobilisera runt klientföräldrarna. Socialsekreterarna i studien hävdade också att det numera inte räcker med att vara ensamstående förälder och ha ett glest nätverk för att bevilja insatsen. Det måste finnas andra sociala problem också. Detta har vi svårt att förstå. När familjesystemet sviktar och de egna resurserna inklusive det sociala nätverket inte räcker till, då behövs hjälp utifrån. Ingen förälder i studien har begärt hjälp i onödan. Tvärtom har det ofta gått lång tid innan man tagit steget att vända sig till socialtjänsten.

Vi menar att kontaktfamiljsinsatsen borde kunna erbjudas som en service åt alla behövande ensamstående föräldrar. Användningen av insatsen behöver dock vidare eftertanke, framför allt relaterat till de familjeideal som reproduceras – inte minst i synen på enföräldersfamiljen som familjeform. Med kärnfamiljen som rådande ideal blir bördan i att vara ensamförälder än större.

Endnotes

- ¹ Insatsen, som har sin motsvarighet i det norska "besøkshjem/avlastningshjem" och det danska "avlastningsophold", har funnits i Socialtjänstlagen (SOL) i drygt 20 år. Den används främst som avlastning till ensamstående föräldrar (mest mödrar) och relateras oftast till bristande socialt nätverk och/eller fadersfrånvaro. Rent praktiskt innebär insatsen att en familj tar emot ett barn i sitt hem övers en weekend, en eller ett par gånger i månaden.
- ² För forskning om insatsen, se Andersson 1992; Sundell et al. 1994; Andersson & Bangura Arvidsson 2001, Andersson 2003, Johnsson & Regné 2003.
- ³ Enligt SCB 2003:1.2 bor 73 % av barn 0-17 år med båda sina biologiska föräldrar.

Referenser

- Andersson, G. (1992) *Stöd och avlastning. Om insatsen kontaktperson/-familj*. Lunds universitet: Meddelanden från socialhögskolan 1992:2
- Andersson, G. & Bangura Arvidsson, M. (2001) *Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj? En kunskapsöversikt*. Lunds universitet: Meddelanden från socialhögskolan 2001:1
- Andersson, G. (2003) Evaluation of the Contact Family Service in Sweden. I: Katz & Pinkerton (eds.) *Evaluating Family Support. Thinking Internationally, Thinking Critically*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd. NSPCC/Wiley series
- Bernler, G. & Johnsson, L. (2001) *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur
- Burgess, R.L. & Youngblade, L.M. (1988) Social Incompetence and the intergenerational transmission of abusive parental practices. I: Hotaling, G. et.al (eds.) *Family abuse and its consequences*. London: SAGE
- Bäck-Wiklund, M. & Johansson, T. (red) (2003) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur och Kultur
- Duncan, S. & Edwards, R. (eds.) (1997) *Single Mothers in an International Context: Mothers or Workers?* London: University College London Press
- Halskov, T. (1999) Traengte eneforsorgerfamilier – en ny underklasse, antifeministisk backlash eller restgruppe? I: Dencik & Jørgensen (red.) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S
- Höjer, I. & Bäck-Wiklund, M. (1999) *Fosterfamiljens inre liv. En studie av relationer i ett föräldraskap med förbehåll*. Arbetsrapport, Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete
- Johnsson, L. & Regné, M. (2003) *Ensamma föräldrar och vanliga familjer. En studie av insatsen kontaktfamilj inom socialtjänsten*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete, Skriftserien 2003:8
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Lassbo, G. (1994) Enförälderfamilj – utvecklingsmiljö. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr. 2-3, s. 130–146
- Lassbo, G. (1999) Den postmoderne eneforælderfamilie i Norden, Europa. I Dencik, L. & Jørgensen, P.S. (red) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag A/S
- Minuchin, S. & Fishman, H.C. (1990) *Livets dans. Familjeterapeutiska tekniker*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Patton, M.Q. (2002) *Qualitative Research & Evaluation Methods (3rd ed.)* Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage
- Plantin, L. & Månsson S-A & Kearney, J. (2000) Mäns föräldraskap. Om faderskap och manlighet i Sverige och England. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 1-2, s. 24–42
- Plantin, L. (2003) Faderskap i retorik och praktik. Om 'nya' fäder i gamla strukturer. I: Bäck-Wiklund, M. & Johansson, T. (red.) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur & Kultur
- Regeringens proposition (1997/98:7) *Vårdnad, boende och umgänge*.
- Simmel, G. (1981) (från 1908) *Hur är samhället möjligt? Och andra essäer*. Göteborg: Bokförlaget Korpen
- Skärner, A. (2001) *Skilda världar? En studie av narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk*. Doktorsavhandling, Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete
- Sundell, K., Humlesjö, E., Carlsson, M. (1994) *Att hjälpa sin nästa. En undersökning av kontaktfamiljer i Stockholm*. Stockholms socialtjänst: FOU-rapport 1994:15
- Winnicott, D.W. (1971) *Playing and reality*. London: Tavistock

Summaries

Tässä artikkelissa esitellään ”yhteysperheitä” koskeneen tutkimuksen tuloksia. Yhteysperheitä käytetään Ruotsin sosiaalipalveluissa tukemaan lähinnä yksinhuoltajaäitejä, joilla on suppea sekä heikosti tukea antava sosiaalinen verkosto. Tutkimuksessa haastateltiin 18 asiakasperhettä sekä näiden perheiden yhteysperheitä ja sosiaalityöntekijöitä. Tutkimuksen päätarkoituksena oli selvittää näiden kolmen osapuolen käsityksiä ja mielikuvia ”perheestä”. Millaisia käsityksiä näillä osapuolilla on normaalista, tavallisesta ja jopa ihanteellisesta perheestä? Tällaisilla mielikuvilla tai käsityksillä saattaa olla merkittävä rooli siinä, miten sosiaalipalveluja saavat perheet arvioivat itseään tai miten näiden perheiden toimivuutta määritellään hyväksi tai huonoksi. Tutkimuksessa analysoitiin, kuinka nämä käsitykset sekä niiden vuorovaikutus muokkaavat ”yhteysperhe”-palvelua.

Þessi grein fjallar um rannsókn á úrræðinu “stuðningsfjölskyldur”, sem er notað í sænskri félagsþjónustu fyrst og fremst til aðstoðar einstæðum mæðrum – með rýrt félagslegt tengslanet, sem skortir möguleika á því að veita stuðning - hvíld. Í viðtöl komu átján fjölskyldur skjólstæðinga, stuðningsfjölskyldur þeirra og félagsráðgjafar. Aðaltilgangurinn var að kanna ímynd “fjölskyldunnar” hjá þessum þremur aðilum. Hver er þeirra ímynd um hvað sé hin eðlilega, venjulega og jafnvel fullkomna fjölskylda? Slíkar ímyndir eða viðhorf kunna að hafa megin áhrif, þegar fjölskyldur, sem félagsleg þjónusta hefur afskipti af, meta eigið gildi/stöðu eða eru taldar mynda fjölskyldukerfi sem annað hvort eru í lagi eða virka illa. Rannsókuð voru áhrif og samskipt þessara ímynda á formun “stuðningsfjölskyldu” sem úrræðis.

III

The “ordinary” family as a resource for single parents – on the Swedish contact family service

(Accepted for publication 2006 in the *European Journal of Social Work*, Routledge, and will appear in print 2007, but will in advance be publicized on the web).

Authors

Margareta Regné & Lisbeth Johnsson

Margareta Regné is Doctoral Student and Lecturer in Social Work at the Department of Social Work, Göteborg University

Lisbeth Johnsson is Professor in Social Work at the Department of Social Work, Göteborg University

ABSTRACT

This article reports on some important results from a qualitative study, which mainly focused on the topics of family notions and notions of “good parenthood”, and their impact on the Swedish “contact family service”. The service is provided to help mostly single mothers – with scarce social networks that lack the ability to provide support – to get relief from constant care-giving one or two weekends a month. The three parties – client families, contact families and social workers that handled the cases – have been interviewed (a total of 54 interviews) about their experience of as well their own parenthood and family life as their notions in general, for example of a “normal” and an “ideal” family. The interaction and influence of these notions on shaping the contact family service were studied. The article comes to the conclusion that the design of the contact family service needs further consideration on the family ideals that are reproduced in the service. With the nuclear family as the norm, the burden of a lone parenthood will increase.

Keywords: contact families, single parents, ordinary families, family ideal, and notions of the family.

Introduction

Using families – ordinary families – as a resource for support and help is a firmly established approach in social work, both in Sweden and internationally. In social work, the family and - above all - parenting are seen both as a problem and a resource. For example, deficits in parenting skills are often considered to be the cause of children’s problems. At the same time, it is assumed that parents and families are one of the most important resources available to the social services to offer vulnerable children a safe and positive environment.

Family researchers have often pointed to the paradoxical nature of this approach, as “the family” nowadays appears to be more fragile than ever, with the increasing number of divorces and separations and with the single-parent family as the fastest increasing family model (Höjer & Bäck-Wiklund, 1999). What empirical research tells us about the family in today’s society does not, however, seem to erode the belief of the social services in the family as a resource for help.

What is mentioned above has caused us to reflect on social workers’ notions of the family. What family ideal do they use as their point of departure when they consider certain families to be malfunctioning and others to be a resource for help? This article reports on some important results from a study, financed by the Swedish Council for Working Life and Social Research, which mainly focused on the topics of family notions and notions of “good parenthood”, and their impact on the *contact family service*. Another focus in the study was the intervention in itself.

Firstly, the article describes the contact family service in brief (under the heading of “Background”), its start, its growth and the use of the service, etcetera. Secondly, some theoretical perspectives used in the study are presented (“Notions of the family”) and thirdly, the design and procedures will be described. Finally and above all, the rest of the article focuses on topics of findings of client families’ and contact families’ images, foremost at group level, of as well their living conditions as of family and parenthood. The aim of the article is to discuss, both the impact of the findings on the service, and the social workers’ handling of the service in these perspectives.

Background

The contact family service was introduced in Sweden’s new Social Services Act of 1980 (SSA). This is a law that emphasized a shift to “comprehensive view,” “voluntary services,” “right of self-determination” and “normalization.” In the new law, which became operative in 1982, all the coercive measures were referred to special laws. The supplementary law Care of Young Persons Act regulated “the admission of children (0-18 or in some cases up to 20) into care without the consent of parents or without the consent of children over 15 years of age.” (Andersson, 2003 p. 292). Preventive interventions were to be of priority.

To support vulnerable families with children, the contact family service was an intervention in the spirit of the new law. Besides, there were expectations in the legislative preparatory work, that the contact family (hopefully mostly living nearby the client family) after a period would changeover and be normalized as a part of the client family’s new network. The intervention should by then be finished.

The contact family service involves a contact family, giving services on a voluntary basis (but recruited, assessed and paid by the social services¹), receiving a child in their home for the weekend (Friday afternoon to Sunday evening), once or twice a month. The contact family is expected to be an “ordinary” family, not professional “but with the qualification of having an extra capacity for others.” (National Board of Health and Welfare, 1985 p. 7).

The SSA demands that every municipality provides a contact family service (or a contact person, often used as support to adolescents). This is the only required legislative intervention in the act. But, a contact family can never be appointed to a client family against the will of the client parent, or against the will of the child

aged 15 years or older. Instead the law demands that the client parent him/herself applies for the service.

Everybody has the right to request the service, but the social worker of the local social authority assesses and decides on the family's needs. That is to say, even though the contact family service is on a voluntary basis, it differs from the public welfare services (for example, day care centres and childminders), which are available for all families with children. The contact family service is free of charge.

The contact family service can be compared to the British family support "short-term out-of-home" placements (or "short-term accommodation/fostering"), which the Children Act of 1989 makes available to all children in need (or families of children in need), and which is seen as a preventive service (see Aldgate & Bradley, 1999; Greenfields & Statham, 2004). In Denmark and Norway the legislation provides a similar service ("Relief accommodation" and "Visiting home/relief"), even though the statutory grounds are different from Sweden and the services are not used as frequently as in Sweden (Andersson & Bangura Arvidsson, 2001).

With reference to earlier research and evaluations, the primary use of this service is to give relief to the child's parent who, in most cases, is single; a single mother with a sparse social network that lacks the ability to provide support. Furthermore, the child's father is generally absent, that is, he does not participate in the care of the child. But the use of the service is also suggested when there are deficiencies in the child's home environment (Sundell, Humlesjö & Carlsson, 1994; Andersson & Bangura Arvidsson, 2001; Johnsson & Regnér, 2003).

In contrast to the expectations in the preparatory work of the SSA, these families' need of service often last as long as there is no change in the family circumstances, for example, due to a new man joining the family or the child's father taking on increasing responsibility (which seems to be rare) (op cit.). Even though the service is reconsidered every six months, it will, in most cases, last during a long time, not infrequently until the child is in her/his early teens. Unlike the British situation, for example, there are no regulations (see Department of Health, 1991 a & b) as to the duration of the placements, neither to single placements nor to a series of placements (treated as one intervention). Therefore, the frequency of visiting and the length of the child's stay in a contact family are decided in close co-operation with the family, the contact family and the social worker. Besides, the child often spends a summer week in the contact family, and sometimes even a week during the winter holidays (Sundell et al, 1994; Andersson & Bangura Arvidsson, 2001; Johnsson & Regnér, 2003).

Soon after its introduction, the contact family service became very popular and it has grown every year since it began around 25 years ago. Nowadays it is the most common legislative intervention for children and adolescents offered by the social services. Statistics from 2001 show that about one per cent of all children and young people aged 0 -18 years have a contact family (or for adolescents, a contact person) during some part of this year (National Board of Health and Welfare, 2002). The figures also show a small predominance of boys in all age groups.

The fast increase of the service has, strangely enough, occurred without anyone knowing much about the effects and the results of the service. There have been only a few Swedish evaluations or research projects. Andersson (2003) states: "it seems to be the case in many countries that research is less common for family

support than for more far-reaching interventions, such as out-of-home-placements. It is also less usual to evaluate routine and ordinary measures than new projects and well-defined programmes.” (p. 302)

Many social workers think of the service as vague and difficult to manage. As an illustration, a question often discussed is to whom the service is addressed, is it to the child or to the parent? The service is formally registered in the name of the child. This often makes the social worker emphasize the child’s need of an increased network and/or a “male role model.” At the same time, the same social worker in most cases is aware that the single parent’s need for relief is the basis of applying for the service. It is the parent’s need for a “breathing space”, strengthening the parent’s capability of continuing her/his single parenthood, which is the primary reason to apply for a contact family for the child. Even the interviewed client parents themselves found it difficult to predict the relief given by this service: “I couldn’t ever believe it would help me that much”, a mother stated (Johnsson & Regnér, 2003).

Accordingly, if the parent’s needs are not legitimate as such, but are replaced by more “appropriate” needs of the child, it may influence the pictures of both family and parenthood (motherhood) of the parties involved and therefore also what the service is aimed at.

For a general view in English of the contact family service, see Andersson (2003).

Notions of the family

We all have a notion of what a family is. Through our own experience of living in a family we know what a family *is* and we also have ideas about what a family *ought to be* (Sørhaug, 1992). Both to say how things are and to say how they ought to be can be comprised by the word “normal”, according to Hacking (1990). Hacking maintains that the word “normal” is regularly used to close the gap between “is” and “ought”, as well as “to bridge the fact/value distinction, whispering in your ear that what is normal is also right.” (p. 160). The definition of “the normal family” is, says Bourdieu (2004/1994), “built upon a collection of words – house, home, household – that, under a show of describing the social reality, as a matter of fact constructs it.” (p. 114)

The family can be considered as a *state of mind* (Shorter, 1976). The individual might even have several mental images of “the family.” One such image may be termed the *internalised family*, which is based on our own experience of family life from within, of the family or the families we have grown up in. Another is the *generalised family image*, into which external images have been incorporated. Finally, there is the image of what may be designated as the *family ideal*, which is the individual’s own construct of what he or she considers to be the ideal family. The impressions of real families are related to this family ideal, as a sort of yardstick for what “a good family” should be like. Gillis (1996, p. xv) says that families do symbolic work (that was earlier assigned to institutions) “representing ourselves as we would like to think we are.” That is to say, we have one family that we live *with* and another that we live *by*. And, the families we live with “are much less reliable than the imagined families we live by.” (op cit.)

Such mental images or notions may play a major role when families who are subjected to interventions by the social services evaluate themselves or are judged as constituting functioning or malfunctioning systems. These images may also

play an important role when families are considered to possess qualities that might constitute a resource for help in social work. Bourdieu (2004/1994) considers that though the family is a socially arbitrary state of affair, it stands out as natural. This makes us fail to see that the reality called family has its appropriate social conditions and that we also fail to understand that these social conditions are not universal or equal to all of us. Instead, to live in what is constructed as a “normal” family, is a privilege consisting of preconditions, for example a certain income, a flat etc. (op cit.).

In a research project, as mentioned in the introduction part, the interaction and influence of the notions on shaping the contact family service was investigated in an empirical study. The main purpose of the study was to investigate “the good parent-hood” related to the contact family service. It was assumed that there are normative notions of a “good family” – not infrequently expressed in elementary terms like “the normal family” or “the ordinary family” – and that these notions are connected with notions of “good parent-hood”. Questions at issue were as an example: What is the view of “good parenthood” according to the client family, the social worker and the contact family? What are their notions of good parenthood and a good home? Are these pictures consistent with the pictures of today’s parenthood and family life presented in modern family research? How do the three parties’ views of family and parenthood influence the contact family service?

Symbolic representations of as well interior family relations as of families’ outside relations (and the interplay between interior and outside relations) can be analyzed from a systems theory perspective (Bertalanffy, 1974; Bernler & Johnsson, 2003). Systems theory, applied to different family conditions and their influence on parenthood (Minuchin & Fishman, 1990), is also used in this article.

Family researchers are applying different theories when analyzing the family and the family in the society. Bourdieu’s (2004/1994) perspectives of the process of *institutionalization* of the family by way of affective obligations (for example matrimonial love and love for parents and children) may be a useful perspective as a background to the notions of the family. Also Bourdieu’s (op cit.) thinking of the presence of the public (government) in the private life (even in the meaning of *privacy*) may be influential on how the contact family service is designed and carried into action.

The purpose of the rest of this article is to emphasize some findings of client families’ and contact families’ images, foremost at group level, of as well their living conditions as of family and parenthood. The aim is also to discuss as well the impact of the findings on the service as the social workers handling of the service in these perspectives. Therefore, issues concerning the service itself, its design and its importance, are from now on briefly touched.

Design and method of the study

The study was carried out as a qualitative interview investigation. Eighteen single parent families were selected at random from three social welfare offices in three municipalities in Western Sweden. The selection was based on the single parent as the typical case (“typical case sampling”, Patton 2002), on the geographical distribution, and on the gender and age distribution of the children.

The client families joining the study consisted of a single mother (in one case a single father) with one or more children, with a current “contact family” service for one of the children¹¹. Eight families had one child, five had two children, three

had three children, one had four children and one had eight children. The age of the children varied between three and thirteen years (median age 7,5). Eight of the children were girls and ten were boys. The collected material also showed there was variation related to the parents' earlier experiences of social services. The sample included both parents who had grown up themselves in families with severe social problems and others who had never before been in contact with social services.

In all cases, the child's parent was interviewed first, then the contact family and finally the social worker that handled the case, a total of 54 interviews. The interviews dealt both with the parties' views of the service (what caused it, how it was designed, the relationship between the parties, the impact of the service, and so on) and with their views on families and parenthood (what is an ordinary family, a good family, what characterises good parenting, and so on). Three semi-structured questionnaires were used with more or less identical questions to the three different "parties". This made it possible to compare the parties' images of the service as such, as well as their views on families and parenthood. Comparisons could be made both within individual cases and between the three groups.

The interview strategy was a combination of a guide approach and to explore certain subjects in greater depth and even to pose questions about new areas of inquiry that were not originally anticipated in the interview instrument's development (see Patton, 2002). The interviews were comprehensive and lasted between 1.5 and 3 hours. All the interviews were transcribed verbatim and then analysed. To find variations in the individual's experiences, the first step was to write thematic case studies for each person. The themes concerned as well the needs of the service, how it started, etcetera, as the family and its network (with different relations) and their chronological growth and change. After that were cross-case analysis and comparative analysis done. The method employed has been characterised by a search for patterns and distinguishing features in the material (see Kvale, 1997).

The interview material was treated as extra strictly confidential because of the closeness between the three parties involved. This influenced the way citations could be presented, that is, that contact families and client families in their answers, could not always be presented close to each other as an answer to a special question.

Differences in living conditions between single parents and contact families

Some of the social workers who participated in the study reported that families who take on the assignment of being contact families are "fairly ordinary families," not remarkably different from the families for whom the service is made. However, the study shows that there are significant differences between the two types of families, primarily with regard to three aspects: 1) financial situation; 2) social network; and, 3) parenting situation (single parent or shared parenthood).

Ample research findings concerning single-parents families show that it is not the single-parent family in itself that creates problems for the children and their parents, but rather the socio-economic framework and conditions that are imposed upon these families (Lassbo, 1994; Duncan & Edwards, 1997; Halskov, 1999). In the study reported on here, it was abundantly clear, that the financial situation

constituted a major problem for the client families. Their financial room for manoeuvre was severely restricted. The word “disaster” was expressed spontaneously by several of the parents as a description of their financial position, like these mothers do:

It is a disaster, a total disaster. This time I have been sick-listed for 1,5 years and before then I tried to work for some months. Before then I was sick-listed another 1,5 years. My sickness benefit is very low because I have had part-time employment and low wages. My finances are in a terrible state. *(Mother with two children, 11 and 12 years old)*

My financial position? It is a disaster. It always is, but I make ends meet. But when you are a single mother, you are caught in a trap. There is nothing to be done about it. I can't take a job on the side. *(Working mother with two children, 4 and 5 years old)*

Only six of the single parents, who participated in the study, were gainfully employed (for example, as café assistant, assistant nurse, civil servant and fitter). The rest were either sick-listed, in early retirement, unemployed or students.

On the other hand, in general, both the man and the woman in the contact families worked. A majority of the women were working in public services, for example, as nurses, teachers, social workers, and police. One third of the men were running a small business (building trade, road carriers), one third were working in the private sector and the remainder in public services. The contact families describe themselves as enjoying a healthy financial situation. For example, it was common for the families to go on holidays abroad once a year, as well as one week's skiing holiday in Sweden. Two contact families describe their situation:

(“Contact father”): None of us have high wages. Instead we belong to the low-income earners but we are doing all right. It works. We treat ourselves to a holiday abroad once a year. *(Working spouses with three teenage children)*

(“Contact mother”): I have a sound economy, I always have had. No big resources, but I was never pushed for money. Nevertheless, we built a new house and it put us at great expense. (...) But I have never worried myself about money. *(Couple in a reconstructed family with children and stepchildren, most of them have left home)*

While the client families were all renting flats and in many cases experiencing restriction for space, no less than 15 of the contact families lived in houses of their own, mostly spacious ones, where there was one room for each child. In most cases client families and contact families were not living in the same area.

The examination of the families' social networks focused mainly on the ability of these networks to provide support (both practically and emotionally) for the family. The results show that the social network could only provide very meagre support for the client parents. About half of the families had a very sparse social network, both in terms of relations and friends (some had no friends at all). In several cases, the networks had thinned out with time. Individuals who had previously been able to provide support (for example, grandparents) had disappeared from the picture, due to illness, old age or death.

All of the parents had also lived through a time of increasing isolation when the children were small. Most of them had subsequently experienced major difficulties with establishing new contacts. According to themselves, they had lacked both the energy and the time to accomplish this. These difficulties can also

be explained by the phenomenon “the more you have, the more you get...” as Skårner (2001) puts it, that is, it is easier to broaden your network if you have a relatively complete and subjectively adequate network at the outset. If the network is deficient, however, the opportunity for enlarging it is poor. In other words, the lonelier an individual is and the fewer the links to the outside world are, the greater the risk to remain alone.

In comparison, the contact families’ networks are extensive, as well as to kin as to neighbours and friends. In these networks they see each other regularly (even when relatives do not live in the same area) and the contact families can expect help and support from them. As an illustration, when the “contact child” stays in the contact family, the child goes along with the family to parties with the family’s kin and friends. The interviews (with both single parents and contact families) showed that parties and a lot of activities involving other children and grown ups are common during the “contact family weekends.” The contrast to the child’s ordinary life at home is great.

The findings above are broadly consistent with the findings from the British study by Aldgate and Bradley (1999) about 60 children, participating in short-term-fostering. In their study the client families lived in local authority housing (houses and flats), had a low income and often received income support. The client families suffered health problems and lived in social isolation, lacking both practical and emotional support. Single mothers were also overrepresented. Aldgate and Bradley also found significant differences between client families and carers, but to a lesser extent than in the Swedish study. Even though carers in the British study often live in houses of their own, many live in proximity to client parents (in the same area), that is, they share lifestyles. In two thirds of carer families, income was relatively lower than the national average, but higher than client parents’. Another significant difference between the families was, that nearly twice as many carers were living in a two-parent family compared with client families. Similarly, Greenfields and Statham (2004) find fewer differences between the carers and the client families in their study than is found in the Swedish correspondence, even though they comment: “in other authorities we were told that support carers came from a variety of backgrounds and included professionals such as teachers, social workers and doctors” (p. 34).

To sum up, the differences between the client families and the contact families are prominent. This can be seen as both expected and unexpected. Statistics show that we are right when expecting financial differences. This was shown in an official Swedish report (SOU 2001:54), saying that single parents belonged to “the financial losers of the nineties”, that is, that single mothers as a group had already in the beginning of the nineties lower wages and higher unemployment rates than other parts of the population. This situation still lasted in the end of the nineties, in contrast to the circumstances in other groups. Furthermore, Björnberg (1997) shows that Swedish lone mothers are discriminated in the labour market compared to married women. But this can also be understood as unexpected. It is surprising, Björnberg says, because “there is a general view that lone mothers are working on similar premises as married women.” (p. 261) This “general view” may have influenced the social workers, who think of the contact families as not remarkably different from client families, as mentioned above.

Besides, when the interviewees were asked to describe differences between contact families and client families, most of the client families pointed out the differences in financial position between them, but most of the contact families

and the social workers did not (except in one or two cases). This failing in understanding the differences between the families make it hard to grasp the problems of the client families.

The differences are thus great, so we ask ourselves how the families can cooperate, in spite of – or thanks to, their disparities. This will be discussed later on.

Differences between single parenthood and shared parenthood

An even greater problem for the client parents than the lack of resources related to their socioeconomic situation, was the fact that they took the whole parenting responsibility, that is, they had no one with whom to share the joys or the burdens of parenthood. The parents are not only single but they are - and see themselves as being - *lonely*, as the other parent is almost always absent. This distinguishes them from the majority of other single-parent families, where both parents share the parenting responsibility after a separation. For example, the single parents expressed repeatedly, that they were alone in “seeing” and affirming the child and that there was no with whom they could discuss the child – both good and bad things – after the child had gone to bed in the evening.

A parenting problem that was often mentioned was the difficulty of setting clear boundaries for the child. This appears to be a major problem, particularly in the small two-person family with one parent and one child (which was the most common family type – eight of 18 families). A single mother with a seven-year-old boy, describes her difficulties in this respect and what the contact family meant to her:

Some situations have been tough, when he had his “periods” and didn’t let me go. He has created scenes and I’ve had difficulties in being consequent. I feel like I am abandoning him and that I give him away. (...) So, this is about this situation of separation. But the contact family has been good for Freddie and me, because we’ve almost been living in symbiosis. Sometimes he still keeps talking like we are one person. So, it has also been important because of that.

From a system’s theory perspective these difficulties can hardly be ascribed to any deficiency on the part of the parent, but rather a condition that is inherent in the system that the surrounding environment generally fails to acknowledge. Minuchin & Fishman (1990) point out, that in a relatively isolated two-person system, constituting a mother and one child, the relation tends to look like “lichen”. They consider that first help is needed for the system to become open to other relations, before it is possible to establish clear boundaries inside the system.

In addition, if clear boundaries are emphasized in an isolated two-person system, it can be experienced as a threat of the dyad. This is a conceivable interpretation of Simmel’s (1908) discussion of a dyad’s unique position compared with a larger group, that is, a dyad is dependent of its members for its survival as a group.

Furthermore, it may be difficult for all single mothers, whose children have insufficient contact with their fathers, to draw clear boundaries, because the image of the absent father remains (expressed or unexpressed) as an apprehension for further abandonment. The mother might have to make sure this will not happen.

Besides, as Lassbo (1999) maintains, post-modern tendencies like decentralisation of power, flexibility and pluralism in relations are clearly reflected in single-parent families. This implies that single mothers are in practice

forced to adapt to the level of the children, which makes them a foundation of the post-modern “negotiating family.” Descriptions of parents and children being on an equal footing in negotiations also appeared in the interviews with client parents. As an illustration, a single mother was asked to compare her family with the contact family and answers:

They are living in a partner relationship, in a family consisting of mother-father-children. As you know it’s not like that here. Here it’s Jennie and I. And Jennie and I are making all decisions together. In their family, I think, the grown ups come to all decisions together. So, the differences are great. (*Mother with an eleven-year-old girl*)

Another mother describes how she and her six-year-old boy “negotiate, compromise and come to an agreement”. Perhaps is negotiation a successful way to establish boundaries for single parents? The usual picture of setting boundaries may be a more hierarchical activity.

Nevertheless, both the social workers and the contact families in the study see it as their task to “teach” parents to establish boundaries. That contact families set clear boundaries for “contact children” who are visiting their homes can be considered as adequate, but this action cannot automatically be transferred to the single parent’s situation. A model that suits the nuclear family may even be counterproductive here and may have the consequence that single parents believe less in their own parenting capability.

In fact, most of the client parents were satisfied with their own parenting, except as to setting clear boundaries and being lonely in parenting. But they did not want (except in two or three cases) to take advice from or consult the contact families in parenting tasks (even see Sundell et al. 1994).

On the other hand, the contact families have no great problems in managing their own parenthood, with the exception of getting enough time. Time and approachability are two components of importance in parenthood, as several of the parents in the contact families think. To “be there” for the children and spend time on them is important, and this is also possible for them to realize. That is to say, in spite of the contact families’ possibility to get support from kin and friends, they point out, their reciprocal support between the spouses as the most important part of their parenting capacity. The interviewed “contact spouses” express the experience of themselves as jointly responsible for their children.

In short, according to the analysis above, single-headed families that lack support (for example joint custody in praxis and/or other network support) may get into parental difficulties, what can be seen as consequences of systems processes. But, both the single parents and their environment seem to misjudge parental difficulties as parental deficiencies.

The wish for an ordinary family

One of the questions that the study wanted to answer according to the contact family service, was whether single parenthood *per se* means – in one’s own or other people’s view – that it is impossible to accomplish adequate parenting and provide an adequate home environment. Even though single mothers cannot be described as a homogenous group, they are sometimes seen as a social problem (Duncan & Edwards, 1999). The results above showed that it is the combination of the problem-causing factors (financial situation, the lack of support from social networks and the absence of the other parent) that leads the single parent to apply for contact family service and this is also the reason why this help is granted (also see Gould, 1988; Barth, 1991; Sundell et al., 1994; Andersson & Bangura

Arvidsson, 2001; Andersson, 2003). Despite this, as is also shown above, there is a tendency to consider the parenting efforts in the families studied not to be “good-enough” (Winnicott, 1971). It is not only the social workers who make this assessment, but the client parents often perceive themselves as being inadequate (in spite of the fact that several parents proudly point out themselves as being “150% parent”) because they fear that their incomplete family (which is how they look upon their own family) may be detrimental to the child.

The survey of mental images of “the family” showed great variations, both between and within the three study groups. All the interviewees were asked to define their own concepts of “normal”, “ideal” etcetera, and were also asked to give examples from families they knew or had read about, seen on TV, and so on. However, there was one similarity between them. Although everyone had incorporated images of families and family life from outside, the greatest contribution to the notion of what a normal, ordinary family (as well as an ideal family) should be like came from the internalised family image and from families in the subjects’ own networks. Social workers also tend to form their images of the normal family on the basis of their own networks, not on theories or research into families. They often consider the foster homes or contact families that they come across in their work as ideal families. Many of the contact families (7) also consider themselves to be ideal families.

The “Cosby family”, which was mentioned by interviewees from all the three parties, may be a general model of the ideal family, that is to say, a family consisting of: two working, responsible parents (who hold each other in great respect), togetherness and a healthy financial position.

The most varying views of today’s family were found among the client families, who were also of the opinion that many different family forms are normal nowadays. This mother gives a typical answer:

It is...well, I don’t know. A normal family? Are there any especially normal ones? I think all families are normal. Either there is mum-dad-children, mum-children, or dad-children. Nothing is abnormal today.

In most cases, the contact families – living themselves in reconstructed families or not – defined the divorced family as the normal (most common) in Sweden. They see the nuclear family as a minority. (In reality, 73% of Swedish children aged 0-17 years are living with both of their parents, and 63% of teenagers at 17 years, SCB 2003:1.2.) However, their picture of “the common family” was not the same as their norm of a “good, normal” family. In a few cases, there were moralizing undertones about parents divorcing too easily, without thinking of the consequences for the children.

Despite the variations, the differences shrink when the contact family service is focused. Then all parties become more normative. For instance, when social services advertise for contact families, what they are looking for is “a family with both a mum and a dad.” Likewise, when the single parents apply for a contact family, they want an “ordinary family,” that is, a family with both a mother and a father. This wish is based on a perceived or feared deficiency in their own families, for which they want to compensate the child. They want the child to be able to see parents cooperate and support and help each other. There is a fear among the single parents that the child would otherwise miss experiences that the parents believe are important to the child. The contact families, happy with their own joint parental responsibility, as described above, may therefore complement the client parents’ desired picture of an ordinary family. But, when comparing

with research about Swedish fathers in the practice of everyday life (Plantin, 2003), it may be noted that the father does not play such an active role in the practical family life as assumed by the mothers participating in the study (and as also assumed in the cultural ideals of the “Swedish fatherhood”). But this belief and the fact that the absence of a father is a criterion for being granted the contact family service may lead to a feeling of their own family, being deficient. This deficiency may be further emphasised by the contact families who believe that their contribution is mainly a matter of “showing the child how a normal or ordinary family functions.”

Hence, the nuclear family still appears to be the benchmark for a “good family” put in relation to the contact family service.

The meeting between two family systems

When a contact family is appointed, two – often quite different - family systems meet to form a new system around the child. As shown above, the differences in living conditions were great, but the investigation also showed that these differences do not necessarily create difficulties between client parents and contact families (also see Sundell et al., 1994). In spite of this, a consequence from the study is that the two systems should not be too different from one another in some respects. The difference spoken about here can be described by topics from the interviews.

Firstly, when the client family and the contact family were asked to compare their families with regard to similarities and differences, the intervention was observed as less successful when there were no similarities between the descriptions from the family and the contact family. In these cases the service was (even earlier at the interview-occasion) described as difficult to manage by both parties, that is, they described tense relations (a contact family refused to speak to the client mother). Furthermore, they also failed to agree on the differences and similarities between them. Instead they referred to themselves as being “worlds apart.” In these cases, the social worker describes the situation as the child “getting a glimpse of another world,” and the attempts at influencing the parenting style of the single parent, which the social worker sees as a desirable effect of the service, are only perceived as criticism by the single mother. In similar cases the contact families say they are worried about the children and that they lack support from the social services in managing the situation.

Secondly, in the cases where both family and contact family have quite the same views on similarities and differences, for example, differences in social networks’ admission to support, the service works – despite their socio-economic differences – on a “respectful equality” basis. These families could appreciate each other and they generally had more concordant descriptions of each other’s families. Even though client parents in the first group (“worlds apart”) experienced a complex of social problems, you could also find parents experiencing similar problems in the second group, which shows that the interplay between the families can be built upon a “respectful equality basis” anyhow.

Thirdly, it was clear that client as well as contact families on the whole maintain clear demarcation lines vis-à-vis the other system. In most of the cases, the relationship between the two families could best be described as a business relationship, where the time of leaving and fetching the child was the only topic of conversation. For the client parents it is important not to have to feel gratitude

towards the contact family, nor do the contact families want the child's parent to get too close.

Whether the relations between the families are tense (like "worlds apart") or not (like "respectful equality"), and even though there are socioeconomic differences between the families, it can be assumed that there are possibilities to find similarities between them (for example, their view of children, attitudes, values, interests, etc.). Through isomorphic strategies (Bernler & Johnsson, 2001), social workers may help family systems become open to influences from each other, that is, their taking part in a reciprocal process. With two tightly closed or rigid systems there will be no reciprocity in the interaction and the child will oscillate between two separate worlds. The investigation did not examine the effects of this situation on the child, but from a family perspective it is evident that the service in these cases will be less beneficial to the family. However, the social workers need above all to reflect on and bring about to the participating families, how differences in living conditions, networks and family structures may influence parenting as well as the service.

Concluding words

The "contact family" service has been questioned recently, among other things, because there is a belief that the client's own network is not sufficiently mobilized (Andersson 2003). But, as shown in this presented study, there is not much of a network to mobilize in these cases. In addition, as pointed out above, these cases need individually adjusted support from social workers. As Aldgate & Bradley (1999, p. 216) point out: "It could be argued that the development of a more supportive environment within neighbourhoods, especially where families are living on low incomes, may be obviate the needs for short-term accommodation. This is too simplistic a view and takes no account for the diversity of families in need."

In addition, the social workers that participated in the study, reported that today it is not enough to be a single parent with a sparse network for the service to be granted, but there have to be social problems in the family as well. Owing to the results of the study reported here, this attitude is difficult to understand. When the family system is failing, and the parents' own resources, including the social network, are insufficient, outside help is needed. Then – and only then - the single parent applies for a contact family. None of the parents in the study has applied for help they did not need.

Hence, the contact family might be considered as a service to all single parents who need it. Nevertheless, its design can be improved, by social workers helping the family systems around the child to cooperate. Moreover, it may be argued as most important, that social workers need to reflect upon the family ideals that are reproduced in the service, especially their view on the single-parent family. According to previous stated arguments, single parenthood should not be perceived as a social problem on its own. With the nuclear family as the golden standard, the burden of having the sole responsibility for the parenting of a child becomes even greater for single parents.

^I A common way of recruiting contact families is through advertising in daily newspapers. In the advertisements you can read how social services often emphasize that they are searching for "ordinary families consisting both a mother and a father, who, to some extent, can compensate a net-work of kin and friends, that many people are lacking nowadays" (example from a newspaper). After the family has sent in their name as a contact family, the social services have a comprehensive interview with the whole family (like the interview they have with potential foster carers).

At one of the social authorities investigated, the payment to the contact families was 2005 about 1300 SKr. (ca. 139 €, 060105) for a weekend by the month. Payment for every additional day and night is 150 SKr. (ca. 16 €) The average payment to long-term foster carers is about 385 SKr. (ca 41€) per day and night. All the mentioned payments include 50% expenses and 50% taxable income.

^{II} On the interview occasion, the 18 families had participated in the contact family service accordingly: in 9 cases between one and three years, in 5 cases between four and six years and in four cases over nine years (12 years as most). Thus, the duration of the service can last for many years, however the longest is until the child is 18.

References

- Aldgate, J. & Bradley, M. (1999) *Supporting Families through Short-term Fostering*. (London, The Stationery Office).
- Andersson, G. (1992). *Stöd och avlastning. Om insatsen kontaktperson/-familj*. (Support and relief. The contact person and contact family program.) (Lunds universitet: Meddelanden från socialhögskolan 1992:2).
- Andersson, G. (1993) Support and relief: The Swedish contact person and contact family program. *Scandinavian Journal of Social Welfare*, 2, pp. 54-62.
- Andersson, G. & Bangura Arvidsson, M. (2001) *Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj? En kunskapsöversikt*. (What do we know about the intervention contact person/-family? A survey of the state of knowledge.) (Lunds universitet: Meddelanden från Socialhögskolan 2001:1).
- Andersson, G. (2003) Evaluation of Contact Family Service in Sweden. In Katz, I. & Pinkerton, J. (Eds) *Evaluating Family Support. Thinking Internationally, Thinking Critically*. (Pp. 290-306) (West Sussex, England: John Wiley & Sons Ltd. NSPCC/Wiley series).
- Barth, R. P. (1991) Sweden's Contact Family Program. Informal help bolsters vulnerable families. *Public Welfare*, summer 91, Vol. 49, Issue 3
- Bernler, G. and Johnsson, L. (2001) *Teori för psykosocialt arbete*. (Psychosocial Work Theory.) (Stockholm, Natur och Kultur).
- Bertalanffy, Ludwig, von (1974) *Robots, men and minds: psychology in the modern world*. (New York, George Braziller, Inc.)
- Björnberg, U. (1997) Single Mothers in Sweden: Supported Worker Who Mother. In Duncan, S. and Edwards, R. (1997, pp. 241-267) (Eds) *Single Mothers in an*

- International Context: Mothers or Workers?* (London, University College Press).
- Bourdieu, P. (2004) 2nd ed. *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori.* (Göteborg, Daidalos) Original: (1994) *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action.* (Paris: Éditions du Seuil).
- Bäck-Wiklund, M. & Johansson, T. (Eds) (2003) *Nätverksfamiljen.* (The network family.) (Stockholm, Natur och Kultur).
- Dencik, L. & Jørgensen, P. S. (1999). *Børn och familie i det postmoderne samfund.* (Child and family in the post-modern society.) (København, Hans Reitzels Forlag A/S).
- Department of Health (1991a) *The Children Act 1989, Guidance and Regulations,* vol. 3, *Family Placements.* HMSO, London. In: Aldgate, J. and Bradley, M. (1999) *Supporting Families through Short-term Fostering.* (London, The Stationary Office).
- Department of Health (1991b) *The Children Act 1989, Guidance and Regulations,* vol. 2, *Family Support, Day Care and Educational Provisions for Young Children.* HMSO, London. In: Aldgate, J. and Bradley, M. (1999) *Supporting Families through Short-term Fostering.* (London, The Stationary Office).
- Duncan, S. & Edwards, R. (1997) (Eds) *Single Mothers in an International Context: Mothers or Workers?* (London, University College Press).
- Duncan, S. and Edwards, R. (1999) *Lone mothers, paid work and gendered moral rationalities.* (London, Mcmillan).
- Gillis, J. R. (2001) *A World of Their Own Making. Myth, Ritual and the Quest for Family Values.* (Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press).
- Gould, A. (1988) *Conflict and Control in Welfare Policy: the Swedish Experience.* (London, Longman).
- Greenfields, M. & Statham, J. (2004) *Support Foster Care. Developing a short-break service for children in need.* (University of London, Thomas Coram Research Unit, Institute of Education).
- Hacking, I. (1990). *The taming of chance.* (Cambridge, Cambridge University Press).
- Halskov, T. (1999) Traengte eneforsørgerfamilier – en ny underklasse, antifeministisk backlash eller restgruppe? (Single headed breadwinners in strain – new lower class, anti-feministic backlash or rest group?) In: Dencik, L. and Jørgensen, P. S. (Eds) (1999, pp. 464-476). *Børn och familie i det postmoderne samfund.* (København, Hans Reitzels Forlag A/S).
- Höjer, I. & Bäck-Wiklund, M. (1999) *Fosterfamiljens inre liv. En studie av relationer i ett föräldraskap med förbehåll.* (Inner life of foster families. A study on relations inside parenthood with reservations.) (Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete, Arbetsrapport).
- Johnsson, L. & Regné, M. (2003) *Ensamma föräldrar och vanliga familjer. En studie av insatsen kontaktfamilj inom socialtjänsten.* (Single parents and ordinary families. A study on the contact family service in the social services.) (Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete, Skriftserien 2003:8).

- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. (Qualitative Research Inquiry.) (Lund, Studentlitteratur).
- Lassbo, G. (1994) Enförälderfamilj – utvecklingsmiljö. (The mother-headed single parent family as a setting for development.) *Socialvetenskaplig tidskrift*, 1994, no 4, pp. 130-46.
- Lassbo, G. (1999) Den postmoderne eneförälderfamilie i Norden, Europa. (The post-modern single parent family in Nordic, Europe.) In: Dencik, L. and Jørgensen, P. S. (Eds) (1999, pp. 479-502) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. (København, Hans Reitzels Forlag A/S).
- Minuchin, S. & Fishman, H.C. (1990) *Livets dans. Familjeterapeutiska tekniker*. (Family Therapy Techniques.) (Stockholm, Wahlström & Widstrand).
- National Board of Health and Welfare/NBHW (1985) *En vanlig människa. Om kontaktpersoner/kontaktfamiljer i socialt arbete*. (An ordinary man. On contact persons/contact families in social services.) (Stockholm, Socialstyrelsen redovisar, 1985:3).
- National Board of Health and Welfare/NBHV (2002) *Barn och unga – insatser år 2001*. (Children and young people subjected to measures 2001). (Stockholm, Socialstyrelsen, Statistik, Socialtjänst, 2002:7).
- Patton, M. Q. (2002) *Qualitative Research & Evaluation Methods (3rd ed.)* (Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage).
- Plantin, L. (2003) Faderskap i retorik och praktik. Om 'nya' fäder i gamla strukturer. (Fatherhood as rhetoric and practice. On 'new' fathers in old structures.) In: Bäck-Wiklund, M and Johansson, T (Eds) (2003, pp. 143-159), *Nätverksfamiljen*. (The network family) (Stockholm, Natur och Kultur).
- Sallnäs, M. (1999) Institutionsvård för barn och ungdomar. Att vara som en familj. (Institutional care of children and young people. Being like a family.) *Socialvetenskaplig tidskrift*, 1999, no 2, pp. 122-39.
- Simmel, G. (1908) *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Leipzig. Sw. translation: Ensamhet och tvåsamhet. (Solitude and two-men group.) In Simmel, G. (1981) *Hur är samhället möjligt? Och andra essäer*. (Göteborg, Bokförlaget Korpen).
- Shorter, E. (1976) *The Making of the Modern Family*. London: Collins, St James Place
- Skärner, A. (2001) *Skilda världar? En studie av narkotikamissbrukares sociala relationer och sociala nätverk*. (Worlds apart? A study of social relationships and social networks among drug addicts.) Doctor's dissertation. (Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete.).
- Social Services Act of 1980. In Swedish: *Socialtjänstlagen*. SFS 1980:620.
- SOU 2001:54 *Oförd i välfärden*. (Misfortune in the Welfare State)(Stockholm, Antologi från Kommittén Valfärdsbokslut).
- Statistics Sweden, SCB (2003) *BARN och deras familjer 2001. Del 2: Texter och diagram*. (Children and their families.) SCB: Demografiska rapporter 2003:1.2.
- Sundell, K., Humlesjö, E. & Carlsson, M. (1994) *Att hjälpa sin nästa. En undersökning av kontaktfamiljer i Stockholm*. (To help your neighbour. A

study of contact families in Stockholm.) (Stockholm, Socialtjänst FoU-rapport 1994:15).

Sørhaug, T. (1992) Kjærlighetens semantikk. Familjemønstre mot år 2000. (Semantics of love. Family patterns towards the year 2000.) Oslo: *Fokus på familien*. 1992, vol. 20, p. 3-27.

Winnicott, D. W. (1971) *Playing and reality*. (London, Tavistock).

IV

När den goda viljan inte finns. Om frånvarande fäder i kontaktfamiljsinsatsen

MARGARETA REGNÉR

Socialtjänstens kontaktfamiljsinsats är ofta nära länkad till frånvarande fäder och umgängesvägran. I diskussionerna om den omsorgsgivande fadern och barncentrering kan ensamstående mödrar drabbas av ett litet makt- och handlingsutrymme. Kontaktfamiljsinsatsen kan bidra till emancipation och öka mödrarnas handlingsutrymme.

Introduktion

Artikeln bygger på intervjuer med 17 ensamstående mödrar och är en del av en större studie om insatsen kontaktfamilj, där mödrarna, deras kontaktfamiljer och socialsekreterare intervjuas om bland annat sin syn på familj och föräldraskap.¹ Mammorna har sökt lösning på sin situation genom socialtjänstens bistånd kontaktfamilj. Den vanligaste orsaken till att detta bistånd beviljas är att fadern saknas som stöd till mor och barn samt att det sociala nätverket i övrigt är svagt (Andersson & Bangura Arvidsson 2001).

Margareta Regné, doktorand vid institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

Mammorna söker då avlastning från ett konstant och ensamt omsorgstagande om sina barn.

Syftet med denna artikel är att beskriva och analysera ensamstående mammors situation när umgänget mellan far och barn inte fungerar. En central frågeställning är huruvida kontaktfamiljsinsatsen kan fungera som en emancipatorisk kraft för ensamstående mödrar. En annan frågeställning berör vilken roll socialpolitiska ställningstaganden har för ensamstående mödrars föräldraansvar.

¹ Se den första rapporten; Johnsson & Regné (2003), samt artikeln Regné & Johnsson (2006). Studien finansierades av Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap (FAS).

Teoretisk bakgrund till artikeln finns bl.a. att söka i Connells (1987) begrepp *genusordning*, med innebörden att i varje samhälle finns konstruerade mönster av relationer mellan män och kvinnor, samt kulturella föreställningar om dessa mönster. Också begreppet *hegemonisk maskulinitet* (Connell 1995) är viktigt (här om den omsorgsgivande fadern), då ett av den hegemoniska maskulinitetens viktigaste kännetecken är att det är få män som lever upp till den, men alla förhåller sig till den direkt eller indirekt (se Bekkengen 2003).

Artikeln visar hur socialpolitiska ställningstaganden grundade i diskurser om den omsorgsgivande fadern, jämställdhet och barncentrering paradoxalt nog kan lägga ett tryck på ensamstående mödrar att bära ansvar, inte bara för sina barn, utan också för faderns föräldransvar. Dessutom visas att fadern genom sitt undandragande av stöd kan utöva makt över moderns handlingsutrymme, inte minst genom att via gemensam vårdnad ha möjlighet att neka modern avlastning.

Bakgrund

De ensamstående mammorna i studien visade sig ha en syn på familjen som ligger i linje med modern familjeforskning, dvs. att *alla eller inga familjer* är normala i dagens samhälle. Men när frågan gäller kraven på kontaktfamiljen vill mammorna gärna att det egna barnet ska få uppleva en »hel familj med både en mamma och en pappa« som delar ansvaret för barnen. Mammorna beskriver stor saknad efter den andre föräldern i funktionen av att vara någon att

delat både problem och glädjeämnen med runt det gemensamma barnet, även i de fall föräldern är bortvald. »Kontaktföräldrarna« som inte saknar någon att dela föräldraskapet med framhåller på samma sätt sin partner som det viktigaste stödet i föräldraskapet även när tillgång till omfattande annat nätverksstöd finns.

Det är inte bara på individnivå bilden av det *gemensamma föräldraskapet* betonas utan detta sker också på samhällelig nivå, synliggjort exempelvis via lagstiftning rörande familjerätt (vårdnad, boende och umgänge) och föräldraförsäkring. Föräldrar uppmuntras att gemensamt sköta barnens omsorg antingen de lever tillsammans eller inte, och det förväntas av båda föräldrarna efter en separation att de skall och vill upprätthålla sitt föräldraskap (Hydén & Hydén 2002). Det gemensamma föräldraskapet efter separation/skilsmässa motiveras utifrån tanken om »barnets bästa«, uttolkat i lagstiftningen som att barnets behov av umgänge med båda sina föräldrar är centralt (Regeringsprop. 1997/98:7, SOU 2005:43).

Samhällets förväntan på föräldrar innebär också en kulturellt betonad förstärkning av mödrar och fäder som *jämställda*, där fäders betydelse i omsorgen om och ansvaret för barnen betonas särskilt. Plantin et al. (2000 s. 40) hävdar att »den svenska diskursen om det nya och aktiva faderskapet blivit hegemonisk, eftersom det inte längre är accepterat att uttrycka några alternativa ståndpunkter, åtminstone inte i det offentliga samtalet«. Den svenska familjepolitikens »normativa grundkoncept« har slagit igenom på alla nivåer i samhället (op. cit.). I praktiken är dock inte jämställdhe-

ten genomförd ens i familjer med två föräldrar, då hemarbete och primärt ansvar för barnen till största delen tycks vila på mödrarna (Plantin 2003).

Både jämställdhetspolitiken och bilden av den omsorgsgivande fadern kan alltså problematiseras. Elvin-Nowak (2005) menar exempelvis att trots jämställdhetspolitikens beskrivningar av *likhet* – dvs. att det inte spelar någon roll om en förälder är mamma eller pappa – finns ett särartstilltal från myndigheterna som bygger på att pappor är en annan sort än mammor. Synen på pappan har i myndigheternas tilltal förändrats från att vara en stödperson till mamman till att vara viktig i sig själv. Men till skillnad från mamman (som i tilltalet har moderskapet naturligt) måste han »läras upp« och i detta vädjar man till mannens *goda vilja*. Elvin-Nowak skriver: »Uppfattningen att verklig jämställdhet bygger på männens goda vilja är väl etablerad i den offentliga jämställdhetsdebatten. Det är också männens goda vilja den offentliga rösten vädjar till när män tilltalas som pappor« (s. 61).

Ett exempel på hur denna offentliga röst kan ta sig uttryck är diskussionen om umgänge i propositionen 1997/98:7 *Vårdnad, boende och umgänge*. Där diskuteras begreppen »*umgängesvägran*« (när en förälder undandrar sig umgänge) och »*umgängessabotage*« (när en förälder barnet bor hos försvårar eller omöjliggör umgänge). Vi vet alla att de flesta som beskrivs vägra umgänge är män och de flesta som beskrivs sabotera umgänge är kvinnor. I propositionen finns diskussioner om betydelsen av handlingsätten och eventuella påföljder mot föräldrar som

begår dessa handlingar. I fallet umgängesvägran föreslås inga sanktioner mot föräldern som undandrar sig umgänge med motiveringen att »det finns risk att umgänge som tvingas fram med sanktioner verkar i fel riktning vad gäller relationerna« (s. 62). Bristen på rättsliga lösningar i detta fall kallar Nordborg (1997) ett »rättstomt rum«. I fallet umgängessabotage skriver propositionen att det finns »skäl att inta en sträng hållning« (s. 62) med föreslagna sanktioner i form av böter, verkställighet via polis och prövning av vårdnadsfrågan. Att det är föräldrarätten och inte barns rätt som är i fokus, då barn kan tvingas till umgänge men inte hävda rätten till umgänge framhålls t.ex. av Nordborg (op. cit.) och Bergman och Högberg (2002). De sistnämnda slår fast: »Umgängesrätten kan alltså beskrivas som en frivillig aktivitet för föräldern, men en plikt för barnet. Umgängesrätten är inte en barnrätt men en föräldrarätt« (s. 16). De vuxnas sätt att hantera umgänget har dock olika »frivillighetsgrader«, då det ena omfattas av hot om tvång och det andra av frivillighet.

Även benämningarna förstärker skillnaden mellan hur olika handlingar ska uppfattas i rättsprocessen – inte som bara *vägran* respektive *hindrande* – utan som *vägran* respektive *sabotage*. Skillnaden i ordval och i sanktioner kan lätt leda tanken till att det ena beteendet förorsakar mycket större problem för barn än det andra (eller sker i större omfattning), medan det i själva verket handlar om ett särartstilltal baserat på kön. Umgängesrätten har blivit kritiserad och kallats fadersrätt (Nordborg op.cit.). Främst har kritiken framförts i samband med hanteringen av våldsamma

fäders umgänge (se t.ex. Eriksson 2003).

De problem som kan finnas i situationer av umgängesvägran har dock belysts och engagerat debattörer i mindre omfattning. Trots att majoriteten av alla ensamstående föräldrar delar föräldraskap med barnets andre förälder via umgänge eller växelvis boende, var det fortfarande åren 2000/2001 13 procent av barnen till icke sammanlevande föräldrar som saknade kontakt med den frånlevande föräldern (SCB 2003:1.2) – dvs. drygt 60 000 barn. Därtill kommer 16 -20 procent med umgänge mindre än en gång per månad (SCB 2004:1 s. 59).

Det är i den ovan beskrivna kulturella kontexten som de ensamstående mödrarna i den inledningsvis refererade studien lever. De ensamstående mödrar, vars utsagor är grund för denna artikel, beskriver vanligtvis situationer av »umgängesvägran«. Insatsen kontaktfamilj och situationen för majoriteten mödrar som brukar den existerar alltså i ett socialpolitiskt fält som sträcker sig utanför barnavårdsåtgärder som ett residuellt system, inte minst genom de ovan nämnda socialpolitiska diskurserna.²

Metod

Huvudstudien var en kvalitativ intervjuundersökning. Det strategiska urvalet baserades såväl på typiska fall som på

2 Att tala om t. ex. kontaktfamiljsinsatsen som ett residuellt system innebär en tanke om att insatsen ingår i ett system som människor använder först när »egentliga« välfärdsarrangemang inte fungerar (Lundström 2000).

variation inom dessa (Patton 2002). Typiska fall valdes bland ensamstående mödrar, då tidigare studier visat att biståndet kontaktfamilj i majoriteten av fall riktats till ensamstående mödrar med svaga nätverk (Andersson 1992, Sundell et al. 1994, Andersson & Bangura Arvidsson 2001). Fallen insamlades från socialkontor i tre kommuner. Detta för att undvika påverkan av ett enskilt socialkontors bedömningar av lämpliga fall, och/eller att undvika att levnadsomständigheter på en bostadsort skulle få alltför ensidig inverkan på familjesituationen. Jämn könsfördelning samt variation i åldern på barnen eftersträvades för att se om kön och/eller ålder samspelar med vad som är viktigt i föräldraskapet och insatsen. Insatsen borde också ha pågått minst ett år. Utifrån avidentifierade listor på samtliga »kontaktbarn« vid de tre socialkontoren lottades barnen med hänsyn tagen till nämnda urvalskriterier.

18 familjer med ensamstående föräldrar (varav en pappa) med ett eller flera barn kom att delta. De 18 barnen var jämnt fördelade på åldrarna tre till 13 år, åtta flickor och tio pojkar. Samtliga 18 berörda kontaktfamiljer deltog i studien, liksom de nio socialsekreterare som var handläggare i fallen.

Den ensamstående föräldern intervjuades först, därefter kontaktfamilj och socialsekreterare. Tre semistrukturerade frågeformulär med i stort sett identiska frågor till de olika »parterna« användes. Parternas bilder kunde jämföras både i det enskilda »caset« med klientfamilj, kontaktfamilj och socialsekreterare, inom respektive kategori (t.ex. alla kontaktfamiljer) samt mellan kategorierna (alla klientfamiljer jämfört

med alla kontaktfamiljer osv.). Intervju-situationen uppmuntrade även till fritt berättande. Intervjuerna tog mellan 1,5 och 3 timmar, skrevs ut ordagrant och analyserades därefter. Olika tekniker har använts i analysarbetet, men gemensamt för dem är ett sökande efter mönster och utmärkande egenskaper i materialet (se bl.a. Kvale 1997). Analysarbetet av det material som ligger till grund för denna artikel har gått till på följande sätt: För att finna variation i intervjupersonernas upplevelser var första steget att göra tematiska fallstudier för varje person. Därefter gjordes korsvisa analyser och jämförelser (Patton 2002). Temana baserades bland annat på intervjupersonernas olika nätverksrelationer. Materialet sorterades dessutom kronologiskt utifrån vilken tidsperiod beskrivningarna gällde för att se om talet om en speciell relation (eller dess särdrag) rörde speciella perioder. Materialet till artikeln har växt fram utifrån ett i huvudsak induktivt arbetssätt.

Då de tre parterna har uttalat sig från olika positioner i samma »ärende« genomfördes studien med ett stort etiskt hänsynstagande och utifrån informerat samtycke med garanti om konfidentialitet.

Fokus i denna artikel ligger på de 17 mödrarnas bilder och beskrivningar av barnens bristande umgänge eller frånvaro av umgänge med fadern. Fadern har inte intervjuats. I några fall har detta inte varit möjligt p.g.a. att fäderna var avlidna (två fall), faderskapet inte fastställt (två fall) eller fäderna vistades utanför Europa (två fall). I de resterande elva fallen hade intervjuer med fäderna kunnat öka förståelsen av deras upplevelser och val av handling

– inte minst då flera av de ensamstående mödrarna själva hade svårt att förstå männens handlande. Det hade också kunnat ge en bild av den interpersonella nivån, av hur respektive förälder tolkar och interpunkterar i en samspelsprocess (Watzlawick et al. 1967). Denna artikel baseras alltså på moderns version. Detta liknar också den verklighet mödrarna mestadels beskriver – dvs. bristande eller ingen verbal kommunikation med fadern.

En generell beskrivning av informanterna ger vid handen att de flesta klientmödrarna är mellan 35-39 år (yngst 20 och äldst 44 år). De har ett barn (8), två barn (4), tre barn (3), fyra barn (1) och sju barn (1). Den sociala situationen skiftar: Vissa mödrar yrkesarbetar – någon har aldrig gjort det. Vissa har aldrig haft kontakt med socialtjänsten förut – andra är uppvuxna i familjer där socialtjänsten funnits med under deras egen barndom. Variationen är alltså stor mellan mödrarna men det finns också gemensamma drag: De är *lika* i bristen på nätverksstöd relaterat till föräldraskapet (t.ex. möjlighet till avlastning), lika i en livssituation av tilltagande isolering under småbarnsåren och de har nästan alla knapp ekonomi. Gemensamt är också att *ett ensamt föräldraskap var något man minst av allt hade önskat sig* (se även Bak 1997).

Parrelationen upphör...

Ett framträdande mönster i de intervjuade mödrarnas beskrivningar är att möjligheten till ett gemensamt föräldraskap upphörde när parrelationen bröts. Hydén och

Hydén (2002) menar att föräldrar efter en separation måste *rekonstruera* sitt föräldraskap så att det skiljs från föräldraskapet inom det tidigare *familjeskapet* (författarnas begrepp). Att rekonstruktionsprocessen kan vara svår indikeras av att samhället byggt upp en institution för samarbetsamtal, menar Hydén och Hydén. I vår studie är avsaknaden av ett gemensamt föräldraskap efter separation en vanlig utgångspunkt för kontaktfamiljsinsatsen. Vissa mödrar har inte »lyckats» *rekonstruera* ett gemensamt föräldraskap tillsammans med fadern efter familjeskapet. Andra mödrar som inte tidigare sammanbott med fadern har inte lyckats *konstruera* ett gemensamt föräldraskap tillsammans med denne, vilket troligen är en väl så svår process.

Inte mindre än tolv av mödrarna blev ensamma i föräldraskapet mycket tidigt, dvs. under graviditeten eller spädbarnstiden och resterande fem när barnen var mellan ett och sex år. Att graviditet och småbarnstid kan vara en tid av ökad stress för alla blivande och nyblivna föräldrar råder det samstämmighet om (se t.ex. Niven 1992). De flesta mödrar förväntar sig stöd av fadern (op.cit.) men för studiens mödrar uteblev det både genom separationen och genom att umgänget inte fungerade. Beskrivningarna ger ibland en bild av ett liv i kris under lång tid, där det ensamma föräldraskapet har gjort det svårt att bearbeta både separationen och upplevelsen av svek i det gemensamma föräldraskapet.

Trots det önskar de flesta mödrarna att barnen ska träffa fadern regelbundet. Bland de nio som tidigare levtt med fadern är det endast en som verkar vara nöjd med att fadern inte har kontakt med barnet; detta

p.g.a. hans missbruk.³ Bland de åtta mödrar som inte levtt med barnens far önskar tre att pappan har kontakt med barnet. Tre verkar vara nöjda med utebliven kontakt och i två fall är faderskapet inte fastställt. Detta betyder inte att de är nöjda med situationen eller inte skulle ha önskat en annorlunda situation.

Umgängesvägran eller restriktioner från männens sida och önskat umgänge från kvinnornas sida ger intryck av att vara *reversibla* enheter. Där vägran finns, finns också önskan; eller är det tvärtom? Flera av mödrarna kan också se fördelar i att ha sluppit förhandlingar med barnets far, en uppfattning som förstärks av de bilder som andra ensamstående föräldrar förmedlar. Men när de tänker på barnet är den övervägande bilden frustration över faderns bristande deltagande i barnets liv.

Umgänge – inte umgänge, några exempel

Nedan följer exempel på hur varierande berättelser om faders kontakt eller brist på kontakt med barnen kan gestalta sig och upplevas av mödrarna. Det första exemplet beskriver och diskuterar detta mer utförligt än de övriga.

3 Mödrar som tidigare har bott ihop med fadern är nio. Men vid intervjutillfället är två av fäderna avlidna. I det ena fallet avled fadern inom äktenskapet när barnet var ett par månader. I det andra fallet avled fadern efter föräldrarnas skilsmässa och några månader före intervjun. Här förekom ingen kontakt mellan far och barn före dödsfallet.

A) Från inget umgänge till regelbundet umgänge, en historia om besvikelser, svek och tillitsbrist

En mamma (2) beskriver hur ett umgänge mellan far och barn påbörjades först när barnet var sex år. Vid intervjun hade kontakten varat ett år och uppgick till ett par timmar varannan vecka. Barnet hade innan dess aldrig träffat sin pappa. Följande är ett sammandrag av mammans beskrivning av hur hon upplevt situationen och hur umgänget startade.

Mamman berättar att hon var sambo med pappan i tre år. Pappan inledde ett nytt förhållande samtidigt som hon själv blev gravid. »Det var mitt första längre förhållande där jag blev bränd«, säger hon. Utifrån denna erfarenhet har hon valt distans i ett par senare förhållanden. Hon tycker att hon borde ha kommit över det men »det var tunga erfarenheter«. När barnet var ca sex år flyttade pappan med sin nya partner och deras barn till samma bostadsområde som mamman och barnet bodde i. De stötte ihop med pappan på gatorna (barnet ovetandes). Mamman berättar att barnet samtidigt började tilltala främmande män med frågan: »Är du min pappa?« Detta gjorde att mamman konfronterade pappan med hans avsikter. Hon säger att pappan ville lära känna sitt barn och bli hans far. Innan fanns »de sex intensiva åren där jag inte haft en timme för mig själv ... ja, det är en sådan trötthet som jag känner«. Hon »mådde dåligt« av att pappan hade flyttat till området, då han har »en pojke till då som han fanns för«. Mamman har känt en

förlust i att pappan inte var med från början och missat och saknat att tala med pappan om barnet. Även idag har mamman svårt att lita på pappan men tror ändå att »han känner genuint« för sonen. Men hon är tryggare när barnet är i kontaktfamiljen än de få timmarna han är hos pappan. Umgänget höll en period på »att krascha« och hon kände: »Ska det bli det totala sveket här nu? Att han efter att ha visat sig försvinner igen? Då är det det optimala! Det skulle nog göra mycket mer ont och sätta djupare spår«. Mamman säger dock att »mycket har hänt om man jämför med ett år tillbaka« då kontaktfamiljen kom in samtidigt som fadern dök upp och att denne och sonen numera har en regelbunden kontakt. Umgänget försiggår dock »utifrån ickekommunikation«, säger hon, och hon hade önskat ett bekräftande samtal på morgonen de dagar pappan hämtar sonen på fritids. Om den tidigare parrelationen säger hon: »Allting som finns där mellan oss är fortfarande ouppklarat i och med att brytningen var så total och ingenting har egentligen klarats ut. Så har ju vi oerhört mycket som ligger under ytan bara«.

Det är påfallande genom intervjun, vilket mamman också uttrycker, hur de initiala problemen i samband med separationen levte kvar mentalt samt hur temat om svek och bristen på tillit finns med i beskrivningen av olika faser av hennes och barnets livssituation. Efter ett år av kontakt mellan far och son kände sig mamman fortfarande tryggare när barnet var i kontaktfamiljen än hos pappan, då rädslan för nya svek finns kvar. Även om talet om »svek« verkar gälla barnet, finns många exempel i intervjun på

att det också gäller mamman själv. Denna gräns är kanske inte alltid lätt att dra. Också möjligheten att bearbeta vad som i fallet ovan skulle kunna kallas »kris«, påverkas givetvis av livssituationen. Att mannen drog sig ur den påbörjade familjbildningen och bröt kontakten helt, verkar ha gjort det särskilt svårt för kvinnan att fullgöra separationen på egen hand. Dessutom fungerar antagligen alla de svårigheter ett isolerat föräldraskap för med sig som extra påminnelser om mannens frånvaro, vilket bidrar till att han blir *mentalt närvarande* i hennes liv. Som flera andra föräldrar hade dock denna mamma i det längsta försökt att klara sig själv innan hon ansökte om kontaktfamilj.

Föräldrarna i vår undersökning beskriver – liksom kvinnan ovan – hur de innan kontaktfamiljsinsatsen saknat egen tid utan barn, i brist på avlastande nätverk. Detta kan bidra till att upplevelsen av svek förstärks. Det finns ingen annan nätverksperson som en mamma rimligen skulle kunna förvänta sig samma stöd av runt barnet som av pappan. Den tid mammorna delar med sitt barn innebär ett mycket intensivt liv. De talar om hur de fått vara »både mamma och pappa«, liksom »en 150 procent förälder«. Att exempelvis alltid ha med barnen i tvättstugan eller till affären, liksom att inte ha avlastning ens vid egen sjukdom är konkreta beskrivningar. Weiss, refererad i Gähler (1998), talar om »task-overload« som svårigheten att ta hand om alla uppgifter den ensamstående mamman både kräver av sig själv liksom blir avkrävd i omgivningen. Utan en annan vuxen i hushållet måste mamman dessutom vara tillgänglig hela tiden, då många av barnets behov eller krav

från barnen inte går att skjuta upp eller negligera (op.cit.).

En ytterligare tolkning av exemplet ovan är att svårigheterna i den ensamma livssituationen väcks till liv när barnets far visar sig med både den nya kvinnan och det nya barnet som »han finns för«. I intervjun finns bilder av saknad av en far som ger barnet omsorg men också som någon modern kan dela föräldraskapet med. *Konstruktionen* av ett gemensamt föräldraskap har i detta fall efter sju år möjligen påbörjats. Varför pappan har hållit sig undan i sex år har mamman ingen förklaring till – utom detta att hennes graviditet sammanföll med att det andra förhållandet etablerades.

Mamman visar ingen tendens till att ifrågasätta eller hindra umgänget. Trots oro för nya besvikelser är hon övertygad om vikten av barnets kontakt med sin far. Det är också hennes uppgift i lagens mening, då föräldrars aktiva medverkan till den andre partens umgänge är en fråga som avgör om man är lämplig som vårdnadshavare. Någon bortre tidsgräns för hur länge den kvarvarande föräldern skall ha beredskap för den andre förälderns deltagande i umgänget finns inte i lagstiftningen. Även om en sådan formaliserad tidsgräns skulle vara svår att realisera ställer detta krav på modern. Hon ska klara av att – kanske under en lång tid – ställa in sig på ett föräldraskap utan fadern, parallellt med kravet att eventuellt – om fadern vill – delta i konstruktionen av ett gemensamt föräldraskap. Med andra ord ställs det mycket stora krav på anpassning hos modern.

B) Oregelbundet umgänge – att skapa en far?

En mamma (17) som inte tidigare bott med barnets far beskriver ett oregelbundet umgänge som har börjat öka i omfattning. Pappan beskrivs av mamman som *negativ till kontaktfamiljsinsatsen*. Ett sammandrag:

Mamman märkte tidigt att den blivande pappan inte ville flytta ihop. Men han ville gärna ha barn, säger hon. De pratade mycket om hur det skulle fungera om parrelationen tog slut och pappan lovade »att vara pappa till 100 procent«. Mamman hade samtidigt upplevt en mycket traumatisk händelse och var väldigt noga med att få veta att jag inte skulle bli ensam med barnet för jag kände mig svag. Annars var hon osäker på om hon skulle behålla barnet, säger hon. Pappan sökte jobb utomlands och for när pojken var ett par månader. Han skulle vistas hemma regelbundet, men så har det inte blivit. Han var hemma utan att höra av sig och har talat om att flytta utomlands. Mamman vet aldrig när han kommer hem: »Han säger t.ex. att han ska komma hem 8 maj och så kommer han 8 augusti«, säger hon. »Jag vet inte var jag har honom«. På senare tid har de dock kunnat tala om scheman på en familjemottagning. Mamman saknar att ha fått dela pojkens utveckling med pappan, men tror inte på kärnfamiljen. Då hon inte vill att barnet ska ha föräldrar som hatar varandra, säger hon »aldrig ett ont ord om pappan, fast jag skulle kunna, för jag tycker han har varit vidrig«. Istället säger hon att pappan tycker om pojken och »ljuger och

säger att han längtar efter pojken men det vet jag inte om han gör«. Hon pratar ofta om pappan för att pojken inte ska glömma honom och kommenterar detta: »Så tror jag att jag är bra faktiskt. När jag jämför med några andra kan jag säga att jag verkligen jobbar med det här«. Men hon kommer aldrig att kunna lita på pappan sedan han lovade att vara pappa till 100 procent för hon litade på honom då. Idag, när pojken är fem år, har pappan vistats mer hemma och för första gången har pojken sovit över hos honom. Mamman ser att pappan är förtjust i pojken och är glad för det.

Denna mamma ställde redan under graviditeten in sig på att parrelationen skulle upphöra. Föräldrarna kommunicerade tidigt om hur ett gemensamt föräldraskap utanför parrelationen skulle *konstrueras*. De överenskommelser mamman beskriver handlar om ett gemensamt föräldraskap med en omsorgsgivande far, då mamman på förhand oroad sig för att inte klara föräldraskapet ensam. Kanske är konstruktionen av ett gemensamt föräldraskap påbörjat efter fem år. Mamman skildrar i övrigt i intervjun en mycket svår situation i det ensamma föräldraskapet utan några släktingar på orten. Trots detta ser hon det som sin uppgift att hålla pappan vid liv hos barnet på ett positivt sätt. Också här finns upplevt svek som tema samtidigt med ett stort ansvarstagande för relationen mellan far och son. Mammans övertygelse om vikten av pojkens kontakt med fadern är orubblig.

C) Inget umgänge – pappa med fjärrkontroll

I två fall har pappan förutom kontaktbarnet också två äldre barn med samma mamma. I båda fallen har pappan umgåtts med de äldre barnen efter separationen (dock mycket oregelbundet), men har vägrat kontakt med det barn (kontaktbarnet) som avlats i samband med separationen. Separationen har (som i fall A ovan) skett i samband med att en ny relation etablerats. Båda dessa mammor beskriver också hur pappan – trots sin ovilja till umgänge med barnet – har haft synpunkter på kontaktfamiljsinsatsen för barnet (se även fall B ovan). I det ena fallet (11) har pappan villkorat vem som skulle vara kontaktfamilj och i det andra fallet (16) har pappan nekat modern kontaktfamilj med motiveringen att han själv skulle umgås med barnet, vilket sedan aldrig skedde. Strax före sin död godtog pappan att barnet skulle få vistas i kontaktfamilj. Mamman säger: »Det är karlars makt det«.

Den första mamman (där fadern villkorat kontaktfamiljen) beskriver hur det oregelbundna umgänget med syskonen till kontaktbarnet och faderns vägran att umgås med kontaktbarnet påverkat henne:

Pappan pluggar på annan ort men mamman anser att hon vet att han är oftare hemma än han säger. Hon säger: »Jag har bett honom att vi ska säga en helg varje månad eller en helg varannan månad. Då hade jag åtminstone en helg varannan månad som jag visste och kunde planera saker, men han går inte med på det«. Hon vet inte förrän kvällen innan om umgänget kommer till stånd och

även när det varit mer regelbundet är det bara ett tag framöver. Hon vet inte när regelbundenheten tar slut. Att pappan inte tagit barnen regelbundet har gjort att mamman är sjukskriven 25 procent nu, menar hon. Mamman uppger att 5-åringen träffat fadern sammanlagt fem timmar i sitt liv. Hon har också bett pappan att träffa de äldre barnen då kontaktbarnet är i kontaktfamiljen, men har inte fått svar. Även socialsekreteraren beskriver hur hon har gått bet i sina försök att diskutera med pappan.

Brist på kontroll präglar denna mammas beskrivning av sin situation före kontaktfamiljsinsatsen. Också i andra fall där fäderna umgås oregelbundet finns denna bild (se t.ex. B ovan). För att få regelbundenhet och framförhållning har hon haft låga krav på umgängets intensitet. Att situationer med bristande förutsägbarhet och kontroll är stressframkallande vet vi från annan forskning (Antonovsky 1991, Sapolsky 2003). Mamman säger sig också ha blivit sjukskriven på grund av detta. Hon förstår inte mannens motiv till att han inte vill umgås med det yngsta barnet och inte heller förstår hans släktingar varför.

Ingen av de två beskrivna fäderna vill umgås med barnen eller delta i omvårdnaden men har ändå synpunkter på kontaktfamiljsinsatsen. Att känna till mammans problem med avlastning och inte försöka underlätta för henne, samt själv neka att ta sitt ansvar, kan inte ses som annat än utövande av kontroll och inflytande över en relation man tidigare valt bort.

D) Inget umgänge – en far man helst inte talar om

Det finns också mammor som inte uttrycker någon önskan om att ett umgänge kommer till stånd. En mamma (1) säger rent ut att fadern är olämplig och hos tre andra (5, 10, 18) kan man ana det, när de talar knapphändigt eller inte alls om fadern. Den första säger kortfattat om pappan: »Han är missbrukare, så därav den mycket sporadiska kontakten (...) Den är i stort sett obefintlig«. Hon ville att kontaktfamiljen skulle vara en kärnfamilj för att barnet skulle »få se att det finns fäder som ställer upp för sin familj«. Det finns ingen beskriven önskan eller saknad av ett delat föräldraskap i intervjun, men hon vill att barnet ska få del av en sådan möjlig erfarenhet. En annan mamma bad socialsekreteraren att inte kontakta pappan när hon sökte kontaktfamiljsinsatsen, vilket respekterades. Men hon avvisar inte umgänge eller delat föräldraskap generellt, då ett syskon till kontaktbarnet umgås med sin far och den nye mannen beskrivs som en pappa till kontaktbarnet.

Intressant är att ingen av mammorna som beskriver fadern mycket knapphändigt ger någon bild av att barnen intresserar sig för ett umgänge med pappan eller av att få veta mer om honom, vilket de övriga gör. Det finns inget resonemang om barnets behov av att känna till sitt ursprung. Föräldrarna är nöjda med att kontakten inte finns. Det starka (tysta) trycket av att mammorna inte vill orda om pappan har känts av även i intervjusituationen och verkar också ha accepterats av socialtjänsten. Detta att barnen inte heller beskrivs ha frågat om sin far skulle kunna tolkas som att detta »sche-

matryck« (se Bernler & Johnsson 2002) gör att såväl intervjuaren, socialtjänsten som barnen avstår från att fråga vidare om dessa fäder. Huruvida kvinnornas strategi innebär »umgängessabotage« går inte att uttala sig om – klart är dock att de inte heller lever med en förväntan på barnets far om ett delat föräldraskap. Kvinnornas knapphändiga tal om fadern kan tolkas som att relationen för kvinnan ses som ett eget misslyckande och/eller som att fadern skulle utgöra en olämplig förebild. Men man kan också tolka det som att denna strategi gör att kvinnorna slipper de problem det skulle kunna innebära med en aktiverad faderskontakt. Genom att barnen inte tycks efterfråga fadern (och fadern inte barnen) slipper kvinnorna det samhälleliga trycket på barns rätt att umgås med båda sina föräldrar. Om en förälder vill slippa ett sådant umgänge är kanske en sådan *förtigandets strategi* enda utvägen?

E) Inget umgänge – den »kränkte« fadern?

Två mammor har svårt att förstå sig på pappan som avvisar kontakt men de tror båda att orsaken ligger i att de själva tagit initiativ till separationen under graviditeten respektive när barnet var nyfött; dvs. att mannen känt sig »kränkt«. Deras önskan är att barnet får kontakt med pappan som identifikationsobjekt. Ingen av dem har levt med pappan. Den ena mamman (4) beskriver hur hon kontaktar pappan ideligen men han vill inte ha med henne att göra. Hon menar ändå att det framför allt var han som inte kunde tänka sig abort. Själva hade

hon aldrig innan tänkt på att skaffa barn, använde spiral och hade »inte hållit i en bebis«. Hon är nöjd med det egna föräldraskapet och väntar sig inte ett gemensamt föräldraskap men vill att barnet, som vid intervjun var fem år, ska få veta vem pappan är. Hon säger:

»Så när jag var i 5:e månaden, då så delade vi på oss totalt... och det har han ju inte kunnat glömma. Så han är ju rätt bitter och jättearg. Så det är därför han inte vill ha med barnet att göra. Antar jag... (...) Men jag kontaktar honom ideligen, ideligen. (Men han vill inte?) Nej han vill inte prata med mig. Nej, jag har jagat honom se 'n barnet var ett år och skickat kort och brev och bett honom att ta sitt ansvar. Han vill inte ha med mig att göra. Och jag väntar mig inte heller att han ska fungera som nå 'n avlastning utan jag är ute efter att barnet ska få veta vem pappan är. Och få en bild av honom«.

Den andra mamman (8) har sökt kontakt med pappan via barnets farmor men tyvärr, säger hon, är han inte intresserad. När hon hade förklarat för pappan att han »hade med barnet men inte med mig att göra« sa han att han ville vara ifred ett tag. Hon säger:

»Visst, jag kan förstå om han blev besviken, men att låta det gå sju år... Man måste ju vara intresserad av kött och blod, tänkte jag. Att man ... kommer över det som hänt och förstår skillnaden att det har med barnet att göra«.

Av en händelse träffade intervjuaren senare denna mamma och fick veta att barnet

vid tio års ålder hade börjat träffa sin far regelbundet en weekend varannan vecka. Pappan levde i en ny relation och mamman beskrev en för henne svår situation. Hon frågade sig: »Hur hämtar man igen de tio åren?« Och hon menade att hennes känsla fortfarande var att hon var ensam ansvarig för barnet.

Båda mammorna håller pappan vid liv i barnens liv och har sökt kontakt upprepade gånger utan resultat. Ingen av dem har förväntningar på ett delat föräldraskap, utan snarare på ett *parallellt föräldraskap*, dvs. en far som har kontakt med sitt barn men inte är ett stöd för modern (Bak 1997). Inte ens detta har de vid intervjutillfället lyckats uppnå. Båda är dock redo att ta emot fadern om han ändrar sig, precis som samhället förväntar av dem och en *konstruktion* av ett gemensamt föräldraskap har i det ena fallet påbörjats efter tio år.

Kontaktfamiljsinsatsen som emancipatoriskt stöd

Trots ovanstående bilder är flera mammor nöjda med sitt eget föräldraskap, utom i vissa avseenden som t.ex. att vara tillräckligt konsekventa och att sätta gränser för barnen (se Johnsson & Regnér 2003). De har samtliga tagit sig an ensamansvaret (utan annat nätverksstöd) för barnen. Majoriteten av kvinnorna tar också ansvar för att barnen ska få träffa eller ha kontakt med sin far. I den mån detta inte lyckas har några mammor haft förväntningar om kompletterande faders- eller mansbilder i kontaktfamiljen. Men huvudskälet till kontaktfamiljsinsatsen är behovet av egen

(regelbunden) avlastning. Insatsen har i detta avseende av de flesta upplevts som en oerhörd hjälp: »Jag kunde aldrig tro att det skulle hjälpa mig så mycket«, säger en mamma vars barn är i kontaktfamiljen en gång i månaden (Fall C, 11 ovan). Flera är vittnesmålen om att »det hade inte gått annars«. Att inte orka med föräldraskapet ger dock bilden av det egna moderskapet en kraftig törn. Att besluta sig för att ansöka om kontaktfamilj är därför ofta svårt. Därefter kan själva ansökningsprocessen upplevas stigmatiserande. En mamma säger:

»Att gå igenom utredningarna till att få lov att ansöka om det här bidraget var väldigt utlämnande. Bland det värsta jag har gjort. Jag har aldrig suttit i den situationen att jag behövt lämna ut mig på det sättet innan».

Retrospektivt framhåller dock såväl denna som andra mammor att det inneburit en styrka att ha klarat av att söka hjälp. Det var en väg bort ur orimliga krav på det egna moderskapet, som före insatsen av flera beskrivs som att hårda ut, att överleva. »Jag skulle sökt det mycket tidigare« är ett vanligt uttalande.

Det är inte mindre än sex fäder som har reservationer mot kontaktfamiljinsatsen (fem bland de tidigare sammanboende och en bland de andra). En tolkning är – trots att papporna avstår från kontakt med barnet eller sköter denna sporadiskt – att de upplever insatsen som en kränkning av *fadersrätten*. Vid gemensam vårdnad – som normalfallet är idag – kan de också avgöra om mamman ska få avlastning. De kan alltså utan att aktivt delta i föräldraskapet *kontrollera och utöva makt* över den ensam-

stående mamman, som utan annat stöd blir bunden till hem och barn.

Nordborg (op.cit.) menar att gemensam vårdnad och förstärkt umgängesrätt innebär att faderskapet ersätter äktenskapet som den »institution« som kan ge mannen makt över både mor och barn. I några fall ger beskrivningarna även intryck av en bestraffning av modern för att hon bryter parrelationen (och tolkas så av mammorna, se t.ex. E, 4 och 8 ovan). En mamma (13) säger exempelvis att hon »mår dåligt av att papporna inte tar sin del av barnen«, och fortsätter:

»Det är nästan det jag tycker är värst i mitt liv idag. Det är inte för min skull, men ändå är det som att papporna ska straffa mig. Det har de lyckats göra, men de har också straffat barnen och det har sårat mig allra mest».

En motbild mot dessa beskrivningar är att *kontaktfamiljinsatsen* har inneburit att mammorna inte behöver vara utlämnade till godtycke när det gäller umgänge och avlastning.

Liljeström och Kollind beskrev redan 1990 förändringen av kvinnornas familjeposition i samhället. De menade att förutom rollerna maka och mor, har moderna kvinnor också rollen som försörjare, medborgare och *individer med egen tid*. Kvinnor har idag »tillgång till egna, från familjen avskilda livsvärldar«, sade de (s. 13). Kontaktfamiljinsatsen kan tillerkänna också mödrar som *inte* har avlastning rätt till egen tid (utöver arbetstiden), vilket för studiens mödrar framstod som utopiskt innan insatsen.

Dessutom beskriver några mammor vad

som kan tolkas som frigörelse ur ett mentalt underläge: En mamma (se B, 17 ovan) beskriver hur pappan nu är hemma och umgås mer med barnet, men pappan tycker det är fel att mamman har kontaktfamilj, »vilket är ett otroligt dumt uttalande«, säger hon. Hon säger att pappan är irriterad över att barnet ska vara i kontaktfamiljen kommande helg istället för med honom och tillägger: »vi kan ju inte anpassa efter när hans pappa behagar dyka upp«, och menar att »det måste ju vara kontinuitet«.

I det fall där inget umgänge med kontaktbarnet och endast ett oregelbundet umgänge med de äldre barnen fanns (se C, 11 ovan), berättar mamman på liknande sätt hur hon efter kontaktfamiljsinsatsen har *vant sig vid oregelbundenheten* och planerar nu som om fadern inte skulle ha barnen. Passar det inte henne får han inte träffa dem »för jag kan inte hänga upp mitt liv på att han ska höra av sig. Jag har kommit så långt nu efter fem år«.

Det finns ibland farhågor bland socialsekreterarna att kontaktfamiljsinsatsen skulle motverka faderns möjlighet till deltagande runt barnet, en tanke som verkar bygga på bilden av fadern som icke handlingskraftig. Bangura Arvidsson (2003) menar i sin avhandling att socialsekreterare ser fäder som »offer«: »Socialsekreterarna förväntar sig att fäder vill vara delaktiga, men att de måste stödjas, 'peppas', och hjälpas i sin fadersroll eftersom den inte uppfattas falla sig lika naturligt som modersrollen gör« (s. 283).

Ett resultat av denna studie är att en förändring mot ökat umgänge har inletts genom att mammorna (ofta via kontaktfamiljsinsatsen) har blivit starkare och brutit

sig ur den förflamning som den tidigare isoleringen och den bristande kontrollen innebär. En mamma (7) säger som förklaring till att umgänget har ökat att både pappan och hon själv har ändrat sig: »Han har mognat och jag själv har blivit starkare och mer bestämd«. Insatsen har gett mödrarna större oberoende och styrka och därmed bidragit till ett bättre förhandlingsläge eftersom de inte behöver pappans stöd på samma sätt längre.

Slutord

I de intervjuer som är underlag för denna artikel beskrivs mestadels hur fäder släpper kontakten med sina barn när parrelationen bryts. En tolkning i linje med Castells (1998) är att männen var mer intresserade av kvinnan än av barnet. Det är i flertalet fall främst mödrarna som håller fast vid faderskapets betydelse. De kan ibland i flera år ha beredskap och förhoppningar om att fadern ska ta sitt ansvar – trots hans oförutsägbarhet och bristande stöd (se även Bak 1997). Att det dessutom är mödrarna som tar på sig ansvaret för kontakten mellan far och barn tycks anses vara helt i sin ordning. Även om de säger sig oroa sig mest för barnens skull, innebär bristen på avlastning en upplevelse av egna nederlag i föräldrarollen och känslan av svek – även mot kvinnan själv – förstärks. Diskursen om den aktive och omsorgsgivande fadern tycks vara så stark att mödrarna ofta är oförstående inför faderns agerande.

Att tolka pappans agerande utan att ha hans bild kan vara tveksamt. Men studien visar att även frånvaro av stöd paradoxalt

nog kan ha funktionen av att mannen håller kvar *kontrollen* (makt) över mamman. Det innebär att föräldrarna deltar i ett förlängt destruktivt samspel som blir speciellt destruktivt för mamman och barnet, vilket min studie synliggjort.

Många studier visar att *om* män formar ett omsorgsgivande föräldraskap sker det utifrån en *valfrihet* (Plantin 2003). Även de mest jämställda männen »drar fördelar av de övergripande patriarkala maktstrukturerna i samhället«, hävdar Plantin (s. 155).

Mäns valfrihet och handlingsutrymme symboliseras tydligt i denna studie liksom hur dessa diskurser kan få kvinnor att ställa in sig på ett litet handlingsutrymme. Att begära jämställdhet kan dessutom enligt Bekkengen (2003) ses som ett hot mot barnets bästa. Studiens mödrar saknar inte heller skuld känslor inför barnen när de ansöker om kontaktfamilj.

I propositionen 1997/98:7 finns en tendens till att se fadern som maktlös. Fadern ska *lockas* in i sitt ansvarstagande och förväntas inte naturligt ta sin plats. Om han lockas, peppas och lärs upp antar man att »den goda viljan« kan växa fram. Ett sådant synsätt leder till att kvinnor i den situation, som våra informanter beskriver, ensammar får ta konsekvenserna av föräldraskapet liksom ensammar får bära ansvaret för barnets behov av umgänge med den andre föräldern.

Men bilden av den maktlösa fadern kan

starkt ifrågasättas och ger en vrångbild när det gäller umgängesvägrande fäder, menar jag. Denna studie visar att det snarare är mödrar och barn som löper risk att bli maktlösa vid umgängesvägran. Kontaktfamiljinsatsen kan dock medverka till förändring av detta mönster. Mödrar kan genom kontaktfamiljinsatsen minska sin utsatthet och sitt beroende. När de dessutom upplever mer egenmakt och visar sitt oberoende, tycks vissa fäder i större utsträckning vilja ta sitt fadersansvar.

I rapporten *Ensamma föräldrar och vanliga familjer* (Johnsson & Regnér 2003) föreslogs att kontaktfamiljinsatsen skulle bli en samhällelig tjänst för föräldrar som saknar stödjande nätverk. Förslaget byggde på insikten från vår studie om ensamstående föräldrar som under småbarnsåren lever sitt liv under svåra förhållanden och under tilltagande isolering. Det är viktigt att föräldrar som söker hjälp inom socialtjänsten får stöd i att klara sin uppgift »här och nu« som Andersson och Bangura Arvidsson (2001) säger. Kontaktfamiljinsatsen kan medverka till att bryta den isolering och den utsatthet mödrarna beskriver, men insatsen bidrar också till att de kan börja förändra sitt handlingsutrymme i förhållande till faderns utrymme och bli mer bestämda. Detta verkar även kunna leda till att umgänget förbättras och kan därmed förhoppningsvis komma barnen tillgodo.

Referenser

- Andersson, G. (1992) *STÖD och AVLASTNING. Om insatsen kontaktperson/-familj*. Lunds universitet: Meddelanden från socialhögskolan 1992:2.
- Andersson, G. & Bangura Arvidsson, M. (2001) *Vad vet vi om insatsen kontaktfamilj? En kunskapsöversikt*. Lunds universitet: Meddelanden från socialhögskolan 2001:1.
- Antonovsky, A. (1991) *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bak, M. (1997) *Enemorfamilien*. København: Forlaget Sociologi.
- Bangura Arvidsson, M. (2003) *Ifrågasatta fäder. Olika bilder av fäder till socialt utsatta barn*. Lund: Dissertations in Social Work 13.
- Bekkingen, L. (2003) »Föräldralediga män och barnorienterad maskulinitet«. I Johansson, T. & Kousmanen, J. (Red.) (2003) *Manlighetens många ansikten – fäder, feminister, frisörer och andra män*. Malmö: Liber.
- Bergman, E. & Högberg, C. (2002). »Inrätta barn-domstolar!« *Socialpolitik*. nr 1, s. 16-17.
- Bernler, G. & Johnsson, L. (2002) *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Castells, M. (1998) *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band II. Identitetens makt*. Göteborg: Daidalos.
- Connell, R. W. (1987) *Gender and Power*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. (1995) *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Elwin-Nowak, Y. (2005) »Den som passar bäst gör mest – Sammanställning och analys av forskning om föräldrars föreställningar och attityder kring föräldraledighet«. I *Reformerad föräldraförsäkring – Kärlek, Omvårdnad, Trygghet* SOU 2005:73, bil. 3.
- Eriksson, M. (2003) *I skuggan av pappa. Familjerätten och hanteringen av fäders våld*. Stehag: Förlags AB Gondolin.
- Gähler, M. (1998) *Life After Divorce. Economic, social and psychological well-being among Swedish adults and children following family dissolution*. Stockholm University: Doctoral dissertation, Department of Sociology. Swedish Institute for Social research 32.
- Hydén, M. & Hydén, L.-C. (2002) *Samtal om den nya familjen och det eviga föräldraskapet*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Johnsson, L. & Regnér, M. (2003) *Ensamma föräldrar och vanliga familjer. En studie av insatsen kontaktfamilj inom socialtjänsten*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete. Skriftserien 2003: 8.
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Liljeström, R. & Kollind, A-K. (1990) *Kärlekstiv och föräldraskap*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Lundström, T. (2000) »Om kommunernas sociala barnavård«. I Szebehely, M (red.) *Välfärd, vård och omsorg*. Antologi/ Kommittén Välfärdsbokslut 2000:38.
- Niven, C. A. (1992) *Psychological Care for Families: Before, During and After Birth*. Oxford: Butterworth-Heinemann Ltd.
- Nordborg, G. (1997) »Om juridikens kön«. I Nordborg, G (red.) *Makt & kön. Tretton bidrag till feministisk kunskap*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*, 3rd ed. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Plantin L, Månsson S-A & Kearney J (2000) »Mäns föräldraskap. Om faderskap och manlighet i Sverige och England«. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 1-2, s. 24-42.
- Plantin, L. (2003) »Faderskap i retorik och praktik«. I Bäck-Wiklund, M. & Johansson, T. (red.) (2003) *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Regeringens proposition 1997/98:7 *Vårdnad, boende och umgänge*.
- Regnér, M. & Johnsson, L. (2006) »Ensamma föräldrar och vanliga familjer – om familjen som hjälpresurs i socialt arbete«. *Nordisk Socialt Arbeid* nr 2, s. 98-109.
- Sapolsky, R. M. (2003) *Varför zebbor inte får*

- magsår. Om stress, stressrelaterade sjukdomar och konsten att handskas med riskerna.* Stockholm: Natur & Kultur.
- SOU (2005) *Vårdnad – boende – umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar.* Betänkande av 2002 års vårdnadskommitté. Stockholm SOU 2005:43.
- Statistiska Centralbyrån, SCB (2003) *BARN och deras familjer 2001. Del 2: Texter och diagram.* SCB: Demografiska rapporter 2003 1:2.
- Statistiska Centralbyrån, SCB (2004) *Barnens tid med föräldrarna.* SCB: Demografiska rapporter 2004:1.
- Sundell K., Humlesjö E. & Carlsson M. (1994) *Att hjälpa sin nästa. En undersökning av kontaktfamiljer i Stockholm.* Stockholms socialtjänst: FOU-rapport 1994:15.
- Watzlawick P, Beavin J H & Jackson D D (1967) *Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional Patterns, Pathologies, and Paradoxes.* New York. London: W.W. Norton & Company.

Summary

When best intentions are non-existent: About absent fathers in the contact family service

The aim of this article is to describe and analyse the situation for single mothers, whose children have no, negligible or irregular contact with their fathers. The article relies on 17 in-depth interviews with single mothers and is a part of a broader study concerning »the contact family service«. Mothers, contact families and social workers that handled the cases were interviewed, among other things about their notions of family and parenthood. Single mothers attempt to find a solution to their situation through the service. The most common reason for the service to be provided is the father's lack of support to mother and children, together with scarce social networks as a whole. The mother then seeks to get relief from constant caregiving one or two weekends a month.

The article shows that socio-political positions, based on policy discourses about the caregiving father, equality between the sexes and the focus on children's needs,

paradoxically can put pressure of responsibility on single mothers, not only for their children, but covering the parental responsibility of the father as well. Besides, the father, by withdrawing his support from the mother, can dominate her scope for action, not least because joint custody can enable him to deny the mother's relief through the contact family service.

But the contact family service can conduce to emancipation and increase single mothers' room for manoeuvre. In some cases in the study the fathers then have taken on more responsibility for contact with their children. A conclusion is that the contact family service provides not only a breathing space once or twice a month for single mothers, but also more independence and power, which has given the mothers a better position in negotiations, because they do not need the support from the father in the same way as before.

